Valeriu Pop

AMINTIRI POLITICE

1936 - 1945

DOCUMENTE REVELATORII

VESTALA

NOUTĂȚI EDITORIALE

- *M. Eminescu*, **Opere IV**, ediția Perpessicius, reprodusă anastatic, format 29,5 x 24 cm, 632 p., **120000 lei**;
- *M. Eminescu*, **Statul. Funcțiile și misiunea sa**, 320 p., **27500 lei**;
- *M. Eminescu*, **Poezii. I Antume**, 240 p., **18000 lei**; **II Postume**, 384 p., **29900 lei**;
- *Andreas Schweizer*, **Itinerariul sufletului în ținuturile tainice**, 192 p., **24500 lei**;
- *Iordan Datcu*, **Dicționarul etnologilor români**, vol. I-II, 320+328 p., **110000 lei**;
- *Tudor Pamfile*, **Dragostea în datina tineretului român**, format 17 x 24cm, 224 p., **37000 lei**;
- *Dan Grigorescu*, **Pietrele de la Stonehenge tac**, 304 p., **29900 lei**;
- *Martin A. Koenig. Hans Haerli*, **Marile catastrofe geologice**, 272p., **24500 lei**;
- *Ovidiu Drimba*, **Istoria literaturii universale**, I–II, 352+448 p., **69900 lei**;
- *Ovidiu Drimba*, **Istoria culturii și civilizației**, vol. I–III, 464+384+416 p., **99500 lei**; vol. IV–V, 560+448 p., **84900 lei**; vol. VI–VIII, 400+368+352 p., **89900 lei**; vol. IX–X, 416+416 p., **84900 lei**;
- *Flora Șuteu. Elisabeta Șoșa*, **Îndreptar ortografic și morfologic**, 320 p., **34500 lei**;
- *Stefan Zeromski*, **Fascinația păcatului**, 448 p., **34900 lei**;
- *Horia Matei*, **Enigmele Terrei**, I+II, 368+368 p., **59900 lei**;
- *Emil Ludwig*, **Napoleon**, 528 p., **44900 lei**;
- *P. Clifford*, **Scurtă istorie a sfârșitului lumii**, 224 p., **19900 lei**;
- *Clayton – Price*, **Cele 7 minuni ale lumii**, 192 p., **24500 lei**;
- *Hans–Christian Huf*, **Sfinx. Tainele istoriei**, 464 p., **39900 lei**;
- **Panciatantra (Cele cinci cărți ale înțelepciunii)**, 228 p., **24900 lei**.

ÎN CURS DE APARIȚIE

- *Felix R. Paturi*, **Marile enigme ale lumii**, format 27 x 21 cm, interior policromie, legat, celofanat, 304 p, **149000 lei**;
- *J. Clark*, **Enciclopedia fenomenelor inexplicabile**, 560 p., **44900 lei**;
- *L. Predescu*, **Enciclopedia României**, format 29 x 21 cm, 976 p., **149900 lei**.

VALERIU POP

AMINTIRI POLITICE

Coperta de DONE STAN

Editura VESTALA
ISBN 973-9418-01-5

© Toate drepturile sunt rezervate Editurii VESTALA

Cartea a apărut cu sprijinul Ministerului Culturii.

VALERIU POP

AMINTIRI POLITICE

Ediție îngrijită și prefață de
SANDA POP

Cu un cuvânt înainte de
FLORIN CONSTANTINIU

Editura VESTALA
București, 1999

Închin această carte soțului meu, OVIDIU POP, care ar fi dorit foarte mult să o vadă publicată.

SANDA POP

Cuvânt înainte

Apariția, în anul 1992, a volumului *Bătălia pentru Ardeal* al lui Valeriu Pop a smuls dintr-o nemeritată uitare, impusă de regimul comunist, pe una dintre personalitățile de seamă ale vieții politice românești din perioada interbelică și de la începutul celui de-al doilea război mondial. *Bătălia pentru Ardeal* a pus în adevărata lor lumină nobilele și stăruitoarele eforturi ale lui Valeriu Pop pentru a sluji interesul național într-una din perioadele de „mare cumpănă" - cum ar fi spus Miron Costin - ale istoriei neamului românesc.

Cu un devotament vrednic de cel mai profund respect, doamna Sanda Pop pune astăzi la îndemâna istoricilor și a marelui public *Amintirile politice* ale socrului ei.

Într-o perioadă de stăruitoare și laborioase eforturi de lărgire a bazei de informație pentru studiul istoriei contemporane a României, nu mai este necesar să se stăruie asupra necesității editării surselor documentare, narative, etc. privind trecutul apropiat al României.

Însemnările lui Valeriu Pop - prin locul important ocupat în viața politică a țării și prin înzestrarea sa intelectuală - oferă istoricilor o „materie primă" de cea mai bună calitate, iar marelui public, imaginea plină de dinamism a vieții noastre politice.

Subiectivismul literaturii memorialistice este bine știut și nu asupra lui se cade a stărui.

Amintirile politice ale lui Valeriu Pop sunt un izvor de mare valoare pentru istoria României din prima jumătate a secolului nostru. Participant activ la viața politică a țării, în relații cu personalitățile de primă mărime ale țării, începând cu regele Carol al II-lea, Valeriu Pop a făcut, văzut și auzit multe. Într-un lung șir de probleme și aspecte ale istoriei noastre politice, mărturia lui este capitală (Ajunge să menționăm textul despre abdicarea regelui Carol al II-lea). De subliniat că, până la ora actuală, multe din informațiile lui Valeriu Pop sunt unice, de exemplu, declarația lui Ion Antonescu din 1943 că, dacă războiul e pierdut, „este ferm

decis să se retranșeze cu 2-3 divizii în munții Vrancei și să moară până la ultimul om, realizând gloriosul sfârșit al lui Decebal".

Publicarea *Amintirilor politice* ale lui Valeriu Pop este necesară și ea va contribui la sporirea însemnată a cunoștințelor despre istoria contemporană a României.

În afara valorii lor de izvor istoric, *Amintirile politice* ale lui Valeriu Pop prezintă interes și pentru viața politică de astăzi a țării noastre. Într-o vreme când, după prăbușirea regimului comunist, societatea românească își caută drumul spre democrația autentică, cunoașterea vieții politice de la noi, așa cum a fost, devine o imperioasă necesitate. Astăzi, când România se clădește pe temelii noi și când Europa își dă o nouă configurație, greșelile din trecut, care au contribuit la dispariția României Mari, trebuie evitate. Fie ca, în paginile însemnărilor lui Valeriu Pop, clasa noastră politică să găsească un prilej de meditație care să o determine să-și pună strădaniile, nu în slujba carierei, ci a interesului național.

FLORIN CONSTANTINIU

Introducere

Arhiva familiei lui Valeriu Pop este foarte săracă. Aproape toate documentele istorice și politice, actele, corespondența, mărturiile și fotografiile, decorațiile și medaliile primite au fost arse în curtea locuinței de unde a fost ridicat în noaptea de 6 mai 1950, pentru a fi încarcerat fără proces. Au rămas doar câteva caiete scrise mărunt, transmise fiului său Ovidiu, care mi le-a încredințat înainte de moartea sa tragică, survenită cu 9 luni înainte de decembrie 1989.

Nu l-am cunoscut pe socrul meu, dar amintiri despre el erau depănate mereu în casa noastră de către soția sa, Alexandrina - Biby - născută Tripon, fiica memorandistului Gavrilă Tripon din Bistrița, și de către soțul meu, Ovidiu. Astfel că, în 1990, o dată cu speranțele unei înnoiri, am început să descifrez aceste caiete de amintiri, cu gândul de a restitui memoria lui Valeriu Pop, știind că aceasta ar fi fost dorința fierbinte a familiei sale.

Prima parte a volumului cuprinde jurnalul său din timpul cât a deținut funcția de ministru în diferite guvernări în anii 1932, 1933, 1935 și a fost redactat în perioadele respective. Nu am găsit în arhivă un jurnal pentru anii 1936-1937, când a deținut funcția de ministru al Industriei și Comerțului, perioadă în care a fost preocupat de sprijinirea elementului românesc în activitățile economice, după cum reiese din *Amintiri*.

Partea a doua dezvăluie participarea directă a lui Valeriu Pop în actul abdicării regelui Carol al II-lea, acțiune controversată în cercurile politice ale vremii, la care am alăturat corespondența purtată cu Mihai Antonescu și cu mareșalul Ion Antonescu (originalele fiind în arhiva familiei) privitoare la acest eveniment.

Partea a treia a volumului cuprinde două caiete, intitulate de autor *Amintiri*. Au fost scrise între 1956 și 1958, după ieșirea lui din ultima închisoare de la Sighet și reprezintă mai mult o schemă a întregului material memorialistic - idei aruncate pe hârtie - urmând, desigur, a fi dezvoltate ulterior, într-un stil coerent și îngrijit. Dar moartea survenită în 1958 nu i-a dat răgazul să desăvârșească ceea ce își propusese. Textul „Jurnalului" este mai

complet, mai închegat, mai colorat, evenimentele fiind descrise pe viu, în timp ce textul, foarte dens, al *Amintirilor* s-ar fi cerut mai dezvoltat.

Fragmente din această parte au fost publicate în lucrarea *Bătălia pentru Ardeal*, apărută în 1992 la Editura Enciclopedică.

Am respectat, pe cât s-a putut, ortografia și, mai ales, stilul și cursul ideilor din manuscrise, pentru a nu le știrbi autenticitatea, cu riscul de a lăsa unele lacune pentru care cer îngăduința cititorului.

Nu am mai avut, după 1989, de la cine să cer informații din familie pentru a obține răspunsuri la unele întrebări ale mele: soțul meu murise în martie 1898, iar soacra mea, în 1988. Din nefericire, nu am găsit nici sprijin material de la nici una din fracțiunile liberale pentru a obține ajutorul unui redactor în vederea lămuririi problemelor istorice.

Sunt totuși împăcată că am reușit, cu lipsurile inerente datorate motivelor de mai sus, să aduc la lumina tiparului o mărturie în plus pentru deceniul atât de controversat și atât de asemănător cu cel pe care-l trăim.

Se mai vorbește în textele acestui volum despre misiunile încredințate de generalul Antonescu la Budapesta și Berlin pentru urmărirea modului cum se aplicau termenii arbitrajului de la Viena. În arhiva familiei pe care o dețin se mai află trei dosare foarte voluminoase cuprinzând rapoarte și telegrame din acea perioadă.

În *Abdicarea regelui Carol al II-lea*, autorul memoriilor spune: „Dacă nu am reușit pe deplin, cum aș fi dorit, cel puțin am conștiința împăcată că mi-am făcut datoria întreagă față de Tron și Țară, fără ezitări și calcule mărunte". Iar în scrisoarea din 30 iulie 1942, adresată lui Mihai Antonescu, reprodusă în Anexa nr. 1, mai spune: „Eu am arătat că orientarea franco-engleză ne-a dus la prăbușirea hotarelor, am demonstrat că orientarea germană ne-a făcut cu putință, în ceasul al 12-lea, înlăturarea unui dezastru total și am susținut că colaborarea cu Germania ne asigură existența și ne va îngădui și realizarea tuturor drepturilor noastre în spațiul vital românesc". Pentru acest crez politic, a plătit cu închisoarea în două rânduri: în 1944-1945, la Prefectura Poliției, și apoi, între 1950 și 1955, la Sighet. Nu a împărtășit mai nimic din suferințele din închisori.

Mai spune în altă parte: „Ceea ce am făcut, nu am făcut în vederea unor mulțumiri sau recunoștințe. Am activat, așa cum am

activat, pentru că așa mi-a dictat dragostea de neam și conștiința de român".

Deși a fost un susținător înfocat al Coroanei, a ajuns la concluzia necesității abdicării regelui Carol al II-lea, în interesul țării, interes care se situa pe primul plan al ierarhizării acestora.

Și mai spune, în altă parte, că posteritatea va stabili rolul său și contribuția sa în viața politică. Acesta este și scopul prezentului volum.

Am mai spus că nu l-am cunoscut pe socrul meu, dar, de-a lungul strădaniei mele de a descifra memoriile sale, am rămas cu impresia că, deși admirat, apreciat, ovaționat chiar, nu a fost și foarte iubit și chiar a fost destul de invidiat de oamenii politici ai vremii, poate și pentru că inteligența sa și cultura cu totul excepționale îl singularizau și îl situau pe o treaptă superioară.

SANDA POP

I. JURNALUL UNUI MINISTRU LIBERAL

1932

28 februarie 1932. Ora 5 1/2 ceai la [Octavian] Goga. Goga îmi vorbește în particular lung asupra situației politice. Crede că persoana Regelui este pusă direct în joc și dacă nu se dă țării un guvern tare și autoritar, în 3–4 luni situația poate deveni critică; Regele i-a arătat multă încredere și, fără a-i da vreo însărcinare formală, au discutat compoziția noului guvern, care va trebui să însemne concentrarea tuturor forțelor capabile și devotate Regelui. În acest guvern ar fi 4 miniștri ardeleni și 2 subsecretari de stat; eu aș rămânea necondiționat la Departamentul Justiției; din Ardeal ar fi util E. Hațieganu, V. Tillea urmând să treacă în diplomație. Vaida sigur că nu se va rupe de Maniu, iar dacă da, nu ar putea fi de nici o utilitate. Goga are impresia că situația lui Argetoianu ar fi zdruncinată și că astfel, intrarea lui Argetoianu într-un astfel de guvern nu este sigură, deși el (Goga) păstrează contact continuu cu Argetoianu și stau de vorbă.

M-am mărginit a face reflexii asupra expunerilor lui Goga, fără a lua vreun angajament. Goga va merge în săptămâna aceasta la Rege și va căuta să precipite evenimentele. Concomitent va lămuri situația cu Averescu, provocând ruptura care ar însemna izolarea lui Averescu.

29 februarie 1932. Argetoianu îmi spune că Goga ar fi trecut limitele, speculând bunăvoința Regelui, din care cauză Regele ar fi indispus față de Goga.

Regele foarte bine dispus: se interesează în mod special de lupta dintre chemărișți și acționiști, îl pasionează atitudinea lui Vaida. Comunic Regelui că cel mai târziu până sâmbătă voi avea un răspuns definitiv prin Gh. Crișan asupra hotărârilor luate de Vaida. Regele îmi vorbește de procesul Știrbey-Alevra și îmi recomandă pe procurorul general de Timișoara pentru mutare la București (Lupescu). Informez pe Rege asupra mersului lucrărilor de legiferare în ce privește Departamentul Justiției.

Vizită la d-na și dl. Argetoianu.

Miercuri 2 martie 1932. Conferință la Argetoianu cu Ottescu și Ionescu, fixăm cluburile ce urmează să fie închise! Argetoianu cere excepție pentru unul din cluburile prezidate de dr. Lupu, care din aceste cluburi trăiește. Urmează ca Argetoianu să se înțeleagă cu dr. Lupu.

La Cameră, Argetoianu îmi atrage atenția că liberalii nu mai sunt plouați, ci din nou radioși în urma audiențelor lui Franasovici și Tătărescu, că însă aceste audiențe s-au acordat numai datorită stăruințelor sale.

Liberalii, prin Xeni, mă asigură de tot concursul lor la votarea legii dobândirii naționalității, recunoscând că proiectul nu este mult superior din punct de vedere românesc legii celei vechi.

Joi 3 martie 1932. Chestorul S. Hațieganu îmi raportează că în preajma balului „Chemării", Vaida - prin E. Hațieganu - a cerut demisia lui V. Tillea care a dat-o verbal: a avut loc un violent incident între Vaida și E. Hațieganu pe chestia lui Pavel Pavel și broșura acționiștilor. A doua zi Vaida a revenit asupra cererii de demisie a lui Tillea și a luat măsuri pentru suprimarea pasagiilor referitoare la E. Hațieganu. Pavel Pavel și alți acționiști fac propagandă republicană și revoluționară în mod fățiș, pretinzând că sunt în asentimentul lui Maniu. Maniu ar fi indispus din acest motiv: s-ar fi petrecut un schimb de cuvinte între Maniu și Vaida, acesta din urmă reclamând mai multă independență de acțiune pentru el; E. Hațieganu crede însă că Vaida niciodată nu va lua atitudine contrară voinței lui Maniu. „Chemarea" se va întruni în congres peste 2 luni, n-au însă mijloace.

Vineri 4 martie 1932. V. Cădere îmi spune că cunoaște propaganda republicană a acționiștior, pe Pavel îl are sub permanentă supraveghere; pe Cornel Bianu l-a pus la rezon Eugen Bianu. Urmează să discute cu mine în curând întreaga situație din Ardeal.

Conferință cu Ottescu, Gabriel Marinescu, Praporgescu, Codin Ștefănescu și V. Cădere. Se va suprima ruleta și braziliana, nu se va da altă autorizație. Prefectul Poliției se declară contra închiderii cluburilor, va redacta un memoriu care se va supune Consiliului de Miniștri cu un proiect de lege pentru modificarea actualelor dispoziții din Codul Penal, înăsprindu-se măsurile. Argetoianu, la Cameră în conversație, îmi dă impresia că e nemulțumit de Vâlcovici pentru atitudinea sa provocatoare.

Sâmbătă 5 martie 1932. Mirto, la Cameră într-o conversație particulară, îmi confirmă că a avut tendință în cuvântarea

lui contra lui M. Popovici; că țărăniștii nu ar fi deloc supărați să-l vadă implicat în chestia contractului suedez și tras la răspundere: rezultă că majoritatea nu a înțeles tendința cuvântării.

Oteteleșanu crede că Goga va încerca mari deziluzii. Goga ar fi sperând în asigurarea că va *avea* puterea, cum însă nu o are încă în mod efectiv, lumea nu îl va urma.

Argetoianu îmi atrage atenția asupra afacerii cu peștele sărat sovietic, în care e implicat și Șeicaru. Nu dorește mușamalizarea afacerii, deși „Curentul" îi face prețioase servicii.

Gh. Crișan pleacă la Cluj și până marți dimineața îmi va comunica deslușit atitudinea și intențiile lui Vaida, ca să le pot aduce la cunoștința Regelui.

D. Manu asemenea va lipsi din București mai multe zile. Îl însărcinez să-i comunice lui Vaida că suntem chit: el m-a zeflemisit și ironizat la adunările din Ardeal, iar eu l-am elogiat, luându-i apărarea la Senat.

Marți 8 martie 1932. Gh. Crișan îmi comunică din partea lui Vaida cele trei formule la care ar adera: 1. Guvern de partid; 2. Guvern de concentrare parțială cu sau fără dizolvare; 3. Guvern de alegeri. Dacă aceste soluții nu ar fi posibile - ele nu ar întâmpina nici o dificultate din partea lui Maniu și nici dreptul Regelui de a desemna anume persoane nu s-ar pune în discuție - Partidul Național-Țărănesc ar fi nevoit la vară să înceapă o campanie violentă de răsturnare, fiindcă guvernul nu ar putea face față situației. Decât guverne personale, Vaida preferă dictatura fățișă, care să dea țării o nouă constituție conformă cu realitățile. Coroana nu ar combate-o ci, dimpotrivă, de pe acum asigură Regelui tot concursul său pentru reintrarea în normal (forma parlamentară) la timpul său.

Conducerea partidului național este hotărâtă să dizolve în ședința din 10 octombrie organizațiile tinerești (Chemarea și Acțiunea), neputându-se admite crearea de echivocuri din partea unora (Tillea & Co.) și luptele intestine.

Raportez Regelui toate informațiile primite. Regele insistă asupra importanței morale a unei apropieri între Vaida și Goga și asupra unei eventuale colaborări între aceștia doi. Crede că dizolvarea „Chemării" este o greșeală.

Seara, ziaristul Manu de la „Epoca", venit de la Cluj, mă informează că, la banchetul de gală dat în onoarea lui Iorga, chemăriștii și E. Hațieganu nu vor admite dizolvarea și vor duce lucrurile la ruptură.

Miercuri 9 martie 1932. Argetoianu îmi vorbește de acțiunea lui Goga și crede că va eșua complet, deoarece, în loc să accepte formula posibilă (intrarea în guvern), stăruie pentru formule imposibile (șef de guvern cu dizolvare imediată).

Crișan îmi va comunica mâine seara evenimentele de la Cluj.

Seara îl văd pe Goga, îi comunic că Regele ar vedea cu ochi buni o apropiere cu Vaida. Goga este împotriva unei colaborări cu Vaida, pentru absolută nepotrivire de concepții. Îmi dă să înțeleg că la timpul său eu ar trebui să declanșez criza de guvern. Răspund că aceasta ar depinde de indicațiile ce mi-ar da Regele.

La Senat am un frumos succes cu Legea de organizare a Înaltei Curți. Discursul meu este viu aplaudat și proiectul votat cu 97 pentru, 1 contra. Toți mă felicită călduros.

Joi 10 martie 1932. Nae Ionescu îmi face o vizită: îmi vorbește despre suspiciunea reciprocă dintre Maniu și Vaida, lupta dintre chemăriști și bătrâni, pe chemăriști i-a inventat el pentru a zdruncina disciplina impusă de Maniu partidului. Acest scop a fost atins, însă chemăriștii s-au dovedit mai prejos de sarcina ce le incumba. Goga greșește cerând dizolvarea și șefia guvernului, ar trebui să se mulțumească cu o largă remaniere. Ar ieși Ghica, Karpen, Sișești și eventual Cantacuzino. Îmi cere să insist și eu pe lângă Goga în acest sens.

Sâmbătă 12 martie 1932. La Senat, Potârcă face amendă onorabilă cu privire la amendamentele afirmativ trucate de raportorul Alexianu la Legea Înaltei Curți de Casație. La ora 6, când să prezidez ședința Consiliului Superior al Magistraturii, mă cheamă la telefon Iorga și mă roagă să merg numaidecât la Cameră, unde cazul Boilă ridicat de deputatul Florea a stârnit incidente penibile și atmosferă extrem de încărcată. Amân ședința Consiliului Superior și mă duc la Cameră și încep expunerea obiectivă și fără reticențe într-o atmosferă vădit ostilă a majorității față de banca ministerială (Florea insinuase și liberalii răspândiseră zvonul că voi acoperi pe Boilă și voi mușamaliza cazul). Atmosfera treptat se îndreaptă, iar la urmă repurtez un succes din cele mai strălucite. Camera întreagă aplaudă frenetic, se aud strigăte de „Bravo!". Iorga, Duca și alții mă felicită personal. În urma intervenției mele împăciuitoare, ședința se amână în continuare pe luni. Mirto și V. Nițescu subliniază de la tribună imparțialitatea de care am dat dovadă.

Duminică 13 martie 1932. Argetoianu mă felicită pentru tactul de care am dat dovadă și consimte la continuarea discuției luni, despre care anunț pe Mihalache, care îmi mulțumește.

Luni 14 martie 1932. Continuarea discuției cazului Boilă. V. Nițescu insuficient, iar Mirto sub nivelul obișnuit. Mirto îmi face impresia că în fond are intenția de a-l da gata pe Boilă. Impresia generală: Boilă rămâne cu o situație și mai proastă după apărarea ce i s-a făcut.

Argetoianu și Vâlcovici îmi comunică satisfacția Regelui pentru modul cum m-am comportat.

Marți 15 martie 1932. Regele, foarte mulțumit, îmi comunică asentimentul său ca legea controlului averii și legea electorală să se voteze cât de urgent.

Duminică 20 martie 1932. Dr. Iuliu Hațieganu, Tillea și alții mă informează că la Cluj se pregătește o *luptă constituțională* din partea lui Maniu. Terenul a fost netezit prin dizolvarea „Chemării". Maniu consideră acțiunea de persuasiune ca eșuată, trebuie să înceapă lupta, iar în luptă el niciodată nu a fost învins. Crede că dezagregarea în urma neplății angajamentelor statului este atât de înaintată, încât lupta constituțională va prinde. Lupta va fi dusă paralel cu Duca și Averescu.

Mi se comunică că la Clubul liberal local s-a dat semnalul de luptă în urma unui ordin de la centru, s-ar fi ținut cuvântări ireverențioase la adresa Regelui. Chestorul S. Hațieganu primește ordin de a verifica și a raporta telegrafic.

Luni 21 martie 1932. Nae Ionescu îmi face o vizită. Îmi vorbește despre situația generală și ideile Regelui. Expun primejdia ce rezultă din lipsa mijloacelor financiare la dispoziția statului. Convine că totul este adevărat. Îmi expune ideea încetării plății cuponului și a monedei interne emise în temeiul conversiunii. Adaug impreviziunea cu privire la toate valorile mobiliare, care trebuie să se adapteze leului revalorizat. Găsește că am perfectă dreptate și stăruie să insist pe lângă Argetoianu și apoi pe lângă Rege pentru clarificarea situației și măsuri radicale.

Seara, Cădere îmi confirmă situația extrem de primejdioasă în urma întârzierii plăților. După cină, expun lui Argetoianu situația așa după cum o văd eu și necesitatea imediată a unor măsuri radicale. Convine că am dreptate, așteaptă încă unele informații de la Paris, pentru a propune aceste măsuri. Crede că Maniu și Averescu nu sunt primejdioși, fiind compromiși, iar Duca nu se va lăsa antrenat, având asigurări în această privință. Mă roagă să nu sperii mâine pe Rege, ci să netezesc terenul în privința măsurilor eroice ce se impun.

Marți, 20 martie 1932. Expun Regelui planurile luptei constituționale și primejdia ce naște din situația financiară extrem

de gravă a tezaurului, informez pe Rege foarte sincer asupra situației și asupra soluțiilor, inclusiv impreviziunea. Regele, în principiu, nu are nici o obiecțiune. Îl interesează latura politică, îmi vorbește de eventualitatea formării unui guvern Goga. Îmi cere părerea și asupra posibilității de noi alegeri sau colaborare cu actualul parlament. Arăt că partidele ar vedea cu ochi buni combinația cu Goga, însă șefia lui la guvern și alegeri noi ar dezlănțui împotrivirea, arăt că alegeri noi fără plata tuturor restanțelor și a lefurilor la zi ar constitui un grav risc, că fără Iorga un guvern Goga nu ar avea majoritate în Cameră, dar că la închiderea sesiunii se poate forma guvernul, urmând ca asupra dizolvării să se avizeze la toamnă potrivit situației de atunci. Regele este foarte mulțumit de informațiile ce i-am dat. Rămân cu impresia netă că *„rebus sic stantibus"*, Goga va primi însărcinarea de a forma guvernul și aceasta foarte curând.

La Cameră, Argetoianu mă întreabă asupra convorbirii cu Regele. Mă mărginesc a-i arăta că am netezit calea pentru soluții radicale și că Primul Ministru și Ministrul Armatei merg în audiență comună mâine pentru a arăta situația imposibilă a armatei. Pretinde că știe. Nu-i amintesc despre părerea lui St. Amza, că suntem în plin Kerenskism.

Vineri 25 martie 1932. La Cameră se discută Legea Curții de Casație. Cuvântarea mea are un succes desăvârșit. Dintre majoritarii ardeleni sunt prezenți numai Hodor și Mihuț. Majoritarii din Regat îmi fac manifestații de simpatie. Legea se votează cu excepția art. 25 și 88 care rămân pe mâine, la cererea lui Dimitriu și Dan (liberali).

Sâmbătă 26 martie 1932. Nae Ionescu îmi face vizită, îmi vorbește despre necesitatea unei soluții apropriate. Crede că alegeri imediate nu se pot face, iar cu actualul Parlament numai persoana pretigioasă a mareșalului Prezan ca șef de guvern ar avea șanse de a lucra. Prezan ar accepta să formeze guvernul, însă numai în temeiul unui program de ansamblu, care ar concorda cu cel convenit de noi: suspendarea plății cuponului, emisiune în temeiul conversiunii și impreviziunea cu privire la toate valorile mobiliare. N. Ionescu îmi spune că în noua formație nu ar putea să intre decât Argetoianu, St. Amza și eu, ceilalți dovedindu-se incapabili.

Formula Goga nu prinde, deoarece nu are comprehensiunea situației și soluțiilor de ansamblu și ar constitui o provocare care ar complica situația. Intrarea lui Goga ca ministru în formula

Prezan dimpotrivă ar lămuri situația și ar liniști spiritele. Îmi vorbește despre discuții avute la Rege, care s-a lăsat convins că legea Mirto este inacceptabilă. Mă va vizita luni, după care va trece la acțiune.

Cădere îmi aduce vestea suspendării „Cultului Patriei".

Primesc o telegramă cifrată de la S. Hațieganu de la Cluj, prin care se confirmă pregătirile clandestine ale liberalilor îndreptate destul de fățiș contra Regelui.

După-masă se votează la Cameră în total cu bile Legea Curții de Casație fără nici o modificare, cu 126 voturi pentru și 4 contra (averescani). Camera îmi face o manifestare călduroasă.

Iorga convine ca luni după-masă să înceapă discuția la Legea controlului averilor. Îmi spune că Regele a cedat la insistența sa pentru a vota Legea electorală, însă cu corective.

Luni 28 martie 1932. Argetoianu îmi spune că se opune la votarea Legii electorale și a controlului averilor. Regele l-ar fi îndemnat să constituie un partid agrar, fiind momentul. Mă roagă ca, împreună cu Valjan și Radian, să ne gândim cum s-ar putea proceda mai bine și să facem preparative dacă vreau să merg alături de el.

Trece Legea chiriilor prin comisia legislativă, se împotrivesc numai Dan și Paraschivescu. Seara îmi telefonează Crișan că soluțiile 1 și 2 (concentrare cu Goga) ar fi primite de cercurile național-țărăniste fără supărare, soluția 3 (guvern Goga cu alegeri noi) ar declanșa imediat o împotrivire violentă. Vaida ar accepta misiunea de a forma un guvern de concentrare, ar intra chiar într-un astfel de guvern.

Marți 29 martie 1932. Nae Ionescu îmi vorbește despre formula Prezan în jurul căruia se poate alcătui un guvern de concentrare cu Argetoianu, Pop, Vaida, Iunian, Lupu, Goga, un iorghist, G. Brătianu, Dinu Brătianu, Franasovici sau Gh. Tătărescu. Acest guvern ar trebui să ia măsuri radicale imediate. Parlamentul ar rămâne, urmând ca la toamnă să ratifice măsurile luate. Găsesc că formula este bună și realizabilă în anumite condițiuni.

Discut cu Regele chestii curente. Îl infomez despre acțiunea liberală și răspunsurile lui Vaida. Regele se pronunță pentru concentrare și măsuri radicale decretate, urmând ratificarea la toamnă. Crede că și Mihalache ar putea intra în guvern. Regele dorește să i-l trimit pe Gh. Crișan în audiență, dorind să-i vorbească.

Miercuri 30 martie 1932. Cădere îmi confirmă starea de surescitare în urma întârzierii plăților de către stat și propaganda contra Coroanei pe care o fac în mod clandestin liberalii, național-țărăniștii și averescanii.

Nae Ionescu îmi spune că formula generalului Cihoski a fost lansată de Argetoianu, care însă s-a convins că formula nu poate fi bună și acceptă formula Prezan. A vorbit cu Iunian, care e dispus asemenea favorabil pentru formula deja preconizată. Despre orice nou eveniment sau întorsătură mă va ține la curent.

Am un remarcabil succes la Cameră cu scurta cuvântare ce am ținut la discuția generală a Legii datoriilor.

La ora 7 ședința Comisiei Superioare a persoanelor juridice, pe care o prezidez. Prezenți: Iorga, Argetoianu, Alexianu (Curtea de Conturi), Lupu (Înalta Curte de Casație), Cezar Partenie, Viforeanu, Procuror general, Iliescu. Comisia, cu 6 voturi contra 1, dă aviz de dizolvare cu privire la asociația „Cultul Patriei", deoarece s-a transformat în simplu instrument în mâna unor partide și în agitatori politici, face mitinguri și demonstrații de stradă fără autorizație și contra statutelor, iar membrii marcanți ai ei se dedau chiar la atacuri triviale contra Coroanei.

Joi 31 martie 1932. Ghiță Crișan mă informează despre congresul provincial al P. N. Ț. de la Cluj, asupra atmosferei și intențiilor de viitor. Convine că formula concentrării de persoane cu program bine stabilit este singura formulă posibilă și realizabilă. Crede că Vaida ar intra. Recunoaște justețea soluțiilor de ordin economico-financiar ce preconizez. Îi dau indicația să ceară audiență M. S. Regelui. La Cameră se votează cu bile Legea chiriilor. Majoritatea îmi face manifestație de simpatie. La Senat se votează cu unanimitate Legea avocaților cu amendamentul susținut de mine, care scutește pe țărani de obligativitatea redactării actelor de notariat prin avocați.

Vineri 1 aprilie 1932. Camera votează Legea avocaților amendată de Senat. Crișan îmi comunică desfășurarea audienței ce a avut la Rege. Regele a insistat pentru concentrarea de persoane capabile, arătând neputința de a face apel la partide. Crișan a recunoscut că Regele are dreptate. Crișan îmi recunoaște că făcându-se apel și la el, va accepta un rol de răspundere.

Sâmbătă 2 aprilie 1932. Începe discuția la Legea chiriilor la Senat.

Luni 4 aprilie 1932. Discuția Legii chiriilor la Senat. Legea este adoptată, după ce am avut un frumos succes atât la discuția

generală cât și la votarea cu bile a articolului privitor la competența Tribunalului.

Marți 5 aprilie 1932. Audiență de lucru la Rege, care este mereu foarte mulțumit de toate lucrările mele. Regele își exprimă dorința categorică pentru dizolvarea „Cultului Patriei", se declară pentru acordarea drepturilor civile femeilor măritate din vechea țară. Codul penal rămâne pentru toamnă. Regele îmi spune râzând că multe se pot schimba în țară până atunci.

Bianu mă informează despre mulțumirea foarte mare pe care Regele o are cu privire la activitatea mea, accentuându-i că sunt singurul ministru reușit și că s-ar putea spune despre mine cu dreptate, „fost, prezent și viitor ministru".

Dejun la M. S. Regina Maria în Palatul Cotroceni.

Nae Ionescu îmi spune la Cameră că Argetoianu ezită în ce privește programul, Prezan fără program dinainte stabilit nu merge, că Iorga ar fi o bună soluție pentru cazul că ar renunța la Ministerul Instrucției. Argetoianu i-a declarat că ar renunța la Interne, însă numai în favoarea mea, ca unul ce sunt și capabil și am și încrederea Regelui.

După-masă, Camera votează cu 126 pentru și 2 contra Legea chiriilor amendată de Senat.

Joi 7 aprilie 1932. Karpen, la Cameră, descoperă guvernul, în urma afirmației că guvernul a fost surprins de inundații și nu știe dacă s-or fi luat măsuri. Chemat urgent de Argetoianu, fără să știu despre ce este vorba, restabilesc situația, comunicând toate măsurile luate de guvern.

Vineri 8 aprilie 1932. Banchetul la Casa Femeii, unde sunt sărbătorit pentru Legea emancipării civile a femeii din Vechiul Regat.

Sâmbătă 9 aprilie 1932. După-masă, la ora $7^{1/2}$, Argetoianu vine la Cameră și mă pune în cunoștință despre ultimele evenimente: Prințul Nicolae s-a înapoiat cu avionul la București pe neașteptate și contra ordinului Regelui. A refuzat să se supună ordinului transmis prin mareșalul Prezan, a amenințat pe Rege cu uciderea și șantaj și urmează să se ia hotărâri foarte importante în Consiliul convocat la palat duminică la ora $9^{1/2}$. Mă roagă să studiez cu amănuntul Statutul Casei Regale.

Duminică 10 aprilie 1932. Consiliu de Miniștri sub președinția Regelui. Regele deschide ședința și indică în câteva cuvinte subiectul discuției: cazul principelui Nicolae. Mareșalul Prezan expune toate faptele de la începutul contractării căsătoriei cu d-na Săveanu; arată că prințul îl urăște pe Rege, că a refuzat

să respecte ordinul Regelui de a merge la Scroviște, a amenințat pe Rege cu uciderea și șantaj cu ocazia sosirii pe aerodrom; în automobil a pus mâna pe revolver pentru a trage în Prezan care a trebuit să-l imobilizeze, că toate acestea s-au petrecut în văzul lumii și al martorilor. Crede că trebuie cu orice preț menținut prestigiul și autoritatea regală; sunt indicate măsuri radicale. Regele cere avizul fiecărui ministru. N. Iorga, Argetoianu și eu cerem, în interesul țării și al monarhiei, măsuri imediate și drastice, pentru a curma o atitudine care pe de o parte subminează suprema autoritate în stat, iar pe de altă parte dă putința de a se cristaliza anumite curente potrivnice Regelui, sau chiar formei de guvernământ. Se arată că atitudinea dușmănoasă a prințului este pusă la cale (aluzie la Regina Maria). Cantacuzino crede că prințul Nicolae este bolnav și se impune a fi tratat ca atare. Ceilalți miniștri se raliază la măsurile radicale, însă luate cu toată discreția.

Regele preconizează trei soluții și următoarea ordine: 1. Concediu de 1 an pentru motive de sănătate, domiciliu în străinătate cu încetarea funcțiilor în armată, fără a trăi împreună cu d-na Săveanu. 2. Renunțarea prințului Nicolae la calitatea de membru al familiei regale și 3. Actul de autoritate în temeiul art. 13 din Statut. Preconizarea se face după ce dau toate explicațiile asupra posibilității de aplicare a art. 13.

Tot consiliul se raliază la cele 3 soluții practice. Regele însărcinează pe Iorga și Argetoianu să ia contact cu prințul Nicolae și Regina Maria. Ședința se suspendă. În pauză, mareșalul Prezan îmi vorbește despre politică și economie, îi expun felul meu de a vedea. Prezan mă felicită și își exprimă bucuria sinceră de a mă fi cunoscut mai de-aproape. Prezan dă detalii foarte interesante și importante cu privire la cazul prințului Nicolae. Arată că prințul, nu numai că nu a avut nici un rol în venirea Regelui, dar a fost împotriva acestei soluții. Nicolae este ipocrit, deși spune mereu că nu-i convine situația de prinț, nu-i trece prin minte să renunțe, ci se face instrumentul Reginei Maria care, împreună cu anumiți oameni politici, face tot soiul de intrigi împotriva Regelui, ajungându-se chiar la începuturi de complot. La regimente instigă fățiș împotriva Regelui.

La $12^{1/2}$ se înapoiază Iorga și Argetoianu, care aduc cuvântul prințului că acceptă soluția 1, și aceasta după lungi discuții, în care a căutat să conteste toate faptele ce i se pun în sarcină și, după furtunoase discuții cu Regina Maria, care, după vorba lui Iorga, era să le scoată ochii.

Consiliul ia sfârșit la ora 1. Se dau comunicate anodine. Regele ne ia cuvântul de a nu divulga cele discutate.

Luni 11 aprilie 1932. Iorga vine la Cameră și îmi comunică că prințul, în urma influenței Reginei Maria, a revenit asupra bunelor sentimente de ieri și că în fața acestei situații se impun ca prime măsuri scoaterea imediată a prințului din armată și retragerea oricăror mijloace financiare. Contrar, s-ar risca ca în câteva zile prințul să apară pe la cazărmi flancat de Regina Maria și mareșalul Averescu, îndemnând la revoltă împotriva Regelui. Mă felicită pentru clara și frumoasa ținută ce am avut ieri.

Nae Ionescu îmi comunică că l-am cucerit cu desăvârșire pe mareșalul Prezan. A vorbit cu Iorga, care este întru totul de acord cu larga remaniere și programul noului guvern, din care ar face parte dintre actualii miniștri, numai Iorga, Argetoianu, Amza și eu,. iar dintre subsecretari, Brătescu și Radian. Eu aș trece la Interne. Trebuie să fie convins Argetoianu de necesitatea măsurilor radicale imediate.

Mareșalul Prezan îmi vorbește la Senat: îmi face confidențe în legătură cu intrigile țesute în ultimul timp de Regina Maria, mareșalul Averescu și alții. Îmi arată că Regele este extrem de discret în relațiile ce le are cu doamna Lupescu. Crede că soluția cu Prințul Nicolae este un provizorat și că după noi inconveniente se va ajunge în mod fatal tot la acte de autoritate.

Marți 12 aprilie 1932. Regele îmi comunică aranjamentul impus Prințului Nicolae. Acest aranjament nu ar fi fost posibil fără soluțiile 2 și 3 care i-au fost puse în vedere Prințului. În caz de neacceptare a soluției 1, Regele speră că Prințul, în curs de un an, va reveni la sentimente mai bune. Regele crede că Goga a mers prea departe în afirmațiile ce a lansat cu privire la constituirea noului guvern. Adaog că constituirea de nou partid în loc să adaoge autorității și situației lui Goga, i-a micșorat șansele acțiunii sale în opinia publică. Regele îmi spune că soluționarea crizei financiare și a tezaurului nu va mai fi temporizată.

După-masă, Șeicaru mă felicită pentru situația ce am câștigat pe lângă Argetoianu, care i-a făcut mari elogii la adresa mea.

Se ia în considerare proiectul de lege pentru ridicarea incapacității civile a femeii măritate. Reprezentanții tuturor partidelor îmi aduc elogii.

Miercuri 13 aprilie 1932. Argetoianu îmi comunică că a aranjat chestia remanierii cu Regele, care va constitui o surpriză pentru toți. Amatorii de putere, între care Goga, care a căutat să-l submineze, vor avea o dureroasă decepție.

După-masă, mareșalul Prezan îmi arată scrisoarea ce a făcut în privința Cultului Patriei, pe care l-a părăsit cu 3 ani în urmă pentru motivul că a deviat de la scopurile inițiale, alunecând pe panta politicii.

Vineri 15 aprilie 1932. Oanea ridică chestia dizolvării Cultului Patriei; o parte din Senat, montată de generalul Popovici, îl aplaudă. Răspund în numele guvernului, arătând cum această asociație a deviat până la punctul de a ataca Coroana. Declar că, atâta vreme cât pe banca ministerială vor fi oameni cu sentimentul răspunderii, astfel de acțiuni vor fi reprimate și astfel de asociații vor fi dizolvate. Răspunsul a fost primit cu aplauze și aclamații unanime, iar Senatul refuză să mai asculte în replică pe senatorul Oanea. Senatorii mă felicită, spunând că am dat dovadă de calități de prim-ministru (Mitilineu, etc.). Patriarhul Miron Cristea se scuză că nu a participat la ședința Comisiei superioare a persoanelor juridice, cu al cărei aviz se solidarizează.

Sâmbătă 16 aprilie 1932. Argetoianu îmi comunică că s-a aranjat chestia remanierii, care va avea loc înainte de Paști; mulți oameni politici, mai ales Goga, vor avea sărbători proaste.

Duminică 17 aprilie 1932. Dejun la Savu, invitat și Goga. Goga afișează un optimism robust, chiar exagerat; se crede în pragul însărcinării de a forma guvernul. Din câteva fraze schimbate între patru ochi, nu-mi pot da seama dacă crede în ceea ce spune; vrea să mă vadă în cursul săptămânii.

După-masă sunt invitat la ferma Șeicaru. Pamfil Șeicaru a aflat de combinația mea la Ministerul de Interne; îmi face curte și îmi oferă serviciile. Caută să afle detalii în ce privește situația politică și cazul Prințului Nicolae. Sunt politicos, însă rezervat, mă fac a nu fi în secretele zeilor.

Luni 18 aprilie 1932. Camera votează proiectul de lege pentru lichidarea judiciară. Documentarea mea în materie comercială și promptitudinea răspunsurilor și lămuririlor fac o impresie covârșitoare. Primesc scrisoarea lui Prezan în chestia Cultului Patriei: o dau publicității.

Marți 19 aprilie 1932. Audiență de lucru la Rege. Comunicându-i Regelui că voi sta câteva zile la Cluj pentru a mă documenta asupra situației politice, Regele mă autorizează, dacă va fi cazul, să cer audiență specială oricând pentru a-i face raport.

Senatul votează cu mari elogii legea lichidării judiciare. Camera votează într-un vacarm și entuziasm indescriptibil legea controlului averilor.

Miercuri 20 aprilie 1932. Închiderea sesiunii ordinare a Parlamentului. La Cameră și la Senat, majoritatea subliniază cu aplauze călduroase pasagiile cu privire la activitatea legislativă a Ministerului de Justiție.

Joi 21 aprilie 1932. Gh. Crișan vine să-mi sugereze ideea pentru mai târziu, când s-ar pune problema succesiunii, a unui guvern Vaida-Argetoianu, cu riscul de a avea ruptura cu țărăniștii, care e, întrucâtva, chiar dorită.

Sărbătorirea mea și a legii ridicării incapacității civile a femeii la doamna Alexandrina Cantacuzino și doamna Ella Negruzzi. În special doamna M. Popp mă arată ca pe cel mai capabil și mai popular ministru.

Banchet în onoarea lui Iorga și lui Argetoianu la Athénée Palace. Se scoate în relief de către cei doi protagoniști ai guvernului armonia deplină între ei și siguranța continuării operei de guvernare.

Dimineața se prezintă Episcopul Moilath, Geza Ifos, Szent Kereszti, pe care îi primesc în prezența lui Djuvara și B. Ștefănescu de la Externe. Reprezentanții Statusului cedează pe toată linia, declarând că acceptă:

1. Transformarea Statusului în organ consultativ.
2. Dreptul de dispoziție al episcopului.
3. Controlul Mitropolitului de București și chiar al Colegiului episcopilor de ambele rituri, dacă se poate încadra formula de Roma în codul canonic.
4. Utilizarea averii exclusiv în scopurile prevăzute.

Djuvara mă felicită pentru rezultatul obținut și îmi face elogii pentru calitățile de diplomat de care am dat dovadă.

Vineri 22 aprilie 1932. Plecare la Cluj. Dimineața Argetoianu îmi spune că remanierea înainte de Paști are o siguranță de 99%.

Sâmbătă 23 aprilie 1932. Iau dispoziții pentru distribuirea echitabilă a acreditivului de 2.500.000 lei între pensionari și învățători.

Duminică 24 aprilie 1932. Reprezint guvernul la înmormântarea lui Aurel Isacu. Țin o cuvântare scurtă însă foarte impresionantă. Termin cu perorația: „Ostaș veteran, niciodată înfrânt în lupta pentru izbânda neamului românesc, în fața mormântului tău, guvernul Țării Românești cu smerenie își pleacă genunchii și roagă pe Atotputernicul Tată Ceresc ca dincolo de acest mormânt, în viața de veci, unde toate se răsplătesc, să-Ți facă parte cu drepții!".

La 7,50 seara, întoarcere la București. Pe drum mă vizitează Emil Hațieganu, care îmi arată absoluta incapacitate a lui Maniu și Vaida de a face față situației, dezorientarea cumplită ce domnește în partid și capul șefilor, exprimând regrete că a contribuit cândva la crearea legendei Maniu. Are cuvinte de rea apreciere la adresa lui Viorel Tillea, pe care îl arată nehotărât, lipsit de energie și calități de om politic. Lasă să se înțeleagă că ar accepta să fie chemat în fruntea unui departament și este satisfăcut că șansele unui guvern Goga sunt ca și inexistente.

Luni 25 aprilie 1932. Solemnitatea decorării Regelui cu Meritul agricol. Regele este foarte bine dispus și are cuvinte de caldă mulțumire față de guvern pentru activitatea dezvoltată.

Vizită la Iorga care îmi comunică că Charles Rist se arată complet refractar unei examinări a capacității de plată a României, a reducerii cuponului și că i-a făcut impresia că a venit să ne execute în loc să ne ajute. Mă însărcinează să-l informez pe Argetoianu. Iorga e foarte mulțumit de rezultatele obținute de mine în chestia Statusului. Îmi spune să renunț la condiția învățământului în limba românească.

Comunic lui Argetoianu cele spuse de Iorga. Argetoianu crede că Charles Rist a fost numai rezervat față de Iorga, însă Franța este dispusă să ne ajute. E complet satisfăcut de formula mea cu privire la Status.

În ce privește remanierea, spune că are rost numai dacă *proștii* din guvern pot fi înlocuiți cu deștepți; contrar, e preferabil să rămânem cu proștii cu care ne-am obișnuit deja.

Marți 26 aprilie 1932. Nae Ionescu îmi face o vizită. Îmi spune că Regele este hotărât pentru remaniere și că astfel nu este nici o piedică în calea acestei măsuri foarte necesare și utile. Dacă Iorga și Argetoianu ar tergiversa, li s-ar putea forța inițial mâna de sus. Are informații sigure că Franța nu ne poate da nici un ban; deci soluția trebuie căutată la noi, în temeiul programului discutat cu mine.

Joi 28 aprilie 1932. Cipăianu îmi comunică confidențial situația grea a partidului liberal al lui Duca. O parte din fruntași cu Duca au înclinat totdeauna pentru o colaborare efectivă cu Argetoianu la guvern. Anumite indiscreții au zădărnicit orice înțelegere și i-au creat lui Duca dificultăți. Opoziția e și acum mai mult de formă. La toamnă însă, sub presiunea partizanilor, campania se va intensifica. Cipăianu crede că atmosfera este din nou prielnică pentru o colaborare, care ar fi acceptată de partid, dacă Argetoianu ar vrea-o și ar sugera-o.

Vineri 29 aprilie 1932. Convorbirea cu Argetoianu. Mă întreabă despre șansele lui Goga în Ardeal. Îi răspund că în actuala configurație, șansele sunt reduse: Maniu nu poate fi bătut cu Goga și anturajul său în Ardeal. Argetoianu mă roagă ca ocazional să-i vorbesc Regelui în acest sens. Îmi spune despre tratativele ce le-a dus cu Goga, care urma să treacă la Externe, cum Goga a vrut să-l dea peste cap, ceea ce a determinat o contra-acțiune din partea lui, cu rezultatul de a reduce la nimic visurile exagerate ale lui Goga.

Vorbind despre liberali, îi comunic informațiile primite de la Cipăianu, pe care le consideră foarte prețioase, concordând cu ale sale. Îmi confirmă că întreg partidul liberal îl suspicionează pe Duca, în care toți și-au pierdut încrederea. Pentru Duca și liberali, singura ieșire ar fi colaborarea la guvern cu actualul regim, exclus fiind să poată obține guvernarea sub domnia Regelui Carol II încă un lung șir de ani.

Regele și-a dat adeziunea necondiționată la remaniere, urmează însă ca aceasta să se facă în condiții în care să însemne o sporire de prestigiu.

După sărbători urmează să ne vedem și să discutăm politică, mai ales cu privire la Ardeal.

Sâmbătă 30 aprilie 1932. Dejunez împreună cu Nae Ionescu și cu Radian. Discutăm situația politică și financiară. Cădem de acord că trebuie forțată întâi mâna lui Argetoianu. Radian face propunerea că după Paște ne va invita la masă cu Argetoianu.

Noaptea Învierii la Patriarhie. Slujba e foarte formală, lipsită de solemnitate și căldură. Iorga critică aspru pe Patriarh, care pontifică. Patriarhul în odăjdii, când aprinde lumânarea lui Iorga face glume deplasate. Regele e foarte solemn, făcând o impresie covârșitoare.

Duminica 1 mai 1932. Iau parte la liturghia principală de la Biserica Unită. Seara plec la Cluj.

Vineri 6 mai 1932. Masă la Radian cu Argetoianu, Nae Ionescu și Titu Devechi. În ordine economico-financiară, rezultatul: Argetoianu admite măsuri radicale, fără primejduirea stabilizării, însă, în practică, crede că trebuie să mai așteptăm până la limpezirea situației în Franța și până la terminarea tratativelor cu Franța. În ordine politică; e pentru remaneire, care să stabilizeze situația politică până la toamnă, urmând ca între timp să se facă o acțiune politică pe tema agrară. Argetoianu lasă să se întrevadă că Regele ar fi mai puțin hotărât în sprijinirea venirii lui Argetoianu în

fruntea unui guvern decât la început (1–2 ani) și că, în astfel de condiții, e bine să se cointereseze și masele.

Luni 9 mai 1932. Regele se pronunță hotărât pentru a nu mai tergiversa măsurile de asanare a situației noastre economico-financiare. E îngrijorat de perspectivele politice din Franța.

Iorga și Ghika, cărora le expun proiectul de acord cu Sf. Scaun, mă felicită călduros pentru frumosul rezultat obținut. Nae Ionescu îmi comunică că Regele ar vrea să determine pe Argetoianu să renunțe la Interne. În acest caz, eu aș trece la Interne, iar Micescu la Justiție.

Marți 10 mai 1932. Dimineața primesc de la Palatul Regal insignele Ordinului Coroana României în grad de Mare Cruce, în urma decorării „*proprio motu*" făcută ieri de Suveran.

La Patriarhie, Regele e splendid în uniforma Regimentului de Escortă Regală, plin de tinerețe și vigoare.

Nicolae Iorga mă felicită încă o dată pentru toată activitatea depusă, arătându-mi că întrunesc numai simpatii pretutindeni și că după multele decepții ce le-a avut cu miniștrii, este încântat constatând că eu am întrecut toate așteptările.

După defilarea companiei de onoare, regele intră în Patriarhie, iar noi toți plecăm spre Șoseaua Jianu în vederea parăzii. Pe străzi, mulțime mare plină de entuziasm și voioșie. Regele sosește la 11 și ceva, călare pe un cal superb, Marele Voievod pe un pony, adorabil copil, o suită strălucită de atașați și generali în frunte cu mareșalul Prezan.

Regina Elisabeta dorind să mă cunoască, Stârcea mă prezintă, iar Iorga adaugă: „Cel mai deștept bărbat pe care l-a născut Ardealul".

Defilarea este impresionantă, ținuta trupelor, admirabilă în noile și splendidele uniforme; se remarcă în special Regimentul de gardă, grănicerii, brigada de rezervă a poliției, cavaleria, etc.

Defilarea s-a sfârșit la ora 1 și jumătate.

În timpul defilării am avut convorbiri cu caracter politic cu Puiu Dumitrescu, care îmi confirmă mulțumirea excepțională a Regelui față de mine, cu Iorga și cu Argetoianu.

Seara Stanciu îmi cere intervenția pentru a fi menținut în guvern, trecând la Industrie.

Îmi face o vizită Ghiță Crișan care îmi comunică din însărcinarea d-lui Vaida-Voevod că este gata a intra în Partidul Național-Țărănesc, într-o combinație ulterioară, când se va pune chestiunea schimbării de guvern, cu Argetoianu și alți oameni politici doriți de Suveran, chiar cu riscul de a determina plecarea

din partid a lui Madgearu, Iunian, Mirto și chiar Mihalache. Mă roagă să informez pe cei în drept despre această predispoziție. Ei vor începe prepararea terenului pentru a forța - dacă este nevoie - mâna lui Maniu.

Miercuri 11 mai 1932. La Argetoianu. Îi prezint punctul de acord cu Sf. Scaun, de care e foarte mulțumit. Îmi comunică că Iorga a făcut Regelui un raport foarte elogios despre mine cu privire la acest acord. Argetoianu este pentru menținerea lui Tătaru.

Puiu Dumitrescu îmi comunică că Regele s-a pronunțat pentru rămânerea lui Tătaru în guvern. Masă la nunțiul Dolci, prezent fiind întreg corpul diplomatic, Argetoianu și Ghika.

Joi 12 mai 1932. Iorga, prin Vlahide, a cerut demisia lui Tătaru. Puiu Dumitrescu îmi spune că nu știe nimic. La requiem, Argetoianu îmi comunică așadar că C. Tătaru nu a putut fi salvat.

La 3,30 audiență la Rege. Regele îmi mulțumește foarte călduros pentru toată activitatea rodnică ce am depus-o în interesul Țării și al Coroanei. Regele este sigur că și în viitor voi dezvolta o activitate tot atât de rodnică și voi aduce Coroanei servicii tot atât de însemnate. Asigur pe Majestatea Sa că am un singur ideal: a servi Coroana și Țara cu devotament. Expun Acordul cu Sf. Scaun, pe care Regele îl aprobă întru totul. Autorizează plecarea mea la Roma și semnarea Acordului. Mă autorizează să stăruiesc la Roma în chestia limbii liceelor susținute din fondurile Statusului și pentru serviciul religios român alternativ în Biserica Piariștilor, fără însă ca aceste chestii să formeze *„conditio sine qua non"*.

Consiliul Superior al Magistraturii. Toate recomandările se fac potrivit intențiilor mele.

Vineri 13 mai 1932. Continuă ședința Consiliului Superior al Magistraturii. Numirile făcute de mine fac cea mai excelentă impresie.

Sâmbătă 14 mai 1932. Înainte de masă, ședința de închidere a Consiliului Superior.

Se tranșează în principiu chestia acordării unei delegații lui Tătaru, care să-i permită a conduce efectiv administrația în Ardeal și în Banat.

Ghibu îmi face o vizită, căutând să mă descoasă asupra intențiilor guvernului cu privire la Acordul cu Sf. Scaun. Îi răspund evaziv și îl trimit la Iorga. Pledează pentru inutilitatea mergerii la Roma și afirmă că are noi dovezi zdrobitoare contra Statusului. Invitat să le pună la dispoziția guvernului, dacă le are, spune că, dacă nu poate merge el, nu înțelege să le pună la dispoziție

nimănui, neputând admite ca altul să se folosească de rodul muncii lui. Dar interesul Țării, pe care pretinde că o servește? Se eschivează de la un răspuns. Se codește să meargă singur la Iorga și vrea să meargă deodată cu mine. Sunt de acord.

Iorga evită să-i comunice intențiile guvernului, spunând că guvernul are metodele și concepțiile lui și nu înțelege a se opri în cale sau a se lăsa derutat de ieșirile intempestive ale nimănui. La stăruința lui Ghibu că ar mai avea delegație din partea guvernului, Iorga subliniază că această delegație a fost revocată de mult și orice altă afirmație este un abuz. Ghibu stăruie în concepția lui și pe urmă pleacă cam supărat, spunându-i că se va căi la urmă pentru că nu urmează sugestiile lui.

Discutăm cu Iorga diferite chestiuni în legătură cu Acordul. Iorga îmi încredințează două volume pentru Sanctitatea Sa Papa.

Duminică 15 mai 1932. Asistăm la liturghia pontificală de la Catedrala Sf. Iosif, care se celebrează cu un fast deosebit și solemnitate religioasă.

După-masă, Gh. Crișan îmi face vizită. Este absolut nedumerit în privința campaniei „Patriei". A vorbit cu Vaida la telefon. Vaida ar fi absolut străin de această campanie. Îi arăt că un singur articol se poate strecura în orice ziar, persistența atacurilor violente împotriva Coroanei și Vechiului Regat arată fie că Vaida nu este sincer, fie că Maniu manevrează peste capul lui Vaida și contra lui Vaida. Crișan se hotărăște să plece la Cluj și să revină până marți dimineața, în scopul clarificării situației.

Luni 16 mai 1932. Se aranjează situația lui Tătaru și Stanciu la Argetoianu. Tătaru – președinte al Comisiei de coordonare a administrației în Ardeal și Banat, cu reședința la Cluj și birou de legătură la Interne, iar Stanciu – președinte al Comisiei pentru intensificarea industriei aurului.

Termin toate lucrările în legătură cu mișcarea în magistratură. Ardeleni numiți în proporție de circa 50%. Se produc numeroase intervenții pentru R. Filipescu, în special ardeleni național-țărăniști. Discut cu Argetoianu care este de părere să plece în altă parte.

La ora 5 Consiliu de Miniștri: se discută amânarea alegerilor comunale, chestia Gojdu, convenția cu Germania și altele.

Marți 17 mai 1932. Crișan îmi raportează că Vaida n-a știut nimic de articol, că a crezut în proveniența lui Maniu, ceea ce l-a supărat, că pe urmă s-a convins de contrariul, a stopat toată acțiunea. Ar fi bine să mă văd cu Vaida, ceea ce admit. Se va aranja la Cluj când revin de la Roma.

Audiență de lucru la Rege. Supun spre semnare mișcarea în magistratură și împuternicirea pentru încheierea Acordului cu Sf. Scaun. Regele mă autorizează să discut cu titlu personal problema supremului patronat și să-i raportez chiar telegrafic, dacă voi crede de cuviință. Regele mă însărcinează să mă documentez complet și să sondez părerile autorizate asupra problemei unirii bisericilor.

Raportez Regelui despre situația de la Cluj, asigurările primite prin Crișan. Regele este de acord să mă văd cu Vaida la înapoierea de la Roma. Regele a fost tot timpul extrem de afabil, prietenos și comunicativ.

După-masă am întrevederi cu Ghika și apoi cu Primul Ministru care îmi urează toate succesele. Iorga mă roagă să nu lipsesc prea mult, găsind că prezența mea efectivă este foarte necesară și utilă pentru întreaga operă de guvernare.

Miercuri 18 mai 1932. Convorbire cu Argetoianu, care îmi promite încă o odată aranjarea imediată a plății preoților uniți, după plecarea experților francezi.

Nae Ionescu îmi face vizită. Discutăm situația politică. Are informații că toată campania din „Patria" e pusă la cale de Maniu. Zaharia Boilă e la București și de câteva zile lucrează în culise pentru a monta lumea contra Regelui pe chestia doamnei Lupescu. Despre orice nouă întorsătură îmi va telefona la Roma. Îmi comunică declarațiile făcute de Rist la Puaux contra Regelui, guvernului și contra sa. Este de părere că tergiversarea îndreptării situației tezaurului nu este admisibilă. Îmi urează călătorie bună și succese.

La ora 11,30 seara, plecarea la Roma. La gară vin să mă vadă: ministrul Ghika, Djuvara, B. Constantinescu, d-na și dl. Lenguceanu cu directorii din Ministerul Justiției, deputații Stoianovici și Milcoveanu, doamna Cristescu și dl. și doamna Voiculescu și mulți alți cunoscuți. Nunțiul Dolci pleacă cu același tren.

Joi 19 mai 1932. La Timișoara mă întâmpină procurorul general, președintele comitetului local de revizuire și Ciupe. Nunțiul devine tot mai favorabil noilor noastre propuneri.

Vineri 20 mai 1932. La Trieste se prezintă șeful stației. Nunțiul rămâne la Trieste până seara. Timp splendid. La Veneția dau peste Gyarfas și Balasz în rapidul pentru Roma. La ora 10,50 sosire la Roma. Ne întâmpină Petrescu-Comnen, Broșu, Monseniorul Juga, Bălan, Zănescu, studenții români din Roma și un delegat al Secretariatului de Stat al Vaticanului. Tragem la Hotelul Palazzo din Via Vittorio Veneto.

Sâmbătă 21 mai 1932. Fix la ora 12 sosim la Vatican. Primire excepțională, care surprinde pe Commen. La scară în poartă mă întâmpină Maestrul de Ceremonii Caccia Dominioni, nunțiul Dolci și suita. Garda dă onorurile pe tot parcursul. Sanctitatea Sa ne primește imediat într-o audiență de 20 de minute. Îmi urează bun sosit, se interesează de Rege, Țară, vorbește despre situația europeană. După audiența mea, primește pe Biby și pe Flavius. Dă binecuvântare apostolică și lui Biby și îi dă ca suvenir un rozariu închis într-o cutiuță de argint cu armele papale.

Facem vizită cardinalului Pacelli, cu care stabilim programul de lucru. Pacelli anunță vizita sa la ora 6,30 duminică.

După-masă, vizităm Forul Roman și Palatinul. La ora 7, vizită la doamna și domnul Comnen.

Duminică 22 mai 1932. Liturghia la Capucini și vizitarea criptei. La 10 plecăm spre Legație unde informez pe Comnen asupra chestiunii și formulăm textul proiectului, care cuprinde cererile noastre maximale.

La ora 1,30 masă la Comnen; invitați Marchese Maurazzi, Dolci, Zănescu, Gyarfas, Balasz și personalul legației.

Nunțiul îmi vorbește despre audiența lui la Papa, arătându-mi că am făcut cea mai bună impresie în toate cercurile. Crede că cererile noastre în plus vor fi onorate în parte. Papa dorește să mă primească într-o audiență strict particulară.

La 6,30, vizita cardinalului Pacelli. Stă până la 7,20. Îi expun situația catolicismului în România sub triplul aspect: 1. Ținuta demnă și simpatică a arhiepiscopului de București. 2. Aspectul unguresc și iredentist al bisericii latine din Transilvania și 3. Politica nenorocită și greșită a bisericii unite mai ales a Capitulii din Blaj și Baia Mare. Arăt cardinalului că numai o schimbare totală de atitudine care este conformă și intereselor catolicismului, o nouă atitudine adevărat catolică, care să îmbrățișeze toate popoarele conlocuitoare și, în același timp, să se armonizeze complet cu interesele generale și permanente ale statului român, poate să creeze un curent general de opinie, favorabil și simpatic pentru catolicism în România. Cardinalul arată un extrem interes pentru expunerea mea, confirmându-mi raționamentul și își exprimă dorința de a continua schimbul de vederi.

La ora 8 mă vizitează Gyarfas și Balasz care, după discuții, conchid că trei sunt cererile lor fundamentale: 1. Să se elimine adjectivul „consultativ"; 2. Administrația să fie a episcopului, admițând orice control și 3. Să se precizeze textul inscripției rectificate. Se declară gata a conveni la trecerea clădirilor din

blocul Universității în deplina proprietate a Universității, cum și la alte concesii.

Luni 23 mai 1932. La 10,30 încep tratativele cu cardinalul Pacelli, monseniorul Pizzario și Dolci. Ne așteaptă o surpriză neplăcută: Ministerul de Externe a dat nunțiului o adresă în care proiectul de acord este arătat ca și o chestie definitiv tratată, susceptibilă numai de câteva retușări. După oarecari dificultăți, ne reușește să intrăm în tratarea fondului. La 12,45 tratativele se amână pe miercuri. Atmosfera pare foarte favorabliă pentru două revendicări: biserica piariștilor și clădirile ce interesează minoritatea. La ieșire, monseniorul Pizzario îmi aduce el servieta până la automobil, o curtoazie excepțională ce pune în uimire pe domnul Petrescu-Comnen. La întoarcere, Petrescu-Comnen îmi împărtășește credința lui că, față de surpriza ce ni s-a făcut și față de obiecțiunea lui Pacelli că o avere limitată pe teritoriul unei dioceze nu poate fi administrată de un organ interdiocezan, cade orice perspectivă de a obține ca organ de administrare consiliul episcopilor diocezani.

La orele 6 primesc vizita nunțiului Dolci, care îmi arată dificultățile ce se prezintă cardinalului Pacelli de a schimba și modifica lucruri esențiale, în urma faptului că proiectul și cu adresa Ministerului de Externe au fost prezentate Papei. De aceea face sugestia să mai strângem cu ușa pe reprezentantul Statusului, să le luăm iscălitura pentru toate modificările ce le obținem și să lăsăm numai chestia bisericii rezervată pentru Secretariatul de Stat. Mă face atent că Petrescu-Comnen a cerut de la București președinția la tratativele cu Sf. Scaun, că, refuzându-i-se, este vădit contrariat și că la Vatican au impresia că caută a zădărnici misiunea mea.

La orele 7, la legație, Petrescu-Comnen îmi face propunerea ca el să meargă mâni dimineața la Vatican, să comunice că eu vroiam să întrerup tratativele și să părăsesc Roma și că el abia m-a reținut. Aceasta ca mijloc de presiune. Înlătur această intervenție ca nefolositoare și puțin serioasă.

Vin Gyarfas și Balasz la legație și începem a discuta asupra propunerii noastre făcute Sf. Scaun. Petrescu-Comnen îi sperie cu câteva fraze exagerate, la care aceștia dau a înțelege că ei vor trebui să plece, văzând că se urmărește distrugerea fățișă a organizației „strămoșești". Totuși se convine că tratativele vor continua mâine.

Iuga comunică nevesti-mi că Petrescu-Comnen a fost contrariat de misiunea mea și nu prea vede cu ochi buni atenția ce mi se dă la Vatican.

Marți 24 mai 1932. La orele 10 la legație. Petrescu-Comnen caută mereu să-mi sugereze formule exagerate în formă, care nu schimbă deloc fondul.

La 11 vine Gyarfas singur, pretextând că Balazs ar fi bolnav, în realitate pentru a câștiga timp. Petrescu-Comnen provoacă o vie discuție și încearcă să conducă discutarea problemei. Intervin, trec în revistă întreg proiectul nostru, lăsând a înțelege la urmă că dacă Gyarfas și Balazs ar defera la toate celelalte pretenții, aș putea să accept ca administrator pe episcopul de Alba Iulia. Continuarea, după-masă la orele 3.

Petrescu-Comnen provoacă un nou incident pe chestia dacă a fost sau nu definitiv proiectul de la București. Când discuția începe să degenereze, pun lucrurile la punct, arătând că la București s-a făcut numai un proiect, care să servească de bază, că am spus acest lucru cinstit și lui Gyarfas, dovadă că a venit la Roma. Dar, în definitiv, aceasta fiind o discuție oțioasă, e preferabil să trecem la concret. Iau conducerea discuției în mână, înlăturând astfel insolența lui Petrescu-Comnen, care vrea să mi se suprapună pe neobservate și, după lungi discuții, se stabilește un text modificat față de proiectul București care, în rezumat, cuprinde următoarele însemnate avantaje:

1. Transformarea Statusului în organ diecezan (*nou*)
2. Renunțarea la numele Status ardelean
3. Pierderea autonomiei
4. Pierderea personalității juridice
5. Controlul arhiepiscopului
6. Controlul suprem al statului cu obligația de a înainta anual raport, buget, bilanț, procese verbale (*nou*)
7. Renunțarea la proprietate în folosul fondurilor
8. Întrebuințarea veniturilor potrivit liberilor fundații
9. Renunțarea ca fondurile să aparțină (în sens de proprietate) diocezei catolice de rit latin de Alba Iulia (*nou*)
10. Trecerea imobilelor din blocul Universității în favoarea Universității cu plin drept de proprietate (*nou*)
11. Dizolvarea adunării generale a Statusului prin efectul acordului (*nou*)
12. Încadrarea Statusului în Can. 1520 și 1521 și limitarea cercului de activitate exclusiv la însărcinările prevăzute în aceste Canoane
13. Recunoașterea expresă că nici o modificare nu se poate face statutelor fără aprobarea statului și, din punct de vedere canonic, a Sf. Scaun (*nou*)

14. Reducerea numărului noului consiliu

15. Pentru valabilitatea hotărârilor se cere aprobarea explicită a Episcopului

16. Eliminarea cuvântului de romano-catolic pentru a fixa caracterul bunurilor (*nou*)

Rezervarea soluției în ce privește fondul Terezian pentru justiție.

Admit administrarea prin episcopul de Alba Iulia, nefiind, de altfel, nici o șansă ca Vaticanul să admită în această privință altă formulă.

La orele 9 Gyarfas și can. Balazs semnează fiecare articol într-o redactare parțial nouă, mai clară și mai perfecționată, cum și Statutul.

Trimit o copie nunțiului cu o scrisoare în care arăt că tot ce s-a făcut rămâne acceptat de mine, numai cu condiția trecerii bisericii piariștilor la Episcopia unită.

Miercuri 25 mai 1932. La orele 8,30 vine să mă vadă nunțiul care își exprimă satisfacția pentru rezultatul obținut, care înseamnă o victorie completă a punctului de vedere românesc. Îi e frică de o mișcare schismatică la unguri. Îmi arată dificultățile cu privire la biserică. Recurg la un argument forte: proprietatea fiind a statului fără nici o restricție, iar piariștii nerespectând condiția esențială a colaborării, liturghia în limba statului și limba maghiară. Statul în principiu poate retrage dreptul de folosință și poate ceda biserica oricui, deci și ortodocșilor. Prin urmare, dacă acum nu se salvează biserica dându-se uniților, ea este pierdută definitiv pentru catolicism.

Nunțiul pleacă la cardinal.

La orele 10 la legație, unde vorbim de lucruri indiferente. La orele 11 mergem la cardinal, după ce Dolci anunță prin telefon că mâine, după slujbă, cardinalul dorește să mă vadă.

La cardinalul Pacelli îi prezentăm proiectul în noua redactare, pe care, de altfel, îl cunoaște prin nunțiu, face câteva observații de stil, rămâne impresionat vădit asupra dispoziției între clerici și laici în statute, atrăgându-i atenția Comnen. Rămâne să avem vineri sau sâmbătă conferința decisivă. Asupra chestiei bisericii se arată favorabil, nunțiul nu sprijină cu destulă sinceritate chestia, preferând o soluție de folosință comună de către ambele rituri.

Facem o vizită la Ottaviani și Pizzario de la Secretariatul de Stat.

Iuga i-a mărturisit lui Biby că toată legația este scandalizată de lipsa de atenție și deferență cu care se comportă Comnen.

După-masă vizităm San Pietro și Geanicolo.

La orele 7 vizită la Broșu. Îl autoriz să-i comunice lui Comnen că lipsa de atenție de care dă mereu dovadă o atribuiesc faptului că este contrariat că eu am primit misiunea de a trata cu Sf. Scaun, pentru că altfel, ar fi o lipsă de bună creștere, ceea ce nu presupun de la un monden ca el.

Joi 26 mai 1932. La orele 10, la liturghia solemnă de la San Pietro asistă și cardinalul Pacelli. Nouă ni se dau locuri în presbiteriu. Procesiunea se desfășoară în biserică, condusă de Pacelli. La orele 12, imediat după Missa, mă primește cardinalul Pacelli. Stăm de vorbă asupra patronatului. Îmi arată și interpretează Can. 1448, 1450 și 1453, din care rezultă că patronatele vechi sunt respectate sub anumite forme, *noi patronate nu se pot acorda, iar transmisiunea de patronate asupra unor necatolici nu este deloc admisibilă.*

Mă interesez asupra acțiunii de unire a bisericilor și asupra principiilor ce urmează să fie puse în aplicare. Pacelli îmi arată că ideea unirii cu Roma își face drum. Principii și condiții de importanță și de neînlăturat:

1. Recunoașterea Papei ca Vicar al lui Christos și suprem păstor al bisericii; și

2. Recunoașterea dogmelor catolice.

Dacă unirea s-ar face cu biserica ortodoxă națională dintr-o țară oarecare, aceasta și-ar păstra o situație de anume autonomie, și-ar conserva ritul, capul național al bisericii și-ar păstra gradul, ar fi cardinal ca în alte țări catolice, elementul laic ar putea să ia parte la administrarea averii, luându-se însă toate măsurile ca biserica să nu devină un câmp pentru luptele politice. Iar Regele, cu al cărui concurs și înalt sprijin s-ar săvârși acest act, ar primi atributul de „Apostolic", cu toate onorurile și drepturile excepționale ce cuprinde acest atribut. Un singur lucru nu s-ar putea admite, și anume numirea episcopilor de către Rege, în urma experiențelor grave din trecut. Pentru a determina atitudinea Sf. Scaun în vederea unei astfel de uniri, se folosește de fraza germană că Sf. Scaun va fi „im weitesten Masse entgegenkommend"*. Roma și-ar rezerva disciplina canonică și morală.

Pacelli îmi arată că în chestia bisericii, Sf. Scaun are toată bunăvoința, are însă mari dificultăți să se hotărască imediat, deoarece ungurii pretind - îmi arată memoriul lor - că ei ar avea și documente din care rezultă că proprietatea este a ordinului minoriților. De aceea, mă roagă să găsesc o formulă dilatorie sau

* Vine în mare măsură în întâmpinare (n. trad.).

tranzitorie, până când se va putea lămuri chestia. Întrevederea se termină la ora 1,45.

La hotel găsesc o scrisoare de la Petrescu-Comnen, din care rezultă că a fost cu doamna în vizită și că ar vrea să mă vadă în chestia acordului.

După-masă facem o excursie la Ostia. Plaja este minunată și Marea Tireniană, încântătoare.

La 7,30, Petrescu-Comnen îmi face o vizită de 2 ore. Își explică atitudinea, cere scuze pentru orice aparență contrară prieteniei, deferenței și atenției ce înțelege să-mi păstreze.

Discutând chestiunea Statusului, îmi arată actele, din care rezultă că *Titulescu și el* (Comnen) au fost hotărât împotriva unei soluții unilaterale, care ar fi adus după sine traducerea noastră în fața Ligii Națiunilor și Tribunalului de la Haga cu urmări incalculabile, că Ghibu a recunoscut că nu a venit bine documentat la Roma și că este necesară completarea documentării, că era (Ghibu) în modul cel mai hotărât și categoric pentru tratative cu Sf. Scaun și că deci tot ce afirmă contrar astăzi este numai o consecință a desărcinării sale.

Comnen îmi comunică și instrucțiunile mai vechi primite de la Iorga, din care rezultă că tot obiectivul guvernului era redus la dorința ca și biserica unită să participe la beneficii.

Față de aceasta, îi arăt că arhiereii uniți, chiar dacă au avut dorințe în acest sens, ulterior s-au declarat în sens contrar, că Statusul chiar posedă adresă de la Mitropolie și de la Hossu în acest sens.

La orele 10 seara, Gyarfas îmi face o vizită. După discuții se arată dispus a face concesiuni în ce privește întrebuințarea bisericii piariștilor.

Vineri 27 mai 1932. De la orele 10-13, vizitarea muzeelor Vaticanului, fiind întâmpinați la poartă de director Comm. Nogara. Ne însoțește Comnen.

La orele 5 îmi face vizită nunțiul, cu care stabilim o formulă tranzitorie, și anume: examinarea ulterioară a proprietății și întrebuințării, episcopul de Alba va prezenta în 3 luni actele și documentele și până la reglementarea definitivă, dreptul episcopului de Cluj-Gherla pentru a face și servicii divine românești în biserică în toate duminicile, sărbătorile bisericești și naționale. Îmi dă cuvântul său de preot că această formulă va fi aprobată și acceptată de Sf. Scaun.

De la 6 la 8 vizitarea bazilicii San Paolo, San Pietro in Vincoli, Tre Fontane.

Sâmbătă 28 mai 1932. La orele 10,30 conferință la cardinalul Pacelli, asistă nunțiul, Pizzario, Comnen, Broșu. Se obțin următoarele noi avantaje:

1. Introducerea cuvântului „catolique" la precizarea inscripției de proprietate, ceea ce exclude *explicit* caracterul exclusiv *romano* –catolic al fondurilor.

2. Episcopul la prezidarea consiliului și comitetului nu poate fi înlocuit decât printr–un cleric.

3. Președintele necleric nu este președinte al Consiliului, ci numai al laicilor din consiliu.

4. Introducerea cuvântului „seulement" sau a unei fraze similare la stabilirea atribuțiilor.

Cu privire la Biserica Piariștilor, se admite rezervarea reglementării definitive a proprietății și a *întrebuințării la* un examen ulterior de către Sf. Scaun, fiind obligat episcopul de Alba–Iulia să prezinte toate actele și decretele respective. Măsura provizorie întâmpină dificultăți, deoarece ungurii au înaintat un memoriu în ultimul moment, în care amenință străveziu Sf. Scaun cu schismă și agitații. Această chestie se va supune din nou Sf. Părinte, iar nunțiul primește însărcinarea de a–i îndupleca la acceptare pe Gyarfas și Balazs.

Semnarea acordului se fixează pentru luni la orele 12.

Rezultatele de mai sus s–au obținut mai ales în urma redeschiderii chestiunii persoanei administratorului printr–o nouă formulă de consiliu interdiecezan, luată de mine la începutul discuțiilor și la care am renunțat la sfârșitul discuției, în urma avantajelor obținute.

Petrescu–Comnen și Broșu mă felicită pentru rezultat și dibăcia cu care am manevrat. La orele 6 vine nunțiul cu Gyarfas, pentru a găsi formula cu privire la biserică. Gyarfas și Balazs cer timp de gândire cu privire la formula mea.

Duminică 29 mai 1932. La orele 9,30 vin nunțiul, Gyarfas și Balazs. Se acceptă formula mea cu privire la biserică, după lungi discuții.

După–masă, excursie la Bracciano cu familia Comnen și C. Vivante.

La orele 9 seara se anunță nunțiul, Gyarfas, Balazs și Comnen. Nunțiul aduce redactarea definitivă din partea secretariatului, Balazs și Gyarfas se opun cu îndârjire formulei cardinalului Pacelli, prin care președintele laic este cu desăvârșire eliminat. Către orele 12, semnează de acceptare proiectul, cu retușuri neînsemnate. Scena cu plânsul lui Balazs, pentru că Vaticanul i–ar trata drept sclavi.

Luni 30 mai 1932. La orele 11 la Secretariat, unde se mai revede textul. După aprobarea prealabilă din partea Sf. Părinte, acordul se semnează la ora 1,30 de către cardinalul Pacelli și mine în prezența nunțiului, a E. E. L. O. Pizzario, Ottaviani, Petrescu-Comnen, Broșu. Toți mă felicită pentru succes.

La orele 8,15, dineu de gală la legație. Iau parte Pacelli, Orsini, Pizzario, Ottaviani, de Fontenay, ambasadorul Franței, miniștrii Micii Antante, ambasadorul Poloniei și alții din înalta societate romană.

Pacelli îmi comunică că Papa m-a decorat „*proprio motu*" cu Marele Cordon al Ordinului Pius IX. La șampanie, răspunzând lui Comnen, îmi aduce elogii, comunicând celor prezenți semnarea acordului și caracterizând tratativele pentru mine cu cuvintele lui Cezar: „Veni, vidi, vici". Toți mă felicită călduros.

Marți 31 mai 1932. Audiență de adio la Sf. Părinte. Primit cu același ceremonial la poartă de E. S. Caccia-Dominioni și nunțiu cu suita: sunt introdus la Sf. Părinte, pe care îl felicit de ziua nașterii, îi predau volumele Iorga foarte frumos legate, îi mulțumesc pentru decorație. Papa își exprimă satisfacția pentru acord, urează României și în viitor oameni de înțelegere, pentru că înțelegerea dă mai bune rezultate decât violența, se întreține pe chestii bisericești și politice, iar la urmă, dă binecuvântarea Sa pentru Rege, Familia Regală și întreg poporul românesc, căruia îi urează prosperitate morală și materială.

Vizită de adio la Pacelli, care îmi mulțumește în termenii cei mai afabili și prietenești și își exprimă convingerea că ne vom revedea în curând. Îmi promite soluții apropiate în chestia bisericii din Roma și în chestia alegerii mitropolitului. După-masă, vizită la cardinalul Belmonti, Gosponi.

Miercuri 1 iunie 1932. Ziarele de dimineață aduc vestea demisiei guvernului Iorga.

Excursie foarte agreabilă la Castelli Romani cu Iuga și Bălan.

La orele 7 vizită la Colegiul grec.

La orele 8,30 cinăm cu Petrescu-Comnen, doamna și domnișoara invitați la noi. Comnen îmi comunică că Bucureștiul a vrut să-mi vorbească, n-a înțeles decât cuvintele „*plecare*" și „*urgent*".

La orele 10,30 noaptea, convorbire telefonică cu Nae Ionescu, care îmi spune că Argetoianu este plictisit de întorsătura luată de evenimente, că se va încerca concertare cu Titulescu, să mă înapoiez la București, fiind potrivit să sosesc duminică noaptea spre luni. Regele joi va fi la Sinaia. Consultări nu s-au făcut,

numai președinții corpurilor legiuitoare au fost primiți. Ne hotărâm să plecăm la orele 2 după-masă, cu oprire la Veneția până sâmbătă.

Joi 2 iunie 1932. La orele 11 Missa solemnă la biserica românească în onoarea mea. Asistă Petrescu-Comnen, toată colonia românească, un delegat al Sf. Scaun, mulți domni și doamne din înalta societate romană. Monseniorul Iuga ține o predică în cadrul căreia subliniază cu multă căldură activitatea mea pentru patrie și credință.

La orele 14, plecarea spre București. La gară se află doamna, domnul și domnișoara Petrescu-Comnen, Zănescu, personalul ambelor legații, E. S. Pizzario, Montani ca reprezentant al lui Ottaviani, doamna și domnul Solacolu, monseniorul Iuga, canonicul Bălan, etc. Biby primește multe buchete de flori.

Sosim la Veneția la orele 11,35 noaptea. De la gară la Hotelul Danieli cu gondola. La gară ne-a întâmpinat consulul României, care îmi spune că Titulescu și Mihalache au plecat în ziua precedentă cu simplonul la București.

Vineri 3 iunie 1932. Vizitarea bazilicii San Marco și a Palatului Dogilor; la amiază întâlnesc pe doamna și domnul Vlădescu, pe generalul Anastasiu. După-masă la Lido și plimbare cu barca în jurul Veneției.

Sâmbătă 4 iunie 1932. La orele 14,30 plecarea spre București. Înainte de plecare am trimis următoarea telegramă:

„Son Eminence Cardinal Pacelli, Citta del Vaticano.

Au moment de rentrer en Roumanie, je ressens la plus profonde gratitude pour l'accueil qui m'avait été fait, ainsi que pour la haute compréhension des intérêts supérieurs de ma patrie de la part du Saint-Siège. Stop. Je prie Votre Eminence d'agréeer mes plus respectueux hommages et de croire toujours en mes sentiments de la plus haute considération et reconnaissance Stop. V. P., Ministre de la Justice de Roumanie."

Duminică 5 iunie 1932. La orele 3 după-amiază, intrarea în țară pe la Jimbolia. La Timișoara mă întâmpină Furlugeanu cu doamna care îmi dă explicații și informații asupra situației.

La orele 12,30 noaptea sosim în București, unde mă întâmpină Lenguceanu, șefii de cabinet și C. Leahu.

Luni 6 iunie 1932. La orele 9 mă vizitează Gh. Crișan, care se arată foarte îngrijorat de modul cum s-a soluționat criza prin încredințarea lui Vaida, care merge la constituirea unui guvern de partid, încercarea de concentrare fiind de pură formă. Este neplăcut atins că, după ce se discutase de săptămâni, Vaida nu a

Luni 30 mai 1932. La orele 11 la Secretariat, unde se mai revede textul. După aprobarea prealabilă din partea Sf. Părinte, acordul se semnează la ora 1,30 de către cardinalul Pacelli și mine în prezența nunțiului, a E. E. L. O. Pizzario, Ottaviani, Petrescu-Comnen, Broșu. Toți mă felicită pentru succes.

La orele 8,15, dineu de gală la legație. Iau parte Pacelli, Orsini, Pizzario, Ottaviani, de Fontenay, ambasadorul Franței, miniștrii Micii Antante, ambasadorul Poloniei și alții din înalta societate romană.

Pacelli îmi comunică că Papa m-a decorat „*proprio motu*" cu Marele Cordon al Ordinului Pius IX. La șampanie, răspunzând lui Comnen, îmi aduce elogii, comunicând celor prezenți semnarea acordului și caracterizând tratativele pentru mine cu cuvintele lui Cezar: „Veni, vidi, vici". Toți mă felicită călduros.

Marți 31 mai 1932. Audiență de adio la Sf. Părinte. Primit cu același ceremonial la poartă de E. S. Caccia-Dominioni și nunțiu cu suita: sunt introdus la Sf. Părinte, pe care îl felicit de ziua nașterii, îi predau volumele Iorga foarte frumos legate, îi mulțumesc pentru decorație. Papa își exprimă satisfacția pentru acord, urează României și în viitor oameni de înțelegere, pentru că înțelegerea dă mai bune rezultate decât violența, se întreține pe chestii bisericești și politice, iar la urmă, dă binecuvântarea Sa pentru Rege, Familia Regală și întreg poporul românesc, căruia îi urează prosperitate morală și materială.

Vizită de adio la Pacelli, care îmi mulțumește în termenii cei mai afabili și prietenești și își exprimă convingerea că ne vom revedea în curând. Îmi promite soluții apropiate în chestia bisericii din Roma și în chestia alegerii mitropolitului. După-masă, vizită la cardinalul Belmonti, Gosponi.

Miercuri 1 iunie 1932. Ziarele de dimineață aduc vestea demisiei guvernului Iorga.

Excursie foarte agreabilă la Castelli Romani cu Iuga și Bălan.

La orele 7 vizită la Colegiul grec.

La orele 8,30 cinăm cu Petrescu-Comnen, doamna și domnișoara invitați la noi. Comnen îmi comunică că Bucureștiul a vrut să-mi vorbească, n-a înțeles decât cuvintele „*plecare*" și „*urgent*".

La orele 10,30 noaptea, convorbire telefonică cu Nae Ionescu, care îmi spune că Argetoianu este plictisit de întorsătura luată de evenimente, că se va încerca concertare cu Titulescu, să mă înapoiez la București, fiind potrivit să sosesc duminică noaptea spre luni. Regele joi va fi la Sinaia. Consultări nu s-au făcut,

numai președinții corpurilor legiuitoare au fost primiți. Ne hotărâm să plecăm la orele 2 după-masă, cu oprire la Veneția până sâmbătă.

Joi 2 iunie 1932. La orele 11 Missa solemnă la biserica românească în onoarea mea. Asistă Petrescu-Comnen, toată colonia românească, un delegat al Sf. Scaun, mulți domni și doamne din înalta societate romană. Monseniorul Iuga ține o predică în cadrul căreia subliniază cu multă căldură activitatea mea pentru patrie și credință.

La orele 14, plecarea spre București. La gară se află doamna, domnul și domnișoara Petrescu-Comnen, Zănescu, personalul ambelor legații, E. S. Pizzario, Montani ca reprezentant al lui Ottaviani, doamna și domnul Solacolu, monseniorul Iuga, canonicul Bălan, etc. Biby primește multe buchete de flori.

Sosim la Veneția la orele 11,35 noaptea. De la gară la Hotelul Danieli cu gondola. La gară ne-a întâmpinat consulul României, care îmi spune că Titulescu și Mihalache au plecat în ziua precedentă cu simplonul la București.

Vineri 3 iunie 1932. Vizitarea bazilicii San Marco și a Palatului Dogilor; la amiază întâlnesc pe doamna și domnul Vlădescu, pe generalul Anastasiu. După-masă la Lido și plimbare cu barca în jurul Veneției.

Sâmbătă 4 iunie 1932. La orele 14,30 plecarea spre București. Înainte de plecare am trimis următoarea telegramă:

„Son Eminence Cardinal Pacelli, Citta del Vaticano.

Au moment de rentrer en Roumanie, je ressens la plus profonde gratitude pour l'accueil qui m'avait été fait, ainsi que pour la haute compréhension des intérêts supérieurs de ma patrie de la part du Saint-Siège. Stop. Je prie Votre Eminence d'agréeer mes plus respectueux hommages et de croire toujours en mes sentiments de la plus haute considération et reconnaissance Stop. V. P., Ministre de la Justice de Roumanie."

Duminică 5 iunie 1932. La orele 3 după-amiază, intrarea în țară pe la Jimbolia. La Timișoara mă întâmpină Furlugeanu cu doamna care îmi dă explicații și informații asupra situației.

La orele 12,30 noaptea sosim în București, unde mă întâmpină Lenguceanu, șefii de cabinet și C. Leahu.

Luni 6 iunie 1932. La orele 9 mă vizitează Gh. Crișan, care se arată foarte îngrijorat de modul cum s-a soluționat criza prin încredințarea lui Vaida, care merge la constituirea unui guvern de partid, încercarea de concentrare fiind de pură formă. Este neplăcut atins că, după ce se discutase de săptămâni, Vaida nu a

înțeles să facă apel la mine. Spune că Vaida a ajuns complet sub influența lui C. Anghelescu și anturajul acestuia.

Îmi face vizită părintele Manu, care mă invită, în numele generației tinere și mijlocii din Partidul Național-Țărănesc, să intru în acest partid. Îi mulțumesc pentru sentimente personale bune, însă îi arăt că, dacă Maniu sau Vaida doresc să aibă vreo colaborare din partea mea, să mi se adreseze direct și personal. Atunci voi vedea ce pot răspunde.

Vine să mă vadă Nae Ionescu, care îmi face impresia că este dezorientat și că soluția s-a făcut peste capul lui.

La orele 12 fac vizită profesorului Iorga, care mă felicită pentru succesul avut, îmi face cele mai călduroase omagii pentru destoinicia și înțelepciunea de care am dat dovadă în cursul guvernării. La rândul meu, îi aduc mulțumiri pentru încrederea, prietenia, lealitatea de care m-a împărtășit. Îmi povestește în detalii mersul crizei, din ce rezultă că Regele de mult se gândea la o schimbare, că Argentoianu tăgăduia în fața Regelui evidența (neplata armatei), că a avut ieșiri violente, că a pierdut în ultimele zile busola și frâiele guvernării, că se hotărâse debarcarea lui Argetoianu. În toate aceste combinații, eu am jucat un rol de frunte, destinându-mi-se Ministerul de Interne. După Consiliul de Miniștri prezidat de Rege, acesta l-a chemat pe Iorga în cabinetul său și, dându-i a înțelege că ar dori schimbarea de guvern, Iorga i-a scris imediat demisia, așa se explică demisia intempestivă. Iorga crede că totul era aranjat dinainte, însă soluția înseamnă un adevărat dezastru. Iorga nu vrea să mă înrâurească în hotărârea mea, însă îmi dă sfatul să nu merg la național-țărăniști, care, orice ar spune, nu mă vor iubi niciodată. Îmi comunică hotărârea lui de a se prezenta la alegeri cu lista Uniunii Naționale.

După-masă. Potârcă vine la minister și îl informez în particular asupra mersului ministerului. Predarea se fixează pentru marți, la orele 9,30. Potârcă îmi spune că se vor face alegeri forte, mai ales față de extrema dreaptă și stângă, ceea ce îmi semnalase și Gh. Crișan.

Leahu stăruie să trec la național-țărăniști. Când ies de la minister, un grup de cetățeni și funcționari îmi strigă: „Să revii cât mai curând la minister!"

Marți 7 iunie 1932. La orele 9,30 are loc predarea ministerului în prezența directorilor și șefilor de serviciu. În cuvântarea mea arăt munca depusă de departament, opera legislativă, subliniez devotamentul și concursul întregului personal, le mulțumesc, îi invit să dea și succesorului meu același concurs, ca

astfel, strâns uniți în jurul Tronului, să ne facem totdeauna datoria față de Rege și națiune. Cuvântarea mea face o profundă impresie. Răspunde Potârcă, slab, însă cu frumoase cuvinte la adresa mea și a activității mele. La plecare, toată lumea este emoționată. Deputații țărăniști: Iovipale și P. Ioanițescu își exprimă admirația lor.

La orele 7, vizită la Ghika, care mă primește cu multă prietenie. Vorbim de situația politică, de căderea guvernului, de Roma și de Acord, mă felicită pentru marele succes. Vine doamna Ghika care se interesează cu mare căldură de Biby. Amândoi ne invită la Roma după ce se vor fi întors. La orele 7,30 la Titulescu, cu care reînnoiesc vechea cunoștință făcută ca legionar la Albano și Roma. Discutăm de Acordul cu Sf. Scaun de care se arată foarte satisfăcut, arătându-mi că o măsură unilaterală ar fi dus neapărat la Liga Națiunilor și la Haga, unde am fi avut o situație extrem de dificilă. Vorbim despre situația internațională, pe care o arată extrem de grea și amenințătoare, apoi trecem la politica internă. Titulescu spune că e absolut nedumerit de atitudinea liberalilor, care, dacă nu erau așa de intransigenți, puteau lua guvernul singuri. Spune că și astăzi, dacă liberalii ar reveni la sentimente mai conciliante, în 24 de ore s-ar putea constitui guvernul național. Ne despărțim în cei mai amicali termeni.

Valer Roman îmi arată că liberalii vor începe o campanie fățișă și extrem de violentă contra persoanei Regelui, arătându-se în același timp monarhici.

Miercuri 8 iunie 1932. Telegramă de felicitări și omagii Regelui. Vizită la Argetoianu, care îmi vorbește cu un optimism absolut nejustificat în ce privește situația lui și perspectivele de viitor. Stăruie să merg alături de el în Uniunea Agrară. Arăt că sunt foarte mari obstacole de ordin programatic. Argetoianu spune că ar accepta orice deziderat. Rămâne să examinez ulterior chestia. În acest scop, mă va cerceta Ottescu. Comunic că la consfătuire nu mă voi duce.

La orele 12, mă duc la Palat pentru a mă înscrie în registre. Bianu mă felicită pentru succesul de la Roma și îmi spune că Vaida s-a exprimat că Acordul încheiat de mine este unul dintre cele mai frumoase succese diplomatice ce le-a avut România după război.

Puiu Dumitrescu mă întreține o oră, arătându-mi și demonstrându-mi justețea soluției Vaida, cum și faptul că această soluție este singura logică și constituțională, că nu e deci o lovitură a lui și a camarilei. Îmi spune de discuțiile violente ce le-a avut

cu Duca, de amenințările ce le primește, de acțiunea de distrugere a instituțiilor liberale ce le va întreprinde noul guvern, etc. Mă asigură că Regele are o excelentă opinie despre mine și calitățile mele, că în curând voi juca un rol mare în politica țării și că orice orientare politică aș alege, chiar către liberali, nu ar strica nimic situației mele personale pe lângă Rege.

Vizita doctorului Lupu, care-mi vorbește cu durere de situația extrem de grea a țării, spunând să vorbesc Regelui, a cărui situație devine critică în Vechiul Regat. Spune că nu acceptă nici un cartel în principiu, face o singură excepție pentru mine și gruparea mea și mă roagă să reflectez bine, deoarece, mai presus de pretinsa obligație morală față de Iorga, este interesul Țării de a mă avea în Parlament.

Joi 9 iunie 1932. Mă cercetează Radian. Discutăm pe larg situația politică apoi cea electorală. Îi arăt că nu pot merge cu Uniunea Agrară a lui Argetoianu, ci sunt hotărât a-mi păstra independența. Sunt gata la un cartel, fie cu Lupu-Argetoianu, fie cu Iorga-Argetoianu (Uniunea Națională). Radian e foarte mulțumit de această soluție. Până mâine va comunica rezultatul tratativelor cu Lupu. Mă roagă să nu fac anticipat nici un aranjament cu Lupu.

Ghiță Crișan îmi face vizită la orele 9 seara. Este dezolat atât de soluția care s-a dat crizei de guvern, cum și pentru modul dezastruos ce l-a produs în opinia publică cabinetul Vaida. Își dă seama că mergem către o extremă tensiune politică între partide și către o acțiune puternică, îndreptată direct contra persoanei Regelui. În ce privește fondurile pentru solde, salarii și pensii, îmi spune că fondurile sunt sub 700 de milioane la Banca Națională și că va expune mâine situația tragică primului ministru, căruia îi va cere să se decidă într-un fel sau altul.

Vaida și-ar urma programul său, care consistă în înlăturarea metodică din guvern a elementului țărănist și astfel, forțarea plecării acestor elemente din partid. În curând va veni vremea când se va pune problema colaborării cu alte elemente în locul celor ce vor pleca.

Răspund, invocând lealitatea de care am dat dovadă în cursul guvernării față de Partidul Național-Țărănesc și față de Vaida în special, reamintesc cum am netezit calea unei soluții Vaida, sigur în condiții altele decât cele realizate și care nu ar fi provocat tensiunea actuală, ci dimpotrivă; îi atrag atenția asupra avansurilor și asigurărior ce mi-a transmis Vaida, chiar prin Crișan, fără ca

eu să fi cerut ceva sau să mă fi așteptat la ceva și îl întreb: când la această lealitate și cavalerism se răspunde cu felonia cu care s-a răspuns, mai poate fi vorba de posibilități de apropiere în viitor? Iar cum gândesc eu, se cugetă în toate cercurile politice din Vechiul Regat. Deci să nu-și facă nici o iluzie Vaida sau Maniu; toate punțile în calea unei apropieri se rup și nu vor mai putea fi refăcute. Un ultim serviciu le mai pot face în interesul Țării și al Coroanei: în ceasul al 12-lea să renunțe la prima electorală și să pună la Interne un om neutru, care să dea impresia netă a obiectivității și a unor alegeri libere. Astfel, încă s-ar mai putea evita complicații interne catastrofale pentru Țară și pentru Tron. Crișan pleacă foarte emoționat și zguduit.

Vineri 10 iunie 1932. La orele 11 vine Nae Ionescu, care îmi mărturisește că nu a avut nici o parte la rezolvarea crizei și că nu o aprobă deloc. Este îngrijorat de situația generală: buba se va sparge, va începe lupta fățișă contra Regelui, se va vărsa poate sânge și va trebui să se ajungă în curând la formula: *guvern de salvare a Țării*. Se vede jocul lui Maniu, care vrea să pună mâna pe guvernarea și stăpânirea țării, crede însă că manevra va putea fi dejucată cu ajutorul țărăniștilor (Mihalache, Iunian, Madgearu, Mirto, etc.). L-a zguduit pe Rege cu expunerea ce i-a făcut. Dacă guvernul nu va plăti restanțele, va cădea înainte de alegeri. Angelescu l-a asigurat pe Rege că poate da guvernului Vaida peste 2 miliarde în acest scop. Dacă nu se va da, atunci e foarte grav, fiindcă Angelescu a mințit pe Rege.

Crede că ar fi foarte necesar ca în audiența de după-masă să-i vorbesc Regelui cu sinceritatea-mi obișnuită asupra situației politice actuale.

La orele 4 fără un sfert, audiență la Rege, care mă primește foarte afabil. Îi expun Acordul încheiat cu Sf. Scaun, de care rămâne foarte mulțumit. Îi transmit binecuvântarea Papei. Îi raportez asupra misiunii ce mi-a dat în unirea bisericilor, care îl încântă. Îmi arată dorința sa de a contribui la apropierea bisericilor. Îi comunic toate informațiile cu privire la situația externă, cum și asupra situației din Italia. Regele mă întreabă dacă am văzut pe Iorga și cum l-am găsit. Laudă patriotismul și demnitatea profesorului Iorga cu care a știut să se comporte cu ocazia crizei. Regele îmi explică greșelile lui Argetoianu, pe care de altfel nu îl acuză, greșeli care au adus însă după sine căderea guvernului. Regele îmi arată că încă din ianuarie i-a atras mereu atenția lui Argetoianu asupra restanțelor de salarii, solde, etc., că Argetoianu

i-a dat asigurări formale, care însă nu corespundeau realității și când s-a arătat adevărata situație, el a rămas cel mai surprins. Îi arăt Regelui situația ce s-a creat, cu toată sinceritatea și îi spun că o mică ameliorare a tensiunii s-ar putea imagina dându-se garanții de libertate a alegerilor printr-un titular neutru la Interne. Regele îmi dă dreptate și face singura reflecție că tensiunea politică este întrucâtva compensată prin satisfacția dată Ardealului și liniștirea spiritelor de acolo. Regele îmi vorbește despre imposibilitatea aducerii lui Goga în fruntea unui guvern numai cu încrederea Regelui, după ce această formulă a fost compromisă odată prin Argetoianu. Recunoaște bunele rezultate și fapte ale guvernului, însă totul a fost contrabalansat prin eșecul lui Argetoianu. Regele se interesează de ce voi face în viitor și e de părere că e bine să nu mă înglobez în partide. La urmă, Regele subliniază opera mea la guvern, își exprimă înalta sa mulțumire pentru ce am realizat atât la Justiție, cât și la Roma, îmi spune că am fost singurul la înălțimea chemării unui ministru și mă asigură de recunoștința sa și în viitor pentru serviciile mari ce am adus tronului și Țării. Mulțumesc Regelui pentru această înaltă apreciere și îl asigur de devotamentul meu și concursul meu în orice împrejurări. Audiența a durat o oră.

Sâmbătă 11 iunie 1932. Vizita doctorului Lupu, care stăruie să accept cartelul cu el, fiind, în acest caz, asigurat de mandat. Îi mulțumesc pentru bunele sentimente și îi arăt că moralicește mă simt obligat să fac campania electorală alături de acei cu care am guvernat, chiar dacă nu aș obține un mandat.

Pe Lupu îl primesc în cursul consfătuirii avute cu prietenii politici presupuși din Ardeal. Aceștia se arată sceptici și rezervați în ce privește alegerile și participarea lor la campanie. Se hotărăște convocarea unei consfătuiri pe miercuri 15 crt, la Cluj.

15 iunie – 17 iulie 1932. Campania electorală. Cei mai apropiați prieteni politici (Tătaru, Țepoșii, etc.) se dau la o parte și privesc impasibili, sub diferite pretexte, la lupta ce se dă. Nevoit să recurg la expediente în ce privește propagandiștii și oamenii de legătură, șansele se reduc de la început în mod simțitor. Totuși, contactul cu masele rurale este foarte promițător. Partidul Național-Țărănesc nu se mișcă, iar sporadicele descinderi la sate sunt primite cu vădită răceală. Părintele Manu mă asigură că în regiunea Zalha-Olpret-Moia-Iclod-Gherla nu mi s-ar face nici o piedică. În ultimele trei zile înainte de alegeri, începe însă distribuirea de alcool de către național-țărăniști în regiunea Olpret-Moia, patronată personal de doamna Vaida. Preoțimea unită se poartă

perfid și astfel, în ziua alegerilor, voturile ce se anunțau se volatilizează. În ziua alegerilor, la secțiile de votare cei mai mulți sunt turmentați și votează ca animalele pe roată. Notez că și în această stare, caută să-și scuze atitudinea schimbată cu semnul nesimpatic și cu cartelul și mai nesimpatic - așa afirmă - încheiat cu Iorga-Argetoianu.

Vineri 29 iulie 1932. Plecarea la București, pentru a mă prezenta în audiență Regelui. Pe drum, Cornel Bianu acuză de trădare pe Alexandru Vaida față de Maniu și partid, pretinde că această situație nu va fi tolerată de Maniu. Cornel Bianu are ieșiri împotriva Regelui, care ar fi decepționat pe cei mai devotați foști aderenți și mă asigură că între parlamentarii ardeleni, punctul lui de vedere ar fi generalizat.

Sâmbătă 30 iulie 1932. În urma unei convorbiri telefonice după deschiderea solemnă a Parlamentului, fac o vizită lui Puiu Dumitrescu, care îmi comunică că Regele, aflând de prezența mea la București, ar dori să mă vadă. Urmează să mi se fixeze audiența pe marți sau miercuri. Vorbim despre situația generală politică și financiară. Puiu Dumitrescu are ieșiri violente contra lui Maniu și Duca, care merg până la amenințări dacă nu se astâmpără. Regele ar da toate înlesnirile unei guvernări parlamentare, deci Maniu nu ar avea nici un motiv real de a refuza șefia partidului și a guvernului.

Duminică 31 iulie 1932. Nae Ionescu mă cercetează. Îmi vorbește despre zbuciumările din Partidul Național-Țărănesc. Lupta s-a dat pentru înlăturarea definitivă a lui Maniu și înlocuirea cu Vaida, care deferă întru toate Regelui. Acțiunea a câștigat asentimentul tuturor, însă s-a prea întins coarda cu insistențele nesincere pe lângă Maniu. Acesta și-a dat seama în ultimul moment de situație și a tras chiulul adversarilor din partid, revenind la șefie. Acum problema se pune ca Maniu să fie forțat a-și lua răspunderea situației, ceea ce el refuză. E preferabil ca Maniu să fie răpus de situația inextricabilă, decât Maniu, rămas în rezervă, să contribuie la măcinarea unui guvern demn de o soartă mai bună. De altfel, Regele nu a capitulat în fața lui Maniu. La faimosul dejun, când Maniu a început să vorbească de camarilă și anturajul Regelui, M. S. i-a tăiat scurt vorba și l-a pus la punct cu o fermitate brutală.

Marți 2 august 1932. Audiența la M. S. Regele la orele 4. Prezint Regelui raportul scris asupra Acordului cu Sf. Scaun, pentru care îmi mulțumește, vorbim despre politica internă și externă. Arăt Regelui situația momentană; slăbirea sentimentului

monarhic și dinastic la orașe, datorită propagandei asidue a aderenților domnului Maniu, a liberalilor și averescanilor. Situația de la sate e mai bună; însă nici acolo nu se mai întâlnește entuziasmul de altădată. Nu știu dacă Vaida și partizanii lui vor putea formal contrabalansa această acțiune subversivă. În fond, ea nu poate fi contracarată fără o acțiune energică de măsuri radicale, eroice, pentru completa asanare a vieții economice anarhizate și distrusă.

Regele e optimist, crede că Vaida și țărăniștii sunt elemente pe care se poate bizui, iar în ce privește măsurile de îndreptare, nu mai este grăbit a le cere ca altădată. Aprobă modificarea conversiunii, pentru a scoate din beneficiile legii pe cei ce nu o merită, cazurile scandaloase. Opera de lămurire a prepușilor bancari, în frunte cu Costică Angelescu, și-a dat roade. Regele e foarte încântat de Vaida și de oamenii acestuia, care ar fi foarte expeditivi. Regele îmi vorbește bine despre Nicolae Iorga și nu pare a fi supărat deloc pentru destăinurile din broșura: „Doi ani de restaurație", deși crede că prea s-a pripit. Regele se interesează asupra intențiilor mele de viitor. Îi răspund că înainte de toamnă nu e posibilă o orientare și că am oroare și acum de înglobarea într-un partid. Regele dă semne de vădită aprobare. Rămân cu impresia că Regele, pentru moment, nu vede sau nu mai vrea să caute nici o ieșire din impasul în care se găsesc trebile publice și că pentru un timp oarecare a abandonat orice inițiativă în mâinile domnului Vaida, lui Tillea, etc.

Miercuri 3 august 1932. Remit domnului Vaida copia raportului predat Regelui și insist pentru revizuirea destinației fondurilor, asigurată prin Acord. La sfârșitul acestei convorbiri, îl felicit pentru încrederea de care se bucură din partea Regelui, iar Vaida, fără nici o justificare aparentă, are cuvinte de reproș la adresa lui Maniu, pe care îl caracterizează ca un încurcă-lume, de care s-a săturat. Vrea să-i forțeze mâna, aducându-l în fruntea guvernului. Mă despart, spunându-i că în toate acestea am impresia că noul guvern îl va forma tot Vaida-Voevod.

Seara plec la Cluj și Sângeorz-Băi.

1933/1934

15 noiembrie 1933. A doua zi după constituirea guvernului Duca, sunt la București. Duca mă cheamă la Președinție după ce primește, vădit impresionat, urările mele de bine. Își exprimă convingerea că va putea în curând să mă salute în partidul liberal,

după cum a fost vechea și nestrămutata dorință a conducerii partidului încă din vremea lui Vintilă Brătianu. Îmi vorbește despre simpatia și aprecierea sa personală. Apoi îmi oferă un loc pe listele partidului liberal, candidatură independentă, fără nici o obligațiune din partea mea. Accept această ofertă, trimițându-i la urmă o adresă. Îmi vorbește despre intenția sa de a-mi oferi un post de șef de misiune diplomatică, cu preferință Viena sau Roma. Rămâne să discutăm această chestiune după alegeri. Mi se fixează candidatura în județul Sălaj. Cer să nu fiu cap de listă, pentru a se sublinia astfel caracterul independent al candidaturii.

Decembrie 1933. Regele mă primește în audiență. Îi arăt situația electorală. Preconizez o linie de conduită pentru câștigarea Ardealului, arătând greșelile care s-au făcut deja. Regele îmi replică că partidul liberal, neavând în Ardeal elemente suficient pregătite, nu a putut da satisfacție în ce privește alcătuirea guvernului. Abordez chestia apropierii mele de partidul liberal. Regele o vede cu ochi buni și mă încurajează în această direcție. Intrarea mea în partidul liberal ar soluționa foarte multe probleme - zice Regele - înclină pentru rămânerea mea în politica internă.

După-masă, fac o vizită lui Duca, care îmi mărturisește că gelozia fără rost a ardelenilor l-a împiedicat să poată promova 1-2 subsecretari din Ardeal. Îmi arată că liberalii ardeleni sunt absolut nepregătiți pentru locuri de conducere și îmi spune că numai intrarea mea în partidul liberal ar putea dezlega problema aceasta dificilă. Îi arăt greșelile ce s-au făcut în primele săptămâni și repercusiunile ce le-ar putea avea aceste greșeli mai târziu. Convine că am dreptate, dar îmi arată că nici Lapedatu, nici Cipăianu nu sunt capabili de a face față situației și astfel are încă mâinile legate. Mă invită să-l văd după alegeri cât de des. Ne despărțim în condițiuni de afecțiune prietenească și foarte intimă.

30 decembrie 1933. La orele 10 seara, Silviu Dragomir îmi comunică că Budapesta a anunțat la Radio asasinarea lui Duca de către un membru al gărzii de fier, pe peronul gării Sinaia. Întreb pe prefectul Duma, care nu știe nimic. La orele 11,30 însă îmi confirmă știrea.

31 decembrie 1933. Plec la Blaj la funeraliile doctorului I. Coltov. Pe drum, stau în același compartiment cu Maniu și Vaida. Maniu, rece și rezervat; Vaida mă tachinează, arătându-mi însă multă considerație și simpatie. Asist apoi la o avalanșă de ironii făcute de Vaida la adresa lui Maniu, care roșește mereu

fără să riposteze. Rămân cu impresia că vechea prietenie Maniu-Vaida s-a rupt pentru totdeauna.

La Catedrală țin o cuvântare în numele A. G. R. U.-ului [Asociația Generală a Românilor Uniți], care a zguduit pe toți prin frumusețea formei și prin vigoarea conținutului. La masă suntem la mitropolit. Vaida vorbește despre chestiunea Statusului, lăudându-mi tactul și priceperea.

Spune în gura mare că, după ce Ghibu l-a plictisit cu tot felul de aiureli, i-a pus în vedere să se astâmpere, căci contar îl va trimite la închisoare sau la balamuc. De atunci, Ghibu l-a decretat și pe Vaida trădător de neam.

Atât la dus cât și la întors, partizanii lui Maniu cu partizanii lui Vaida se ceartă prin toate compartimentele în auzul tuturor, fără nici o rezervă sau menajament.

4 ianuarie 1934. La orele 12,30 noaptea îmi telefonează Emil Lobonțiu de la București că Gheorghe Tătărescu a fost numit președinte al Consiliului și însărcinat cu formarea guvernului, că sunt mari frământări în partid, că întreg tineretul este alături de Gh. Tătărescu, că se va face apel la mine pentru a accepta un portofoliu și că să vin la București.

La 2,30 noaptea îmi telefonează Manolescu-Strunga din însărcinarea primului ministru, rugându-mă să vin cu primul tren la București, aducând și fracul pentru orice eventualitate. Răspund că voi pleca la amiazi din Cluj și voi fi noaptea la București.

Plec la 12,30 din Cluj. Edițiile ziarelor cumpărate la Brașov și Sinaia mă informează că Dinu Brătianu a fost ales șef al partidului. Se publică diferite combinații ministeriale, cuprinzând și numele meu. La hotel mă așteaptă Emil Lobonțiu, mă informează că Gh. Tătărescu, deși avea asigurată majoritatea covârșitoare pentru șefie, s-a intimidat și a cedat. Crede că din noul guvern voi face parte și eu. Să chem dimineața la telefon pe Gh. Tătărescu. Lapedatu ar fi pus la cale un protest al unor liberali ardeleni împotriva intrării mele în guvern.

5 ianuarie 1934. Dimineața, Tătărescu îmi comunică la telefon că, situația fiind complet schimbată, dorește să mă vadă după constituirea noului guvern - formație absolut provizorie.

6 ianuarie 1934. Îl văd pe Tătărescu la Președinție, care face apel la colaborarea mea și prietenia mea personală, crede că numai eu pot face față situației în Ardeal, însă chestia trebuie pregătită în raport cu partidul. Îi arăt situația mea de independență față de partid. Accept în principiu o colaborare, însă în vederea

unui program curajos de realizări care să schimbe fața lucrurilor în țară. Rămâne să discutăm mai târziu.

13 ianuarie 1934. Audiență la M. S. Regele la Sinaia. Mi se trimite automobil de la Palat. În salonul de așteptare, stau de vorbă cu Tătărescu și Inculeț, care sunt vădit interesați de obiectivul audienței. Schițez felul meu de a vedea lucrurile, ceea ce este aprobat fără rezerve de amândoi. Tătărescu mă invită pentru a doua zi la București.

Regele mă primește extrem de amabil. Încep să expun situația, cum și opinia mea: pedepsirea celor direct implicați în complot, punerea în libertate imediat a celor arestați fără nici un motiv, ci numai pentru că sunt gardiști; astfel se va obține un început de destindere; apoi adoptarea unui program de realizări cu vădit caracter național, ceea ce va desființa orice mișcare naționalistă teroristă. Regele aprobă întru toate acest punct de vedere și se declară gata a înlătura oarecari rezistențe ce ar întâmpina în privința aceasta la unii membri ai guvernului.

Trec la chestia Ardealului. Regele mă întrerupe de la început și îmi spune că, dacă intru în partidul liberal, este hotărât să fac parte din guvern, să am deplină libertate de acțiune în ce privește Ardealul și că această înaltă hotărâre are și adeziunea din partea primului ministru. Mulțumesc Regelui pentru încrederea ce îmi arată și declar că voi îndruma lucrurile spre bine. Cer ca situația lui Alexandru Lapedatu să rămână în guvern nealterată, nevrând să mă ridic în detrimentul altuia. Regele pare satisfăcut de această manifestare de lealitate din partea mea, cu toată atitudinea contrară ce a avut Lapedatu față de mine. După acest intermezzo, continui a expune situația din Ardeal, greșelile săvârșite deja de guvern și măsurile de îndreptare ce se impun. În special arăt marginalizarea sistematică a elementului ardelean, ceea ce nu poate decât să învenineze lucrurile. Regele este surprins de elementele ce îi demonstrez, recunoaște dreptatea expunerii mele, se însărcinează să atragă atenția lui Tătărescu și îmi spune că va determina pe primul ministru ca și până la intrarea mea efectivă în guvern, să rezolve toate chestiunile privitoare la Ardeal de comun acord cu mine. Audiența ia sfârșit după aproape 2 ore de conversație.

14 ianuarie 1934. Tătărescu îmi confirmă hotărârea sa, aprobată de Rege, în ce privește intrarea mea în guvern, iar până atunci, colaborarea sa zilnică și intimă cu mine în ce privește problemele ardelene. Face apel la mine să renunț la planurile cu serviciul diplomatic. Declar că accept să rămân în politica internă, să mă înscriu în partidul liberal și să-l secondez în acțiunea de

refacere și consolidare. Mă îmbrățișează în repetate rânduri și mă invită să revin din nou la București pentru punerea în execuție a intrării în partid și a pregătirii intrării mele în guvern.

Îl văd pe Lapedatu. Îl asigur că nu am nici un sentiment de adversitate față de el, că nu tind și nu voi tinde să-i alterez situația lui, orice însărcinare aș avea în cadrul partidului și al guvernului. Mă asigură de toată simpatia lui și, recunoscând că și în trecut a stăruit pe lângă mine să vin în partidul liberal, deoarece m-a crezut de mult ca singurul ce pot aspira la succesiunea lui în Ardeal.

9 februarie 1934. Mă înscriu în partidul liberal fără nici un fel de angajament formal prealabil în ce privește situația mea din partid. Scrisoarea de intrare este concepută în termenii următori:

„Domnule Președinte,

Vremuri de grea cumpănă cer unirea tuturor forțelor și încordarea tuturor voințelor pentru îndrumarea Țării către refacere morală și materială, grabnică. În această situație, orice singularizare ar fi o greșeală.

De aceea, vă rog să binevoiți a mă considera ca făcând parte din Partidul Național-Liberal, chemat și predestinat prin tot ce el reprezintă să fie și făuritorul consolidării României.

Primiți, Domnule Președinte, încredințarea celor mai alese sentimente

Valeriu Pop."

Sunt primit de Dinu Brătianu, care îmi arată multă simpatie și o apreciere excepțională.

Tătărescu devine mai rezervat și fără să stăruiesc sau să-l întreb, îmi dă mereu explicații în ce privește reconstituirea generală a guvernului. Pretinde că în 3–4 luni vrea să uzeze întreaga echipă de bătrâni, pe care îi consideră de absolut incapabili, ca apoi să constituie echipa nouă de guvernare.

Sunt numit în Comisia de unificare legislativă.

Martie 1934 și aprilie 1934. Lucrez în Comisia de unificare a Codului Penal și în Comisia de alcătuire a legii conversiunii. Am multe succese și câștig multe simpatii. Membrii partidului din Vechiul Regat se atașează făți de mine, în special tineretul din partid. În schimb ardelenii sunt divizați, mulți ardeleni, roși de gelozie și cu situații morale și politice șubrede, invocă față de mine lipsa de stagiu, fără a putea articula vreo critică de altă natură.

Mai 1934. Mare succes în discuția asupra textului privitor la avort: expun în mai multe rânduri concepția creștină și naționalistă, mă felicită chiar și adepții libertății avortului. Se ajunge la o formulă tranzițională cu care – în particular – episcopul Nicolescu se declară satisfăcut.

N. B. Îndată după complotul Precup am trimis de la Cluj lui Tătărescu următoarea scrisoare:

„Iubite Domnule Prim-Ministru,

A trecut săptămâna de când sunt la Cluj, văzând între timp și alte localități din Ardeal. Deși eram pregătit să găsesc o atmosferă nu prea bună, realitatea a depășit orice așteptare. Evenimentele ce s-au succedat vertiginos, știrile radiofonice tendențioase de la Budapesta, zvonurile ce circulă cu iuțeala fulgerului, au transformat atmosfera grea într-una alarmantă.

Ce e mai grav, acțiunea guvernului în această parte de țară lipsește și deci e nulă.

Dacă această stare de lucruri va mai continua, ea poate deveni fatală guvernului și foarte primejdioasă pentru instituțiile *fundamentale* ale statului, de care este legată însăși existența și viitorul țării.

Sunt la dispoziția D-Tale pentru toate informațiile ce nu pot fi puse pe hârtie, cum și pentru a chibzui asupra măsurilor ce trebuie să pună capăt acestei stări de lucruri.

Primește, iubite domnule Prim-Ministru, încredințarea sentimentelor mele de devotată prietenie.

Cluj, la 10 aprilie 1934.

V. Pop"

Deși invitat la București pentru a sta de vorbă cu Tătărescu, avertismentul nu a avut nici o urmare practică, nevrând sau neputând Tătărescu să-și dea seama de gravitatea situației.

La sfârșit de aprilie început de mai, circulă zvonuri tot mai persistente despre o apropiată schimbare de regim.

18 mai 1934. După o conversație peralabilă cu generalul Ilassievici, când am cerut audiența, Regele mă primește. Am de la început impresia că Regele nu mai are încredere în destoinicia lui Tătărescu și că nu este dispus a face nimic pentru salvarea regimului. E îngrijorat de nemulțumirea din oștire și vrea realizări politice palpabile. Mă întreabă ce cred despre Constituție și despre necesitatea modificării. Expun că nici o formulă nu are valoare intrinsecă și absolută. Rezultatele sunt în funcție de oameni. Evident

că oameni capabili realizează mai ușor și mai mult cu o formulă bună și care nu e greoaie și dă teren liber inițiativei. Discutăm asupra necesității reducerii numărului parlamentarilor, a modificării structurii Senatului, asupra eliminării discuțiilor inutile și zgomotoase, asupra pedepsei cu moartea, răspunderii efective a guvernanților, a simplificării aparatului de stat. Întrebat asupra impresiei ce ar produce asupra opiniei publice modificarea Constituției, răspund că făcută de oameni ce au simpatii în opinia publică, cu *oameni de ispravă și integri*, opinia publică ar primi fără împotrivire reforma, chiar cu simpatie, însă că totul este în funcție de rezultatele guvernării următoare reformei.

Regele mă chestionează asupra persoanelor. Începe cu Averescu, făcându-i elogii. Nu contest stima și considerația de care se bucură ca ostaș, arăt însă că faima omului politic este mediocră, iar vârsta îl face inapt pentru a conduce acțiunea de înnoire a Țării. Mă întreabă și răspund obiectiv și fără rezerve cu privire la Iorga, Argetoianu, Angelescu, Goga, Iunian. Plec cu impresia că Regele era hotărât pentru o formulă Averescu, că însă cele expuse de mine l-au pus pe gânduri.

25 mai 1934. Declarându-se criza, lumea intră în panică. Îl găsesc pe Tătărescu și anturajul său desfigurați și complet dezorientați. Sfătuiesc pe Tătărescu să arate Regelui că este gata a proceda la modificarea Constituției, alegându-se momentul oportun de comun acord între Coroană și primul ministru. Tătărescu mă roagă să vorbesc cu Argetoianu care este promotorul și inițiatorul crizei prin prezentarea memoriului ofițerimii, însă începe a fi nemulțumit văzându-se trecut pe al doilea plan. Mă autorizează să pot vorbi cu Argetoianu chiar de o combinație. Îl sfătuiesc pe Tătărescu că, dacă va putea domina situația, să treacă la imediata primenire a echipei ministeriale, cu cea actuală neputându-se face față situației. Îl văd pe Argetoianu, [pe] care îl găsesc nu prea încântat de formula Averescu-Angelescu, etc. care ar prefera o întărire a guvernului Tătărescu cu elemente din afară. Îl întăresc în aceste idei și când îl părăsesc am impresia că va căuta să contracareze formula Averescu.

26 mai 1934. Dr. Angelescu plecat la Palat, hotărât să accepte formula Averescu, găsește pe Rege schimbat și nehotărât a declanșa criza de guvern. Combinația cade, urmând să se facă formele lichidării crizei ceva mai târziu.

Tătărescu nu știe profita de criză pentru a-și întări guvernul, mulțumindu-se cu debarcarea câtorva subsecretari de stat și cu forțarea semnării decretelor pentru Lapedatu și Nistor.

Iulie 1934. Chemat telegrafic de la Cluj, îl văd pe Tătărescu în preajma plecării la Paris. Îmi comunică aceea că, la dorința Regelui de a se accelera lucrările comisiei Skoda și de a i se da un curs mai serios, venind de la Sinaia în tren, s-a gândit la mine și face apel să iau în mână conducerea efectivă a anchetei, urmând ca Dimitriu să se dezintereseze de lucrări sub motiv că e ocupat cu Comisia simplificării aparatului de stat și a unui concediu. Accept cu condiția să am mână liberă în conducerea anchetei. Dau îndată un ritm mai vioi anchetei, ședințele devin din ce în ce mai rodnice, mai senzaționale, se descoperă lucruri interesante și hotărâtoare, mai ales cu ocazia descinderii.

25–27 iulie 1934. Interogatoriul lui Iuliu Maniu. Maniu, de la început, vrea să pună în discuție rolul Regelui și al camarilei în legătură cu afacerea Skoda. Intervin, spunându-i că este liber să declare orice va crede de cuviință, nu va fi stânjenit sau oprit de mine; fac însă apel la patriotismul și cavalerismul lui, pentru a renunța la atacul îndreptat împotriva Regelui, care nu are nici un amestec cu ancheta parlamentară, cerută și obținută chiar de Partidul Național-Țărănesc. Maniu nu mai insistă și renunță a târî pe Rege în discuții. Menajez pe Iuliu Maniu, punând frâu întrebărilor insolente și insultătoare ale lui Aurel Millea, Alexandrini și altora.

Conducând cu prestanță și obiectivitate audierile, îmi reușește printr-o mare încordare să trec peste momentele cele mai dificile și delicate fără dificultăți. Intervin pentru imediata trimitere în concediu a... gen. Nică. Franasovici și Antonescu nu au curajul de a interveni la Palat, ceea ce se dovedește a fi o greșeală. Iar eu, consecvent cu hotărârea luată de la început, evit de a vedea pe Rege sau pe cineva de la Curte, în tot timpul anchetei, pentru a nu descoperi pe Rege sau a da putință la zvonuri că Regele ar avea vreun amestec în anchetă, cum cercurile apropiate de Maniu ar vrea să se acrediteze în opinia publică. Iunian îmi arată o mare prietenie și apreciere fără rezervă, mai ales de când, prin intervenția mea cavalerească, am salvat situația.

Revin cu inima grea de la patul de suferință a neuitatului meu tată, pentru a termina audierea lui Maniu rămasă în continuare. Cer de la Tătărescu înlocuirea mea ca să pot fi lângă tatăl meu în ultimele zile ale vieții sale. Tătărescu nu mă poate înlocui și alege suspendarea lucrărilor comisiunii pe 4–5 săptămâni, urmând ca suspendarea să se facă imediat după audierea lui Cihoski.

În ziua de 1 august 1934 seara la 9,30 primesc știrea telefonică

despre încetarea din viaţă a tatălui meu, contrar asigurărilor date de doctori în după-amiaza acelei zile. Plec la 2 august cu primul tren la Cluj pentru înmormântare, la care iau parte toţi fruntaşii Clujului, în frunte cu Alexandru Vaida-Voievod.

3 august 1934. În şedinţa prezidată de Grigore Iunian, acesta exprimă condoleanţe mişcătoare pentru moartea tatălui meu. Se asociază toate partidele prin reprezentanţii lor.

23 august 1934. Iau parte la întrunirea de la Tg. Jiu, invitat de primul ministru. Sosind în ultimul moment, sunt rugat să vorbesc în numele Ardealului, imediat după Tătărescu. Rostesc o cuvântare foarte aplaudată. Sunt felicitat şi îmbrăţişat de membrii guvernului şi toată lumea adunată în mare număr. După masa de la Poiana, Tătărescu mă invită la Bucureşti pe 29 august la dejun.

28 august 1934. Invitarea este amânată pentru 31 august 1934.

31 august 1934. Dejun la Tătărescu. Discutăm chestia Skoda. Acceptă toate sugestiile şi propunerile mele: scoaterea din cauză a lui Maniu, anchetă suplimentară cu începere cu 15 septembrie, comisia urmând să fie convocată de mine pentru acea dată. Discutăm politică. Îmi comunică că va face remanierea îndată după terminarea anchetei Skoda, deoarece eu voi intra în guvern. Mă asigură că voi avea deplină libertate de acţiune. Lapedatu s-ar fi împăcat cu gândul intrării mele în guvern şi cu conducerea trebilor din Ardeal de către mine. Îi schiţez pentru acest caz programul meu de muncă de care rămâne foarte mulţumit. Mă însărcinează cu o misiune pe lângă Vaida-Voievod.

2 septembrie 1934. Cursa Feleacului. Regele la Cluj. Mă duc la gară pentru întâmpinarea Regelui. Îndată după sosire sunt invitat prin E. Bianu la dejun în vagonul regal. Pe coasta de la Feleac sunt poftit în tribuna regală, spre dezolarea câtorva amici din Cluj. La dejun sunt aşezat la stânga Regelui, iar după ridicarea mesei, sunt poftit într-o audienţă de către Rege prin generalul Ilassievici. Regele mă întreabă de rezultatele obţinute şi de cele probabile. Îi motivez necesitatea anchetei suplimentare şi obiectivele ei. Conchid pentru scoaterea din cauză a lui Iuliu Maniu: pentru vinovăţia lui nu există nici o probă serioasă, iar răspunderea politică o are numai în faţa Regelui şi a Parlamentului.

Regele este mulţumit şi îmi comunică: 1) nu se poate ca ancheta să scoată la iveală vinovaţi numai din rândurile oştirii, iar politicienii şi civilii să iasă basma curată; 2) ar fi o greşeală să fie dat cineva în judecată fără temeinice dovezi şi cu perspectiva

de a fi achitat; 3) vrea sancțiuni serioase, deci nimeni să nu fie acoperit, însă nu este admisibil să fie implicați nevinovați. Toate acestea se referă și la Maniu, față de care nu are nici o pornire de dușmănie și răzbunare. Iau act cu multă satisfacție de aceste admirabile și luminoase sentimente regale.

Regele mă întreabă de situația din Ardeal, în general, și de cea național-țărănistă în special. Îi arăt situația ca fiind serioasă, însă nu disperată. Îi schițez Regelui programul meu de acțiune, convenit cu Tătărescu: 1) Realizări de guvernare de ordin material. 2) Satisfacerea exigențelor personale fără distincție de credință politică. 3) Tratament egal pentru biserica unită. 4) Propagandă sistematică prin viu grai și presă. 5) Primenirea administrației și a cadrelor liberale cu elemente de seamă și simpatice opiniei publice. Arăt Regelui că doresc menținerea lui Lapedatu în guvern, deoarece mă interesează fondul și nu forma. Expun că sunt în situația de a angaja lupta cu Maniu, însă exclusiv pe teren politic, leal și civilizat, fără acțiuni de ponegriri sau violențe de limbaj. Dacă voi avea mână liberă, prin realizări efective și propagandă adecvată, sunt sigur că voi schimba atmosfera greoaie și ostilă din Ardeal și răspund de rezultat cu corida mea politică! Regele este încântat, în special de eliminarea violențelor de limbaj și a ponegririlor socotite ca inutile. Mă asigură de bunăvoința sa regală. Întregesc expunerea mea cu aceea că aflu necesar ca Regele, nici direct, nici indirect, să nu pună la contribuție autoritatea sa în luptele politice, deoarece este interesul superior al Țării și Coroanei ca Suveranul să nu poată fi nici măcar bănuit de a fi amestecat în luptele politice. Regele apreciază călduros acest mod de a preciza rolul Coroanei.

Expun situația din Partidul Național-Țărănesc, arătând-o ca serioasă pentru Vaida și favorabilă pentru Maniu, datorită inerției vaidiștilor și acțiunii intensive dezvoltate de maniști. Regele spune că a avut informații contradictorii: unele arătând situația ca aproape pierdută (Tillea, etc.) și altele cu totul optimiste (Tătărescu). A înclinat să creadă că adevărul este la mijloc și părerea mea îl întărește în această convingere. Regele mă întreabă de misiunea pe lângă Vaida-Voievod. Îi arăt în ce constă misiunea mea: 1) acțiune paralelă pentru apărarea ideii monarhice și a autorității Suveranului; 2) sprijin moral și material din partea guvernului; 3) pregătirea formulei de succesiune Vaida; 4) libertatea de acțiune opoziționistă (normală) pentru grupul Vaida. Regele spune că ar fi satisfăcut dacă s-ar putea face înțelegerea pe aceste baze și mă autorizează să-i transmit lui Vaida salutări călduroase.

Audiența, care a durat o oră și jumătate și a făcut să se amâne cu o oră continuarea curselor, a făcut senzație printre invitații la masă, care s-au grăbit să-mi facă curte toată după-masa într-un mod propriu lichelelor și mai apoi în cercurile clujene.

Seara, la banchetul de la Auto-Club am fost așezat, la dorința Regelui, în dreapta Marelui Voievod.

5 septembrie 1934. Seara, la orele 9, fac vizita de convenienţă lui Vaida-Voievod. După o scurtă introducere, schițez misiunea primită de la Tătărescu, rezultatele anchetei Skoda, mesajul Regelui, planurile de viitor, etc. Îmi arată, la rândul lui, raporturile încordate cu Iuliu Maniu, acțiunea de clarificare în cadrul P. N. Ț., mă informează de zvonurile lansate de maniști că Regele a venit la Cluj numai pentru a se vedea cu mine și a pune la cale asasinarea morală a lui Iuliu Maniu în cadrul anchetei suplimentare. Dezmint în modul cel mai categoric aceste zvonuri fanteziste și lipsite de orice temei; dimpotrivă, îl asigur că Maniu va fi scos din cauză. Mă felicită pentru această atitudine cu care este perfect de acord. Îmi exprimă aprecierea sa fără rezerve pentru calitățile mele și pentru sinceritatea felului meu de a fi. Mă califică întâiul om politic din generația următoare generației istorice. Înainte de a-mi da răspunsul său, îmi cere voie să-mi arate evoluția raporturilor sale cu Maniu în ultimii 5 ani, ca să mă pot convinge de sinceritatea sa și de justificarea atitudinilor sale. Îmi face apoi o expunere de $3^{1/2}$ ore asupra acestor raporturi, care au ajuns de la o prietenie fără margini, la o adversitate ireconciliabilă. Îmi arată, în amănunte, toate înjosirile, toate intrigile și toate calomniile, a căror victimă a fost el și familia sa, mergând până la a-l arăta ramolit și dominat de legăturile sexuale cu d-na Tillea și d-na Șerban. Îmi arată lipsa de orice sinceritate față de el a lui Maniu și conchide că o refacere a prieteniei personale și politice cu Maniu este cu neputință pentru totdeauna și e hotărât a duce lucrurile la o clarificare. Îmi vorbește apoi despre Rege cu multă căldură și multă dragoste, cu toate cu ar fi fost tratat [...] odată. Deplânge nestatornicia Regelui în momente hotărâtoare și arată inconvenientul ce-l prezintă legăturile cu doamna Lupescu pentru a putea contracara cu eficacitate acțiunea manistă, pe care o crede primejdioasă pentru Țară și, deci, Monarhiei. Regele trebuie însă să dea un ajutor eficace devotaților săi, prin înlăturarea unor elemente ce îi fac rău serviciu. Îmi recunoaște că adeseori a fost pe punctul de a izbuti în ce privește anturajul – zis camarilă – însă Maniu și oamenii săi au zădărnicit, în momentul hotărâtor,

aranjamentul prin ieşiri necugetate şi care au jignit orgoliul firesc al Suveranului, că, deci, ei poartă vina principală dacă unele situaţii nu s-au putut aranja. Speră însă că în viitor se va putea izbuti.

Îi arăt că şi suveranii sunt oameni, deci nu sunt exempţi de a greşi. Greşeli sau legături sentimentale încă nu au împiedicat pe nici un suveran de a fi un mare domnitor, dacă a avut calităţile cerute.

Regele nostru este un suveran excepţional, gândurile şi îndemnurile sale minunate nu au putut da încă rezultate din cauza mediocrităţii colaboratorilor indispensabili; este de datoria noastră, a celor ce îl iubim şi îi suntem devotaţi dezinteresat şi din convingere, de a-i facilita sarcina grea şi a-i înlătura din cale obstacolele artificiale, pentru ca să poată face tot binele ce-l vrea Ţării şi neamului.

Îmi răspunde că, în principiu, acceptă toate sugestiile şi propunerile ce i-am făcut în cadrul misiunii mele şi este gata a trece la discutarea detaliilor îndată după şedinţa Comitetului executiv. Are îngrijorări în ce priveşte această şedinţă din cauza lui Mihalache, având teamă că acesta va trece de partea lui Maniu. Pe Mihalache îl crede incapabil de a conduce partidul şi destinele ţării, preocupându-l veşnic numai electoratul.

Îmi atrage atenţia că maniştii au lansat zvonul că în timpul anchetei Skoda, mergeam în fiecare noapte la Palat pentru a primi instrucţiuni şi că Regele a venit la Cluj numai pentru a se vedea cu mine şi a pune la cale asasinarea morală a lui Maniu, în cadrul anchetei suplimentare. Îi arăt cât este de josnică această manevră de zvonuri fanteziste, despre care era, de altfel, dintru început convins. Întrevederea a luat sfârşit la orele 4 dimineaţa.

7 septembrie 1934. Plecăm la Şimleu, în vederea sfinţirii catedralei din Zalău. La Emil Lobonţiu, ziaristul Alex. Kretsch îmi cere o audienţă. I-o acord. Doreşte să-i dau un interviu cu privire la ancheta Skoda. Îi arăt că nu pot să-i dau nici o precizare, apreciere sau concluzii, deoarece vreau să păstrez cea mai strictă rezervă şi obiectivitate şi să nu anticipez nimic în privinţa concluziilor. Îmi vorbeşte despre destăinuirile ce i le-ar fi făcut Maniu, cu o zi în urmă, şi anume că Regele ar urmări, cu orice preţ, distrugerea morală a lui Iuliu Maniu şi că ancheta Skoda, prezidată de mine, este instrumentul acestui plan. Replic că aceste presupuneri sunt fanteziste, fără temei, refuz a crede că Maniu s-ar putea exprima în acest fel, deoarece acreditarea unor astfel de zvonuri este un gest inadmisibil la adresa factorului constituţional, de ceea

ce nu-l cred capabil pe Iuliu Maniu. Mă întreabă ce cred despre cinstea lui Iuliu Maniu. Răspunsul clar și categoric: cinstea lui Maniu este în afară de orice discuție, nu a format și nu formează obiect de discuție și, mai puțin, de cercetări sau anchetă. Aceasta nu exclude însă răspunderi de ordin pur politic. Îmi aduce seara târziu textul interviului, pe care îl corectez și îl pun la punct, astfel ca el să reprezinte exact rezumatul conversației. Interviul apare în numărul de duminică al ziarului „Szabadsag" din Oradea.

8-9 septembrie 1934. Iau parte la serbările din Zalău, care sunt strălucite cu toată vremea urâtă. Sunt obiectul unor calde manifestații de simpatie la ședințele Congresului, unde țin cuvântări foarte aplaudate.

12 septembrie 1934. Plec la București, potrivit înțelegerii avute cu primul ministru. În vederea pregătirii continuării anchetei. La Brașov, Sinaia, citesc edițiile de capitală și provincie ale ziarelor „Dimineața" și „Adevărul", care publică, drept senzație, un interviu ce aș fi dat corespondentului lor din Oradea. Pretinsul interviu este o traducere eronată, incompletă și tendențioasă a interviului apărut în „Szabadsag". În special două lucruri mă frapează; 1) că eu aș fi concediat pe Nică și mutat pe ofițerii de la Consiliul de Război și 2) că „cinstea lui Iuliu Maniu e în afară de orice bănuială", interpretată în sensul că Iuliu Maniu este declarat de mine în afară de orice răspundere în legătură cu afacerea Skoda. Întâiul lucru e o bazaconie. A doua chestie este inexactă, însă mă servește în intenția de a acoperi pe Rege, mai ales după audiența de la Cluj. Îmi dau seama că interviul astfel denaturat va da naștere la multe. Prietenii sunt îngrijorați, mai ales în preajma apropiatei remanieri. Rivalii și adversarii, mai ales din P. N. L., jubilează afirmând că mi-am tăiat craca de sub picioare și în partid și, mai ales, în fața Regelui.

13 septembrie 1934. Franasovici mă informează că interviul a stârnit mare vâlvă, generalul Paul Angelescu amenință cu demisia și că Tătărescu este alarmat și vrea să mă vadă urgent. Tătărescu - gata de drum - foarte îngrijorat, îmi cere o dezmințire categorică, în interesul meu. Îi răspund că nu pot da nici o dezmințire, dar că voi da o rectificare pentru traducerea greșită și tendențioasă, cum și pentru declarațiile inventate pe de-a întregul (că eu aș fi concediat pe generalul Nică și aș fi mutat pe ofițerii de la Consiliul de Război), iar pentru rest, îi voi comunica motivele mele. Rămâne să ne vedem a doua zi.

Trimit ziarelor următoarea rectificare:

„Domnule Director,

În ziarele «Dimineața» și «Adevărul» (ediția din capitală și din provincie) de ieri a apărut un interviu care ar fi fost dat de către mine corespondentului Dvs. din Șimleul Silvaniei. Țin să restabilesc adevărul fără întârziere:

Nu am văzut pe nici un corespondent al ziarelor «Dimineața» și «Adevărul» la Șimleul Silvaniei sau aiurea. La Șimleul Silvaniei am primit vizita domnului Kretsch Alexandru, corespondent al ziarului «Szabadsag» din Oradea. Domnul Kretsch a transformat conversația într-un interviu ce a apărut în ziarul «Szabadsag». Probabil, în temeiul celor publicate de ziarul «Szabadsag», s-a ticluit de către corespondentul Dvs. din Oradea interviul publicat în ziarele «Dimineața» și «Adevărul» în două variante. Textele din «Dimineața» și «Adevărul» redau incomplet interviul din „Szabadsag", iar traducerea este eronată, ceea ce denaturează sensul declarațiilor mele: 1) fraza «am înlocuit întregul personal de la Consiliul de Război» nici nu a fost rostită de mine și așa ceva nici nu se cuprinde în interviul din «Szabadsag». În conversația avută la Șimleul Silvaniei am confirmat faptul mutărilor de la Consiliul de Război, făcute de Ministerul Apărării Naționale, ceea ce rezultă fără echivoc din textul apărut în ziarul «Szabadsag». Altceva nici nu puteam spune.

În adevăr, măsura a fost luată de Ministerul Apărării Naționale, fără vreun amestec din partea mea sau a comisiei, care nu are căderea să ia sau să inspire măsuri ce sunt exclusiv de atribuția Ministrului. 2) Corespondentul Dvs. îmi atribuie declarația următoare (în text sau trecând-o ca subtitlu în ghilimele): Cinstea domnului Maniu este în afară de orice «bănuială». Ori, ziarul «Szabadsag» reproduce corect și complet fraza rostită de mine: «Cinstea *personală* a domnului Maniu este în afară de orice discuție». Pentru oricine este evident că fraza aceasta, chiar desprinsă din ansamblul declarațiilor, nu prejudecă chestiunea eventualelor responsabilități în legătură cu afacerea Skoda.

Fac această punere la punct, deoarece pe tot timpul cât am lucrat și voi lucra în Comisia de anchetă, am crezut și cred că este de datoria mea *să nu manifset în prealabil nici o opinie și să nu anticipez asupra concluziilor* ce se vor desprinde clar din munca laborioasă și imparțială a Comisiei. Iar de la această linie de conduită nu m-am abătut nici de dragul corespondentului din Șimleul Silvaniei.

Trec peste alte nepotriviri, supărătoare și ele, însă de mai puțină importanță.

Binevoiți a publica în ziarele «Dimineața» și «Adevărul» această scrisoare pentru lămurirea opiniei publice.

Primiți încredințarea aleselor mele sentimente.

București, la 13 septembrie 1934.

Valeriu Pop."

14 septembrie 1934. Mă văd cu Tătărescu, care este mulțumit de rectificarea dată de mine și de efectul ce l-a produs. Îi arăt motivele care m-au îndemnat să dau interviul: 1) Nu numai că nu-l descopăr pe Suveran în urma audienței de la Cluj, ci să-l acopăr complet. 2) Nu puteam lăsa în discuție în fața minoritarilor cinstea unui fost prim-ministru sau a mă eschiva de a i-o recunoaște. Tătărescu se declară foarte mulțumit de aceste explicații. Mi-a spus însă că a avut multe neplăceri, unii căutând să exploateze acest interviu împotriva mea, intrigând chiar și la Palat. Mă mulțumesc să spun că nu cred ca Regele să nu înțeleagă și să nu aprecieze gestul meu, iar de alții nu-mi pasă.

Tătărescu mă informează că Dimitriu se cramponează să prezideze el, efectiv, ancheta în continuare și nu acceptă nici o altă însărcinare care l-ar îndepărta. Rămâne ca duminică să convoace pe Dimitriu, Bentoiu, Alexandrini, cu care să discutăm împreună. Îmi face impresia că nu prea s-a expus față de C. Dimitriu.

Vorbesc la telefon cu generalul Ilassievici pentru o întâlnire în scopul de a fixa programul pentru Lugoj.

15 septembrie 1934. Întâlnire cu generalul Ilassievici pentru stabilirea programului Serbărilor la Lugoj (AGRU), program ce urmează a fi supus Regelui, spre aprobare.

Vorbesc despre ancheta Skoda. Mă felicită și-și exprimă convingerea că ancheta suplimentară va decurge în același mod, demn, obiectiv și eficace. Îi arăt nedumerirea în ce privește rolul lui Dimitriu, în care condiții nu mai pot garanta de nimic. Generalul Ilassievici spune că Tătărescu va trebui să intervină pentru îndepărtarea lui C. Dimitriu. Arăt că Tătărescu nu vrea sau nu poate să facă acest lucru. Ilassievici spune că, dacă Tătărescu nu poate aranja lucrurile cu Dimitriu, Regele îl va chema pe Dimitriu în audiență, sub pretextul unui raport în chestia simplificării aparatului de stat și îl va determina pe Dimitriu să se ocupe numai de această problemă.

Generalul Ilassievici spune că Regele ar vrea să mă vadă. Arăt că eventuala audiență să aibă loc în mod discret, nu ca cea de la Cluj, și îi vorbesc de interviu. Mă informează că Regele a

înțeles semnificația interviului și este foarte mulțumit. Rămâne ca Regele să mă cheme când va veni la deschiderea expoziției târg.

16 septembrie 1934. Discutăm mai multe ceasuri despre afacerea Skoda la Tătărescu acasă. Se adoptă părerile mele, în special în ce privește anchetarea falsului. Dimitriu se opune. Se trece peste această opunere și se stabilește că la anchetarea falsului Dimitriu nu va prezida, fiind descoperit prin înrudirea cu Pomponiu și accentuarea acestei înrudiri de către Pomponiu, chiar în dosarul anchetei făcute de Consiliul de Război.

17 septembrie 1934. Începe audierea generalului Cihosky, Dimitriu prezidează. Refuzând să admită expunerea prealabilă scrisă a generalului Cihosky, se naște scandal și se produc incidente tumultuoase continue, care fac ca atmosfera să fie foarte încărcată, iar ancheta nu progresează deloc. Toți sunt exasperați: majoritari și opoziție fac apel în particular la mine să-l îndepărtez pe Dimitriu care, prin lipsa lui de tact, zădărnicește lucrările comisiei. Arăt că nu este în puterea mea să schimb lucrurile. Către seară, în fine, Cihosky este admis să-și facă expozeul. Spiritele se mai calmează.

18 septembrie 1934. Dimitriu îmi arată o telegramă prin care este invitat în audiență pentru a doua zi. Îmi cedează președinția ca să se poată pregăti cu materialul documentar necesar.

Ancheta își reia cursul normal. Chestia prețurilor începe să se lămurească.

19–20 septebrie 1934. Audierea lui Cihosky în continuare lămurește complet și definitiv chestia prețurilor.

21 septembrie 1934. Deschiderea expoziției-târg în prezența Regelui. Generalul Ilassievici îmi spune că Regele vrea să mă vadă în cursul zilei. Generalul Ilassievici îmi telefonează la 4,30 ca la ora 6 să trec pe la el, în haine de stradă. Regele mă va primi fără ceremonie și fără protocol.

La ora 6 trec pe la generalul Ilassievici care mă conduce la Rege. Expun Regelui motivele interviului. Suveranul îmi mulțumește pentru modul și tactul cum am știut să servesc Coroana. Îl pun pe Suveran la curent cu mersul anchetei, arătându-i vinovățiile ce se desprind (Cihosky, Madgearu, Mihai Popovici – intervenția la Consiliul de Război). Demonstrez că Maniu nu poate fi dat în judecată, fiind complet acoperit cu adresa dată în chestia prețurilor. însă, chiar dacă ar exista o umbră de îndoială sau o vină reală în sarcina lui Maniu, Regele României nu poate admite darea în judecată și compromiterea aceluia care a fost făuritorul unirii Ardealului cu Țara Mamă. Regele este satisfăcut de expunerea

mea, accentuând că nu se poate să fie dați în judecată numai membri ai armatei, că nu dorește cruțarea nimănui, însă nu poate admite procedarea cu ușurință și darea în judecată fără temeinice dovezi, deci crearea de martiri.

Îmi arată că este în general mulțumit de guvernarea Tătărescu, că, după prevederile omenești, nu întrevede nici o schimbare, că depinde exclusiv de noi ca guvernarea să dureze cât legislatura, chiar și mai mult, că e nevoie numai de primenirea echipei, că va urma în curând și că contează pe mine pentru acțiunea ce i-am expus.

Asigur pe Rege de tot devotamentul meu și îmi permit a-i arăta că va avea deja la Lugoj un început de dovadă de ceea ce pot să obțin ca rezultat prin acțiunea preconizată de mine. La despărțire, Regele îmi zice foarte afabil: „La revedere, la lucru".

22–28 septembrie 1934. Ancheta continuă în condițiuni normale și cu rezultate pozitive. Toți membrii comisiei, inclusiv național-țărăniștii, îmi exprimă, în particular și în ședință publică, omagiile lor pentru tactul și obiectivitatea de care am dat dovadă. Lucrările comisiei se încheie, urmând numai redactarea, discutarea și votarea raportului.

La 28 plec la Cluj în vederea conferinței de la Satu Mare.

30 septembrie 1934. Deși Alexandru Lapedatu a dat dispoziții ca liberalii să nu asiste la conferința mea, drumul se transformă în triumf, pretutindeni sunt salutat în gări, iar la Satu Mare sunt întâmpinat de toată suflarea românească cu flori, drapele și cuvântări. Conferința are un efect formidabil, publicul (circa 3.000 la număr) mă aclamă frenetic în picioare. Seara, la banchet, reprezentanții partidelor de opoziție, alături de liberali, mă omagiază ca pe cel mai de seamă om politic al generației mele în Ardeal, de care se leagă speranțele tuturor, fără deosebire de credințe politice.

1 octombrie 1934. Luni la amiază plec la București în vederea procesului Valea Agrișului contra Banca Ghikert. La Sinaia, doamna Cihosky ne vestește demisia întregului guvern. Sosit noaptea la 12, vorbesc la telefon cu Tătărescu, care îmi spune că situația e bună și mă roagă ca a doua zi să-i stau la dispoziție, în vederea constituirii noului guvern.

2 octombrie 1934. Dimineața la Casație. Toată lumea mă felicită ca viitor ministru. Valer Roman caută să aibă oarecari explicații cu mine. Îi spun verde că s-a purtat în mod neleal și neprietenesc față de mine și, în același timp, nu și-a servit nici

Ședința Comitetului central se desfășoară în liniște și atmosferă de simpatie pentru mine. Deși Maniu a dat cuvânt de ordine, după informațiile ce mi-au parvenit, ca să nu fiu reales de președinte al AGRU-ului, toate indiciile sunt pentru realegerea mea sigură.

6 octombrie 1934. Dimineața, liturghia, cuminecarea *in corpore* a tuturor fruntașilor mireni.

Ora 10,30: deschiderea Congresului. Țin o cuvântare scurtă, care însă a fost foarte aplaudată. La ora 11,30 se suspendă lucrările și rămâne în continuare pe după-amiază. Conferință la episcop cu capii autorităților, pun ordine în măsurile de pregătire, fixez pentru orele 4,30 repetiția generală cu armata și poliția în vederea menținerii ordinii și a manevrării masselor mari ce sunt așteptate. Renunț la participarea masselor la procesiune și o preconizez ca o participare mai redusă, care însă va fi cu atât mai frumoasă și mai ordonată. Massele vor privi la procesiune, împărțite pe tot parcursul. Episcopul îmi arată proiectul de predică omagială, pe care o găsesc nepotrivită. Îi dau indicațiile cuvenite. Ora 4 p. m., continuarea Congresului. La ora 5 plec cu generalul la repetiția generală. Pun toate inconvenientele la punct, rămân cu convingerea că serbarea va reuși bine sub aspectul ordinii și al organizării. Ora 6, revin la Congres, unde dr. Tiberiu Mălai era în toiul unui fulminant discurs împotriva Bisericii Ortodoxe. La intrare, lumea mă primește cu aplauze și pe urmă Mălai, stingherit de prezența mea, termină discursul absolut nelalocul lui.

La 6,30 mă retrag să-mi scriu discursul pentru banchet, iar lumea pleacă întru întâmpinarea arhiereilor, unde vorbește pentru Comitetul central Valeriu Roman.

7 octombrie 1934. Din zori de zi începe să forfotească o lume imensă (după informații ulterioare, 18 trenuri a 60 de vagoane a 3.000 de persoane au sosit din depărtări). Fac o ultimă aruncare de privire, totul se prezintă bine. Plec la gară. La ora 10 sosește Regele cu suita și membrii guvernului. Regele este puternic aclamat pe tot parcursul până la biserica ortodoxă, unde episcopul Lăzărescu îl întâmpină pe Rege cu un scurt discurs complet deplasat (are aerul de a reproșa Regelui venirea la o serbare unită). Regele face un gest de nemulțumire, apoi intră în biserică de unde, după o scurtă rugăciune - public puțin - pleacă pe jos însoțit de suită și de guvern la catedrala unită. Mulțimea face Regelui o manifetație delirantă, ce impresionează adânc. La catedrală este întâmpinat de episcopi în odăjdii și își face intrarea

în sunetele imnului regal cântat admirabil de cele trei coruri. Nicolescu rostește predica omagială, cu slab efect din cauză că nu o poate citi bine. Gheorghe Tătărescu își exprimă nedumeriri cu privire la participarea Regelui la procesiune (probabil Lapedatu și mitropolitul Bălan să fi insistat). Îi arăt că în mod normal nu poate supăra acest lucru pe ortodocși că regele e hotărât să participe și că, în definitiv, iau asupra mea toată răspunderea. De altfel, dacă vrea, poate să-l întrebe pe Rege. Regele, întrebat, răspunde că nu renunță la procesiune decât dacă ar turna cu găleata.

La ora 12 începe procesiunea: Crucea, fanfara și corurile. 60 de copii și fetițe în costume naționale, 100 de fetițe în alb, 280 de preoți în odăjdii, episcopii și prelații latini, episcopii uniți, Sf. Cuminecătură purtată de episcopul Frențiu sub baldachin, Regele sub baldachin purtat de 8 mireni între care eu, Valeriu Roman, Al. Borza, etc., membrii guvernului. Comitetul AGRU-ului și al Uniunii Moriane. Procesiunea e splendidă, toți bucureștenii rămân extrem de impresionați, copleșiți, iar Regele este foarte plăcut impresionat, fericirea i se poate citi pe față, văzându-se frenetic aclamat cu toată adânca reculegere cu care asistă lumea până la trecerea Sf. Euharistii. La intrarea în catedrală, Regele trece printre fetițele îmbrăcate în alb și îngenunchiate pe două părți. Pe unii îi podidiseră lacrimile de emoție.

Regele se retrage pentru o jumătate de oră în vagon, iar lumea invitată trece la masa de la prefectură.

Regele este salutat cu un ropot de aplauze; la masă sunt ce are mai de seamă biserica unită, în total 150 de persoane. La șampanie țin următoarea cuvântare:

„Sire,

Majestatea Voastră a binevoit a onora cu Înalta Sa prezență marea sărbătoare de azi, care este o afirmare impunătoare a forței spirituale și creatoare a națiunii. În această duminică de toamnă târzie s-au înfrățit din nou cele două biserici naționale: Biserica ortodoxă și Biserica română unită; *s-au înfrățit în entuziasta lor mărturisire de credință față de Tron și neam.* Între cele două biserici naționale pot să fie diferențieri de dogme, în disciplină sau în organizare. *Una suntem însă, Sire, în dogma dinasticismului și în disciplina naționalismului.*

După cum, în trecutul vijelios de crâncene suferințe, cler și norod au mers mână în mână, au înfruntat cot la cot toate vicisitudinile până la împlinirea vremilor: *unirea tuturor românilor, înfăptuită de în veci slăvitul Rege Ferdinand I cel Leal*, astfel și

în prezent cele două biserici naționale înțeleg – la Augustul îndemn al Majestății Voastre – să lucreze în frățească și creștinească armonie la așezarea temeliei spirituale *care, singură, poate înlesni* descătușarea tuturor forțelor creatoare ale națiunii și durarea solidă a vieții naționale între hotarele întregite. Una vom fi și pe viitor, în vecii vecilor, slujind cu credință pe Majestatea Voastră și nesfârșitul șir de vrednici urmași ai Majestății Voastre, în folosul strălucitului viitor hărăzit neamului românesc.

La afirmarea națională și creștinească de azi a românismului, participă cu toată căldura și Biserica catolică de rit latin, prin prezența activă a înalților ei prelați și a unei delegații de mireni reprezentativi. Iau parte la sărbătoarea noastră și reprezentanții autorizați ai confesiunilor calvine, luterane și ai cultului mozaic. Când prin vorbă și fapte *se face din nou mărturie în fața lumii că minoritățile etnice și confesionale din România sunt devotate Tronului* și Patriei, suntem în drept a sublinia semnificația acestei mărturii în Lugojul românesc, situat nu prea departe de granița apuseană.

Sire,

Această impresionantă unanimitate de sentimente dinastice și patriotice mă îndrituiește să arăt că populația provinciilor de peste munți, cea din cuprinsul Ardealului, Crișanei, Maramureșului și din falnicul Banat, fără deosebire de limbă și confesiune, stă credincioasă în jurul Tronului și, încrezătoare în înalta înțelepciune a iubitului ei Rege, este gata la orice efort pentru opera grea de consolidare și la orice sacrificiu întru apărarea granițelor pentru totdeauna intangibile.

Adânc mișcat de a putea da expresie acestor sentimente, strig din toată inima,

Să trăiți Sire, Rege al consolidării noastre naționale!

Trăiască Măria Sa Mihai, Mare Voievod de Alba Iulia!

Trăiască Augusta Familie Regală!

Trăiască România întregită, una și în veci nedespărțită!"

Lumea, ca electrizată, subliniază cu aplauze frenetice fiecare frază, iar la urmă, Regele este sărbătorit în mod delirant. Regele, puternic impresionat și răpit de caldul entuziasm, răspunde fără zăbavă, lumea îl ascultă în picioare.

Regele, vădit inspirat, face un discurs improvizat minunat în formă și neîntrecut în fond. Mi se adresează mie cu o vădită căldură și apoi dezvoltă ideile prinse din discursul meu. Lumea este în delir, miniștrii notorii aplaudă și ovaționează frenetic.

Regele spune lui Inculeț și altor comeseni că eu l-am inspirat, nu precupețește atenția față de mine și sentimentele sale de simpatie față de biserica unită. Episcopul Lăzărescu îmi exprimă simpatia sa, mă invită la el și spune că dorește din inimă colaborarea frățească a celor două biserici.

După-masă, Regele se întreține foarte afabil cu toată lumea, cucerind respectul și simpatia tuturor. Borza îmi comunică că au fost induși în eroare asupra intențiilor mele, dar acum, convingându-se de contrariu, alegerea mea se va face cu unanimitate. (Ulterior sunt informat că în comisia de candidare Borza și dr. A. Banciu au încercat să pună condiții la realegerea mea, însă în fața dezavuării generale – prot. Stoica – au trebuit să renunțe la orice intrigă).

Mareșalul general Ilassievici îmi comunică că Regele este extrem de fericit și mulțumit, că a fost cea mai grandioasă, mai bine organizată și mai entuziastă manifestație la care a luat parte și că Regele i-a spus că numai mie mi-o poate mulțumi. Mă felicită pentru tactul și generozitatea cu care am tratat Biserica Ortodoxă.

La concursul de coruri Regele stă cu o oră și jumătate peste program. La gară, după ce trece în revistă trupa și dă mâna cu Tătărescu, Regele vine la mine, îmi prinde mâna cu amândouă mâinile și îmi spune: „Dragă Pop, îți exprim cele mai calde mulțumiri și recunoștință pentru admirabila manifestație și sărbătorire ce mi-ai organizat". Răspund mișcat că sunt fericit de a fi putut dobândi aceste auguste cuvinte de mulțumire.

Regele pleacă în uralele mulțimii.

Ședința festivă se deschide aproape de ora 8. Se țin scurte cuvântări, între care două foarte aplaudate, în care arăt necesitatea de a da lupta pentru educația religioasă a tineretului.

Se alege comitetul în unanimitate; înainte de a se putea face propunerea pentru alegerea mea de președinte, toată sala se ridică în picioare și mă aclamă în mod frenetic de președinte.

Masă la prefect, unde suntem așteptați de ceilalți membri ai guvernului, care mă felicită călduros și îmi spun că nu pot înțelege cum de am reușit să întrunesc și sufragiile adversarilor politici.

Sunt mulțumit la extrem de serbările de la Lugoj, pe care le consider ca încoronarea operei mele de cinci ani, tenace și sistematică, în același timp extrem de grea și anume: *de a descătușa Biserica unită din lanțurile unui servilism fără rost și fără roade față de Maniu, de a conduce la o atitudine independentă în viața*

publică, a-i crea legături directe cu factorii de guvernare și, în special, cu Coroana și astfel a-i reda autoritatea, importanța și simpatia ce i se cuvin, potrivit gloriosului ei trecut și misiunii ei mari în viitor.

În această acțiune am fost susținut, de la început și fără întrerupere, de mitropolitul V. Suciu, în marginile ce-i îngăduiau boala, câteodată și timid de ceilalți episcopi, înțeles și secondat cu discreție de Roma, prin Dolci și Valerio Valeri.

După Lugoj, dacă nu vor veni greșeli și obstacole din partea Bucureștiului - cum a fost cazul cu Iorga în privința salariilor preoțești, când acțiunea mea a fost aproape zădărnicită - opera se va desăvârși fără dificultăți și în mod normal.

La 8 octombrie plec la Cluj de unde, în **9 octombrie 1934**, revin la București. La plecarea din Cluj mi se comunică de către siguranță asasinarea Regelui Alexandru al Iugoslaviei și a lui Louis Barthou, ministru de Externe al Franței. La Beiuș știrea se confirmă și se dau detalii. Rămânem zguduiți de această întâmplare și de perspectivele ce pot să se întrevadă. Dimineața la București, găsim consternare generală și durere sinceră.

10-12 octombrie 1934. Toată activitatea guvernamentală suspendată și mărginită exclusiv la măsuri de ordine și pregătire la participarea la doliul Iugoslaviei și al Franței.

13 octombrie 1934. La cererea lui Richard Franasovici, plec la Galați, pentru a reprezenta guvernul și a prezida Congresul general al AGIR-ului. La gară, primire solemnă. Facem o plimbare pe Dunăre cu iahtul *Domnița Florica*, pe care luăm și masa, mergem până la Reni, unde vedem întâiul vapor sovietic intrat în apele românești.

Prezidez Congresul ținând o cuvântare foarte aplaudată.

15 octombrie 1934. Iau interimatul Ministerului Comunicațiilor în timpul lipsei lui Richard Franasovici.

16 octombrie 1934. Te Deum de ziua nașterii Regelui.

18 octombrie 1934. Parastas la Domnița Bălașa și la biserica rusească pentru Regele Alexandru.

20 octombrie 1934. Requiem pentru Raymond Poincaré la catedrala Sf. Iosif. La orele 4, plecare la Sinaia pentru așteptarea Regelui. Pe drum, am o explicație cu Alexandru Lapedatu, ceea ce dă oarecari speranțe în posibilitatea unei viitoare colaborări. Gheorghe Tătărescu mă asigură că Lapedatu e mai înțelegător și că va aranja totul. De asemenea mă informează că săptămâna viitoare se vor preciza atribuțiile miniștrilor fără portofoliu. La

orele 6,40 sosește Regele vădit impresionat și afectat de funeraliile Regelui Alexandru. Aghiotanții spun că funeraliile au fost grandioase ca participare și expresie de durere colectivă a unei națiii întregi.

Seara la 11,35, plecare la Cluj.

21–23 octombrie 1934. La Cluj, în seara zilei de 22 fac o vizită lui Vaida-Voievod, cu care ne întreținem asupra situației politice și diplomatice, în mod cordial și fără rezerve. Rămân cu convingerea că Vaida nu mai crede în partide și așteaptă salvarea de la un guvern personal și autoritar.

24 octombrie 1934. Tătărescu e răcit și nu îl poate primi pe Hossu. Seara îl văd pe Tătărescu, căruia îi storc din nou promisiunea că îi va da episcopului Hossu 5 milioane, arătându-i că, în caz contrar, îmi primejduiește acțiunea începută. Promite că banii îi va da cel târziu la 1 noiembrie 1934. Crede că a doua zi îl va putea primi pe Hossu. Spune că Regele ar dori să mă primească în audiență, să-l văd înainte de a pleca.

25 octombrie 1934. Telefonez la Sinaia pentru audiență, care mi se fixează pentru sâmbătă, la orele 3,30 p. m. Tătărescu tot răcit și nu-l poate primi pe episcopul Hossu, ceea ce îl supără pe acesta. Cu greu îl împac.

Seara ne întâlnim la Antonescu cu Franasovici, Dimitriu, Bentoiu și Alexandrini, discutând asupra raportului. Se invocă mereu și cu totul deplasat părerile Regelui, raportul e încă unilateral și defectuos ca argumentare. Se vede din discuții tendința că dacă Maniu nu este trimis în judecată, Madgearu să nu fie tras la răspundere, ci numai Popovici și Boilă, pe chestii lăturalnice. Combat acest punct de vedere ca nepolitic și nedrept. Arăt că e necesar să se facă o discriminare între rolul uzinelor Skoda și reprezentantul Seletzky și că documentarea trebuie completată. Nu se ajunge la nici o înțelegere.

26 octombrie 1934. Se continuă discuțiile la Antonescu, se dă citire integral raportului în parte numai redactat. Nu se ajunge la unanimitate de vederi.

Seara la orele 6 discut cu Gheorghe Tărărescu, care este împotriva dării în judecată a lui Madgearu, din motive politice și crezându-l mai puțin vinovat decât Maniu. Face uluitoarea afirmație că din comisioanele Skoda s-au îmbogățit numai ardelenii. Protestez și pun la punct lucrurile, demonstrând vinovăția lui Madgearu și, în orice caz, dacă în cazul Maniu interese dinastice și faptul că Maniu a prezidat actul Unirii pledează și justifică un act de clemență, dacă ar fi evidentă vinovăția lui, în ce îl privește pe

Madgearu, nimic asemănător nu se poate invoca. Cred că pe chestia încheierii contractului nu se poate da în judecată numai un ostaș, generalul Cihosky, iar toți oamenii politici să fie scoși din cauză, chiar dacă sunt vinovați. Nu admit ca alături de Cihosky să fie dați în judecată numai doi ardeleni, pe chestia unei vagi legături cu afacerea Skoda. Mă roagă să vin să-l văd după audiență.

27 octombrie 1934. Plec dimineața la Sinaia. Admirabilă zi de toamnă plină de soare. Fac o vizită lui Iunian, care mă invită la dejun. Discutăm politică. Îl întreb de părerea sa în chestia Skoda. Îmi arată că părerea sa e neschimbată: darea în judecată a lui Cihosky și Madgearu, a căror vinovăție e mai evidentă și mai reală decât a lui Maniu. Darea în judecată a lui Maniu ar fi un act nepolitic și primejdios. Discriminarea între Maniu și Madgearu o crede posibilă, chit că lumea ar vedea un act de clemență, cu atât mai bine. Chestia Popovici și Boilă e lăturalnică, evident n-au să scape fără sancțiuni. Îmi arată toată vila, mă felicită cu multă căldură pentru succesul de la Lugoj, pe care îl consideră de o mare importanță politică. Luăm dejunul împreună cu familia Iunian într-o atmosferă de mare cordialitate.

Am rămas foarte satisfăcut de această solidarizare a lui Iunian cu părerea mea în ce privește pe Maniu. Iunian devenise un adversar înverșunat al lui Maniu, era pe vremea aceea consilier juridic al Palatului. Regele îl aprecia foarte mult, deci ar fi putut încerca cu oarecari șanse influențarea Regelui pentru darea în judecată a lui Maniu.

La orele 4,30 are loc audiența la Rege. Trecem la discutarea chestiunii Skoda. Expun rezultatele anchetei și divergențele de opinii din sânul guvernului, arătând în mod cinstit toate argumentele invocate de unii și de alții. Expun părerea mea și considerentele pe care se sprijină. Conchid categoric la scoaterea din cauză a lui Iuliu Maniu. Regele, de la început până la urmă, împărtășește și aprobă părerile mele, apoi, rezumând, conchide clar și categoric: *Lipsa de sancțiuni înseamnă căderea guvernului, oricât ar vrea Suveranul să ne susțină.* Nu admite ca pe chestia contractului să fie dat în judecată numai un ostaș, generalul Cihosky; nu este oportun și politic a da în judecată pe Iuliu Maniu, chiar dacă logica concluziilor ar suferi. Deci, Iuliu Maniu să fie scos din cauză. Darea în judecată a lui Virgil Madgearu însă nu poate fi evitată. Chestia Mihai Popovici și Boilă, oricât de interesantă, este lăturalnică.

Revin asupra argumentului că darea în judecată a lui Madgearu

ar putea aduce cu sine solidarizarea partidului și, deci, eșuarea acțiunii de destindere. Regele, ridicându-se de la masă, ripostează apăsat și categoric: *Nu crede în această solidarizare, deoarece Madgearu este detestat în propriul partid: dacă însă această solidarizare s-ar produce, ar fi ultima dovadă că sunt ticăloși de sus până jos și, în acest caz, Suveranul nu mai vrea să știe de Partidul Național-Țărănesc nici acum, nici în viitor, vreodată.*

Iau act de părerile regale cu satisfacția că a consimțit în mod definitiv la scoaterea lui Iuliu Maniu din cauză și îl felicit pentru acest gest regal.

Trecem la problema acțiunii mele politice în Ardeal. Arăt Suveranului că această acțiune a suferit o întârziere nevoită, deoarece Lapedatu mă vrea imobilizat, ceea ce evident nu se poate, iar Gheorghe Tătărescu, din cauza evenimentelor, numai luni-marți va putea să încerce determinarea lui Lapedatu să nu mai facă obstacole. Regele întreabă ce cred, dacă e posibil acest lucru. Răspund că sunt gata la orice concesiuni în formă, care să nu primejduiască fondul, că și personal voi încerca totul, dar că, în sinea mea, nu cred în putința unei sincere înțelegeri. Regele spune că îi urează lui Tătărescu să reușească, iar dacă nu ar reuși, va aviza El însuși la înlăturarea acestor obstacole inadmisibile din calea acțiunii mele, care este de cea mai mare importanță pentru interesele superioare ale țării.

Trecem la cazul Dinu Brătianu. Suveranul este îngrijorat din cauza informațiilor că tratativele cu G. Brătianu ar fi aproape încheiate. Îi arăt toate informațiile ce am de la Bébé Brătianu, că Dinu Brătianu e pentru înțelegere cu Gheorghe Tătărescu, că cere numai să i se arate considerația la care este îndreptățit, că e gata chiar a pregăti șefia viitoare a lui Tătărescu, că asemenea e dornic să normalizeze raporturile cu factorul constituțional. Regele îmi spune că dorește armonie în partidul liberal și Tătărescu e bine să satisfacă aceste pretenții rezonabile. Regele nu poartă nici un resentiment lui Dinu Brătianu, deși acesta, în mod ostentativ, nu poartă Cordonul ce i-a fost conferit, iar de ziua nașterii nu l-a felicitat, spre deosebire de toți ceilalți șefi de partid. Îl va invita în curând la o vânătoare, când se va putea crea o atmosferă mai cordială, iar după aceea – la sugestia mea – îl va chema în audiență. La orele 5, audiența ia sfârșit.

La orele 9,30 îl văd la București pe Tătărescu. Îi arăt impresiile mele și îi expun punctul de vedere principal și definitiv la care s-a oprit Regele. Tătărescu nici nu vrea să audă de darea în

judecată a lui Madgearu și crede că îl va convinge pe Rege să consimtă să fie dat în judecată numai generalul Cihosky. Dacă nu va reuși, preferă soluția de a da în judecată întregul guvern Maniu, în temeiul răspunderii solidare. Îmi cere părerea asupra acestei formule. Spun că, din punct de vedere formal, stă în picioare, dar din punct de vedere politic, nu mă pot pronunța imediat, fără o matură reflecțiune. Îi spun că, în orice caz, să se gândească la eventualitatea că nu îl va putea convinge pe Rege și să nu-și primejduiască situația de dragul lui Madgearu, care e păcătos, fiind unul din trinitatea sinistră Madgearu - Popovici - Lugojanu, îmi spune mereu că pe Madgearu îl crede nevinovat. Atitudinea e inexplicabilă, mai ales după acțiunea de dușmănie a lui Madgearu față de liberali în cei 10 ani de opoziție. La mijloc trebuie să fie un aranjament ocult. Vrea să mă vadă înainte de a merge în audiență la Rege.

Îi arăt că nu mai trebuie să meargă nici un membru al Comisiei în audiență la Rege, că trebuie pregătită opinia publică prin presă și că lucrările trebuie accelerate, astfel ca la deschiderea Corpurilor legiuitoare, discuția să fie terminată în Comisie. Convine că măsurile preconizate de mine sunt binevenite.

28 octombrie 1934. Îl văd pe Franasovici, cu care discut afacerea Skoda, care este mai delicată decât se părea în ultimul timp. Franasovici este de părere că formula dării în judecată a întregului guvern este rea și extrem de primejdioasă, fiindcă va solidariza întreg partidul. Spun că, în afară de formula dării în judecată a lui Cihosky - Madgearu, există numai o singură altă formulă viabilă: Comisia să stabilească toate faptele culpabile, toate probele, să indice toate textele de lege, iar răspunderile să le discute numai în principiu, lăsând în sarcina Adunării Deputaților precizarea persoanelor responsabile. Acest procedeu ne-ar permite ca, între timp, să facem o acțiune de presă pentru orientarea opiniei publice, ceea ce până acum, în mod regretabil, nu s-a făcut. Franasovici e încântat de această formulă. Rămâne să mai discutăm.

După-masă, la orele 5,30, vine Bébé Brătianu la mine și luăm ceaiul împreună. Discutăm afacerea Skoda, el împărtășește întru toate părerile mele, este împotriva dării în judecată a întregului guvern. Discutăm situația din partid. Îmi spune că Dinu Brătianu e afectat și supărat de comentariile și campania de presă ce se fac pentru diminuarea prestigiului său, în jurul remanierii și în

jurul întrunirii de la Iași, că are dovezi certe că această campanie e inspirată și pusă la cale de Victor Iamandi. Crede că stăruința pe lângă Dinu Brătianu de a merge la Congresul de la Iași e o nouă umilire și chiar dacă Dinu Brătianu ar ceda, ar rămânea cu sufletul rănit și aceasta ar produce o nouă distanțare față de Gheorghe Tătărescu. Crede că trebuie să premeargă armonizarea raporturilor cu Gheorghe Tătărescu și răspândirea acestei normalizări a raporturilor în opinia publică, apoi va putea merge Dinu Brătianu fără nici o supărare la orice congres sau întrunire. Împărtășesc aceste vederi. Mă roagă stăruitor să-i vorbesc lui Gheorghe Tătărescu în acest sens și să-i arăt că singura soluție, bună pentru moment, e amânarea congresului de la Iași.

Îi vorbesc despre intenția Regelui de a invita pe Dinu Brătianu la o vânătoare și, pe urmă, de a-l chema în audiență. Îmi mulțumește cu efuziune. Îi comunic părerea Regelui despre el. Este vădit mișcat. Îi atrag atenția că Dinu Brătianu nu poartă decorația conferită de Rege și că nu l-a felicitat de ziua nașterii. Spune că a fost o simplă scăpare din vedere, deoarece Dinu Brătianu e încă puțin familiarizat cu protocolul, dar că pe viitor astfel de omisiuni și acte nu se vor mai întâmpla.

Îmi spune că Dinu Brătianu și doamnele din familia Brătianu nu lucrează pentru întregirea partidului cu Gheorghe Brătianu și știrile sunt interesate și fanteziste.

29 octombrie 1934. Vorbesc cu Tătărescu cu privire la congresul de la Iași. Crede că va aranja lucrurile cu bine, vechiul său optimism. Mă roagă să vorbesc cu Victor Iamandi și să văd dacă nu ar consimți la amânarea congresului.

Vorbesc după-masă cu Iamandi, care îmi spune că însuși Dinu Brătianu, în repetate rânduri, mai pe urmă în iunie, i-a confirmat tratativele cu Gheorghe Brătianu ca fiind foarte înaintate. Admite că, între timp, lucrurile s-or fi putut schimba, crede însă că Dinu Brătianu, mai bine doamnele din familie, nu sunt sincere și așteaptă numai momentul oportun de a-l da peste cap pe Gheorghe Tătărescu. În orice caz, nu vrea să contracareze acțiunea de refacere a armoniei, preconizată de Gheorghe Tătărescu, că la congres se va arăta deferență și devotament șefului partidului, că, însă, din cauza pregătirilor prea înaintate, îi e cu neputință să amâne congresul. Tătărescu, înainte de consiliu, mă roagă să accept delegația din partea guvernului de a conduce lucrările simplificării aparatului de stat. Accept în principiu.

30 octombrie 1934. La orele 10 sunt chemat la Tătărescu împreună cu Dimitriu. Discutăm chestiunea simplificări aparatului de stat. Mi se va pune la dispoziție întreg materialul, pe care să-l studiez și apoi, de luni începând, să stau de vorbă și să căutăm să-l punem în practică prin decrete pentru fiecare minister în parte. Discutăm afacerea Skoda în trei, pe urmă în doi, cu Tătărescu. Rămâne morțiș la formula de a nu da în judecată pe Madgearu și va stărui în acest sens și pe lângă Rege. Caut să-l conving să nu țină atât de grozav la o formulă care ar putea apărea pentru Rege și opinia publică ca o indirectă mușamalizare. Nu izbutesc; se vede că trebuie să fie ceva adevărat din ce se zvonește; târguiala încheiată cu național-țărăniști pentru scutirea de sancțiuni a oamenilor politici în schimbul pretinsei destinderi.

La orele 11,30 la Dinu Brătianu, care mă primește cu multă bucurie, chiar cu o exuberanță neobișnuită. Îmi exprimă bucuria sa de a mă vedea ministru, neuitând de simpatia ce a avut pentru mine Vintilă Brătianu. În ce privește politica propriu-zisă, rezultatul este mai puțin satisfăcător; ar vrea să nu se producă vreo disensiune confesională în partid și nici frământări în organizațiile din Ardeal, ar vrea să activez deocamdată pe liniile mari ale politicii de stat și să mă dezinteresez de bucătăria măruntă. Lucruri foarte frumoase, dar care nu cadrează deloc cu politica de partid. Dinu Brătianu este pornit împotriva grupului M și îmi spune că a cerut categoric lui Gheorghe Tătărescu desființarea acestuia. Nu poate tolera să continue acțiunea grupului. Rămâne să continuăm conversația, eu trebuind să mă duc la consfătuirea de la Ministerul Muncii, în chestia formulării decretului pentru Casele de Asigurări Sociale.

Seara la 8 mă cheamă Tătărescu. Îmi spune că Regele a acceptat formula cu scoaterea din cauză a lui Madgearu. Mă roagă să convin la această formulă și să dau o mână de ajutor ca raportul să fie sobru, obiectiv și documentat. Ar trebui mult scurtat. Rămâne ca mâine să discut cu Bentoiu. Mă roagă să caut să-l conving pe Victor Iamandi să renunțe la congresul din 4, ceea ce este absolut necesar.

31 octombrie 1934. Consiliu de Miniștri: Tătărescu mă felicită pentru comunicatul în chestia congresului F. O. R. de la Sibiu. Se discută chestii curente. Se dă comunicat arătând delegația acordată mie.

Bentoiu îmi prezintă raportul. Îl discutăm. Îi arăt toate lipsurile de documentare și precizare. Ia notă. Nu intru în discutarea concluziilor privitoare la răspunderile personale.

Dimitriu îmi aduce materialul pentru decrete, pe care mi-l predă cu mare greutate. Pădisanu îmi aduce copie de pe nota Lapedatu cu privire la Concordat.

Vizita lui Zaharia Boilă, care spune că are misiunea de la Iuliu Maniu să-mi propună scoaterea din cauză a lui Iuliu Maniu în schimbul încetării campaniei contra Regelui și Elenei Lupescu. Îl asigur că Iuliu Maniu nu va fi pus în cauză. Nu e nevoie de nici un compromis din partea lui Maniu, compromis care este sub demnitatea unui bărbat de stat de talia lui Maniu. În ce privește campania contra Regelui și Elenei Lupescu, este liber să acționeze cum îl va îndemna patriotismul și cavalerismul său. Regret în ce-l privește pe fratele său Romul, nu îi pot da aceeași asigurare. Romul Boilă singur și-a tăiat craca de sub picioare cu ocazia interogatoriului în fața Comisiei. Zaharia Boilă îmi mulțumește pentru asigurarea dată cu privire la Iuliu Maniu.

Plec la Cluj.

1 noiembrie 1934. Lucrez la Cluj pentru pregătirea decretelor. Seara, iluminație de ziua morților.

2 noiembrie 1934. Lucrez la decrete.

3 noiembrie 1934. Audiențe nesfârșite. După-masă prezidez concursul hipic.

La orele 5 Comitetul Central al A. G. R. U. Se adoptă ideile susținute de mine pentru atitudinea de viitor și pentru comunicat. Sunt asigurat că mi se va da un concurs nelimitat.

La orele 8,30 prezidez consfătuirea grănicerilor, care se declară satisfăcuți de explicațiile mele și prin Ionel Pop declară că au toată încrederea în soluțiile mele.

4 noiembrie 1934. La 12,30 plecarea la București. Roman îmi spune că profesorul Lupaș l-a informat că Lapedatu le-a afirmat că A. G. R. U. la Lugoj a insultat Biserica Ortodoxă și apoi faptul că Lapedatu a făcut reproșuri lui Popovici, care vroia să demonstreze că la Lugoj nu a fost nimic.

5 noiembrie 1934. Semnăm la Banca Națională pentru împrumut (50.000 lei). Plătășcanu îmi arată că acțiunea grupului „Prin noi înșine" se face din inițiativa și cu aprobarea familiei Brătianu.

La orele 5 p. m., conferință la Sassu, cu Negură și Oanea. Se adoptă în întregime cele susținute de mine. Negură este îndemnat să vină la mine pentru a redacta din nou jurnalul Consiliului de Miniștri.

6 noiembrie 1934. La orele 10 sunt chemat la Gheorghe Tătărăscu. Discutăm împreună cu Dimitriu chestia simplificării. Îl

pun la curent pe Tătărescu cu manevrele lui Lapedatu, pe care le taxează de infame. Mă invită la dejun pe miercuri, când urmează să tranșăm definitiv diferendele cu Lapedatu.

De la 11–14 lucrez la redactarea antreproiectului de decret.

De la 17–19,30 asist la ședința Consiliului de avocați la Externe, prezidată de Savel Rădulescu. Le dau lămuriri în legătură cu acordul de la Roma. Avocații, în frunte cu Pantazi, rămân surprinși de cele expuse de mine în mod documentat și arătarea textelor. În cursul conversațiilor, avocații dau dovada fie că n-au cunoscut nici măcar superficial Acordul, fie că sunt cu totul străini de chestiunile istorice și juridice soluționate prin Acord.

De la 19,30–21 conferință interministerială la Președinție în chestia decretului. Miniștrii – excepție făcând Franasovici și Manolescu-Strunga, care dau dovadă de o înțelegere rapidă și de bun simț – sunt absolut ignoranți în materie și de o timiditate puerilă. Din care cauză, Gheorghe Tătărescu amână discuția pe vineri dimineață, până când miniștrii urmează să se documenteze.

7 noiembrie 1934. Dejun la Tătărescu. Au loc explicații între mine și Lapedatu, care este agitat și emoționat, considerându-se situat în postură de acuzat. Contestă toate manevrele, în special cele în legătură cu Sibiul, căutând să spună că, dacă ar fi fost de față la atacuri, ar fi ripostat. Mă asigură de simpatia lui și de dorința de a colabora cu mine în prietenie și armonie, îmi reproșează de ce primesc pe cei ce îl dușmănesc. Mă asigură că dacă se păstrează formele unei aparente șefii a lui, nu face nici o piedică activității mele, iar dacă șefii ar crede că nu mai este util, e gata a se retrage. Îi arăt că nu am nici o pornire împotriva lui, că el poartă vina raporturilor glaciale, că eu nu pot refuza intrarea la mine nici unui membru al partidului, că asta însă nu înseamnă că toți care vin la mine îmi sunt prieteni și colaboratori, că sunt gata a încerca din nou o prietenească colaborare. Tătărescu intervine deseori pentru netezirea căii de apropiere, arată că Lapedatu m-a propus în ziua precedentă la șefia organizației de Satu-Mare. Conversațiile se termină în atmosferă de cordialitate, rămâne să se verifice sinceritatea lui Alexandru Lapedatu.

După-masă, Consiliu de Miniștri. Seara discuții cu delegația grănicerilor năsăudeni, care, deși principial sunt împotriva regiei cooperative, sunt mulțumiți de soluțiile la care ne-am oprit.

8 noiembrie 1934. Orele 10,45. Te Deum pentru Marele Voievod Mihai. La 11,30 așteptarea și primirea Regelui la gara Cotroceni.

După-masă, excursie la Giurgiu și Rusciuc.

9 noiembrie 1934. Consiliu de Miniștri în chestia reorganizării aparatului de stat. Miniștrii sunt timizi și necunoscători ai problemei. Se decide amânarea armonizării salariilor pentru bugetul viitor, în scopul de a nu face perturbații în mersul împrumutului. Decretul se va face numai pentru ierarhizarea funcțiunilor, organizarea serviciilor și alte chestiuni diverse. Gheorghe Tătărescu face aspre reproșuri miniștrilor că nu se pregătesc, că discută în aer și nu iau chestiunea reorganizării Statului în serios. Examinarea problemei se amână pentru a doua zi.

Dejunul grupului „Păreri libere" în onoarea miniștrilor tineri. Aznavorian vorbește pentru mine. Răspund arătând legăturile de afecțiune personală ce am avut cu Vintilă Brătianu și Duca. Încurajarea din partea lor pentru activitatea mea politică, cum și comprehensiunea și concursul dezinteresat ce mi l-a arătat grupul, de când sunt în partidul liberal. O dată cu mulțumirile pentru trecut, îmi exprim convingerea că colaborarea noastră va fi tot mai intensivă, pentru binele țării și întru întărirea partidului.

La orele 3 Consiliu de Miniștri. Tătărescu expune proiectul de mesaj. Titulescu face expozeul de politică externă: 1) Arată cum a reușit să fie admisă România în pactul oriental. 2) Polonia a torpilat pactul prin nota în care cerea să nu fie obligată a lua atitudine împotriva Germaniei, refuzând să recunoască fruntariile Cehoslovaciei înainte de rezolvarea problemei Dunărea (revizuirea), cerând admiterea Ungariei, etc. și refuzând de a da vreo asistență sau a lua vreun angajament față de Lituania (anexiune). 3) S-a ratificat convenția militară secretă cu Turcia. 4) Sunt probe grave și irefutabile contra Ungariei și Italiei în legătură cu asasinatele de la Marsilia. Se caută devierea răspunderilor numai asupra Ungariei. Gömbös șantajează Italia din acest motiv. 5) Problema Saar este o primejdie de război.

Arată sistemul nostru de alianțe și politica noastră externă, care e numai românească. Datoria noastră de aliată este exclusiv de a ține pe loc Ungaria, nu avem obligații de a ne bate contra Germaniei sau altcuiva! Franța, în schimb, trebuie să se bată pentru noi. Consiliul aprobă și îi mulțumește. Titulescu arată că la Ankara Karahan a stăruit pentru o alianță formală ruso-română.

După consiliu, Titulescu îmi spune că, informat de Savel Rădulescu, înclină pentru prezentarea Acordului de la Roma în Parlament, cu concursul meu.

10 noiembrie 1934. Lucrăm în consfătuire ministerială pentru decret, care este admis în redactarea mea cu mici modificări. Seara, plecare la Caracal.

11 noiembrie 1934. Primire la orele 9 în gară; răspund eu și Titeanu. Primire în catedrală: răspund eu, impresionând mult. Defilare foarte reușită în fața Clubului. Adunare de circa 3–4.000 oameni. Țin un discurs foarte aplaudat. Banchet de 200–250 tacâmuri. Deschid seria toasturilor, vorbind pentru Rege, apoi pentru Gheorghe Tătărescu și pentru Dinu Brătianu. În cadrul discursului vorbesc despre chestia Skoda, în care rolul partidului liberal este să fie judecător drept și obiectiv, și despre destindere, arătând că destinderea nu înseamnă nici complicitate, nici mușamalizare. Discursul este mereu subliniat de aplauze furtunoase. Cunoscuți și necunoscuți îmi spun în tot cursul zilei că am făcut o impresie excelentă și covârșitoare.

12 noiembrie 1934. Tătărescu mă cheamă dimineața, îmi spune că aprobă proiectul de decret fără a-l mai examina în detalii, că renunță a mai convoca Consiliul de Miniștri și mă însărcinează să-l prezint Regelui a doua zi la Crișul Alb. Se transcrie decretul. Plec cu rapidul *Dacia*.

13 noiembrie 1934. După sosirea la Crișul Alb, Regele mă primește imediat, foarte prietenos. Prezint și expun decretul. Convenim asupra a două modificări de detaliu: termenul legal de ocupare a postului în caz de transferare 5–20 zile și măsura atribuirii unei funcții inferioare gradului, măsură tranzitorie. Regele lasă în seama mea redactarea.

Regele mă însărcinează cu verificarea celor ce urmează să fie decorați cu Ordinul „Regele Ferdinand" în locurile vacante. De asemenea îmi vorbește de agitația pe chestia funcționarilor ardeleni, pe care o recunoaște, în parte, întemeiată. Mă însărcinează să aranjez chestia cu Inculeț.

Regele afișează o mare încredere în guvernarea noastră, și găsește că e bună măsura la care ne-am oprit de a depune raportul Skoda după deschiderea Parlamentului. În fond nu discutăm nimic asupra raportului.

Regele plecând la vânătoare, redactez modificările și le transmit prin telefon Președinției.

Plec la orele 10,00 cu trenul, sosesc la București cu simplonul la orele 11,35 seara.

14 noiembrie 1934. Primirea Regelui la orele 10 în halta Cotroceni. Orele 12. Consiliu de Miniștri la Palat. Regele aprobă decretul cu două modificări: privitor la Regina Mărioara (un text mai inimos) și cu privire la Soviete (un pasaj prea expansiv, se suprimă). Regele subliniază cu căldură că până și opoziția recunoaște

că s-a muncit mult. Regele se întreține afabil cu toți miniștrii. Dejun cu Tătărescu, Franasovici și Pordea. Convenim asupra alegerii lui Pordea ca vicepreședinte, al doilea T. Moșoiu, la Senat eventual Bănescu. Tătărescu îmi dă delegație pentru executarea decretului. Mâine voi primi delegația scrisă.

La 7,30 întâlnire cu Stelian Popescu. Discutăm acțiunea antirevizionistă și națională în general, cum și intențiile mele de a favoriza cu orice preț elementul românesc în cadrul reorganizării serviciilor publice. Stelian Popescu îmi oferă tot concursul ziarului „Universul". Mulțumesc. Discutăm politică în general, apoi afacerea Skoda. Spun că nu pot arăta decât impresii personale, neavând guvernul nici un amestec în redactarea raportului. Scot în relief că Maniu nu poate fi învinuit de necinste, cel mult colaboratorii lui au abuzat de buna lui credință, că Maniu a fost veșnic absent în ce privește partea materială a vieții și că este complet greșit când atribuie Regelui vreo acțiune îndreptată contra onoarei lui.

Ne despărțim la 8,30 în termeni foarte călduroși.

N. B. După-masă (orele 5) Adam Popa îmi spune că Vaida a telefonat foarte alarmat lui V. V. Tillea pe chestia implicării lui Mihai Popovici în răspunderi în legătură cu descinderea la reprezentanța Skoda care, fiind întâmplată sub guvernul Vaida, l-ar constrânge pe Vaida la atitudini de solidarizare. Arăt că Vaida era până acum (vezi conversația cu Tillea) de altă părere. Adam Popa spune că Vaida nu ar avea nimic de zis dacă Mihai Popovici ar fi tras la răspundere pe chestia încheierii contractului și ar fi foarte vesel și satisfăcut dacă ar fi dat în judecată Madgearu, care este vinovat fără doar și poate. Răspund că voi vedea ce se poate face, mai ales că eu ca și guvernul nu avem nici un rol direct în ce privește concluziile.

15 noiembrie 1934. Deschiderea Parlamentului. Regele este aclamat și sărbătorit ca niciodată și rămâne foarte impresionat.

La orele 2 vine Popa care stăruie din nou să poată preda mesajul lui Vaida către Tătărescu. La orele 4, Tătărescu mă însărcinează din nou pe mine să iau în primire mesajul. Popa îmi comunică încă o dată apelul lui Vaida de a nu fi dat în judecată Mihai Popovici pe chestia descinderii care implică indirect răspunderea politică a lui Vaida. Afacerea Skoda nu îl interesează și pe chestia încheierii contractului poate fi dat în judecată oricine, va rămânea impasibil.

Comunic lui Gheorhge Tătărescu, care rămâne prost impresionat și crede că intervenția lui Vaida se datorește exclusiv stăruințelor

de ordin familial. Crede că în stadiul în care se află afacerea, nu se mai poate schimba nimic și că cel mult, se poate lăsa comisiei sarcina să examineze dacă e de atribuția ei să judece chestia descinderii și comisia însăși să tragă concluziile de responsabilitate personală. Se mai poate accentua caracterul izolat și personal al actului lui Mihai Popovici. Gheorghe Tătărescu crede că în orice caz e necesar să-i refer Regelui.

Regele mă primește la orele 5. Îi expun mesajul și intervenția lui Vaida, cum și părerea lui Tătărescu. Regele crede că raportul nu se poate nici amâna, nici modifica. Ar da naștere la interpretări eronate. Nu vede posibilă desesizarea comisiei, rămânând astfel în raport singură armata în joc. Răspunderea lui Madgearu este evidentă și raportul trebuie să fie așa redactat, încât Camera să aibă posibilitatea de a da în judecată pe Madgearu. Îmi comunică și că Titulescu, într-o conversație de 4 ore, a stăruit pe lângă Maniu să nu se solidarizeze cu Cihosky și Boilă, în care caz și el, Titulescu, îl crede iremediabil pierdut politicește și blamat. Maniu a rămas ferm pe poziție, însă a plecat foarte zdrobit. Regele crede că Vaida nu ar avea nici un motiv să se considere vizat și să se solidarizeze cu Mihai Popovici, în care caz s-ar diminua și ar pierde foarte mult. Ar fi necesar să i se comunice cele de mai sus și să se exercite toate mijloacele de convingere ca să rămână pe loc. Auzind că plec la Cluj și Turda, Regele crede că este absolut necesar să-i vorbesc eu lui Vaida. Accept însărcinarea. Regele crede că e bine să se facă o notă discriminatorie între actul lui Popovici și guvernul Vaida.

Regele este încântat de manifestația ce i s-a făcut.

Consfătuirea majoritarilor. Tătărescu ține un discurs strălucit. După consfătuire mă ia Tătărescu cu el acasă. Îi comunic cele vorbite cu Regele. Este de acord să mă duc la Vaida și să-i vorbesc în sensul părerilor Regelui.

La 8,30 Tătărescu mă cheamă din nou. Sunt de față Inculeț și Bentoiu. Cădem de acord în ce privește izolarea lui Mihai Popovici de guvernul Vaida.

16 noiembrie 1934. Consfătuirea prealabilă a ardelenilor și a majoritarilor. Voturi de probă. Lapedatu lipsește și de la Cameră și de la Senat. Lumea e revoltată că i-a lăsat baltă. Guvernul e supărat că nu i-a urmat sugestiile. La Senat iese Bănescu față de Boeriu, iar la Cameră Augustin Pordea și Moșoiu față de St. Bogdan și Corneanu.

Plecarea la Cluj.

17 noiembrie 1934. Întâlnire cu Vaida-Voievod la 4,30. Discutăm politică în general și situația creată prin raportul Skoda în special. Nu cunoștea în amănunt raportul. Îl intrigă numai darea în judecată a lui Popovici, pe care îl crede nevinovat, deoarece ar fi telefonat numai în urma însărcinării date de Vaida. Îi atrag atenția că din toate probele rezultă că Popovici a telefonat cu 2 ore înainte de însărcinarea dată lui de Vaida-Voievod. Acesta din urmă rămâne șocat de acest amănunt, spune că va medita și va examina situația. Nu l-ar fi supărat darea în judecată a lui Madgearu și speră că asupra lui Popovici se va rveni. La urmă, Vaida mă asigură că nu va mai face nici un act public înainte de hotărârea comisiei de anchetă sau de întrunirea Biroului Partidului și că nu va admite cu nici un preț o acțiune cu repercusiuni sau insinuații la adresa Coroanei. În cursul lungii conversații de trei ori a revenit asupra credinței lui bine fixate că partidele sunt în descompunere, și-au pierdut rostul de a fi, fac imposibilă guvernarea bună și că numai un guvern personal și autoritar va putea remedia situația. Crede însă că în prealabil trebuie epuizată formula Mihalache pe care, de altfel, îl crede incapabil.

18 noiembrie 1934. Conferință antirevizionistă la Turda cu mare succes.

19 noiembrie 1934. Înapoierea la București.

21 noiembrie 1934. Întâlnire cu Gheorghe Tătărescu, discuții asupra situației politice, schimb de vederi asupra celor discutate cu Vaida.

Vizită la generalul Ilassievici. Îi fac comunicări în legătură cu situația politică.

Delegație pentru executarea decretului de simplificare.

22 noiembrie 1934. Sunt desemnat ca lider al guvernului la Senat. Se semnează jurnalul redactat de mine pentru com. averilor grănicerești.

24 noiembrie 1934. Sunt chemat la Gheorghe Tătărescu în chestia presei din Ardeal. Intrând în birou, dau peste Lapedatu care pleacă furios fără să salute. Gheorghe Tătărescu îmi spune că Lapedatu amenință cu demisia, deoarece eu aș fi pus la cale la Cluj un memoriu către Dinu Brătianu împotriva lui. Gheorghe Tătărescu e plictisit de această nouă încurcătură. Îi spun că în astfel de condiții de suspiciune și copilărești răfuieli continue, mi-e imposibil să mai continui. Neputându-mi îndeplini promisiunea față de Rege în ce privește o acțiune politică în Ardeal, prefer

să iau o însărcinare în serviciul diplomatic, decât să-mi cheltuiesc energia în mod inutil cu fleacuri. Gheorghe Tătărescu protestează și spune că va aranja lucrurile, dar să caut să vorbesc și eu cu Lapedatu punându-mi din nou la contribuție tactul diplomatic. Refuz să fac în acest sens vreo încercare.

Seara la orele 6 îl văd pe Franasovici la minister: mă pune în curent cu toate chestiunile importante. Îmi comunică, în cea mai strictă confidență că e grav bolnav de cord, merge să se consulte la Paris, crede că va absenta multă vreme, probabil se va retrage din fruntea ministerului, pentru care caz s-a înțeles cu Regele - nici lui Tătărescu nu i-a spus - ca eu să iau Ministerul Comunicațiilor, iar el, Franasovici, să rămână ministru fără portofoliu în locul meu. Îl asigur că, dacă sănătatea i-ar reclama chiar 3-4 luni de concediu, îi țin cu plăcere interimatul, fără să fie nevoie să se retragă. Îmi dă mână liberă în conducerea ministerului.

25 noiembrie 1934. Parastas la Florica pentru Ion și Vintilă Brătianu. Convorbire cu Argetoianu și Goga care, amândoi, sunt foarte bătăioși pe chestia Skoda contra național-țărăniștilor. Goga va conchide la darea în judecată a lui Maniu și a lui Madgearu.

26 noiembrie 1934. Preluarea Ministerului Comunicațiilor. Bébé Brătianu îmi spune că Dinu Brătianu s-a hotărât definitiv să-mi ofere șefia de la Satu Mare.

27 noiembrie 1934. Vizită la CFR, discuție cu Tabacovici și Mereuță asupra lucrărilor cuprinse în programul militar.

La Externe consiliu interministerial în chestia minorităților (Șimleul Silvaniei), Lapedatu și Anghelescu susțin un punct de vedere nejuridic și copilăresc. Se hotărește suspendarea procesului și tratative cu Sf. Scaun. Chestia Acordului se rezervă pentru ședința de marțea viitoare.

Plecarea Regelui la vânătoare. Regele reține vreo 10 minute trenul interesându-se de la mine de părerile opoziției, în special a celei național-țărăniste în chestia Skoda.

29 noiembrie 1934. Tillea îmi comunică: Maniu caută prin Costică Angelescu să determine pe Vaida la o solidarizare activă cel puțin cu Mihai Popovici, că Vaida este expus la presiuni și stăruințe continue. Îi expun necesitatea de a contrabalansa aceste tendințe și presiuni și a determina la rezervă pe Vaida în interesul prestigiului și viitorului lui politic. Tillea spune că va pleca la Cluj și apoi îmi va referi. Mihalache este nehotărât, și-a călcat cuvântul în ce privește data întrunirii sfatului parlamentar și

solidarizarea cu Boilă. Aceasta va produce o mare reacție din partea lui Vaida dacă se confirmă. Regele ar ține foarte mult la mine și vrea să fiu decorat cu o decorație rarissimă străină.

Vorbesc cu Tătărescu, care e nerăbdător să afle atitudinea definitivă a lui Vaida.

30 noiembrie 1934. Vizită la Iorga, în prezența unui ziarist francez, căruia Iorga îi explică problema Statusului. Îmi aduce mari elogii pentru inteligența și integritatea mea. Vorbește cald despre Rege. După plecarea francezului, îmi exprimă dorința de a vorbi la Senat, după discursul la mesaj al lui Maniu la Cameră. Vrea să-i răspundă lui Maniu și roagă pe Tătărescu să-i faciliteze acest lucru. Condamnă pe ortodocșii de la Sibiu. Crede că în afacerea Skoda sunt suficiente sancțiunile politice și morale.

1 decembrie 1934. La 8,30 vine Tillea să mă vadă direct de la gară. Îmi expune presiunile zilnice la care este expus Vaida. A zădărnicit un interviu violent, manuscrisul l-a adus cu el. Vaida face apel pentru scoaterea din cauză a lui Popovici din motive tactico-politice și familiale. În acest caz, va fi stăpân pe situație și va împiedica orice solidarizare a partidului.

La 10,30 primirea Regelui. Generalul Ilassievici îmi comunică faptul că înainte de masă voi fi chemat în audiență.

La 11,30, convorbire cu Tătărescu. Îi expun cele auzite de la Iorga și Tillea. Este de acord să satisfacem pe Iorga: mă însărcinează să i-o comunic, cum și admirația lui și dorința de a-l vedea îndată ce chestia Skoda se va fi dezbătut. Îi va cere o întrevedere. În ce privește comunicările lui Tillea, stăruie să-l văd imediat pe Rege. Formula scoaterii din cauză a lui Popovici ar avea-o: comisia și-a depășit mandatul.

La 12,30, audiență la Rege. Îi expun Regelui informațiile primite de la Tillea și apelul lui Vaida cu privire la Popovici. Regele dă guvernului completă libertate de apreciere și acțiune în ce-l privește pe Popovici. Cineva să aibă însă și libertatea de judecată în ce-l privește pe Madgearu.

După-masă ședință de comemorare a Unirii la Cameră. Vorbește admirabil Tătărescu. Incinta slab populată, național-țărăniștii se abțin, celelalte partide trimit la tribună oameni de a doua mână. Atmosferă de zăpăceală și de răceală.

Delegația permanentă: se hotărăște solidarizarea partidului cu raportul Bentoiu, guvernul rămâne în atitudine rezervată, va riposta numai când va fi pus în cauză direct. Se cooptează pentru Ardeal:

Valeriu Roman și C. Vidican. Lapedatu susține pentru Banat pe Corneanu. Cade propunerea în urma protestelor parlamentarilor bănățeni, aduse la cunoștința Camerei încă înainte de ședință.

Comunic lui Tătărescu răspunsul Regelui. Îmi spune că chestia s-a complicat din cauza intransigenței lui Dinu Brătianu, care este intratabil pe chestia Popovici. Rămâne să mai așteptăm.

Seara plec la Chișinău.

2 decembrie 1934. Chișinău-Tighina. Primire călduroasă, cu manifestări de simpatie mișcătoare din partea tuturor. Toți îmi urează succes în acțiunea în Ardeal, luarea șefiei provinciale și spontan mă asigură de tot concursul și devotamentul lor ce este și în asentimentul lui Ion Inculeț.

Starea de lucruri în ce privește căile de comunicații este deplorabilă. Sunt multe de făcut. Rămân cu impresia că acțiunea de refacere a drumurilor - afară de mici excepții - a rămas fără ecou și rezultate vădite în cele două județe basarabene.

4 decembrie 1934. Plecarea la Cluj pentru Năsăud.

6 decembrie 1934. La Năsăud, primire mare și entuziastă la gară. Întrunire de mare succes, cu toate încercările puse la cale de Comșa-Anhauch.

Seara, plecarea la București. Lobonțiu află de la Lapedatu că este hotărât să mă combată cu toate mijloacele.

7 decembrie 1934. Audiență de lucru la Rege, care nu admite proiectul lui Franasovici cu privire la fuziunea celor două societăți de navigație fluvială, considerându-le ca spoliatoare pentru stat. Rămân cu impresia că Regele e contrariat de faptul că acțiunea politică a guvernului în Ardeal lâncezește. Regele se interesează foarte mult de raporturile pe care le am cu Goga și Iunian, spunând că problemele generale de stat le vedem la fel. Regele e foarte prietenos și afabil cu mine.

9 decembrie 1934. Vizită la Iași. Inaugurarea depoului. Lumea mă sărbătorește cu multă căldură.

11 decembrie 1934. Plecarea Regelui la vânătoare: se întreține mult cu mine.

13 decembrie 1934. Succes la Cameră în privința decretelor-legi, mă aplaudă majoritatea și opoziția. Fierbere în culise din cauza cazului generalului Antonescu, înlocuit cu generalul Samsonovici în fruntea Marelui Stat Major. Articolul lui Stelian Popescu din „Universul", care prezenta cazul ca o ispravă a forțelor oculte, a fost în întregime cenzurat. Alexandru Popescu-Necșești a anunțat o comunicare primului ministru, iar Dinu Brătianu a hotărât să se

asocieze, convocând în prealabil, la el acasă, pe inspectorii de armată. Necșești îmi spune că va utiliza la tribună convorbirea particulară ce a avut cu Tătărescu.

Comunic lui Tătărescu informațiile primite: mă însărcinează cu misiunea de a determina pe Necșești să renunțe la intenția de a invoca convorbirea particulară, al cărei conținut îl contestă. Necșești renunță la intenția inițială. Tătărescu este foarte pornit împotriva lui Dinu Brătianu și declară că e hotărât să provoace o ruptură făcând apel la majoritate să-l urmeze, dacă Dinu Brătianu ar interveni ostil în discuție.

Discuția în Cameră se amână, deoarece biroul (președintele), înainte de comunicări, a constatat că adunarea nu întrunește numărul.

14 decembrie 1934. Deși se convenise ca Dinu Brătianu să nu vorbească - așa îmi spune Iamandi - acesta totuși intervine în discuție și este primit foarte glacial de majoritate, care-l aplaudă numai când asigură guvernul de concursul său. Tătărescu pare a fi fost slab, din cauza emoției. Impresiile sunt împărțite. Nu am nici o impresie personală, eu lipsind de la Cameră.

La Senat am avut succes prin simplitudinea cu care am răspuns la trei comunicări. Președintele Tony Iliescu mă omagiază, iar Senatul mă ovaționează.

15 decembrie 1934. Constantinescu-Bordeni atacă, în discursul la mesaj, pe toți miniștrii personal. Pe mine mă atacă spunând că am ajuns pe banca ministerială fără stagiu în partid, ceea ce ar fi contra tradiției liberale. Îi răspund improvizat, cu foarte mare succes. Majoritatea îmi face călduroase ovații.

Regele și Regina Maria sosesc la București. Primire la gară la orele 10,30.

16 decembrie 1934. Sfințirea bisericii Sf. Maria din cartierul Grivița, în prezența M. S. Regina Maria. Reprezint guvernul.

18 decembrie 1934. Prezentarea adresei la Mesajul Tronului. Audiență la Rege. Discutăm apropierea de atitudine Gheorghe Tătărescu - Maniu, situația la național-țărăniști (conflictul Vaida-Maniu, nehotărârea lui Mihalache) și acțiunea mitropolitului Bălan. Regele are cuvinte aspre pentru Bălan și critică pe Lapedatu pentru încurajarea ocultă ce dă acțiunii. Îi spun că am indicii că averile erau destinate catolicilor fără deosebire de rit, deci uniții vor beneficia de ele. Regele îmi spune că astfel s-ar realiza o dorință intimă a sa.

Discuții cu Bébé Brătianu, care e îngrijorat de atmosfera greoaie din opinia publică, de isprăvile cenzurii, de discursul lui Iamandi

și de ușurința lui Tătărescu. Îmi mărturisește că Alexandru Lapedatu caută să pună bețe în roate în toate soluțiile cu șefia la Satu Mare.

Cina la Eugen Savu cu doamna și domnul Octavian Goga. Goga îmi vorbește de situație, de planurile sale, de apropierea de Tătărescu, conversațiile pentru un viitor apropiat de a întări guvernul, dorința și convingerea unei colaborări cu mine la guvern și în acțiunea din Ardeal. Crede că Regele va merge de astă dată înainte pentru clarificarea situației politice, cu ajutorul unui guvern primenit și curățat de toate elementele incapabile (Lapedatu, Antonescu, etc.). Se declară contra nebuniilor lui Bălan, Ghibu, Pușcariu și e pentru oprirea acțiunii lui Stelian Popescu și a Ligii antirevizioniste. Cina a aranjat-o cu Savu ca să ne vedem și să putem discuta. Crede că Maniu poate fi lichidat politicește în Ardeal printr-o acțiune serioasă.

20 decembrie 1934. Tătărescu îmi spune că nu este adevărat zvonul demisiei lui Titulescu. Maniu se retrage din delegația permanentă național-țărănistă.

22 decembrie 1934. Tillea îmi comunică hotărârea lui Vaida de a forța clarificarea situației în P. N. Ț. până la eliminarea lui Maniu din partid.

Întâlnire cu Richard Franasovici. Îl pun în curent cu cele petrecute. Vine Inculeț. Discutăm în trei situația politică. Cădem de acod că guvernul trebuie să soluționeze chestia națională și cea economico-financiară. Pe chestia Iamandi, în urma agitațiilor se vede necesară și urgentă o manifestație publică a guvernului prin primul ministru, de preferință la Cluj sau alt oraș ardelean, manifestație care va trebui să aibă loc între Crăciun și Anul Nou.

Plecare la Cluj.

24 decebrie 1934. Plecare la Stâna din Vale.

27 decembrie 1934. Revin la Cluj, în vederea conferinței ministeriale din 28, la care nu am primit invitare directă de la Tătărescu.

28 decembrie 1934. Conferința ministerială. Eu nu sunt în program. Vorbesc în afară de program despre românizarea orașelor, cu un succes excepțional. Tătărescu îl consacră din nou ca șef al Ardealului pe Lapedatu, iar pe mine mă indică drept succesor. Lapedatu ia inițiativa reluării raporturilor personale, asigurându-mă de considerație, prietenie și sinceritate.

30 decembrie 1934. Întoarcere la București în vederea Anului Nou.

1935

1 ianuarie 1935. Te-Deum la Patriarhie. La orele 11,30, întreg guvernul, în frunte cu Gheorghe Tătărescu, se prezintă la Dinu Brătianu pentru a-i face urări. Constantin Brătianu rămâne vădit impresionat. Spune că guvernul mai are trei hopuri de trecut, nu precizează nimic.

Recepție la Palat la orele 12. Toată oficialitatea prezentă. Noua sală a Tronului, admirabilă. Regele recunoaște cu mulțumire realizările guvernării din trecut: în special conversiunea. Pentru viitor exprimă credința că este nevoie de o profundă înnoire în administrarea și gospodărirea țării. Spune că locul legiferării trebuie să-l ia guvernarea propriu-zisă.

Decorarea miniștrilor mai vechi de un an.

2 ianuarie 1935. Vizită la Dinu Brătianu, care îmi comunică aderarea lui Lapedatu la schimbarea șefiei la Satu Mare și facerea formalităților îndată după Bobotează. Insistă asupra insuficienței conducătorilor oștirii și pledează călduros pentru generalul Antonescu.

4 ianuarie 1935. Audiență la Rege la Sinaia. Prezint tabloul celor ce ar putea fi decorați cu Ordinul „Ferdinand". Vorbim politică. Regele mă întreabă de discursul de Anul Nou, de situația în Ardeal, de Maniu, Vaida, Mihalache, de zvonurile despre un guvern național. Expun tot ce știu, fără reticențe. Observațiile Regelui se pot rezuma la următoarele: discursul de Anul Nou nu a țintit la nici o schimbare de regim, că guvernul este mulțumit și dorește ca acest guvern să realizeze programul din cuvântarea de Anul Nou: schimbări de persoane ar fi de dorit, cum și o mai bună divizare și raționalizare a muncii, în special la finanțe (Slăvescu). Știe că unii împing la dictatură. Maniu, de rea-credință, crezând că odată cu dictatura ar cădea și monarhia, alții, în mod interesat, și de bună-credință ca eventuali beneficiari, chiar și Vaida, însă după epuizarea formulei Mihalache - spune Regele râzând. Evident că o formulă personală este un fel de „ultima ratio", când orice altă soluție ar fi imposibilă și dăunătoare pentru interesele superioare de stat: crede că Maniu ar vrea să fie rezervat, dar că anturajul îl împinge la acțiuni mai nesăbuite. Regele e convins că toate zvârcolirile se fac în cadrul unui număr restrâns de politicieni și că marile mase sunt liniștite și încrezătoare; guvern

național sau combinație Titulescu este considerată ca imposibilă și de nedorit în actualitatea de acum. Comunic lui Tătărescu impresii de la audiență.

5 ianuarie 1935. Tillea mă vede. Se interesează de situație, deoarece cu două zile în urmă îmi comunicase vești alarmante, schimbare de regim, formulă Titulescu, etc. Îi spun că nimic nu părea serios și întemeiat. Se liniștește, crede că lor le trebuie cel puțin un an pentru a se reface și a se consolida. Vaida forțează lămurirea completă, îmi confirmă demonstrația proiectată de maniști pe 7 sau 8 crt., la Bădăcin.

6 ianuarie 1935. Sărbătoarea Bobotezei. Asistă Regele. Ger mare. Defilare foarte frumoasă.

Convorbire cu Alexandru Lapedatu asupra chestiilor și situației din Ardeal. Îmi arată foarte mare prietenie și amabilitate, însă afișează o concepție care este diametral opusă concepției mele: 1) nici o acțiune serioasă, ci o încremenire pe poziție cu vechile cadre absolut precare și insuficiente; 2) credința că Maniu este țara, de nedislocat în Ardeal, că trebuie lăsat să activeze nestingherit și că orice progres și întărire a lui Maniu (în detrimentul lui Vaida) nu poate fi decât folositor partidului liberal, întărindu-i poziția, mai ales în guvern (!?).

Seara plecare la Șimleu în vederea congresului.

8 ianuarie 1935. Congresul la Șimleu. Lume multă și entuziastă. Manifestări impresionante pentru mine și pentru Emil Lobonțiu. Mare reușită cu discursul politic și cu toastul la banchet (primatul credinței, al factorului spiritual în viața publică și privată).

9 ianuarie 1935. Vizită ministerială la Satu Mare, declarațiile și discursurile ce lămuresc programul de naționalism constructiv al guvernului și necesitatea unei afirmări solidare a românismului la graniță, însuflețesc lumea, ridică moralul. Persoana mea este obiectul unei călduroase sărbătoriri.

10 ianuarie 1935. Vizita la Baia Mare. Manifestația din ajun se repetă și la Baia Mare. La orele 13 plecam la Cluj.

Seara la 10 întâlnire cu Iuliu Hațiegan. După explicații îmi recunoaște că a fost greșit față de mine, că e hotărât a relua raporturile de reciprocă susținere și interes general. Reproba tactica lui Maniu, pe care îl găsește însă gata a accentua mișcarea, spune și mă informează că propaganda adepților lui Maniu față de Coroană nu cunoaște margini și frână, că atmosfera ce o creează în pătura intelectuală este detestabilă.

12 ianuarie 1935. Vizita din partea lui Bébé Brătianu care, în rezumat, îmi spune: nu este nici o legătură între guvern

și partid, guvernul este un guvern *personal* al Regelui, partidul este la o parte; partidul nu poate să se aventureze într-o acțiune contra lui Maniu; este nevoie de o detentă între Coroană și Maniu pentru normalizarea vieții publice. Arăt că nu pot fi de acord cu acest fel de a vedea lucrurile, urmând să continuăm conversația după înapoierea lui de la Dej.

13–19 ianuarie 1935. Mai multe ședințe ale Consiliului de Miniștri și delegației economice, nici o hotărâre definitivă în ce privește situația economico-financiară. Mi se dau depline puteri pentru punerea în aplicare a decretelor de simplificare. Prima ședință a comisiei centrale, completată cu toți directorii de personal.

Dinu Brătianu îmi comunică faptul că Tibil a renunțat la șefia în Satu Mare și și-a luat angajamentul să aranjeze proclamarea mea. Vine Tibil la mine și stabilim convocarea delegației permanente județene pe 29 crt.

22 ianuarie 1935. Audiență la Regina Elisabeta*, care mă primește cu o aleasă curtoazie. Discutăm generalități politice. Rămâne ca într-o viitoare audiență să discutăm actualități.

23–25 ianuarie 1935. Ședințe zilnice ale delegației economice fără vreun rezultat practic. Situația devine intenabilă în fața opiniei publice din cauza nehotărârii în ce privește regimul de import-export.

Dinu Brătianu îmi vorbește pe larg de necesitatea înzestrării armatei prin industria națională, de necesitatea discutării urgente a afacerii Skoda, etc. Stăruiesc pentru limpezirea chestiunii regimului de export-import.

26 ianuarie 1935. Conferința prefecților. După-masă expun la conferință – în ovațiile prefecților – programul de naționalizare a serviciilor publice și simplificarea aparatului de stat.

Telegramă despre decesul mitropolitului Vasile Suciu.

Seara am temperatură mare.

26–31 ianuarie 1935. Gripat, din care cauză sunt nevoit a contramanda participarea la funeraliile mitropolitului Vasile Suciu. Trimit un scurt mesaj, pentru a fi citit de Alexandru Borza, care însă nu-l citește. Trimit o coroană admirabilă. Aranjez prin telefon difuzarea ceremoniei.

31 ianuarie 1935. Criza Slăvescu la punctul culminant. Tătărescu, Franasovici, Inculeț, cu care vorbesc, sunt de părere că până mâine chestia trebuie tranșată, situația lui Slăvescu o consideră

* Este vorba de fosta regină a Greciei, sora regelui Carol al II-lea.

ca aproape definitiv pierdută. Eventuali succesori: Antonescu, dr. Costinescu, combinația de a trece eu, fie la Justiție, fie la Sănătate.

Tillea îmi face vizită. Îmi confirmă că Regele susține guvernul, că M. S. în Ardeal vrea să se sprijine pe mine și pe el. La ei, Mihalache e deplin câștigat pentru lămurirea situației prin eliminarea maniștilor și eventual a lui Maniu. Acțiunea în Ardeal va continua.

1 februarie 1935. Încep să primesc felicitări pentru trecerea în fruntea Ministerului Justiției. La orele 10,30 mi se raportează de la Președinție că s-a primit ordin să se facă decretul. La orele 12,30 îmi comunică Vlahide semnarea decretului regal și îmi prezintă felicitări. Mă cheamă Tătărescu care îmi face comunicarea oficială și mă îmbrățișează și felicită, arătând numirea ca pe dorința sa inițială, pe care în octombrie nu a putut-o realiza din pricina amenințărilor lui Lapedatu, care însă, între timp, s-ar fi schimbat complet față de mine.

După-masă, Senatul îmi face o caldă manifetație de simpatie. La orele 5, Consiliu economic, sub președinția Regelui. Miniștrii nu prea se arată la înălțime. Regele face o profundă impresie prin documentarea puțin obișnuită de care dă dovadă. Regele are aprecieri foarte măgulitoare pentru mine și pentru importanța operei de înnoire a aparatului de stat, pe care o expune. Regele acceptă toate concluziile și stăruie pentru oprirea pe cel puțin 1 an a tuturor numirilor.

2 februarie 1935. Consiliu de miniștri plin la orele 9. Se discută despre concluziile ce se desprind pentru buget din consiliul de ieri. Tătărescu anunță că s-a hotărât pentru sistarea de noi numiri. Se hotărăște echilibrarea bugetului prin economii și sporiri de venituri. Consiliu în continuare marți; obiect: bugetul.

La 10,30 la Dinu Brătianu care își arată satisfacția pentru trecerea mea la Departamentul Justiției și mă felicită. Dinu Brătianu nu e prea mulțumit de hotărârile luate cu privire la regimul de export. Îmi comunică ideea lui de a tranșa radical chestia șefiei de la Satu Mare.

La orele 5 după-masă, vizită la nunțiul papal și episcopul Frențiu cu care mă întreținasupra chestiei alegerii de mitropolit la Blaj.

3 februarie 1935. Dejun la Regina Maria: doamna și domnul Tătărescu, doamna și domnul Robeff, ministrul Planului al Bulgariei, noi, colonelul Urdăreanu, etc.

4 februarie 1935. Preluarea Ministerului Justiției.

5 februarie 1935. Audiență la Rege. M. Sa, căruia îi mulțumesc pentru numire, își exprimă încrederea în puterea mea

de muncă încercată. Vorbim de acțiunea politică din Ardeal, pe care o dorește făcută de mine, de acord cu Vaida, Goga, pe care îl apreciază călduros.

În legătură cu comunicarea colonelului Băleanu asupra unor rapoarte secrete ale armatei austro-ungare cu privire la căsătoria Prințului Carol și alte chestiuni privind dinastia, Regele mă însărcinează să examinez putința reclamării acelor acte, după care va aviza asupra măsurilor de luat. Luăm în cercetare chestia simplificării aparatului de stat, căreia Regele îi acordă o excepțională importanță. Discutăm situația din Partidul Național-Țărănesc.

La 13,15 vizită la Înalta Curte de Casație.

6 februarie 1935. Vizită la Consiliul Legislativ.

8 februarie 1935. Plecarea la Cluj.

9 februarie 1935. Primire solemnă la gară: magistratura și autoritățile civile. Participă și oamenii lui Lapedatu, în frunte cu prefectul Dunca, care îmi ține o cuvântare.

Vizită la Curtea de Apel.

Seara întâlnire cu Vaida. Discuții incidentale în legătură cu oprirea manifestației de simpatie ordonată de generalul Motaș. Vaida e hotărât să meargă înainte cu concepția de dreapta (Numerus Valachicus), va ține conferință la Cluj și întruniri în întreaga țară. Când mișcarea va fi suficient de puternică, își va putea permite să înlăture, respectiv să treacă peste Mihalache, e convins că Mihalache nu va cuteza să forțeze nota față de el (Vaida). Pe Maniu crede a-l putea lichida cu ajutorul generației tinere. Vaida îmi istorisește tot ce s-a întâmplat la Comitetul Executiv: nerozia programului, contradicțiile, lipsa de hotărâre, oscilațiile neputincioase ale lui Mihalache, perplexitarea corifeilor în fața concepțiilor naționaliste și incapacitatea organică a Partidului Național-Țărănesc.

10 februarie 1935. Înmormântarea prietenului dr. Octavian Rusu.

11 februarie 1935. Sosirea la București. Dejun la Tancred Constantinescu. Se discută politică și chestia Skoda cu Dinu Brătianu, Inculeț, Franasovici, C. Dimitriu, Xeni, cei din „Păreri libere", etc.

12 februarie 1935. Audiență la Rege: după lucrările curente, raportez Regelui asupra celor întâmplate și vorbite la Cluj, arătând că este în interesul generalului Motaș (militar demn) să plece din mediul manist unde, datorită unor vechi și intime prietenii, își poate compromite cariera prin aparențele ce creează, făcând și

dificultăți politice. Regele crede că trebuie să i se adreseze de guvern mustrări, e hotărât să-l mute la alt comandament. Discutăm politică și situația generală. Regele îl află pe Goga foarte cuminte și vede că trebuie să lucrez mână în mână cu Vaida și cu Goga în chestiile mari politice din Ardeal. Regele înclină ca Hossu să fie mitropolit la Blaj și Nicolescu să treacă la Cluj.

14 februarie 1935. Vizită la Titulescu. Mă felicită și îmi mulțumește cu efuziune pentru prietenia și afecțiunea ce i-am arătat (aluzie la scrisoarea adresată Astrei pentru sărbătorirea lui Titulescu). În cursul conversației, subliniază că sunt singurul om politic cu cap și comprehensiune pentru politica externă din întreg guvernul. Discutăm chestia Acordului cu Vaticanul și alte puncte litigioase. Titulescu recunoaște franc că Acordul este o soluție foarte bună, însă l-ar susține și dacă ar fi dezavantajos: 1) pentru că nici 2-3 miliarde nu ar fi mult pentru conservarea bunelor relații cu Vaticanul și 2) deoarece politica noastră față de revizioniști este respectarea tratatelor și angajamentelor internaționale. Prin urmare, e hotărât să ceară și să aibă mână liberă în politica externă (*y compris* Acordul și relațiile cu Vaticanul) și nu este dispus a ține cont de injoncțiunile unor oameni ca Ghibu, Pușcariu, mitropolitul Bălan sau chiar toată mulțimea indusă în eroare prin demagogie. Între timp vine nunțiul, căruia îi comunică în fața mea că va aranja personal toate litigiile. Plec, chemat la Senat, cu invitația afectuoasă din partea lui Titulescu de a ne mai vedea.

16 februarie 1935. Vizita episcopului Hossu, care îmi declară că ar primi numirea de mitropolit, însă are teamă că noul regulament proiectat, ce asigură arhidiocezei Blajului 60% din delegați, dă clicii maniste putința de a fixa candidat contrar intereselor obștești: ar fi de dorit să rămână de astă dată vechea orânduială în vigoare, care repartizează mai proporțional delegații pe provincia mitropolitană.

17 februarie 1935. Înmormântarea lui D. Bianu.

18 februarie 1935. Consiliu de Miniștri: se discută chestii bugetare: raportează Manolescu-Strunga despre tratativele de la Londra și Paris: ne informează primul ministru despre mersul tratativelor cu Skoda: s-a acceptat de către Skoda reducerea de preț, reducerea cu 40% a volumului comenzii, se discută încă valuta plăților de viitor.

19 februarie 1935. Masă la Titulescu în onoarea ministrului Germaniei care pleacă.

La 4,30 audiență la Rege. Regele aprobă în mod excepțional numirea lui Sescioreanu ca secretar general la Justiție. În ce privește chestia mitropolitului de Blaj, Regele aprobă expunerea mea în ce privește regulamentul de alegere. Discutăm chestiunea reuniunii cavalerilor Ordinului „Ferdinand"; Regele crede că ar fi mai bine ca reuniunea să aibă loc la Alba Iulia cu ocazia serbărilor de aniversare a revoluției lui Horea: sunt de acord, ideea fiind admirabilă. Discuții cu privire la Codul Penal și mișcarea avocaților.

20 februarie 1935. Conferință la Titulescu în chestia Acordului de la Roma și litigiile cu ordinele călugărești. Expun cuprinsul Acordului și rezultatele ce se pot obține. Dr. Angelescu, Lapedatu, regretă că s-au lăsat induși în eroare, recunosc că Acordul este excelent. Titulescu, într-un magistral expozeu, conchide la ratificarea prin decret. Titulescu este însărcinat să obțină o scrisoare de la Vatican, prin care să se confirme, încă o dată, textul Acordului privitor la garantarea destinației inițiale. Problema astfel elucidată va fi supusă Consiliului de Miniștri.

22 februarie 1935. Masă la Externe în onoarea lui Ev. Pfeiffer, vicepreședinte al Partidului Radical din Franța.

23 februarie 1935. Cuvântarea mea la discuția generală a Codului Penal. Cuvântarea este des întreruptă și subliniată cu aplauze unanime, expunerea asupra avortului întrunește, în aplauze furtunoase, atât pe senatorii medici, cât și băncile înalților prelați. La urmă sunt ovaționat și aplaudat de întregul Senat. Luarea în considerare a proiectului cu unanimitate.

25 februarie 1935. Îmi face vizită nunțiul Valerio Valeri. Mă informează că la cererea lui Titulescu va da imediat scrisoarea de interpretare în chestia Acordului de la Roma. Discutăm alegerea de mitropolit la Blaj: suntem de acord să fie un preot demn viitorul mitropolit, candidați acceptabili numai Hossu și Nicolescu. În ce privește regulamentul de candidare, convenim: 1) noul regulament să fie provizoriu, urmând ca în cel definitiv, Blajul să nu aibă mai mult de 40% din voturi: 2) fiecare delegat să aibă numai un singur vot și 3) candidații să nu aibă o ordine de preferință conform cu numărul voturilor. Dacă nici cu aceste (condiții) nu s-ar ajunge la rezultate satisfăcătoare, se va invoca textul Concordatului, care nu prevede candidarea.

Seara mă vede V. V. Tillea. Îmi expune cele întâmplate la Cluj, succesul strălucit al lui Vaida. Mihalache i-a trimis o scrisoare lui Vaida, în care îi cerea moderațiune la conferință și domolirea lui Tillea la Sibiel. Vaida l-a refuzat printr-o scrisoare drastică.

Ei au abandonat definitiv *formula Mihalache* și vor să facă o înțelegere fermă cu Tătărescu pentru viitor. Evident îi interesează opinia și aprecierea Regelui în ce privește acțiunea. Îmi comunică aprecierea extrem de elogioasă a Regelui la adresa mea.

26 februarie 1935. Audiență la Rege pe care îl informez asupra acțiunii vaidiste. Regele este bine dispus și aprobă mișcarea, cum și tendința de clarificare din partid. Este curios ce va zice Mihalache în audiența de după-masă. Crede că acum ar fi momentul cel mai potrivit pentru înlăturarea facțiunii Maniu din Partidul Național-Țărănesc, nu este însă sigur de sinceritatea și hotărârea lui Mihalache. Arăt Regelui rezultatul conversației cu nunțiul, de care este satisfăcut.

Expun modalitățile redobândirii naționalității române pentru Regina Elisabeta. Regele este de acord cu formula propusă.

Vorbim despre progresul ce îl face discutarea Codului Penal.

Seara mă vede Tillea, cu care examinăm situația politică. Stăruie să ajungă cu Tătărescu la un acord politic în ce privește formula Vaida.

28 februarie 1935. Comemorarea lui Horia, Cloșca și Crișan. Vorbesc la Senat în numele guvernului. Senatul mă ovaționează în picioare.

La Titulescu, cu Lapedatu. Formulăm jurnalul și textul scrisorii pentru nunțiu, cu privire la Acordul de la Roma. Vine și nunțiul, care este de perfect acord în fond, însă are oarecari ezitări din cauza presiunilor ungurilor, care se ridică împotriva eventualității trecerii uzului averilor, în parte, în favoarea uniților, așa după cum pare a rezulta din actele de donație și fundație.

2 martie 1935. Comisia de naturalizări opinează pentru recunoașterea naționalității române a Reginei Elisabeta; se semnează jurnalul. Anunț pe Regia Elisabeta, care îmi fixează audiență pentru miercuri orele 12.

Expunerea lui Tătărescu asupra noului contract Skoda. Goga și Iunian felicită guvernul și subliniază importanța actului. Generalul Popovici și mareșalul Prezan vorbesc elogios în numele armatei. Madgearu rămâne izolat și într-o situație penibilă.

3 martie 1935. Prezidez ședința cercului de studii penale, de față fiind Ugo Sola, ministrul Italiei. După conferința reușită a profesorului Rădulescu, rostesc o scurtă cuvântare, arătând că Lombroso, Garofalo și Ferni sunt nu numai o fală a științei italiene, ci sunt și ai noștri, ei reprezentând geniul latin. Publicul îmi face ovații.

Dejun în onoarea mea, dat de Institutul superior de ştiinţe penale.

5 martie 1935. Audienţă de lucru la Rege: îi prezint jurnalul de naturalizare pentru Regina Elisabeta. Vorbim politică. Regele nu-şi ascunde simpatia pentru acţiunea Vaida, pe care o găseşte justificată în formă şi în fond.

6 martie 1935. Audienţă la Regina Elisabeta, căreia îi iau legitimul jurământ de cetăţenie. Îmi mărturiseşte cât este de fericită că a redevenit formal din nou româncă, ceea ce nu a încetat nici o clipă de a fi, având de la început şi până la sfârşit o profundă aversiune faţă de greci. Are însă o mare consideraţie faţă de Venizelos, pe care îl crede capabil şi forte. În ordinea internă, socoteşte că învrăjbirea Maniu-Vaida este dăunătoare, iar alunecarea lui Maniu în direcţia antimonarhică, regretabilă.

7 martie 1935. Vorbesc la Senat în chestia avortului. Se votează Codul Penal cu mare entuziasm şi ovaţii.

8 martie 1935. Depun Codul Penal la Cameră unde mi se fac călduroase ovaţii.

9–10 martie 1935. În Comisia de legislaţie trece legea de prelungire a stării de asediu. Inculeţ este slab în susţinerea proiectului.

Seara îl vizitez pe Tillea, care este bolnav. Îmi expune întreaga situaţie a acţiunii Vaida: va adera Mironescu, Costăchescu este nesigur, D. R. Ioaniţescu ar avea nevoie de o indicaţie de sus, în Ardeal se bizuie pe 11 organizaţii complete, pe celelalte parţial: la Alba, Ianci Pop se va retrage din viaţa politică, rămâne manist numai judeţul Sălaj cu Satu Mare.

12 martie 1935. D. R. Ioaniţescu îmi comunică faptul că a aderat definitiv la acţiunea Vaida, va lua secretariatul general, ar dori să se amâne alegerea de la Ilfov, în care caz Vaida ar candida şi el (D. R. se face forte de a bate în alegeri pe mihalachişti).

Audienţă la Rege: prezint bugetul, de faţă fiind şi Gheorghe Tătărescu, Antonescu. Bugetul este admis fără nici o observaţie. Discutăm extinderea cărţilor funduare în Vechiul Regat şi clădirea de edificii publice în Capitală cu cele circa 600 milioane chirii ce se cheltuiesc anual.

Masă la nunţiul papal.

13 martie 1935. Audienţă la Rege: îl informez despre acţiunea Vaida. Regele nu îşi ascunde simpatia, spune că nu vrea să dea aparenţa unui amestec în toată afacerea, să nu se spună din nou că lucrează la fărâmiţarea partidelor. Iau notă de aceste declaraţii cu satisfacţie şi sfătuiesc pe Rege să rămână la acest

punct de vedere. Arăt că, deși ziarele și unii oameni politici caută să diminueze importanța acțiunii Vaida, informațiile îmi permit să spun că acțiunea va lua mari proporții, care vor ține cumpănă lui Mihalache-Maniu.

Discutarea legii pentru prelungirea stării de asediu: asistă și intervine în discuție și Gheorghe Tătărescu: Maniu rostește un discurs de câteva ore, e răsuflat și anodin, nu atacă direct și pe șleau chestia Lupeasca. Provocat de Tătărescu, declară că acțiunea sa este patriotică și o va continua. Mihalache, întrebat direct, rămâne în echivoc, național-țărăniștii sunt derutați. Iunian și Goga pun în situație dificilă pe Maniu și pe Madgearu. Discuția se termină la orele 1,30 noaptea printr-o scurtă cuvântare a mea care electrizează Camera. Impresie generală; Gheorghe Tătărescu, deși bine, însă prea nervos și nu a exploatat situația favorabilă față de Mihalache și Partidul Național-Țărănesc, ci numai față de Maniu: Maniu a rămas bătut și diminuat în fața opiniei publice, ieșind din mutism, fără a fi putut spune ceva important și grav, apologia searbădă a democrației a rămas fără efect: opoziția a rămas divizată, majoritatea disciplinată: un succes net pentru guvern.

14 martie 1935. Discuție în Senat în ședința de dimineață. Vorbește Iorga cu ironii la adresa lui Maniu, cu simpatie pentru guvern și cu multe amabilități față de mine. Răspuns la discuția generală prin tangență criticilor, discursul abil place mult. La orele 2 Senatul votează proiectul. Tătărescu îmi cere să prezint Regelui personal decretul și să culeg impresii.

După-masă la orele 6, audiență la Rege: prezint decretul spre promulgare, informez pe Rege de cele petrecute. Regele e foarte mulțumit și satisfăcut de cum s-au petrecut lucrurile, citise de altfel stenogramele. Are cuvinte calde pentru Iunian, Goga. Cere o mai bună practică a cenzurii, care, în multe cazuri, este stupidă. Sunt de aceeași părere și nu o ascund.

La Tătărescu, îl informez de atmosfera bună de la Rege, se liniștește. Promite că va reorganiza cenzura.

Tillea vine seara la mine, mă informează de mersul lucrurilor, arată că marți se va lansa manifestul către țară, va apărea și un ziar în capitală și vor fi publicate mulțimea adeziunilor. Este sigur că vor debarca pe Mihalache și în scurt timp îl vor lichida.

17 martie 1935. Congresul de la Ploiești, participă vreo 12.000 de aderenți. Manifestația este foarte impresionantă.

Martie 1935. Discuție generală în Cameră asupra raportului Skoda. Se remarcă Iunian printr-o cuvântare tăioasă, documentată

și foarte, foarte dușmănoasă față de guvernul național-țărănesc, în special față de Madgearu, demonstrează vinovăția acestuia, cuvântare expusă cu mult talent, făcând o mare impresie. Goga, pătimaș față de Maniu, cere sancțiuni severe împotriva tuturor vinovaților. Deputați liberali susțin darea în judecată a vinovaților. Național-Țărăniștii nu reușesc să spulbere acuzațiile și să determine un curent favorabil tezei lor de nevinovăție. Guvernul păstrează o totală rezervă. Discuția ia sfârșit; în ședința de după-amiază urmează să se facă votarea. Dinu Brătianu anunță că va conduce personal votarea și vrea să obțină o majoritate foarte masivă (peste 2/3 prevăzute de regulamentul Camerei). Guvernul, la rândul său, trebuie să ia o hotărâre fixându-și atitudinea.

La orele 12, Tătărescu convoacă o consfătuire intimă la locuința lui Ion Nistor, pentru a evita orice indiscreție. Ne întrunim: Tătărescu, Inculeț, Franasovici, Ion Nistor și eu. Tătărescu arată că ancheta Skoda și-a atins scopul principal: modificarea contractului Skoda prin reducerea de prețuri și a volumului cu 40%. Darea în judecată a fruntașilor P. N. Ț. ar însemna să se întindă coarda prea mult, tensiunea politică s-ar accentua, ceea ce nu ar fi nici în interesul Coroanei, nici al țării și nici al guvernului. Conchide la scoaterea din cauză a oamenilor politici. Mă asociez, accentuând în special la scoaterea din cauză a lui Mihai Popovici. După un scurt schimb de vederi, se hotărăște scoaterea din cauză a fruntașilor politici din P. N. Ț., cei prezenți vor lua contact discret cu deputații prieteni, Inculeț cu basarabenii, Ion Nistor cu bucovinenii, eu cu ardelenii, Tătărescu cu exponenții grupului H. Petre Ghiață urmând să prezideze ședința de după-amiază, cu toții să voteze contra dării în judecată. Dinu Brătianu să nu afle nimic, deoarece acțiunea noastră ar putea provoca conflict și ruptură.

Se pune întrebarea; ce va zice Regele aflând de rezultatul votului, contrar punctului său de vedere constant că nu admite ca numai un ostaș să fie dat în judecată, iar oamenii politici să fie scutiți de răspundere. S-ar putea produce un conflict între Rege și guvern, care îl va pune în fața unui fapt împlinit, fără a-i fi cerut avizul și consimțământul prealabil. Se face apel la mine și mi se dă delicata misiune de a mă prezenta imediat după vot în audiență, de a expune temeiurile hotărârii noastre, imposibilitatea materială de a-l fi informat în prealabil și de a înlătura supărarea Regelui cu consecințe serioase pentru situația guvernului.

Mergem la Cameră cu o oră înainte de deschiderea ședinței, facem apel discret la prietenii noștri, fără ca Brătianu să prindă

de veste. Începe votarea: se pare că, pentru mai multă siguranță, Petre Ghiață s-a îngrijit ca un pumn de bile negre să fie aruncat pe neobservate în urna albă. Se despoaie scrutinul. Votul este nul, neîntrunind quorumul necesar pentru trimiterea în judecată a lui Madgearu și Mihai Popovici. Se dă în judecată generalul Cihosky pentru încheierea contractului oneros și Romul Boilă, pentru trafic de influență. Cihosky, Popovici și Boilă sunt trimiși la controlul averii.

Imediat după vot plec la Palat. Fac o lungă și motivată expunere Regelui asupra hotărârii consfătuirii de la amiază, asupra acțiunii noastre pe lângă deputați, asupra votării și a rezultatului, demonstrând că ceea ce s-a făcut, s-a făcut în interesul Coroanei și al țării, pentru normalizarea vieții politice. Termin, cerând în numele guvernului scuze că l-am pus în fața unui fapt împlinit. Regele ascultă expunerea, la început cam nervos, apoi calm și înțelegător, la urmă se ridică de la birou, mă bate pe umăr și îmi spune răzând: „Dragă Pop, lumea mă acuză că sunt purtat de nas de către camarilă, ei bine, de astă dată voi ați fost camarila mea. Spune-i lui Tătărescu că înțeleg atitudinea și hotărârea voastră, o accept și o aprob și nu sunt deloc contrariat sau supărat".

Îl informez pe Tătărescu de această înțelegătoare ratificare și de sentimentele neschimbate ale Suveranului.

Epilog

Rătescu, președintele Secțiunii a II-a a Curții de Casație și Justiție, delegat pentru cercetarea justificării averii lui Mihai Popovici, se prezintă la mine. Spune că se găsește într-o situație penibilă. A constatat că între veniturile declarate și averea lui Mihai Popovici există un decalaj vădit. Aprofundând cercetarea, probabil că decalajul ar fi mai accentuat și ar trebui să conchidă la nejustificarea unei părți a averii lui Mihai Popovici. Popovici i-a fost însă șef ca Ministru al Justiției și a fost foarte gentil față de el, cumpărându-i diferite cărți și lucrări pentru minister și instanțele judecătorești. Îi cade greu să facă un raport nefavorabil. Dacă țin ca controlul averii să fie dus înainte fără menajamente, roagă să fie desărcinat de delegația pe care o are. Îi răspund că înțeleg situația lui și motivele indicate, nu consimt însă la desărcinarea lui: să procedeze cum îi dictează inima și nu cum îi cere rațiunea. Îmi obiectează că ce va zice guvernul și partidul liberal - al cărui aderent credincios este - dacă va acoperi și scoate din cauză pe Mihai

Popovici. Îl liniștesc și îl asigur că nu va avea nici o neplăcere, mă însărcinez să-l acopăr și să-l apăr în fața guvernului și al partidului. Rătescu a făcut un raport favorabil și Curtea a închis dosarul, găsind averea lui Mihai Popovici justificată.

Instrucția împotriva lui Romul Boilă s-a făcut la Tribunalul Ilfov. Din probele adminsitrate în cursul anchetei Skoda, din declarațiile făcute de Romul Boilă, dar, mai ales, din corespondența ridicată de la Albini (senior), corespondență purtată între acesta și dr. Groza (ginerele său), rezultă că Romul Boilă a făcut numeroase intervenții pe lângă Iuliu Maniu în chestii de comenzi importante, primind sau stipulându-se și comisioane. Era deci extrem de dificil de a-l salva. Aveam însă formula salvatoare. Din toate probele rezultă că traficul de influență a fost săvârșit la Cluj și nu la București. Ori, potrivit Codului Penal din Transilvania, traficul de influență nu constituia un delict și deci nu era pedepsit, cum era în Codul Penal român. Deci, constatând instrucția acest lucru, putea și trebuia să-l scoată de sub inculpare și să se desesizeze. Când era să punem punctul pe i, guvernul s-a reconstituit, eu am trecut de la Justiție la Ministerul Industriei și Comerțului, iar urmașul meu, Djuvara, un exponent al lui Dinu Brătianu, a schimbat mersul lucrurilor, a făcut ca Romul Boilă să fie dat în judecată, judecat și condamnat. Numai sub guvernul generalului Antonescu, Boilă a fost scos din cauză.

II. ABDICAREA REGELUI CAROL AL II-LEA

Situația după Arbitrajul* de la Viena

Arbitrajul** de la Viena a produs în opinia publică a țării efectul unui trăsnet din senin. Pierderea unei treimi a Transilvaniei, fără nici un corectiv, a fost o brutală trezire la realitatea crudă, neașteptată.

Dacă cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord a zdruncinat regimul politic din România, pierderea Ardealului de Nord l-a zguduit din temelie, condamnându-l iremedial. După acceptarea ultimatumului sovietic, prin schimbarea guvernului s-au mai putut salva aparențele și temporiza deznodământul, după arbitrajul de la Viena era învederat însă că de astă dată era în joc însăși Coroana, Regele Carol al II-lea.

Prin introducerea dictaturii regale în primăvara anului 1938, Regele Carol II a luat în mână, personal și fățiș, guvernarea României, asumându-și întreaga răspundere, la care, la început cel puțin, nu a voit, iar mai în urmă nu a reușit să-și asocieze pe nimeni, în mod real. Frontul Renașterii Naționale, cu uniforme și milioane de adeziuni, a fost numai o formulă factice, fără consistență. Adeziunile au fost numai atitutini de oportunitate, lipsite de convingere. Exponenții vechilor partide democratice au rămas pe dinafară, dedându-se de la început la acțiuni de criticism și subminare a regimului politic, elementele naționaliste au fost ținute la distanță, urmărite și persecutate. Exponenții noului regim nu aveau nici o convingere, nici o credință, ci erau stăpâniți de ambiții personale de parvenire cu orice preț. Situația s-a agravat și mai mult o dată cu transformarea Frontului Renașterii Naționale în partid unic, totalitar - Partidul Națiunii - *cu Regele șef de partid* și Ernest Urdăreanu, șef de Stat Major al partidului a desăvârșit

*, ** Dictatul.

divorțul între Rege și Națiune și a accentuat *și mai mult răspunderea personală a Regelui.* Încercarea târzie de captare a Mișcării Legionare pentru noua formulă totalitară a rămas zadarnică, soldându-se doar cu rămânerea în minister a câtorva fruntași legionari socotiți disidenți și astfel privați de înrâurire asupra mișcării însăși. Parlamentul instituit sub regimul Frontului Renașterii Naționale nu reprezenta nimic și astfel nu constituia un suport real pentru Rege și regim. Cu drept cuvânt caracterizasem regimul în memoriul prezentat Regelui la 23 iulie 1940 drept *„formulă fără conținut, mai mult o parodie decât o realitate".*

În ce privește interesele superioare ale țării, Regele în repetate rânduri s-a pronunțat prin declarații și cuvântări pentru intangibilitatea fruntariilor și apărarea lor cu ajutorul brâului de fier și foc peste care nu se va putea trece. În ochii țării, Regele își asumase astfel răspunderea pentru pregătirea politică și militară a României față de furtuna a cărei apropiere era simțită instinctiv de toți românii. Dacă politica externă a României ne ducea la război, iar brâul de foc (linia de fortificații Carol II) nu ne-ar fi pus la adăpost de invazie, răspunderea pentru lipsa de pregătire politică și militară urma să cadă întreagă asupra Regelui Carol II-lea. Țara, vrând-nevrând, a abdicat de la orice control și orice înrâurire asupra acțiunii politice și militare a României, însă era de prevăzut că în caz de nereușită, va trage la răspundere pe acela care acumulase toate puterile în mâna sa. Țara însăși nu își dădea seama de situația reală, România, în marea ei majoritate, nu dorea o schimbare a orientării noastre externe, ea era aproape toată, trup și suflet, alături de Franța și Anglia, iar în clipa prăbușirii frontului din Apus, nu și-a pus întrebarea cum și prin ce miracol ar putea rămânea România neatinsă când întregul edificiu construit la Conferința de Pace de la Paris se năruia. Cei mai mulți nici nu și-au pus întrebarea, și mai puțini însă au dat un răspuns la întrebare. Răspunsul era însă unul singur: România nu putea scăpa de urmările prăbușirii statutului teritorial creat la Versailles, *decât dacă se înțelegea cu Germania în timp util.* Înțelegerea putea să consiste într-o *atitudine de neutralitate sinceră și definitivă*, după cum rezultă din propunerile făcute de mareșalul Goering în cursul anilor 1936-1937. Această înțelegere însă ar fi trebuit să se realizeze până cel mai târziu în primăvara anului 1939. După pactul germano-sovietic, integritatea tuturor hotarelor României nu mai putea fi asigurată printr-o înțelegere cu Germania, însă sacrificiile teritoriale la Apus și Miazăzi puteau fi încă înlăturate

sau reduse la un minimum. Până la capitularea Franței, opinia publică românească – în marea ei majoritate – nu și-a dat seama că integritatea hotarelor României este în funcție de o înțelegere cu Germania, pe care nu a agreat-o și nici nu a cerut-o. Regele Carol al II-lea până în clipa ultimatumului sovietic a făcut o politică externă susținută de fruntașii politici – cu foarte puține excepții – și de majoritatea opiniei publice. Regele Carol II *însă nu și-a asociat la acțiunea sa și la răspunderi în mod efectiv țara*. Trezirea la realitate a fost urmată fulgerător de pierderea Ardealului de Nord. Astfel s-a putut întâmpla ca toată opinia publică să se întoarcă împotriva Regelui Carol II, făcându-l răspunzător, pe el singur și personal, de pierderile teritoriale masive și insuportabil de dureroase. La această întorsătură a contribuit fără îndoială și antipatia pe care au provocat-o și stârnit-o cei din nemijlocita apropiere a Regelui care, și ei, încet dar sigur au contribuit la transformarea entuziasmului delirant din anii restaurației în adânca vrăjmășie a zilelor de abdicare.

A doua zi după Arbitrajul de la Viena, deci a pierderii Ardealului de Nord, Maniu, Brătienii, național-țărăniștii și național-liberalii bătrâni, Stelian Popescu credeau că a sosit momentul pentru lichidarea definitivă a tuturor vechilor socoteli cu Regele Carol II și erau categoric pentru detronare, mișcarea legionară era în pragul rupturii cu Suveranul. Armata însăși – în urma retragerilor umilitoare – era puternic clătinată în credința către Suveran. Țara îndurerată și sfâșiată clocotea toată de revoltă și mânie: manifestații zgomotoase împotriva Regelui personal se produseseră în diferite orașe, mai ales la Cluj și în Transilvania. Situația era extrem de critică: criza monarhică împreunată cu perspectiva de război civil bătea la poartă, iar anarhia amenințătoare punea din nou în joc existența țării. Numai hotărâri și măsuri imediate și eroice puteau salva situația.

Întâia întrevedere cu generalul Antonescu

În aceste împrejurări, conștient pe deplin de situație și de primejdii, am solicitat în seara de 31 august 1940 audiența la Rege pentru a provoca cu orice preț o clarifiare, încă în timp util.

Regele mi-a acordat audiența solicitată, fără ezitare, însă nu a fixat ora. De aceea, la ieșire îi atrag atenția lui Urdăreanu asupra urgenței și importanței comunicărilor ce am de făcut Suveranului,

asupra necesității de a-l vedea neapărat a doua zi. Urdăreanu însă, pretextând oboseala și extenuarea Suveranului și a întregii Curți, pricinuite de vârtejul evenimentelor dramatice ce s-au desfășurat în zilele precedente, mă roagă să renunț de a-l vedea pe Suveran a doua zi, duminică, rezervată ca zi de odihnă. Stăruința mea în sens contrar nu a putut să determine o mai justă apreciere a lucrurilor și a situației care cerea ca grija Curții să se îndrepte către conjurarea catastrofei amenințătoare, iar nu spre nevoile de repaos și somn.

A doua zi, duminică, doamna Eugen Barbul, al cărei fiu mă ajutase în timpul Conferinței de la Turnu-Severin și la Viena în calitate de al doilea secretar, m-a informat că generalul Ion Antonescu, eliberat de la Mânăstirea Bistrița unde fusese internat, s-a înapoiat în București, unde a ajuns de îndată centrul atenției oamenilor politici și a militarilor, preocupați de a provoca schimbări radicale în situația devenită atât de tulbure; generalul Antonescu a refuzat să se pună în fruntea unei insurecții militare, însă nu prea știe ce ar fi de făcut: Antonescu este un om de mare autoritate în fața opiniei publice, strălucit ostaș, însă nu posedă calitățile necesare unui om politic, mai ales în vremuri atât de grele. Domnul Barbul crede că o înțelegere și colaborare între generalul Antonescu și mine ar fi cea mai fericită idee care ar putea constitui instrumentul indispensabil pentru înlăturarea marilor primejdii ce amenință pacea și ordinea internă și deci existența însăși a țării. I-am răspuns doamnei Barbul că nu am nimic de obiectat împotriva unei colaborări cu generalul Antonescu în lămurirea situației, dacă, bine înțeles, generalul Antonescu dorește acest lucru, revenindu-i lui, în acest caz, inițiativa unei întâlniri. Nu știu dacă doamna Barbul mi-a vorbit din propriul îndemn, cu știrea prealabilă a generalului Antonescu. Nici nu m-a interesat acest amănunt. Știam însă că familia Barbul - din cel mai intim cerc al regretatului Octavian Goga și doamnei Veturia Goga - era în excelente raporturi de prietenie cu generalul Antonescu. Pe general îl cunoșteam personal de când fusese subșef al Marelui Stat Major. Energia și claritatea de vederi mi-au făcut o bună impresie, pe care nu a întunecat-o conflictul de ordin personal care a dus la scoaterea lui din fruntea Marelui Stat Major. Am rămas străin de acest fapt care, totuși, a provocat la timpul său frământări în lumea politică, mergând până la conflicte acute între șeful guvernului, Gh. Tătărescu, și șeful Partidului Național-Liberal, Dinu Brătianu. Aceste frământări au avut un ascuțiș vădit la adresa Regelui Carol II, iar plecarea însăși

a generalului Antonescu a creat o tensiune între Rege și acesta. Totuși, Octavian Goga l-a avut prieten pe generalul Antonescu care și cu Corneliu Zelea Codreanu întreținea excelente raporturi personale, socotite în lumea politică ca expresie a intimelor legături ale generalului cu însăși mișcarea legionară. Octavian Goga în decembrie 1937 - la formarea guvernului - a stăruit pentru reconcilierea Regelui cu generalul Antonescu, cu succes, astfel că generalul Antonescu a luat Ministerul Apărării Naționale în cabinetul Octavian Goga. Prin aceasta s-a subliniat sinceritatea reconcilierii, deoarece titularul Ministerului Apărării Naționale era prin tradiție, totdeauna un general de mare încredere, ridicat de Rege. Către sfârșitul scurtei guvernări a lui Octavian Goga, generalul Ion Antonescu era pe cale de a realiza o perfectă înțelegere între Octavian Goga și Corneliu Zelea Codreanu (adică mișcarea legionară). Înțelegerea aceasta iminentă însă, în loc de a consolida situația guvernului, a provocat demiterea sa fulgerătoare, precum și lovitura de stat, concretizată în prorogarea fără termen a alegerilor și, deci, suspendarea Constituției. Generalul Antonescu nu s-a solidarizat cu Octavian Goga în demisie, ci a păstrat portofoliul în noul minister cu aparența de Uniune Națională și noua Constituție octroiată de Rege purta și semnătura sa. Pe urmă, a părăsit Ministerul Apărării Naționale pe chestia înarmării, vroind să schimbe radical de metodă, iar în calitate de comandant al Corpului de Armată din Chișinău, în urma atitudinii luate împotriva represiunii față de legionari, a ajuns din nou în conflict cu directivele politice curente și a părăsit armata pentru a se retrage la vila sa din Predeal, de unde întreținea legături mai mult sau mai puțin strânse cu lumea politică și, mai ales, cu Stelian Popescu, care a fost un permanent și cald susținător al generalului Antonescu. În vara anului 1940, printr-o scrisoare adresată Regelui și socotită mai mult decât ireverențioasă și sub bănuiala că nu ar fi străin de anumite acțiuni ostile Suveranului, a fost internat la Mânăstirea Bistrița, sub guvernul lui Gigurtu, fără știrea acestuia și fără ca acesta, deși șef al guvernului, să fi avut sau să fi putut obține ridicarea măsurii luate peste capul lui. Această toleranță din partea lui Ion Gigurtu explică ruperea relațiilor de strânsă prietenie, care erau de notorietate publică, între acesta și generalul Antonescu. Se știa că în timpul internării, legația Germană și, în special colonelul Gerstenberg, s-au interesat de aproape de soarta generalului Antonescu. În ajunul arbitrajului de la Viena, internarea a fost ridicată. Autoritatea mare a generalului Antonescu, mai ales în

oștire, simpatiile cercurilor oficiale germane și legăturile sale cu mișcarea legionară, sau cel puțin, considerația de care se bucura la legionari după constatările făcute de mine în convorbirile cu Horia Sima, îl indicau ca potrivit de a juca un rol important pentru clarificarea urgentă și pașnică a situației grele. Aceste considerante m-au îndemnat să dau răspunsul pe care l-am dat doamnei Barbul.

În timpul vizitei lui Alexandru Vaida-Voievod (1 septembrie, ora 18), secretarul meu Gheorghe Barbul îmi aduce din partea generalului Antonescu comunicarea că dorește o întâlnire cu mine și îmi solicită să fixez locul și ora, Vaida-Voievod, pus la curent de mine despre ce este vorba, m-a sfătuit și el să accept întâlnirea cu generalul Antonescu și să-i fac eu o vizită. I-am răspuns deci tot prin Barbul că, după cuvântarea ce voi rosti la radio la ora 21, îi voi face o vizită la locuința sa.

La ora 21 am rostit cuvântarea mea la radio în legătură cu Arbitrajul de la Viena. Când ies din cabina microfonului, văd personalul plângând și numaidecât toți – în frunte cu personalul din conducere – mă înconjură. Îmi strâng mâna adânc emoționați și spun în gura mare că așa ar trebui să vorbească guvernul țării, deschis și bărbătește. Presupun că impresia va fi aceeași la toți care m-au ascultat și că, deci, înrâurirea va fi profundă și generalizată. Am convingerea că cuvântarea mea răspicată a contribuit într-o largă măsură la domolirea valurilor și la judecarea realistă a situației și, astfel, la înlăturarea ideii de rezistență cu arma în mână față de Arbitrajul de la Viena, ceea ce în împrejurările de atunci ar fi fost echivalent cu o catastrofă totală a țării. Cred și astăzi că această convingere nu a fost exagerată.

De la studio am plecat de-a dreptul la locuința generalului Antonescu. Acesta m-a întâmpinat în vestibul cu multă curtenire. Retrăgându-ne imediat, Antonescu – fără nici o provocare din partea mea – mi-a arătat că bine s-a făcut ceea ce s-a făcut la Viena, adică nu se putea respinge arbitrajul, deoarece el cunoștea mai bine decât oricine dezorganizare morală și materială a armatei și știe că în cazul unui conflict armat s-ar fi expus unei debandade umilitoare, iar țara mergea spre o catastrofă sigură. (Memoriul asupra stărilor din armată, publicat în toamna anului 1940 de generalul Antonescu nu face decât să confirme aprecierile generalului Antonescu exprimate în această conversație cu privire la pregătirea armatei). Personal, nu am împărtășit nici atunci și nici astăzi aceste aprecieri, deoarece convingerea mea este că nu lipsurile morale

și materiale, peste măsură exagerate de generalul Antonescu (care în interesul superior al țării nu ar fi trebuit să vadă lumina tiparului și să fie date publicității spre deliciul și satisfacția dușmanilor noștri ungurii, după cum am putut constata în timpul misiunii mele la Budapesta), ci izolarea completă a României și disproporția depășind orice închipuire a forțelor militare în față și certitudinea ocupației sovietice ne interziceau acceptarea luptei.

Generalul Antonescu s-a declarat în continuare pentru executarea Arbitrajului de la Viena și sprijinirea noastră pe Berlin, în mod sincer și din plin.

Din parte-mi, i-am arătat generalului Antonescu acțiunea mea politică de la 23 iulie începând și formula consecventă cu ajutorul căreia eram convins că se putea salva situația: *o totală schimbare de metodă și de oameni*, întemeind guvernarea și radicala primenire pe doi factori - *țara și armata*. Țara poate să fie asociată prin concentrarea tuturor forțelor naționaliste al căror gros îl formau legionarii, iar armata putea fi câștigată prin elementele de mare autoritate, între care generalul Antonescu ocupa un loc de frunte. Am remarcat în continuare că între timp situația a devenit mult mai gravă, deoarece soluția nu s-a dat în timp util și astfel ciopârțirea țării a produs o mare exasperare și revoltă care se răsfrânge mai ales asupra Regelui. Ceea ce cu câteva săptămâni sau zile în urmă putea fi socotit ca sigur, devenise acum o probabilitate numai, mai mult sau mai puțin aleatorie. Sper - am continuat - să am mâine o audiență, când voi pune din nou Regelui problema fără reticențe și în modul cel mai hotărât. Pe Horia Sima nu l-am mai văzut după întoarcerea de la Viena, însă un emisar al său mi-a trnsmis comunicarea că, până după audiența mea, își menține atitudinea cunoscută de conciliațiune în ce privește soluționarea crizei, însă de marți încolo înțelege să-și reia libertatea de acțiune.

Generalul Antonescu, la rândul său, mi-a arătat suferințele morale pe care le-a îndurat în ultimii doi ani și, mai ales, în urma ultimei audiențe. Arestarea lui s-ar fi făcut pe motiv că ar fi îndemnat pe oamenii politici să forțeze *o audiență colectivă*: mareșalul Prezan ar fi fost schimbător ca vântul, s-au certat, apoi s-au împăcat de formă, însă nu mai vrea să știe de mareșalul Prezan într-o fromulă și acțiune de salvare a țării. Generalul Antonescu m-a asigurat în continuare că *a uitat tot* ce a fost până azi, *nu păstrează nimănui nici dușmănie, nici ură, nu vrea să-l preocupe alt ceva decât salvarea țării și a Regelui*: vrea sincer să-l salveze pe Rege, însă astăzi nu mai are certitudinea,

ci numai speranța. Guvernul viitor trebuie să aibă mână liberă: *personal nu are nici o ambiție și nici o veleitate: vrea să fie numai util țării.* Mi-a expus apoi felul lui de a vedea lucrurile, care era identic cu concepția mea: *concentrarea tuturor forțelor naționaliste, mai ales colaborarea strânsă cu mișcarea legionară, câștigarea armatei și orientarea politicii noastre externe către Germania.* La urmă, generalul Antonescu m-a rugat să stăruiesc din răsputeri pe lângă Rege ca să ia o hotărâre imediată înlesnind astfel suprema încercare de a se salva pe el și țara. Am rămas înțeleși - la dorința sa - ca după audiență să ne vedem din nou.

Acasă, pe ai mei i-am găsit sub impresia profundă a cuvântării rostite de mine la radio. Încep să curgă felicitări și cuvinte de admirație la telefon: cel dintâi a fost Mitiță Constantinescu care s-a topit formal de admirație și n-a mai contenit cu elogiile și superlativele la adresa mea.

Din Cluj însă au început să vină știri rele. Lumea era aţâţată de elemente iresponsabile și demagogice - arhicunoscute - împotriva mea, iar în cadrul unor mari manifestații de stradă, se cerea rezistență armată și detronarea Regelui. Sosirea lui Maniu era anunțată și așteptată cu înfrigurare pentru a declanșa marea acțiune de rezistență politică și militară, anunțată de oamenii săi. Ulterior am aflat de la profesorul Grigore Popa că Maniu care a lansat lozinca de rezistență, a îndemnat la înarmarea populației - el, Popa, a organizat o ceată de circa 4.000 de oameni înarmați cu puști și mitraliere la care urmau să se asocieze unitățile din armată care vor fi refuzat executarea ordinului de retragere - s-a dat jos din tren la Apahida, a intrat în Cluj pe neștiute - mulțimea imensă îl aștepta la gară - s-a dus direct la casa Romul Boilă, de unde, după măsurile de evacuare luate pentru ai săi, a plecat iarăși pe furiș, părăsind Clujul definitiv. De altfel, și alți pretinși mari patrioți ar fi făcut la fel; profesoul Onisifor Ghibu a rostit de pe un balcon din Piața Unirii o fulminantă cuvântare cerând - în aclamațiile delirante ale mulțimii - împotrivirea cu arma în mână contra iminentei ocupații ungare, iar după terminarea cuvântării sale s-a urcat în camionul care aștepta în dos, încărcat cu mobilierul profesorului și nu s-a mai oprit până la Turda, lăsând populația incitată să se descurce cum o putea cu urgia tiranică.

Audiența la Rege

În cursul nopții și în dimineața următoare s-au înmulțit chemările telefonice de la cunoscuți și necunoscuți. Cuvântarea mea a produs o profundă impresie. Unii îmi reproșau însă că am rostit la urmă

cuvântul „Rege", de care ţara n-ar mai vrea să ştie. Era învederat că cei mai mulţi nu au înţeles tâlcul frazei! Mai ales în dimineaţa zilei de luni, prieteni, cunoscuţi care m-au vizitat şi telefoane care mi s-au dat fără întrerupere mi-au confirmat impresia profundă şi generalizată a cuvântării mele, precum şi efectul salutar de trezire la realitate pe care l-a produs.

La orele 12 am trecut pe la Palat să-l văd pe Urdăreanu. I-am schiţat lui Urdăreanu expunerea ce intenţionam să o fac Regelui şi audienţa solicitată: situaţia extrem de încordată şi gravă pentru Rege şi ţară, soluţia cunoscută a crizei şi, mai ales, *urgenţa* extremă a soluţiei. Am ţinut să-l informez pe Urdăreanu în prealabil, pentru ca Regele să nu fie nepregătit în privinţa celor ce va auzi. Am stăruit apoi asupra *necesităţii inexorabile* ca noul guvern *să aibă mână liberă*, iar *Regele, deocamdată, să treacă pe planul al doilea*. Pe urmă i-am cerut lui Urdăreanu să-l consilieze şi el pe Rege în acest sens. Urdăreanu mi-a zâmbit cu amărăciune, arătându-mi, documentat, câte eforturi a depus pe lângă Rege ca să-l reţină de la concentrarea întregii puteri în mâna sa, de la asumarea întregii răspunderi asupra persoanei sale şi de la luarea de măsuri care, în caz de criză, trebuiau să ducă fatal la un deznodământ grav. Nu a izbutit. Când părea că el sau alţi devotaţi l-au convins pe Rege, ajungeau două vorbe ale Elenei Lupescu ca totul să fie dat peste cap. Urdăreanu mi-a arătat de câte ori şi-a înaintat demisia, ca totuşi să revină, iarăşi şi iarăşi căutând să creeze aparenţa – pentru a acoperi pe Rege – că el, Urdăreanu, ar fi izvorul tuturor relelor. A fost totdeauna şi este şi *acum gata să ia tot odiul asupra lui*, să fie *ţapul ispăşitor*, numai pentru a putea salva pe Rege.

I-am replicat că ani de-a rândul şi eu am fost de convingerea că el este spiritul rău al Regelui şi poartă în mod exclusiv răspunderea tuturor gravelor erori care s-au produs şi au creat situaţia aproape inexplicabilă în care ne zbatem; în ultimele două luni m-am convins însă de contrariul, altfel nu aş fi consimţit să stau de vorbă cu el pentru lămurirea situaţiei. L-am încurajat apoi din răsputeri *să persiste în hotărârea patriotică de a se sacrifica pe altarul împăcării Regelui cu ţara* şi l-am asigurat că va veni o dată vremea când se va putea spune adevărul fără prejudicii pentru Rege; atunci nu mă voi da îndărăt de a restabili adevărul în ce priveşte rolul lui, în măsura în care îl cunosc. Am pus încă o dată chestiunea Elenei Lupescu, mai arzătoare şi vitală decât oricând, Urdăreanu mi-a replicat însă, ca şi colonelul Rusescu

înainte de plecarea la Viena de altfel, că nu poate fi nici o speranță de ruptură a acestei legături sentimentale, nici măcar nădejdea unui simulacru de ruptură deoarece Regele nu vrea să audă de o despărțire, orice s-ar întâmpla. Am plecat de la această întrevedere aproape descurajat, fiindcă refuzul Regelui de a rupe cu Elena Lupescu făcea situația Coroanei aproape de nedezlegat. Regele nu mi-a fixat ora de audiență în cursul înainte-amiezii.

La ora 17 aghiotantul de serviciu mi-a telefonat că Regele mă primește în audiență, fără întârziere, fără ținută protocolară, pentru a nu mai pierde timp. Am plecat numaidecât la Palat, unde am fost imediat introdus la Rege. Am început expunerea mea arătându-i Regelui situația așa după cum ea a evoluat de la ultimatumul sovietic și cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord, agravându-se până la explozie prin Arbitrajul de la Viena, care a dus la pierderea Ardealului de Nord. Opinia publică - am rezumat - este împotriva Regelui, în Ardeal se strigă în gura mare pe străzi: „Jos Regele"; am ilustrat atmosfera cu reproșurile ce le-am primit de la cunoscuți și necunoscuți pentru întrebuințarea cuvântului „Rege" în cuvântarea mea rostită la radio, apoi am subliniat nemulțumirea și ostilitatea crescândă a armatei, odiul profund acumulat asupra anturajului nepotrivit al Coroanei și, mai ales, asupra lui Urdăreanu și Elenei Lupescu. Am conchis că singura salvare este *reconcilierea instantanee a Suveranului cu țara*, iar aceasta nu se poate realiza decât prin măsuri imediate și eroice: *întreg anturajul odios trebuie să se eclipseze, guvernul trebuie să facă loc unui minister cuprinzând toate elementele naționaliste, inclusiv legionarii*, singura formulă care poate acoperi pe Rege și înăuntru și în afară. Gigurtu nu mai poate fi menținut, nici Berlinul nu-l socotește indispensabil. De altfel, după angajarea conversațiilor directe cu Bulgaria și Ungaria, plecarea lui Giugurtu nu mai constituia un inconvenient, dacă ar fi fost înlocuit cu un guvern de concentrare națională. I-am reprodus Regelui conversația avută cu generalul Antonescu care - după părerea mea - trebuie asociat noului minister și am stăruit ca Regele să-l cheme în audiență pentru a pecetlui astfel reconcilierea. Regele a refuzat categoric ideea convocării în audiență cu observația că generalul Antonescu n-are decât să solicite el singur o audiență. Legionarii - am încheiat - *nu se consideră angajați decât până azi, iar după expirarea acestui termen înțeleg să-și reia libertatea de acțiune*. Această eventualitate era extrem de gravă și primejdioasă,

alături de acțiunea Maniu care împingea cu prietenii săi și alți oameni politici la abdicare; acțiunea găsește un teren foarte prielnic.

În cursul expunerii am făcut repetate apeluri patetice către Rege, l-am implorat să se hotărască imediat, *dacă vrea să-și salveze tronul, dinastia și, poate chiar, regimul monarhic, dacă vrea să înlăture perspectiva războiului civil, a anarhiei și a prăbușirii țării.* În urma acestor inimoase apeluri, în cursul audienței am avut de câteva ori impresia că era gata să zică „da", pentru ca apoi totuși să recurgă la subterfugii, tergiversări și argumente de ordin dialectic. Astfel, de exemplu, mi-a ripostat că și sub Regele Carol I se lipeau afișe ireverențioase pe zidurile Palatului și se manifesta zgomotos pentru alungarea Regelui, fără ca aceste incidente, în aparență grave, să fi zdruncinat serios situația Suveranului care a putut încheia glorios o domnie lungă de aproape cinci decenii. I-am replicat că așa a fost într-adevăr, însă Regele Carol I se întemeia pe un război victorios care a dat României indepedența și regatul, pe urmă un progres remarcabil în toate domeniile, iar austeritatea personală a Suveranului nu îngăduia nici o umbră de bârfeală, necum de critică serioasă; acum situația este alta, s-a predat fără luptă o treime din teritoriul național; toată țara este zguduită din temelii. Cuza a abdicat, deși mulțimea și armata erau cu el: a fost însă suficient ca o mână de oameni politici cu trecere, împreună cu ofițerii de gardă să vrea alungarea domnitorului și lovitura a reușit: dar acum, ce perspective se desemnează când masele populare sunt ațâțate împotriva Regelui pe chestiuni de interes vital pentru neam, când armata și ofițerimea – inclusiv aceea a diviziei de gardă – sunt amărâți și porniți împotriva Suveranului? Ce poate urma dacă Regele, chiar în clipa ultimă, nu face nici un gest de reconciliere, nu schițează nici o acțiune pentru a da țării satisfacția așteptată, dacă nu are curajul sau tăria să aducă un sacrificiu sentimental sau de amor propriu, când țara a jertfit o parte din trupul său? Regele obiectează că legionarii nu ar fi în stare să guverneze și să conducă ministere, deoarece le lipsește pregătirea pratică și tehnicitatea. Îi arăt că momentan nu contează decât politicul și factorul armată, tehnicitatea este pe ultimul plan. De altfel, nu poate fi vorba de constituirea unui guvern legionar, ci de un minister de concentrare a tuturor forțelor naționaliste, în care ar fi încadrați și legionarii; în plus, pe lângă fiecare ministru legionar la departamentele solicitate – departamente în realitate de ordin secundar – se poate numi un subsecretar de stat sau un secretar general experimentat care să

contribuie cu competență și tehnicitate la buul mers al departamentelor respective. În chestia Elenei Lupescu, Suveranul a rămas neclintit pe poziție. La urmă, și-a rezervat *facultatea de a aviza.* La sfârșitul acestei audiențe de două ore l-am implorat încă o dată cu toată căldura și energia să nu piardă nici o clipă pentru a lua o hotărâre bărbătească, în interesul său și al țării.

La ieșire am întâlnit pe Urdăreanu și pe colonelul Rusescu, cărora le-am comunicat zădărnicia eforturilor făcute de mine. I-am rugat stăruitor să nu-l slăbească pe Rege din sfaturi și stăruințe: în cursul nopții, cel mai târziu până a doua zi dimineața. Regele trebuie să ia o hotărâre. Până atunci voi face tot ce îmi mai stă în putință pentru a ține pe loc, în expectativă, pe legionari. Ceea ce înainte de Viena era o certitudine, adică salvarea Regelui, în urma tergiversărilor fără rost acum nu mai este decât o speranță redusă, atârnând de un fir de păr, în funcție de hotărârea imediată, bărbătească, a Regelui. Amândoi erau foarte îngrijorați, aproape alarmați; mi-au făgăduit că vor face și imposibilul pentru a determina pe Rege să ia hotărârea pe care i-am cerut-o.

La mine am găsit pe Ion Inculeț și Alexandru Stârcea, consilier la Înalta Curte de Casație. Le-am arătat pe scurt strădaniile mele și le-am schițat în câteva fraze și mersul audienței, considerând că mai sunt speranțe de rezolvare a crizei, dacă Regele, cel puțin *in extremis*, acceptă propunerile mele. Stârcea era foarte impresionat de cuvântarea mea la radio și, mai ales, de scrisoarea adresată Regelui la 15 august, de care a luat cunoștință în cursul conversației.

Prin I. Pădureanu, omul de legătură din ultimele săptămâni cu Horia Sima, i-am trimis acestuia îndemnuri și stăruitoare sfaturi de răbdare și așteptare, sprijinite pe nădejdea unei iminente hotărâri regale.

3 septembrie 1940, marți

În dimineața zilei de 3 septembrie (marți) am cerut lui Ion Gigurtu să convoace imediat pe miniștrii Mihail Manoilescu, Gheorghe Leon și pe guvernatorul Băncii Naționale a României, Mitiță Constantinescu, pentru soluționarea unor chestiuni de extremă urgență în legătură cu Ardealul de Nord. Celor prezenți – Mitiță Constantinescu nu a dat urmare convocării – le-am făcut următoarele propuneri:

Toți românii să rămână pe loc; funcționarilor, preoților, învățătorilor să li se dea avansuri însemnate, pentru a avea fonduri de rezistență; să se asigure tuturor respectarea drepturilor câștigate, oricând ar fi nevoiți să treacă în țară; să se dea fonduri speciale

însemnate episcopilor români; să se cumpere prin Albina și celelalte bănci românești orice bunuri ar vrea românii să înstrăineze, iar bunurile cumpărate astfel să se conserve numai pentru români. Statul să renunțe la toate restanțele de impozite, să se declare achitate prețurile restante ale loturilor de împroprietărire; transferurile de proprietate asupra românilor să fie scutite de taxe și impozite până la evacuarea efectivă a teritoriului cedat.

Propunerile mele decurgeau logic din convingerea că noul statut teritorial creat prin hotărârea de arbitraj de la Viena este *arbitrar și vremelnic* de o parte, iar de altă parte *se întemeiau* pe *îndatoririle asumate de guvernul ungar însuși, de a respecta drepturile și libertățile populației românești*, precum și pe *obligația morală și formală contractată de puterile Axei prin von Ribentropp de a proteja pe românii din teritoriul ocupat.*

În vederea dărâmării arbitrajului de la Viena și revendicării Ardealului de Nord socoteam că este o necesitate absolută de *a păstra toate pozițiile românești* din teritoriul cedat, de a întări cât de mult economicește elementul românesc, de a le lăsa suficiente fonduri de rezistență și de a forța statul ungar, fie să respecte această stare de lucruri foarte avantajoasă elementului românesc, fie de a se face vinovat de o încălcare cât mai flagrantă și mai revoltătoare a obligațiilor solemn asumate, dacă ar trece la politica tradițională maghiară de pauperizare și deznaționalizare.

Toate propunerile făcute de mine au fost acceptate fără discuție și obiecțiuni, urmând să se ia dispoziții imediate în consecință. În executarea măsurilor hotărâte însă nu a mai fost păstrată unitatea de vederi, de comandă și de acțiune, fie în urma lipsei de coordonare în guvern, fie în urma precipitării evenimentelor interne și a schimbărilor ce s-au produs. În special în ce privește slujbașii statului de toate categoriile, ordinele și contraordinele care se băteau cap în cap au determinat un adevărat exod al păturii intelectuale din Ardealul de Nord, văduvind astfel aceste ținuturi românești de majoritatea clasei conducătoare. Nici chiar episcopii nu au rămas toți pe loc, astfel episcopii ortodocși de Sighet și Oradea, precum și episcopul unit de Oradea și-au părăsit reședințele din teritoriul ocupat, ceea ce pe unii i-a împiedicat de a se întoarce ulterior la reședință, sau le-a înlesnit expulzarea, ori le-a făcut imposibilă rămânerea în teritoriul ocupat. Astfel s-au pierdut câteva poziții de rezistență românească de cea mai mare importanță.

Cu Mitiță Constantinescu, care a lipsit, am luat întâlnire pentru ora 12,30 la Banca Națională.

Acasă mă aşteptau Asnavorian, Floroiu, Frigator, Lobonţiu şi alţi cunoscuţi. Le-am citit scrisoarea din 15 august*, adresată Regelui, scrisoare care i-a impresionat adânc. Toţi mi-au confirmat adânca înrâurire pe care a produs-o cuvântarea mea ţinută la radio.

L-am pus în curent pe Alexandru Vaida-Voievod, care a venit să mă vadă, cu cele discutate în audienţă şi impresiile vagi cu care m-am ales. Vaida-Voievod era foarte îngrijorat, s-a declarat de acord cu punctul meu de vedere şi cu propunerile făcute Regelui şi m-a rugat să stăruiesc cu toată hotărârea pe lângă Suveran pentru a obţine un rezultat imediat.

Între timp am chemat de mai multe ori la telefon Palatul, de unde am primit răspunsul invariabil că Regele încă nu a luat nici o hotărâre.

Pe la orele 12,30 am trecut pe la Banca Naţională, Mitiţă Constantinescu mi-a ieşit întru întâmpinare, m-a condus în birou, m-a îmbrăţişat, apoi, făcându-mă să mă aşez într-un fotoliu, el în picioare, mi-a adresat o alocuţiune patetică şi ditirambică, în care abundau superlativele (cel mai distins, cel mai înţelept, cel mai mare şi mai curajos bărbat de stat), m-a asigurat de devotamentul său neclintit, mi-a jurat că va fi soldat credincios la ordinele mele, că este cel mai înţelegător om pentru nevoile Ardealului, pentru care este gata să facă totul. Cunoscând duşmănia surdă - prin nimic motivată - ce mi-a purtat în ultimii 3 ani şi lucrăturile nedemne la care s-a dedat împotriva mea (controlul repetat al întrebuinţării fondului contingentării, fără a putea găsi vreun cusur), i-am tăiat cu dezgust cascada exuberantelor elogii şi jurăminte de credinţă, punând net şi categoric chestiunea concursului Băncii Naţionale a României pentru teritoriul cedat. Am căzut repede de acord ca Banca Naţională a României să deschidă *un credit nelimitat Băncii Albina*, pentru ea şi pentru celelalte instituţii financiare şi economice româneşti din Ardealul de Nord, *în scopul finanţării vieţii economice* din teritoriul cedat, precum şi pentru *cumpărarea şi conservarea oricăror bunuri româneşti* care ar urma să fie lichidate de actualii proprietari; contravaloarea bunurilor româneşti astfel achiziţionate se va putea plăti prompt şi în România liberă. Până a doua zi instrucţiuni confidenţiale în consecinţă urmau să fie date sucursalelor B. N. R. prin inspectorii băncii de emisiune. Din hotărârile luate s-a realizat practic *înzestrarea Băncii Albina din Cluj cu un fond de peste 200 milioane şi cu predarea întregului portofoliu de conversiune*. Chiar şi acest sprijin limitat a fost de nepreţuită importanţă pentru românii ajunşi în robie.

* La sfârşitul capitolului 3. ADDENDA în Anexa 1.

De la B. N. R. am chemat din nou la telefon Palatul; colonelul Rusescu m-a informat că Regele tot nu a luat nici o hotărâre.

Acasă mă aștepta I. Pădureanu cu mesajul din partea lui Horia Sima că dacă Regele nu ia în cursul zilei nici o hotărâre, legionarii vor da drumul manifestelor pregătite și vor începe o acțiune în consecință: după apariția manifestelor va fi cu neputință orice contact și colaborare cu Regele; hotărârea Suveranului va veni astfel prea târziu pentru a mai putea îndrepta ceva. Am transmis iarăși îndemnuri la calm și așteptare.

Însărcinarea generalului Antonescu cu formarea guvernului

La ora 16,30 am făcut o nouă vizită generalului Antonescu. Pentru a-l informa complet asupra acțiunii mele politice, i-am citit scrisoarea mea din 15 august către Rege, apoi l-am pus în curent cu audiența mea din ajun; rezumând impresiile culese i-am arătat că mi-am păstrat încă o rază de speranță că voi obține o hotărâre în timp util, speranță care însă s-a redus în mod treptat pe măsură ce vremea trecea fără ca Regele să fie în stare de a lua o hotărâre. Am recapitulat în continuare felul nostru de a vedea și judeca situația, precum și soluțiile posibile, constatând că suntem de perfect acord, inclusiv asupra faptului că *fără legionari* nu se poate concepe o formulă viabilă, iar *fără mână liberă* în guvernare nu sunt perspective de reușită. Generalul Antonescu, *accentuând cu tărie hotărârea lui de a încerca salvarea situației Regelui, a făcut un nou și călduros apel la mine*, să mai încerc un ultim efort pe lângă Suveran ca să pună capăt nehotărârii și temporizării fatale. I-am făgăduit, arătându-i că țin să știe că, după cum în ultimele două luni nu am urmărit nici un scop sau situație personală, ci numai salvarea țării și a Coroanei, tot astfel și în clipa de față, aceasta este singura mea țintă și, dacă îmi va reuși să împing lucrurile la acest rezultat, voi fi fericit să-mi pot vedea de sănătate, din nou șubrezită, (în primăvara anului 1940 am suferit de o gravă trichinoză cu efecte prelungite, astfel că evenimentele tragice din vara anului 1940 m-au prins încă în plină convalescență influențată în rău de frământările sufletești și eforturile fizice la care m-am supus).

Către orele 19, comunicându-mi Urdăreanu la telefon că nici o hotărâre nu s-a luat din partea Regelui, am plecat la Palat,

unde într-o conversație dramatică, i-am arătat tot regretul și toată amărăciunea mea că Regele nu a ajuns la nici o hotărâre. La rândul său, mi-a exprimat deznădejdea lui și a celorlalți devotați din jurul Regelui din cauza acestei inexplicabile și catastrofale temporizări. Regele nefiind în apartamentul său și astfel neputându-l vedea personal, i-am dictat lui Urdăreanu o notă care să fie transmisă de urgență Suveranului: *Regele neluând în timp util hotărârea reclamată de gravele împrejurări, cu toate stăruințele și apelurile disperate făcute de mine, consider misiunea pe care mi-am asumat-o de a împăca pe Rege cu țara zădărnicită și, deci, terminată; pentru orice s-ar putea întâmpla, declin de la mine orice răspundere, Regele însă – am mai adăugat – nu mă va găsi printre dușmanii săi, nici în viitor, oricare ar fi cursul evenimentelor.*

Urdăreanu mi-a remarcat că era sigur de sentimentele mele de lealitate indiscutabilă: i-a spus acest lucru și Regelui cu un an și ceva în urmă, când am solicitat un împrumut de la Banca de Credit (în fruntea căreia era Mircea Cancicov), împrumut ce nu putea fi acordat fără avizul Suveranului (ca și toate împrumuturile de oarecare importanță, de altfel). Am rămas dureros surprins de mărturisirea unui amestec atât de hotărâtor și nelalocul lui în operațiunile curente ale unei bănci particulare, oricare ar fi fost participarea ca acționar a Regelui, de altfel și aceasta cu desăvârșire criticabilă.

L-am părăsit pe Urdăreanu cu o fermă, dar și dureroasă strângere de mână; dureroasă, că atâtea eforturi oneste și sincere făcute în curs de două luni și chiar acum, când totul amenință de a se prăbuși, nu au izbutit să urnească din loc pe Rege.

În drum spre casă, mi-au revenit în minte pasagii din memoriile lui Maurice Paléologue care destăinuiau toate strădaniile concertate ale ambasadorilor puterilor prietene și aliate, ale marilor duci, ale generalilor, miniștrilor și fruntașilor politici leali și clarvăzători nu au putut birui inerția și încăpățânarea caracteristică omului timid în fond, a țarului Nicolae II. Aceeași situație tragică, aceeași neputință de a lua o hotărâre, aceleași perspective sumbre și în cazul Regelui Carol II. Ce ne vor aduce orele și zilele ce vor urma? Mi se strângea inima de durere și de amărăciune, pentru țara căreia m-am devotat fără reticențe și pentru Rege pe care l-am iubit sincer și fără interes și pe care am vrut să-l salvez!

Abia am ajuns acasă că C. C. Petrovici și Ionel Tomaziu îmi și aduc în grabă știri și informații despre acțiunea legionară care

s-a dezlănțuit prin manifestații zgomotoase în fața Palatului, și prin focuri trase în Piață, manifeste lansate și ciocniri violente și sângeroase cu poliția. Toate temerile mele se realizau deci brusc și tragic. Numaidecât am pus mâna pe telefon, am cerut la Palat pe Urdăreanu și pe colonelul Rusescu și am stăruit în cuvinte de o energie brutală să obțină o hotărâre imediată a Regelui și, în orice caz, să cheme de îndată în audiență pe generalul Antonescu care, singur, mai poate înlătura transformarea manifestațiilor în lupte de stradă și război civil. Insistențele mele le-am repetat și continuat și în cursul serii și al nopții.

Având cunoștință de legăturile multiple ale legionarilor cu armata și, mai ales, cu ofițerii tineri, eram convins că *numai generalul Antonescu, care unea autoritatea absolută față de armată cu o solidă influență asupra mișcării legionare, mai poate face față situației*, înlăturând orice divizare a oștirii și domolind pornirile legionare: numai generalul Antonescu mai putea, deci, opri cursul fatal al unui început de revoluție sângeroasă, echivalentă cu sfârșitul României. *Orice altă formulă personală, care ar fi fost posibilă și chiar mai indicată înainte de dezlănțuirea furtunii, trebuia înlăturată acum fără discuție.*

La scurte intervale, am chemat mereu Palatul la telefon și am continuat să depun stăruințe asidue pentru determinarea Regelui să ia hotărârea ce i-am indicat.

4 septembrie 1940, miercuri

În sfârșit, la orele două din noapte, colonelul Rusescu mi-a făcut comunicarea că Regele a luat hotărârea să convoace fără întârziere pe generalul Ion Antonescu și m-a rugat să-i spun unde poate fi găsit acesta și să-l aduc numaidecât la Rege. I-am arătat adresa și numărul de telefon al nepotului generalului Antonescu, Mihai Antonescu. Generalul Antonescu mă informase în ziua precedentă că acolo ar putea fi găsit în cursul nopții, evitând să doarmă acasă din cauza unei eventuale noi măsuri de arestare care s-ar putea lua împotriva sa. Din parte-mi am luat numaidecât contactul telefonic cu locuința lui Mihai Antonescu. Aceasta m-a informat că generalul Antonescu și nepotul său nu dorm acasă, probabil nici în oraș și că până dimineața nu vor putea fi găsiți. Colonelul Rusescu, căruia i-am transmis informațiile culese, mi-a răspuns că situația între timp s-a calmat, astfel că generalul Antonescu va fi chemat dimineața la Palat.

Manifestele legionare – pe care le-am văzut în cursul nopții – erau de o agresivitate brutală, unele chiar vulgară, la adresa

Regelui: nu mai încăpea nici o îndoială că o colaborare între Rege și mișcarea legionară devenise imposibilă; acuzațiile și insultele la adresa Suveranului erau ireparabile; ruptura se produsese astfel în mod definitiv și lupta pentru înlăturarea Regelui se dezlănțuise formal și fățiș. Pentru caracterizarea situației reproduc aceste manifeste la documentele anexe.

Miercuri dimineață la orele 9 am cerut o întrevedere imediată lui Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei. Se impunea – înainte de luarea unei hotărâri din partea Regelui, lămurirea atitudinii Germaniei față de criza acută internă din România, cu repercusiuni indiscutabile de ordin extern. L-am rugat pe Fabricius – fără înconjur – să mă lămurească asupra atitudinii oficialității germane față de Rege, deoarece circulă insistent zvonul în public, mai ales în cercurile legionare, că Germania încurajează acțiunea de înlăturare a Regelui și stă la spatele campaniei dezlănțuite de legionari. Fabricius mi-a răspuns că Germania nu se amestecă în trebile interne ale României și în criza care s-a dezlănțuit; *Germaniei îi este indiferent dacă Regele va fi menținut, înlăturat sau făcut inofensiv* („kaltgestellt").

Ce zice Germania de generalul Antonescu? l-am întrebat în continuare. Fabricius mi-a răspuns cu întrebarea: *„Ce crede generalul Antonescu despre Arbitrajul de la Viena, despre orientarea externă a României și despre misiunea militară germană, solicitată de guvernul român?"*

I-am arătat lui Fabricius ce mi-a spus generalul Antonescu la întâia întrevedere, spontan, și anume că generalul Antonescu s-a declarat pentru executarea hotărârii de arbitraj, pentru colaborarea leală cu Berlinul și favorabil ideii de a reorganiza și instrui armata română cu concursul unei misiuni militare germane. Fabricius mi-a declarat numaidecât că *în astfel de condiții Germania nu are nici o obiecțiune de făcut împotriva generalului Antonescu* cu care, de altfel, Fabricius are cele mai bune relații personale. Am cerut apoi consimțământul ministrului Germaniei să informez pe Rege de toate cele discutate și lămuririle primite. Fabricius a consimțit fără ezitare, adăugând că, dacă va fi întrebat, va confirma și personal cele spuse; altfel, nu dorește să dea impresia că s-ar amesteca în chestiunile noastre interne. În ce privește legionarii – a spus în continuare Fabricius – după actele săvârșite și atitudinea luată față de Rege, nu vede nici o posibilitate ca ei să intre într-un guvern constituit de Regele Carol II, România însă ar trebui să înțeleagă că factorul legionar, care a jertfit nenumărate vieți pentru ideea

naționalistă și apropierea de Germania, nu numai că nu este indiferent Germaniei, ci *consituie cea mai puternică garanție a sincerității orientării României spre Axă*; Gigurtu nu poate fi socotit ca indispensabil, a fost numai după vizita la Führer și până la începerea negocierilor directe cu Ungaria și Bulgaria; Manoilescu, în schimb, ar fi de dorit să-și păstreze locul și în noul guvern, mai ales că el a semnat Arbitrajul de la Viena.

I-am mulțumit lui Fabricius pentru lămuririle clare și deschise pe care mi le-a dat. La plecare, Fabricius a exclamat: De ce nu înțelege Regele că ar trebui să rupă cu doamna Lupescu? *Cu totul altele ar putea fi atunci relațile sale cu Führerul și Germania!"* Nu pot să-i dau nici un răspuns și plec cu o mare nedumerire în ce privește putința Regelui de a se menține pe tron, fără prejudicii pentru interesele României. Era de presupus că Führerul, care nu admitea compromisuri pe chestia evreiască și masonică, nu numai că nu va face nimic pentru salvarea Regelui, ci dimpotrivă.

De acasă am telefonat colonelului Rusescu că vreau să-l văd pe Rege imediat; Rusescu însă mi-a arătat că Regele are în audiență pe generalul Antonescu, încă de la orele 10. Am trecut deci pe la Palat, am dictat colonelului Rusescu o notă cuprinzând informațiile și lămuririle primite de la Wilhelm Fabricius și am trimis-o Regelui prin colonelul Rusescu. Mai târziu, generalul Antonescu mi-a mărturisit că Regele a primit nota în cursul audienței, a citit-o, apoi a dat-o generalului Antonescu să o vadă și el.

La ora 1, generalul Antonescu mi-a comunicat prin telefon că a fost însărcinat de Rege cu formarea guvernului, că va trece întâi pe la Externe și Marele Stat Major, după care îmi va face o vizită acasă. La 16,30, i-am transmis prin Gheorghe Barbul câteva rânduri în care îi arătam că, date fiind dificultățile ce le va întâmpina, sunt gata - în mod cu totul dezintersat - să-i dau concursul la acțiunea de constituire a guvernului, mai ales pe lângă fruntașii legionari (Horia Sima, cu câteva zile în urmă, m-a încredințat că, orice s-ar întâmpla, voi fi pentru el și ai lui un părintesc sfătuitor, de care vor asculta).

La orele 18 l-am pus în curent pe Alexandru Vaida-Voievod cu evoluția crizei, iar pe I. Pădureanu, venit și el să mă vadă, l-am reținut până la sosirea generalului Antonescu, care era însoțit de Mihai Antonescu. Acesta, cu servieta generalului în mână, făcea impresia unui secretar oarecare. Generalul Antonescu mi l-a prezentat cu observația că pot vorbi deschis în fața lui, fiindu-i confident

și astfel cunoscându-i toate gândurile și planurile. Apoi, generalul mi-a expus că nu a găsit nici un sprijin, nici la Marele Stat Major, nici la Maniu și Dinu Brătianu (??), pentru constituirea guvernului. Din informații ulterioare, am constatat că generalul Antonescu s-a văzut în mare taină, după eliberarea sa, cu Maniu, Stelian Popescu, Dinu Brătianu, etc. În aceste tainice convorbiri, generalul Antonescu ar fi căzut de acord să se facă o acțiune comună pentru răsturnarea Regelui, luându-și angajamente ferme în ce privește viitorul regim politic. Maniu și ceilalți au pretins că, în afară de vizitele arătate mai sus cu caracter vag, generalul nu și-a respectat angajamentele luate și astfel i-a tras pe sfoară.

Toți cer înlăturarea Regelui; vrea să ia contact și cu mișcarea legionară, înainte de a putea lua vreo hotărâre. I-am prezentat pe I. Pădureanu, emisarul lui Hora Sima. Generalul Antonescu i-a făcut numaidecât o lecție de moderațiune și cumințenie la adresa mișcării legionare, cerându-i la urmă să-i facă posibil imediat contactul personal cu Horia Sima.

Apoi, generalul Antonescu plecă, făgăduind că mă va ține în curent cu mersul lucrurilor.

Am aflat că la Brașov și Constanța, acțiunea legionară a îmbrăcat caracterul unei rebeliuni cu oarecari succese inițiale.

După orele 21, generalul Antonescu m-a informat că vrea să depună mandatul și dorește să merg cu el împreună la Palat. Trecând fără întârziere pe la locuința sa, am examinat împreună situația, remarcând din parte-mi că refuzul lui Maniu, Dinu Brătianu, Stelian Popescu, etc. nu are nici o semnificație, deoarece concursul lor activ în împrejurările actuale nu poate fi luat în considerare; acest concurs ar constitui un act de provocare la adresa Germaniei. Numai elementele naționaliste și mișcarea legionară sunt indicate de realitățile interne și externe pentru a face parte din guvern. Generalul Antonescu mi-a spus că i-a fost cu neputință să întâlnească pe Horia Sima. L-am sfătuit să nu depună mandatul, deoarece acest lucru ar însemna dezlănțuirea războiului civil, ceea ce ar echivala cu prăbușirea totală a țării.

Între timp se prezentară mai mulți legionari, unii anunțând iminenta sosire a lui Horia Sima, alții afirmând că nu este încă în București, ci în drum, undeva între Brașov și București. Am așteptat zadarnic pe Horia Sima până la orele 23, când am plecat singur la Palat, rămânând ca generalul Antonescu să mai aștepte o jumătate de oră și apoi să mă urmeze. La Palat am văzut mai întâi pe Ernest Urdăreanu, căruia i-am arătat intenția generalului

Antonescu – nesusținută și neconsiliată de mine – de a depune mandatul primit de la Rege. I-am mai spus în continuare că, înainte de a vedea pe Rege, aș vrea să-i vorbesc lui Fabricius și să-i cer o sugestie personală. Urdăreanu a fost numaidecât de acord, iar Fabricius mi-a acordat-o prin telefon imediat întrevederea cerută.

Deplinele puteri

Lui Fabricius i-am cerut să precizeze mai clar atitudinea germană față de Rege. Fabricius îmi repetă că Germania nu se amestecă în soluționarea crizei, însă mă lasă să înțeleg că socotește situația Regelui aproape intenabilă: față de legionari nu se mai poate concepe o represiune sângeroasă. Așa ceva nu pot concepe și niciodată nu aș admite – l-am întrerupt pe Fabricius. În continuare i-am arătat intenția generalului Antonescu de a depune mandatul, deoarece nu a putut obține concursul nimănui. Deoarece depunerea mandatului o socotesc un act fatal țării, cer omului și reprezentantului certificat al Germaniei o idee, un sfat *personal*. Fabricius nu vede altă soluție decât dictatura încredințată generalului Antonescu; generalul Antonescu, investit cu puteri dictatoriale, dacă va vorbi țării răspicat și autoritar, este cu neputință să nu găsească sprijin și raliere. De altfel, a și făcut generalului Antonescu, în cursul după-amiezii, această sugestie – prin doamna Maria general Antonescu, care a venit să-l vadă și se miră că generalul Antonescu nu mi-a comunicat nimic în această privință.*

Expunerea făcută la radio de generalul Antonescu a confirmat în parte aceste destăinuiri, și anume hotărârea sa luată de la început

* Mai târziu, în timpul misiunii mele la Budapesta, venind odată la București, generalul Ion Antonescu mi-a făcut următoarele destăinuiri: încă la mânăstirea Bistrița a fost vizitat de colonelul Gerstenberg, ataşatul aeronautic al Germaniei la București, care i-a făcut propunerea să înlăture pe Rege printr-o lovitură de stat, să ia conducerea României și să realizeze alianța României cu Germania. Generalul Antonescu i-a replicat că nu poate face alianță decât cu o Germanie care ar fi convins că va rămânea învingătoare; Germania însă nu poate ieși biruitoare din războiul în curs, dacă nu doboară Rusia Sovietică. Condiția prealabilă a fost deci hotărârea Germaniei de a face război Sovietelor.

Colonelul Gerstenberg a plecat la Berlin, de unde i-a adus răspuns afirmativ și satisfăcător, în urma acestui răspuns, au căzut de acord în mod definitiv pentru înlăturarea Regelui și încheierea alianței româno-germane. Generalul Antonescu pretindea că a fost de la început și invariabil pentru detronarea Regelui: iar în timpul crizei a jucat teatru, dând aparența că vrea să salveze pe Rege, ceea ce a reușit în plin, inducând în eroare pe toți în ce privește intențiile lui intime, până după abdicarea Regelui.

de a înlătura pe Rege. În cadrul acestei expuneri, generalul Antonescu a mărturisit că o singură dată a mințit intenționat și conștient în viață, și anume atunci când a jurat credință Regelui Carol II în noaptea numirii sale de președinte de Consiliu și a investirii cu depline puteri.

Generalul Antonescu, în continuare, mi-a mai mărturisit că în timpul acelor zile critice, s-a văzut în taină cu Horia Sima cu care s-a înțeles pentru continuarea manifestațiilor anticarliste în scopul de a putea determina pe Rege să abdice; manifestațiile ulterioare legionare din 5 septembrie seara nu au avut în realitate un caracter grav, revoluționar, ci au fost mai mult convenționale, *concertate între el și Horia Sima.* Chiar și adevăratul motiv al amânării constituirii imediate a guvernului, care ar fi putut opri în loc acțiunea de înlăturare a Regelui, a fost tot urmarea hotărârii sale nestrămutate, însă nemărturisite, de a forța pe Rege să abdice.

La urmă, Fabricius mi-a atras atenția – de astă dată *cu titlu oficial* – că *restabilirea instantanee a ordinei și liniștii constituie un interes vital pentru România.* Atacul decisiv împotriva Angliei este iminent; Anglia va încerca să se apere și să riposteze oriunde va crede că poate lovi în interesele germane, deci, probabil, va pune la cale și o acțiune împotriva regiunii petrolifere de la Ploiești. Starea tulbure internă ar putea provoca și facilita această acțiune ostilă Germaniei. Dacă și România continuă starea haotică și revoluționară, este de datoria lui să ne atragă atenția că *Germania nu va putea privi cu brațele încrucișate primejduirea intereselor sale vitale, ci va lua, ea însăși, măsurile de rigoare socotite necesare pentru apărarea acestor interese.* Din această comunicare se contura, fără putință de controversă, *amenințarea unei ocupații militare*, cel puțin parțiale, a teritoriului național și se punea din nou în joc existența țării, salvată cu sacrificiile aduse la Viena.

5 septembrie 1940, joi. Înapoindu-mă la Palat după miezul nopții, am comunicat generalului Antonescu și lui Urdăreanu întreaga întrevedere avută cu Wilhelm Fabricius și, în concluzie, am făcut propunerea să i se încredințeze generalului Antonescu dictatura. Generalul Antonescu pare că ar ezita, sfârșește însă prin a se lăsa ușor convins de necesitatea și utilitatea formulei pe care o acceptă, punându-mi însă condiția ca să-l conving eu pe Rege ca să consimtă.

Urcăm toți trei la Rege, căruia îi expunem rând pe rând

situația: îi arăt și întrevederea cu Fabricius. Generalul Antonescu stăruie asupra greutăților insurmontabile pe care le-au întâmpinat în toate cercurile în încercările lui de a constitui guvernul, din cauza persoanei Suveranului. Conchid cu propunerea de a investi pe generalul Antonescu cu dictatura, singura formulă care ar putea pune capăt dintr-o dată stării de anarhie și mișcărilor revoluționare care se desemnează. Regele manifestă preferință pentru formula acordării de depline puteri președintelui de Consiliu și îmi cere imaginea situației Coroanei în noua stare de lucruri care s-ar crea prin acordarea deplinelor puteri. Răspund fără ezitare că situația Coroanei în noua stare de lucruri ar fi aproximativ aceea a lui Victor Emanuel III din Italia fascistă. Regele face obiecțiunea că prin aceasta s-ar zdruncina prestigiul Coroanei. Acum este vorba întâi - replic eu - de *salvarea Coroanei*: odată Coroana salvată *poate fi refăcut și prestigiul ei.* Regele sfârșește prin a accepta principial formula propusă. Trecând apoi la examinarea condițiilor de punere în aplicare practică a formulei, generalul Antonescu face propunerea să redactăm un proiect și apoi să revenim la Rege, supunându-i spre examinare un text concret. Regele este de acord.

Am întrerupt deci discuțiile și am trecut cu generalul Antonescu și Urdăreanu în biroul acestuia din urmă. Iau creion și hârtie și redactez trei proiecte de decrete.

1. Suspendarea Constituției și dizolvarea Corpurilor Legiuitoare.

2. Numirea generalului Antonescu de președinte al Consiliului de Miniștri și *investirea lui cu depline puteri* pentru conducerea statului și

3. Limitarea și precizarea prerogativelor regale.

Proiectele astfel formulate asigurau mână liberă pentru acțiunea de guvernare, însă, în același timp, legau pe președintele de Consiliu și pe membrii guvernului de Suveran prin jurământul pe care urmau să-l depună în mâna lui și față de el, neatingându-se principiul revocabilității președintelui de Consiliu și a deplinelor puteri acordate lui. Această formulare presupune însă sinceritate și lealitate și de o parte și de alta. Redactarea mea a fost găsită bună de cei prezenți și a fost acceptată fără nici o observație. Mihai Antonescu, sosit între timp, a trecut în biroul vecin ca să le dicteze unei dactilografe, pentru a fi transcrise pe formularele consacrate, aduse între timp de M. Vlahide, secretarul general al Președinției. Cu proiectele de decrete transcrise, am trecut iarăși în camera de lucru a Regelui. Regele, examinând proiectele, face

câteva observații formale fără importanță, apoi se oprește la chestiunea prerogativei regale de a conferi gradele și comandamentele în armată pe care Suveranul nu o mai păstra și noua precizare a prerogativelor Sale. Regele rezistă cu încăpățânare la această știrbire a drepturilor Sale regale și nici eu, nici generalul Antonescu, care condiționează întreaga formulă de această renunțare din partea Regelui, nu-l putem determina să cedeze. Ajungându-se astfel la un punct mort, Urdăreanu, - într-un colț al vastei încăperi - îi vorbește Regelui la ureche, lung și stăruitor. La urmă, Regele revine la masa sa de scris și, fără să mai zică vreo vorbă, semnează cele trei decrete. Dau la anexe textul celor trei decrete apărute în ziua de 5 septembrie în „Monitor". La orele 4 dimineața coborâm cu toții în sala tronului, unde generalul Antonescu depune jurământul. Formula de jurământ tradițională: „Jur credință Regelui, jur să păstrez Constituția și legile țării, etc." este modificată; generalul Antonescu rostește ferm și hotărât, cu mâna pe Cruce, noul legământ în fața lui Dumnezeu, a Regelui și a țării: „Jur credință Regelui Carol II, etc.". Deosebirea este vădită și esențială: în trecut jurământul se făcea impersonal față de Coroană; generalul Antonescu s-a legat cu jurământ de credință față de *Regele Carol II personal.*

De la Palat, generalul Antonescu a plecat la Președinție, iar eu, acasă, după ce Mihai Antonescu mi-a cerut voie să mă deranjeze dimineața ca să-mi arate proiectul de manifest al generalului Antonescu către țară și să-mi ceară avizul.

La orele 6,30 Mihai Antonescu m-a trezit din somn cu proiectul de manifest. L-am examinat și am constatatat cu oarecare surprindere că manifestul nu cuprinde nici o profesiune de credință naționalistă, absolut indispensabilă în împrejurările date. La observația mea, Mihai Antonescu se scuză cam încurcat cu oboseală și că e o simplă scăpare din vedere, rugându-mă să fac completarea cuvenită. Am intercalat deci în text câteva fraze clare, inimoase și hotărâte în acest sens. Notez că redactarea era a lui Mihai Antonescu, după cum, de altfel, toate manifestațiile oratorice sau și scrise, ulterioare, ale generalului Antonesecu poartă pecetea indiscutabilă a paternității lui Mihai Antonescu.

La orele 12 am avut o întrevedere cu generalul Antonescu la Președinție. Antonescu m-a informat că, deocamdată, constituirea guvernului va merge greu din cauza obstacolelor cunoscute; va păstra deci un timp oarecare guvernul actual „tale-quale"; astfel nu va fi nevoit să se adreseze la voia întâmplării unora sau altora. (Din aceasta am putut face constatarea că generalul Antonescu a

acceptat pe de-a-ntregul sugestiile lui Fabricius și este hotărât a le pune aidoma în practică). Nu am putut fi de acord cu acest punct de vedere care nu ținea cont de toate realitățile. Situația tulbure cerea clarificare imediată, iar păstrarea unui evident provizorat ascundea multe și grave primejdii. Înțelegeam că Maniu și Brătianu refuză colaborarea la un guvern supus Regelui Carol II. Concursul lor activ, însă, nu numai că nu era necesar, ci ar fi constituit un mare neajuns, mai mult, un prejudiciu grav pentru Țară: acest concurs ar fi însemnat reeditarea echivocului în orientarea politică internă și externă, ceea ce nu se poate admite. Concursul elementelor naționaliste nu putea fi pus la îndoială; excepție făcea numai mișcarea legionară în urma manifestelor lansate și a demonstrațiilor violente făcute în fața Palatului, însă legăturile intime ale generalului Antonescu cu căpitanul suprimat, Corneliu Zelea Codreanu, și ascendentul generalului asupra legionarilor mă făcea să cred că nici în privința aceasta totul nu este încă pierdut, că, procedând repede și cu hotărâre, nu este cu neputință a găsi o ieșire. Sprijinul armatei era în afară de orice discuție. Cel puțin însă o clarificare parțială imediată se cerea imperios: departamentele politice și militare trebuiau să aibă de urgență titulari definitivi, reclamați de noua orientare externă și internă a țării, celelalte ministere la rigoare mai puteau aștepta. L-am sfătuit deci pe generalul Antonescu, invocând considerentele de mai sus, să procedeze la remanierea guvernului în aceste limite. Generalul Antonescu nici nu mi-a respins sugestiile, nici nu și le-a însușit în mod explicit. La urmă l-am pus în curent cu aranjamentele și măsurile acceptate de guvernul Ion Gigurtu și Banca Națională a României în privința românilor din Ardealul de Nord și i-am remis un număr de decrete care cuprindeau dispozițiile legale pentru ducerea la îndeplinire a acestor măsuri. Decretele urmau să fie supuse de îndată Consiliului de Miniștri, aprobate și publicate pentru a produce toate efectele scontate. Decretele însă au apărut unele cu întârziere, altele deloc, iar măsurile discreționare și confidențiale necesare de asemenea au venit unele cu întârziere. Întârzierea a facilitat ungurilor situația și le-a dat putința de a nu le recunoaște.

La orele 15 m-a vizitat Mihail Manoilescu, care nu cunoștea și deci nici nu înțelegea desfășurarea evenimentelor. L-am pus în curent cu întreaga situație. Ion Inculeț, venind de asemenea să mă vadă la orele 18, s-a arătat satisfăcut de evoluția crizei, a stăruit însă pentru urgentarea completei clarificări a situației politice și

pentru necesitatea să continuăm a îndruma politicește pe general, căruia și de astă dată îi contestă orice calitate de prevedere și perspicacitate politică.

I. Pădureanu era foarte nedumerit de faptul că nu i-a reușit să dea de urma lui Horia Sima care dintr-o dată s-a făcut nevăzut; mi-a demonstrat însă că legionarii nici nu pot, nici nu mai vor să dea îndărăt pe chestia Regelui Carol II. Către seară, Mihai Antonescu, în cadrul unei vizite, mă întreabă - din partea generalului - ce preferințe am personal în cadrul noului guvern care urmează să fie constituit de generalul Antonescu. Îi răspund că până la investirea generalului Antonescu eram ferm hotărât să nu-mi asum nici un rol activ în noul guvern: mersul evenimentelor m-au constrâns însă să iau asupra mea o răspundere morală în fața istoriei pentru însărcinarea dată generalului Antonescu și astfel lucrurile s-au schimbat: nu mă pot da la o parte de a contribui la reușita noului regim. Vreau să duc la bun sfârșit și chestiunea asigurării drepturilor populației românești din Ardealul de Nord, drepturi garantate prin Arbitrajul de la Viena și prin angajamentele lui von Ribentropp și contelui Ciano. În guvern cer un minister liniștit, condus în trecut de mine, unde să-mi pot cruța sănătatea și să am timp și pentru acțiunea necesară în legătură cu Ardealul de Nord. La rigoare, dacă nu s-ar putea altfel, aș accepta și Ministerul Internelor pentru un timp oarecare, ceea ce mi-ar da chezășia că acțiunea guvernamentală se îndreaptă pe calea consolidării urgente a nevoilor dinăuntru; în general însă mă satisface complet să fiu *un sfătuitor ascultat al generalului*, pentru buna îndrumare a lucrurilor. Mihai Antonescu m-a părăsit cu încredițarea cea mai categorică că generalul Antonescu va avea în vedere orice dorință sau sugestie din partea mea.

Abdicarea Regelui

La orele 19,30 am trecut pe la Președinție. Generalul Antonescu era plecat la Palat cu generalul David Popescu, Ministrul Internelor, pentru audiența de lucru, cu care prilej au făcut expuneri optimiste asupra situației, raportând că totul s-a calmat, iar ordinea și liniștea sunt restabilite și complet asigurate. În sala de așteptare era multă lume de cele mai contradictorii credințe politice: generalul Gavril Marinescu intenționa să-și ofere serviciile generalului Antonescu, legionarii moderați - socotiți disidenți - Bidianu și Noveanu îngrijorați, însă gata a continua exercitarea puterii, generalul Dom-

brovschi, primarul Capitalei, bine dispus și domic, dar sigur, de a rămânea părintele Capitalei. În fine, generalul Coroamă, de la amiază trecut din funcția de comandant al diviziei de gardă la demnitatea de comandant militar al Capitalei, și mulți alții. Generalul Coroamă era încruntat și închis. Generalul Antonescu s-a întors la orele 20 de la Palat și mi-a cerut voie să stea câteva clipe de vorbă cu Nichifor Crainic, ministrul Propagandei, înainte de a mă primi pe mine, cu care ar avea de discutat mai îndelngat. Am continuat câteva momente să stau de vorbă cu cei aflați în hall, când Ionel Tomaziu m-a chemat la telefon de la locuința mea și mi-a comunicat foarte agitat că în Piața Teatrului s-a dezlănțuit o mare demonstrație, se trage cu arma și mitraliera și demonstranții vor să înainteze către Palat. Concomitent se aude un viu foc de armă și mitralieră prin ușile deschise ale balconului din direcția Palatului. Intru fără protocol în cabinetul generalului Antonescu și îl informez în câteva fraze scurte despre cele auzite de mine la telefon. Generalul Antonescu cere, la rândul său, numaidecât relații de la Interne, Poliție, Siguranță și Comandamentul militar. Nimeni nu știe ce s-a întâmplat și ce se petrece. Ministrul Internelor și Prefectul Poliției nu au fost găsiți în birourile lor. Generalul Antonescu dă ordin prin telefon să nu se tragă, deoarece nu admite represiunea sângeroasă și cheamă pe generalul Coroamă din sala de așteptare. Îi cere, fără precizare, să ia măsurile de pază și ordine dictate de împrejurări. Generalul Coroamă ezită să dea un răspuns, având un aer de stingherealâ. Generalul Antonescu mă roagă să trec pentru o clipă în încăperea alăturată: după o așteptare de câteva clipe, mă cheamă din nou în cabinet și îi cere generalului Coroamă să repete în fața mea ceea ce i-a spus cu câteva momente în urmă între patru ochi. Generalul Coroamă, livid la față și cu ochii în lacrimi, declară: *„Nu pot trage nici pentru apărarea vieții Suveranului; ar fi o crimă împotriva națiunii"*. Intervin arătându-i că nu-i vorbă de așa ceva, nici noi nu admitem o represiune sângeroasă; viața Regelui însă trebuie apărată; n-are decât să multiplice cordoanele de soldați la infinit astfel prin masa soldaților să oprească năvala mulțimii către Palat. Generalul Antonescu aprobă măsura preconizată de mine, iar generalul Coroamă liniștindu-se, pleacă să ia măsuri și să dea ordine în consecință. Între timp sosesc rapoarte din toate părțile despre proporțiile și caracterul grav și agresiv al demonstrației de stradă. Rapoartele au fost însă toate mult exagerate, după cum m-am convins ulterior. Ion Gigurtu îl cheamă pe Antonescu la telefon și îi cere energic

să tragă în demonstranți, însă generalul Antonescu refuză și respinge intervenția în termeni violenți și brutali.

Generalul Antonescu, adresându-se către mine, fără introducere și fără motivare, îmi spune că vrea să mă roage să merg numaidecât la Palat și să fac un raport Regelui asupra situației. Îi răspund că nu pot face ceea ce îmi cere, deoarece nu am nici o calitate oficială și, deci, nici o răspundere pentru dominarea situației; el este președinte de Consiliu, investit cu puteri dictatoriale și, în această calitate, *are dreptul, dar îi incumbă și datoria* să raporteze Suveranului, să facă propunerile și să ia măsurile dictate de necesitate; *dacă însă dorește, sunt gata să-l însoțesc la Rege.* Generalul Antonescu se hotărăște să mergem imediat împreună la Palat. Urcăm într-un automobil, generalul Antonescu mă poftește să mă așez în dreapta lui, locotenent-colonelul Elefterescu ia loc lângă șofer. Străbatem până la Palat, fără a întâlni oameni masați în Calea Victoriei, nestingheriți decât de patrule militare care ne legitimează, apoi ne dau drumul. Se aud mereu focuri răzlețe de armă. Porțile curții Palatului sunt închise. Până când se deschide poarta, un agent de siguranță ne informează că o parte din demonstranți a vrut să atace Palatul pe din dos, însă garda din aripa dreaptă ar fi tras cu mitraliera în aer și, după primele rafale, mulțimea s-a risipit. Generalul Antonescu dă ordin ca garda să nu tragă decât în cazul în care s-ar încerca forțarea *ușilor Palatului*: trimite pe locotenent-colonelul Elefterescu cu automobilul la fața locului să culeagă personal informații, apoi urcăm scările cu colonelul Mihăilescu - foarte îngrijorat și deprimat - spre camera de lucru a ministrului Palatului, unde găsim pe colonelul Rusescu, singur. Urdăreanu demisionase în cursul dimineții. Cerem audiență imediată Regelui, care ne primește numaidecât, coborând din apartamentul său.

Generalul Antonescu începe să expună situația. După câteva minute, Regele întrerupe această expunere și cheamă prin telefon pe Urdăreanu care apoi asistă la toată audiența, fără a provoca prin prezența lui vreo observație din partea generalului Antonescu. Acesta arată în continuare că nu găsește sprijin la nici un factor de importanță, toți cerând abdicarea Regelui; situația nu mai poate fi stăpânită decât scurtă vreme și termină brusc, arătând că Regele trebuie să ia o hotărâre urgentă, după ce va asculta însă și expunerea mea. Generalul a fost reverențios, scurt, foarte rezumat și s-a complăcut în generalități. Nu a conchis la abdicarea Regelui și nici nu a făcut procesul domniei de zece ani, cum a pretins

câteva zile mai târziu în expunerea care i-a fost citită la radio. Din expunerea sa se subînțelege foarte vag că Regele ar urma să aleagă între represiunea violentă și abdicare.

Regele îmi dă cuvântul fără să reflecteze ceva la expunerea lui Antonescu. Încep să vorbesc grav și adânc mișcat. Arăt Regelui că acțiunea mea pentru salvarea Regelui și a țării și soluția mea, preconizată în mod statornic, s-a întemeiat pe trei factori socotiți de mine indispensabili; armata cu generalul Antonescu, elementele naționaliste cuprinzând neapărat și mișcarea legionară și fruntașii ardeleni. Hotărârea regală luată la timp util – înainte de Arbitrajul de la Viena – ar fi salvat fără greș situația; încă marți – înainte de dezlănțuirea demonstrațiilor de stradă – credeam ferm în putința de a salva pe Rege. Acum situața este pe de-a-ntregul schimbată; cu legionarii s-a produs ruptura definitivă și ireparabilă, iar ardelenii nu pot fi câștigați să patroneze evacuarea Ardealului de Nord, neîndrăznind să braveze opinia publică. Rămâne deci numai armata. Nu mă simt autorizat să interpretez sentimentele și atitudinea armatei, neavând legături intime cu ofițerimea și trupa; sunt însă dator să-i arăt o scenă petrecută în fața mea, completându-o cu o informație culeasă în cursul zilei. Istorisesc scena cu generalul Coroamă și vorbesc despre ostilitatea ofițerilor tineri, chiar și a celor de gardă față de Rege, apoi adaog că, dacă generalul care până la amiază a comandat divizia de gardă are această atitudine, Regele e dator să tragă cuvenitele concluzii în privința devotamentului corpului ofițeresc. La urmă arăt că, dacă și armata este nesigură și se prezintă astfel, după părerea mea, Regele este ținut să aleagă în fața următoarei alternative:

1. *Riscul vieții, primejduirea dinastiei și prăbușirea țării, dacă se încăpățânează să-și păstreze tronul;*

2. *Salvarea sa fizică, asigurarea continuității dinastice prin fiul său și mântuirea țării prin evitarea războiului civil, dacă se hotărăște să abdice.*

Aceste concluzii, neconcertate cu nimeni, îmi cauzează o adâncă durere. L-am iubit pe Rege, sincer și dezinteresat, și am încercat tot ce mi-a stat cu putință pentru salvarea domniei sale și îndrumarea ei pe calea cea bună. Acum nu-mi mai rămăsese altă datorie de îndeplinit decât evitarea prăbușirii totale a țării și salvarea vieții Suveranului. Represiunea sângeroasă contra mișcării legionare a fost posibilă cu doi ani în urmă, când fruntariile țării erau neștirbite, iar Regele se bucura de plenitudinea puterii și autorității în fața țării; totuși țara a fost zguduită din temelii. Acum răzvrătirea

legionară se sprijinea pe durerea și revolta întregii țări stârnită de pierderea succesivă a Basarabiei, Bucovinei de Nord și a Ardealului de Nord. Represiunea făcută în astfel de împrejurări ar fi dus inexorabil la război civil, vărsare de sânge și la prăbușirea țării. Nu mă gândesc o clipă la primejdia în care ne găsim cu generalul Antonescu, izolați în fața Regelui, înconjurat de devotații lui, care ne pot socoti de convenienţă și asociați cu adversarii care vor să-l răstoarne.

După ce am rostit cuvântul de abdicare, *urmează o tăcere lungă, tragică.* Regele stătea nemișcat, calm și demn, însă palid la față, la masa sa de lucru. După câteva momente nesfârșite, Regele se ridică de pe scaun și spune cu voce sugrumată că ar dori să rămână numai cu generalul Antonescu: îmi întinde mâna pe care i-o strâng cu căldură, apoi părăsesc camera. Nu l-am mai revăzut pe Rege. La plecare, generalul Antonescu m-a rugat să-l aștept la Palat.

6 septembrie 1940, vineri

Trec la colonelul Rusescu pentru a aștepta pe generalul Antonescu: îi expun pe scurt situația și alternativa în fața căreia se află Regele; îl sfătuiesc să stăruie pe lângă Rege pentru abdicarea imediată. Colonelul Rusescu deplânge întârzierile fatale și că sfaturile mele nu au fost ascultate. După 20-30 minute maximum mă cheamă generalul Antonescu care, în drum spre legația Germanei îmi spune că a cerut Regelui - după plecarea mea - abdicarea, i-a cerut să se hotărască până la orele 4, că Regele i-a replicat că nu are unde să se refugieze, iar el i-a promis să vorbească cu Fabricius. Părăsind pe Rege, a trecut pe la Marele Voievod Mihai, pe care l-a găsit deznădăjduit și în lacrimi: i-a spus câteva cuvinte de îmbărbătare și l-a asigurat de devotament și afecțiunea sa.

La legația Germană rămân cu Klugkist, iar generalul trece cu Fabricius în camera vecină. După câteva minute părăsim legația și generalul Antonescu îmi comunică că Wilhelm Fabricius în numele Germaniei a acordat azil Regelui, însă fără Elena Lupescu. Plecarea urmează să aibă loc dimineața, cu avionul. Trecem la Președinție, unde vine și doamna Antonescu care ne aduce sandviciuri, apoi plec acasă pentru o jumătate de oră. Acasă dau peste multă lume, familie, prieteni, cunoscuți; toți sunt neliniștiți și nedumeriți, neștiind ce se petrece. Îi liniștesc, spunându-le că lucrurile vor sfârși prin a se aranja cu bine, fără să precizez cele ce s-au petrecut. Mi se arată că demonstrația nu a fost serioasă

și că nu ar trebui să impresioneze pe Rege și pe guvern, că situația poate fi încă dominată cu hotărâre și energie.

Iau pe Gheorghe Barbul cu mine și îl pun să istorisească aceste informații împărtășite și de el generalului Antonescu, pentru a-l pune la încercare și a mă lămuri definitiv asupra gândurilor și hotărârilor sale intime! Antonescu îmi spune – rămași între patru ochi – *că rămâne ferm pe lângă soluția abdicării* și că la orele 3 îi va mai trimite o scrisoare Regelui în acest sens.

La orele 3 plec acasă, în așteptarea deznodământului. La orele 4, generalul David Popescu îmi telefonează de la Președinție că Regele încă n-a dat nici un răspuns, iar el a fost invitat urgent la Palat. Îl rog să comunice Regelui că sunt gata a-i arăta și mai pe larg situația și a examina starea de lucruri momentană, în interesul unei hotărâri cât mai urgente.

La orele 7 dimineața *îmi telefonează locotenent-colonelul Elefterescu că Regele a abdicat și Marele Voievod Mihai va depune jurământul la orele 8,30*: mă întreabă dacă doresc să fiu de față. Răspund că, neavând nici o calitate oficială, prefer să nu fiu prezent.

Mai târziu, am auzit că în noaptea fatală, Regele a făcut apel la Manoilescu, apoi la Gheorghe Brătianu pentru formarea unui guvern de rezistență. Amândoi au refuzat. Apoi generalii Argeșanu, Mihail și Paul Teodorescu s-au oferit să ne aresteze, să restabilească ordinea cu orice preț, cu ajutorul armatei, că, însă, până la urmă, și acest plan a căzut. Acceptarea și punerea în practică a acestui plan ar fi fost un act de disperare care nu ar fi salvat situația Regelui, ar fi compromis însă independența și existența țării. În adevăr, Regele avea împotriva sa: opinia publică, vechile partide, mișcarea legionară, o parte cel puțin a armatei și Germania atotputernică pe continent. O rezistență eficace față de toți acești factori era de neimaginat. Țara însă ar fi fost sfâșiată de sângeroase lupte interne, mergând până la război civil, ar fi fost supusă ocupației unor forțe militare străine și, după toate probabilitățile, dezmembrată de vecinii săi; sovieticii și ungurii în special scontau cu înfrigurare și neastâmpăr anarhizarea României, ceea ce le-ar fi oferit prilejul și pretextul intervenției dorite. Regele Carol II a fost mult mai patriot decât să expună țara sa pe care a iubit-o cu pasiune la astfel de primejdii mortale. Oricare ar fi fost greșelile săvârșite de Suveran și defectele sale, trebuie să i se recunoască fără rezerve înaltul patriotism de care a dat din nou dovadă prin actul de sacrificiu al abdicării.

În cursul acestei seri și nopți hotărâtoare și plină de primejdii ascunse, nu l-am văzut pe Mihai Antonescu: ulterior am aflat de la Gheorghe Barbul că a lipsit din București, afirmativ trimis într-o oarecare misiune la Brașov.

Dimineața la orele 9, Inculeț, informat de mine în amănunt despre cele petrecute în cursul nopții, deplânge lipsa de prevedere și de hotărâre în timp util a Regelui și recunoaște că s-a ajuns la cea mai bună soluție posibilă în situația dată; este de dorit o înțelegere cu mișcarea legionară și absolut necesar ca să continuu a îndruma politicește pe generalul Antonescu care, în această privință, nu ar atinge măsura inexorabilelor necesități și crudelor necesități. Anii ce au urmat au confirmat judecata lui Ion Inculeț, însă au scos la iveală și alte trei mari defecte ale generalului: *egocentrismul morbid, precum și lipsa de sinceritate și de lealitate.*

„Universul" lui Stelian Popescu a publicat un editorial de o necunoscută și neîngăduită vulgaritate la adresa Regelui abdicat, tatăl Regelui Mihai urcat pe tron.

La orele 12, legionarii în număr de 10-15.000, toți în uniforma verde, au făcut o impunătoare manifestație, ordonată și disciplinată, trecând prin Calea Victoriei, în fața Palatului Regal.

La orele 16,30 a venit la mine Alexandru Vaida-Voievod: aprobă tot ce s-a făcut. În cursul conversației îmi spune că Regele Ferdinand - cu ocazia renunțării la succesiune a lui Carol, în ianuarie 1926 - plângând cu hohote, i-a mărturisit lui Vaida că fiul său cel mai mare - cu toate calitățile ce le are - suferă și de un defect iremediabil, și anume de *„moral insanity"*: de atunci, adeseori a meditat asupra acestei destăinuri și a ajuns la concluzia că această scădere de ordin moral poate da explicația multor lucruri petrecute sub domnia Regelui Carol II, mai ales în ultimii ani.

Aud cu surprindere și stupoare de la Vaida-Voievod că e chemat de Regele Carol II în audiență pentru orele 17,30 și că deci Regele încă nu a plecat. Cunoscând pornirea opiniei publice, atât de atât și mai mult de incalificabilul atac al lui Stelian Popescu, dar, mai ales, inversarea crescândă din oră în oră a legionarilor contra Regelui Carol II, înverșunare care descoperă instigații și anumite intenții, încep să cred că viața Regelui este în primejdie și să am temeri serioase de deznodământ sângeros. Nu-mi pot da seama pentru care motiv Regele nu a părăsit țara, așa după cum se convenise.

Caut deci să văd imediat pe Wilhelm Fabricius. Îi spun fără înconjur că trebuie să facă posibilă plecarea imediată a Regelui

din țară, *altfel el și Germania s-ar putea încărca cu o răspundere morală îngrozitoare.* Fabricius îmi răspunde că Germania i-a oferit azil Regelui la Sigmaringen și trebuia să plece încă în cursul dimineții cu avionul, însă Regele Carol II a refuzat să plece fără Elena Lupescu, pe care însă Germania nu o poate admite și tolera pe teritoriul său; Guvernul român a cerut Elveției să primească pe Regele abdicat, Consiliul Federal a fost convocat pentru orele 19, atmosfera însă nu pare a fi prielnică unei hotărâri favorabile. Stăruiesc din răsputeri și cu o energie aproape brutală ca Regele să poată pleca numaidecât, iar la nevoie să aștepte 1-2 zile în Italia clarificarea lucrurilor și hotărârea în ce privește așezarea sa definitivă. Fabricius - impresionat - cheamă pe ministrul Italiei, Chigi, la telefon, îi comunică temerile și stăruințele mele, precum și propunerea făcută de mine. Chigi se arată favorabil sugestiei făcute de mine, însă are nevoie de o cerere formală din partea guvernului român în acest sens. Cum propunerea mea era a unui particular, fac sugestia prin Fabricius lui Chigi ca să cheme el la telefon pe Manoilescu, să caute să-l tragă de limbă și să-i smulgă prin dibăcie formularea unei cereri corespunzătoare. Încercarea era necesară pentru a nu pierde nici o clipă în plus. Chigi acceptă, se execută și peste aproximativ zece minute ne telefonează că i-a reușit să aibă din partea lui Manoilescu o cerere corespunzătoare. Odată plecarea hotărâtă și făcută posibilă, propun în continuare ca Regele să nu treacă prin Banat, unde pornirea contra lui din cauza pierderii Ardealului de Nord era mai mare decât în Vechiul Regat, ci de la Turnu-Severin până la Belgrad să facă drumul cu vaporul. Propunerea aceasta nu prinde și, până la urmă cade, deoarece generalul Antonescu comunicase că vrea să însoțească personal pe Rege până la frontieră și prin prezența sa să pună la adăpost pe Suveran de orice incident sau primejdie. Trag la îndoială că generalul Antonescu ar putea lipsi în împrejurările date din Capitală. Nici acest argument nu este luat în considerare. La despărțire, Wilhelm Fabricius se arată foarte mulțumit de soluția la care s-a ajuns și își exprimă părerea că nu este posibilă constituirea guvernului definitiv fără concursul legionarilor.

Regele a plecat în cursul nopții, împreună cu Urdăreanu și Elena Lupescu, cu un tren special, însoțit de colonelul aghiotant Filitti și o gardă militară, însă, după cum prevăzusem, *fără generalul Antonescu.* Recunoscut la Lugoj, trenul regal a fost atacat de legionari cu focuri de armă, cei din tren au fost nevoiți să se refugieze sub canapele de primejdia bătăii gloanțelor, iar la Timișoara

au scăpat cu viață din atacul legionarilor ieșiți la gară în așteptarea trenului, numai datorită prezenței de spirit a personalului și a mecanicului care au făcut să treacă trenul prin gară și prin Jimbolia fără oprire, în plină viteză, până pe teritoriul Iugoslaviei. Astfel legionarii urcați în autocamioane au dat greș cu urmărirea. O întârziere de încă câteva ore ar fi fost fatală și poporul român s-ar fi încărcat cu odiul oribil al unui regicid.

Am rămas stăpânit și astăzi de o adâncă mulțumire sufletească că am putut împiedica prin intervenția mea o astfel de groaznică și inutilă crimă.

Acasă mă așteptau mulți prieteni și cunoscuți care toți se interesează cu privire la modul cum s-au desfășurat evenimentele. Toți s-au bucurat că România a străbătut grava criză fără zguduiri și vărsări de sânge și se felicitau de soluția la care s-a ajuns. Criticile exagerate se întețeau la adresa Regelui abdicat, chiar și din partea acelora care nu au avut decât atenții și binefaceri din partea Lui. A fost o grăitoare dovadă la ce se reduce recunoștința omenească. Am dat urmare cu mare întârziere (abia la orele 23) invitației lui Alexandru Vaida-Voievod de a cina cu el și cu Neubacher la un restaurant din șosea.

Neubacher părea a fi jucat un însemnat rol în ațâțarea legionarilor împotriva Regelui Carol II și la montarea întregii acțiuni de înlăturare a Suveranului. Această presupunere se confirmă ulterior pe deplin. De altfel, Neubacher, trimis în România cu titlu de ministru plenipotențiar, însărcinat cu chestiile economice, era predestinat prin trecutul său la un astfel de rol; fusese unul dintre fruntașii mișcării național-socialiste din Austria și s-a distins atât prin abilitate, cât și prin energia revoluționară la realizarea Anschluss-ului. După Anschluss a îndeplinit un timp oarecare funcția de primar al Vienei.

Alexandru Vaida-Voievod îmi comunică că în cursul audienței, Regele Carol II s-a arătat calm și resemnat; l-a rugat stăruitor să poarte grijă și să vegheze asupra fiului său, tânărul Rege Mihai I: sugestia lui ca Suveranul abdicat să se întâlnească și cu mine a rămas fără răspuns. Pun în curent pe Vaida și pe Neubacher de intervențiile mele pentru accelerarea plecării Regelui Carol II din țară și de convingerea mea că prin plecarea imediată a Regelui s-a înlăturat primejdia unei agresiuni cu urmări fatale împotriva persoanei Suveranului. Alexandru Vaida-Voievod rămâne adânc impresionat.

M-am înțeles cu Neubacher să-i fac o vizită a doua zi la

orele 11. Conversația s-a prelungit apoi cu comentarea evenimentelor din ultimele zile.

La 6 septembrie au reapărut decretele din noaptea de 4/5 septembrie, modificate esențial și semnate de astă dată de Regele Mihai I, Președintele de Consiliu, investit cu depline puteri, devine Conducătorul statului, prerogativele regale se reduc și mai mult, miniștrii nu mai depun jurământul în fața Regelui, etc.

Statul legionar și constituirea noului Guvern

7 Septembrie 1940. Inculeț stăruie din nou ca să-mi asum neapărat un rol important pentru îndrumarea lui Antonescu, lipsit de simț politic.

La orele 10,30 am făcut o vizită generalului Antonescu, la Președinție. M-a întâmpinat cu mare afecțiune. *Generalul Antonescu mi-a mulțumit solemn în numele său și în acel al țării* pentru concursul neprecupețit și dezinteresat pe care l-am dat, fără de care dezlegarea crizei nu ar fi fost cu putință fără zguduiri, primejdii și poate grele sacrificii; ține să-mi arate *că va stabili și preciza el însuși rolul covârșitor pe care l-am jucat în fața țării și pentru istorie. Mă asigură la urmă de recunoștința lui statornică și nepieritoare.* I-am mulțumit generalului Antonescu pentru sentimentele ce-mi manifestă, adăugând că ceea ce am făcut, nu am făcut nici pentru a culege mulțumiri, nici de dragul recunoștinței, ci *numai îndemnat de conștiința mea și simțul datoriei către țară.* La urmă, generalul Antonescu m-a rugat să determin pe reprezentanții Germaniei să nu se lege de anumite persoane pentru constituirea noului guvern (cum ar fi Mircea Cancicov, Mitiță Constantinescu, Mihail Manoilescu și alții); ar dori ca Germania să aibă încredere deplină în el.

La orele 11 am avut întrevederea convenită cu Neubacher. Comentăm evenimentele din trecut și, mai ales, din ultimele zile, vorbim despre viitor. Neubacher felicită România că a știut să înlăture regimul și pe Regele Carol II, cu care Germania nu mai putea colabora; formula de viitor nu poate fi decât statul legionar și, deci, o colaborare organică cu mișcarea legionară. Transformarea nu trebuie să fie bruscă, ci ar urma să se facă în etape, fără zdruncinarea vieții economice. Crede că legionarii să se mulțumească cu departamentele educației, propagandei, internelor și nu organizarea politică a națiunii; ar fi de dorit ca Horia Sima să nu-și asume

nici un rol efectiv în guvernare; în generalul Antonescu Germania are încredere, nu-i impune nici o persoană, însă *colaborarea cu legionarii este o condiție absolută.*

La ora 17,30 m-am văzut cu Manoilescu la Externe; am discutat chestii politice interne și externe. M-a consultat asupra rechemării șefilor de misiuni din străinătate, cunoscuți ca adversari ai noii orientări externe a României; am verificat cu ușurință atitudinea fiecăruia; Gafencu urma să fie rechemat de la Moscova; cum însă Gafencu era agreat de Soviete și Germania nu dorea momentan o înăsprire a raporturilor noastre, la dorința Berlinului - ce stranie susținere! - Gafencu va fi fost menținut și-și va fi păstrat postul până la izbucnirea războiului cu Rusia Sovietică. I-am spus lui Manoilescu că am impresia că generalul Antonescu nu va face apel la el pentru constituirea noului guvern.

La orele 19,15 am făcut o vizită lui Horia Sima, la sediul legionar din str. Gutenberg, redeschis. Foarte multă lume legionară în uniformă era într-o continuă forfoteală. Am constatat mai puțină ordine și disciplină decât pe vremea generalului Cantacuzino și Corneliu Zelea-Codreanu, în toamna anului 1937, când fusesem mai pe urmă la acest centru al mișcării. Trecem în revistă evenimentele ultimelor zile. Horia Sima îmi mărturisește că până marți la amiazi a așteptat și a vrut în mod sincer să salveze pe Rege; după această dată, nu a mai fost cu putință o rezistență față de presiunea legionarilor, iar după lansarea manifestelor și dezlănțuirea demonstrațiilor, salvarea Regelui a fost o imposibilitate. În privința *continuării acțiunii* de înlăturare a Regelui a fost *de perfect acord cu generalul Antonescu* cu care s-a văzut și înțeles în acest scop.

Am bănuit acest lucru de miercuri noaptea, iar joi seara bănuiala mi s-a întărit. Atunci mi-am dat seama încotro se îndreaptă mersul evenimentelor și cum acest mers nu mai putea fi oprit, mi-am concentrat eforturile pentru salvarea vieții Regelui și a continuității dinastiei.

În continuare, l-am pus pe Horia Sima în curent cu formula auzită de la Neubacher, cu care se declară în principiu de acord. Horia Sima acordă deplină încredere generalului Antonescu, *îl recunoaște de conducător al țării, nu și însă al mișcării legionare; statul legionar nu revendică însă în mod exclusiv guvernarea.* Cu generalul va negocia în spirit de încredere și largă înțelegere, fără târguială; speră că înțelegerea se va face. Îl sfătuiesc la moderațiune și stăruiesc asupra urgenței clarificării definitive a situației.

Două săptămâni mai târziu, venind de la Budapesta, am avut o întrevedere cu generalul Antonescu asupra chestiunilor ce se puneau tot mai dureros și tragic în legătură cu soarta românilor din Ardealul de Nord. La întrevederea din sufrageria improvizată la Președinție a asistat un timp oarecare și doamna Maria general Antonescu. Generalul Antonescu, la un moment dat, mi-a repetat din nou că vrea să constituie un Consiliu de Stat, alcătuit dintr-un număr redus de membri de mare autoritate și experiență: acest Consiliu va fi adevăratul guvern chemat să hotărască și să îndrume miniștrii în concepția sa reducându-se la rolul de simpli executanți ai hotărârilor luate de Consiliu. Mi-a destinat un loc de frunte în acel Consiliu de Stat și vrea să mă roage să accept și misiunea de reprezentant diplomatic al României la Berlin. În orice caz, mă asigură că el, *generalul Antonescu nu va fi niciodată ingrat față de mine*. Ce vor fi însemnat aceste încredințări de recunoștință și gratitudine, se va vedea mai târziu. După doi ani de colaborare lăturalnică, când am căutat să îndrept în măsura posibilului inconvenientele, greșeli și, mai ales, incoerența acțiunii diplomatice a guvernului în interesul refacerii granițelor României Mari, lucrând adeseori în condiții incompatibile cu trecutul meu politic și fără nici o remunerație, Mihai Antonescu a crezut că a sosit momentul să se debaraseze de o colaborare și un control socotit incomod.

În plină polemică cu Iuliu Maniu ce se desfășura printr-un schimb de scrisori succesive, Mihai Antonescu a intervenit din senin și, sesizându-se de o frază în care, după ce îi imputam lui Maniu că *ceea ce am făcut împreună cu generalul Antonescu în primele zile ale lunii septembrie 1940, putea face el cu mai multă ușurință*, mi-a adresat o scrisoare jignitoare și în desăvârșită contradicție cu adevărul istoric. Acest act insolit și caracteristic a determinat un schimb de scrisori între mine și Mihai Antonescu și între mine și generalul (mareșalul Antonescu), pe care le reproduc în întregime în anexă.

Trebuie să menționez, pentru a preciza întregul adevăr că, după informații primite ulterior, mareșalul Antonescu a refuzat un timp oarecare semnătura care i s-a cerut pe scrisoare și numai doamnei Veturia Goga și doamnei Maria Antonescu le-a reușit să-i smulgă semnătura indispensabilă. Scrisoarea a fost apoi antedatată și remisă mie după mai multe zile de la data ce o purta. *Prin acest act de elegantă gratitudine a luat sfârșit orice colaborare și contact între mine și cei doi Antonescu*. Mihai Antonescu nu s-a dat îndărăt de la încercarea de a monta intrigi și cabale

împotriva activității mele în cadrul delegației româno-ungare, scotocind arhivele ministerelor pentru a găsi urme de profituri bănești în sarcina mea; încercare sortită insuccesului, pentru simplul motiv că *în viața publică am exclus cu desăvârșire orice interes pentru avantaje materiale.*

8 septembrie 1940. La orele 12,30 am trecut pe la Președinție unde am dat numai de Mihai Antonescu care, de pe acum, făcea și dregea toate, agreat fiind cu titlul de ministru, deși nu avea nici o calitate oficială. I-am atras atenția asupra primelor greșeli de ordin personal, săvârșite din necunoașterea oamenilor și dedesubturilor politice. Astfel, consilierul Meculescu fusese numit într-o comisie de control, același Meculescu pentru a cărui transferare la Curtea din București sub ministeriatul meu din 1931 Elena Lupescu s-a făcut luntre și punte, recurgând chiar la intervenția Regelui. Am refuzat; alții însă au fost mai docili! E straniu ca noul regim să recurgă din prima zi la un protejat al Elenei Lupescu. Nici Vântu nu era potrivit pentru demnitatea de primar general al capitalei: Vântu a fost omul tuturor deținătorilor puterii și al tuturor credințelor politice, cu credința naționalistă nu a avut însă nimic comun. Mihai Antonescu s-a scuzat că Vântu îi este coleg și prieten personal, iar că Meculescu a făgăduit că va face verificarea cuvenită.

După-masă, la orele 16,30 am primit vizita lui Ionel Pop care, prin dr. I. Buia, și-a exprimat dorința să mă vadă. Ionel Pop este nepotul lui Maniu, inteligent, foarte instruit, însă intrigant, nepolitic și tot așa de negativ și steril ca și Iuliu Maniu. Ionel Pop mi-a arătat că și *Iuliu Maniu este pentru orientarea către Berlin*, însă trebuie protestat cu indignare contra hotărârii de arbitraj; Maniu este gata să dea concurs generalului Antonescu la guvern, în care scop are de pe acum desemnați doi delegați ai Partidului Național-Țărănesc; așteaptă vizita și propunerile gneralului Antonescu. Ionel Pop mă autorizează să transmit cele de mai sus generalului Antonescu, nu însă ca hotărâri ale lui Iuliu Maniu, ci ca informații din partea lui Ionel Pop, informații care s-au desprins neîndoielnic din conversațiile lui cu Iuliu Maniu. I-am răspuns fără zăbavă: *„Iuliu Maniu ar trebui să rămână la vechea lui orientare externă, adică cu Anglia: altfel, nimeni nu va crede, nici în țară, mai ales însă peste hotare în sinceritatea convertirii*, ceea ce va crea mari inconveniențe țării. România trebuie să facă o politică realistă, acum a sunat ora acelora care au militat pentru colaborarea cu Germania, *avem însă nevoie și de rezerve*. Dacă

soarta războiului s-ar întoarce, ceea ce eu personal nu cred, eu aș fi cel dintâi care să cer ca Iuliu Maniu să ia puterea. Până atunci însă, Iuliu Maniu nu poate aduce mai mare serviciu țării, decât *dacă stă liniștit și păstrează o completă rezervă.* Mai ales un om de talia lui Maniu trebuie să înțeleagă că nu poți face toate politicile. Când o concepție politică se năruie, exponenții concepției perimate nu pot fi și oamenii politicii diametral opuse. Convertiri din Saul în Paul sunt minuni, deci fenomene excepționale care nu pot fi generalizate în viața politică fără prejudicii grave pentru țară".

Ionel Pop nu prea a vrut să înțeleagă acest simplu adevăr: Maniu vroia puterea, cel puțin în parte, și dacă nu o poate avea, nu-l mai satisface nimic.

L-am informat în continuare de cele petrecute la Viena și asupra evenimentelor ultimelor zile. Ionel Pop își exprimă nemulțumirea că în țară se trece cu prea mare ușurință peste pierderea Ardealului. Tineretul naționalist este beat de fericire din cauza victoriei în politica internă și uită de ciuntirea teritoriului național.

Răspunzând, îi arăt că patriotic este *să afirmi cu tărie drepturile românești,* nu însă să manifești *indignare* și, mai puțin, să îndemni la rezistență armată populația civilă din Ardeal, ceea ce nu poate duce decât la masacrarea românilor fără rost și fără folos. Pare însă că Iuliu Maniu ar fi renunțat la această acțiune nebunească, după ce însă el și oamenii lui la Cluj au atâțat mulțimea în acest sens. Ionel Pop replică vag și încurcat la aceste puneri la punct.

9 septembrie 1940, luni

În cursul dimineții l-am întâlnit pe generatul Antonescu la Președinție: la întrevedere a luat parte și Mihai Antonescu. Reamintesc greșelile remarcate ieri. Mihai Antonescu recunoaște că am avut dreptate în cazul Meculescu, însă îl scuză că a avut numai o legătură trecătoare cu Elena Lupescu, la care a recurs în disperare de cauză că nu se putea altfel transfera la București.

Pun la curent pe generalul Antonescu cu întrevederile avute cu Neubacher și Horia Sima. Mihai Antonescu este pornit și iritat împotriva pretențiilor legionarilor care ar vrea să înlăture virtual pe generalul Antonescu. Restabilesc adevărul, subliniind bunele dispoziții manifestate de Horia Sima față de generalul Antonescu și hotărârea sa de a ajunge la o înțelegere leală, fără pretenții exagerate și fără târguială. Generalul Antonescu face observații lui Mihai Antonescu - cu aer de reproș - că informațiile lui ar fi exagerate și necorespunzătoare realității. Generalul Antonescu se

decide să reia contactul și conversațiile cu Horia Sima, de astă dată personal: dă ordin lui Mihai Antonescu să-i aranjeze pentru a doua zi o întâlnire cu Horia Sima. Generalul Antonescu mărturisește că ar dori să formeze un guvern din oameni noi care nu au jucat nici un rol până acum. Îmi vorbește despre misiunea mea la Berlin pe care ar dori să mi-o încredințeze. Pentru negocierile de la Budapesta îmi *dă mână liberă*, deoarece aș cunoaște chestiile și problemele mai bine decât oricine. Mihai Antonescu insistă pentru necesitatea și utilitatea misiunii mele în străinătate. Rămân cu impresia netă că Mihai Antonescu este potrivnic înțelegerii cu legionarii, iar pe mine vrea să mă vadă cât mai repede peste graniță, într-o misiune cu caracter statornic și prelungit. Nu mai încape nici o îndoială că vrea să scape de orice concurență pe lângă generalul Antonescu, în îndrumarea politică a țării. Înainte de a ne despărți, îl sfătuiesc pe generalul Antonescu să se înțeleagă cu Horia Sima în condiții lipsite de exagerări, mai ales că înțelegerea este susținută cu tărie și de cercurile germane.

10 septembrie 1940, marți

Dimineața. Ion Inculeț a venit să se informeze asupra situației; nu se împacă deloc cu plecarea mea în străinătate și a insistat să iau cel puțin Externele.

La orele 11 am făcut o vizită lui Chigi. M-a primit cu o căldură puțin obișnuită; exprimă aprecieri ditirambice la adresa mea și îmi spune că s-ar considera foarte onorat dacă l-aș considera ca pe un prieten. Se plânge de resentimentele pe care le arată toți românii față de Italia, din cauza Arbitrajului de la Viena. Îl liniștesc că această stare de lucruri va fi trecătoare și se va risipi *dacă Italia în viitor ne va susține* și, mai ales, ne va da un concurs categoric pentru stabilirea și respectarea drepturilor populației românești din Ardealul de Nord. Îmi promite tot concursul Italiei pentru misiunea mea de la Budapesta; apoi trece la perspectivele de viitor ce le poate avea România în Balcani, în colaborare cu Italia și cu concursul acesteia. Mă menține într-o desăvârșită rezervă în privința sugestiilor balcanice.

La orele 12 am trecut pe la legația Germană. Fabricius îmi promite formal concursul Germaniei la Budapesta. Pot face oricând apel la ministrul Germaniei din Budapesta, von Erdmannsdorff, care va primi cuvenitele instrucțiuni în acest scop. Dacă nu ne vom putea înțelege cu guvernul ungar, *Germania* - prin Arbitrajul

prevăzut și în actul de la Viena – *va impune același statut în favoarea românilor, pe care l-a obținut pentru germanii din Ungaria.*

La orele 13 am văzut pe generalul Antonescu între uși, fiind grăbit să plece. Are o ieșire violentă împotriva ardelenilor care trădează resentimente pasionate, reținute. Refuză să acorde mijloace financiare pentru ziarul românesc „Tribuna", care apare la Cluj. La insistența mea însă, mă autorizează să fac cum voi crede de cuviință, un aranjament provizoriu, urmând ca la Cluj, la fața locului, să soluționez și această chestie. (Planul nostru era ca, după deschiderea Conferinței de la Budapesta, să cerem mutarea ei la Cluj, pentru a fi în mijlocul populației românești și a o asista cu mai multă eficacitate). Generalul Antonescu nu are încredere în Emil Hațieganu, care a fost proclamat la Cluj conducător al românilor din teritoriul ocupat; ar vrea să fie înlocuit. Îi atrag atenția că ar fi greșit ca noi să ne amestecăm deocamdată în organizarea internă a românilor din Ardealul de Nord și să înlăturăm persoane în jurul cărora românii înțeleg să se grupeze. *Rolul României libere nu este să dezbine, ci să-i unească într-un singur mănunchi.* După aceste observații, generalul Antonescu acceptă punctul meu de vedere.

La orele 17 m-am dus la nunțiul Andrea Cassulo. Nunțiul îmi transmite binecuvântarea Papei și a sa pentru acțiunea chibzuită, patriotică și înțeleaptă pe care am întreprins-o și am desăvârșit-o, precum și pentru misiunea mea nouă la Budapesta. Nunțiul îmi promite concursul Vaticanului pentru aranjarea satisfăcătoare a situației Bisericii Unite din Ungaria. Ar vrea ca Biserica Unită să fie grupată și organizată într-o provincie metropolitană, fără nici o legătură cu episcopia maghiară de Hajdubrog.

Seara, dr. I. Buia mi-a cerut concursul ca să-l vadă pe generalul Antonescu, căruia i-a adus scrisori și informații de la doamna Goga, Emil Hațieganu și alți fruntași români.

11 septembrie 1940, miercuri

La 10,30 l-am văzut din nou pe Neubacher, care îmi expune din nou concepția și sugestia germană în ce privește definitiva așezare a noului regim. Această concepție se rezumă în formula: *Stat legionar cu generalul Antonescu ca și conducător!* Înțelegerea cu legionarii este o necesitate. În viitor – dacă se clarifică lucrurile în acest sens – România poate conta pe concursul cvasinelimitat al Germaniei. Germania dorește ca armata română să fie întâia în Europa, după cea germană, o armată de șoc de prim ordin. În ce privește relațiile economice, *Germania nu vrea o Românie*

exploatată, sărăcită și nemulțumită, ci o Românie prosperă și satisfăcută. Germania este numai împotriva industriilor parazitare, în schimb, *favorizează crearea industriilor cu baze naturale în România.* În comerțul extern, *țăranul român trebuie să-și valorifice produsele tot așa de bine și remunerator ca și agricultorul german și să-și procure articolele industriale de care are nevoie, cu aceleași prețuri scăzute ca și germanul.*

La 11,30 am trecut pe la dr. C. Angelescu. Informându-l de cele petrecute la Viena și la București până la abdicarea Regelui, mă îmbrățișează și-mi spune că am adus cele mai patriotice servicii care se pot cere unui om politic.

La orele 12 am stat de vorbă cu Mihail Manoilescu la Externe asupra misiunii mele la Budapesta. Am căzut de acord ca să storc maximum de avantaje în favoarea românilor din Ardealul de Nord pentru perioada de provizorat care putea să fie de mai scurtă sau mai lungă durată. Ministrul Ungariei, Ladislau Barodssy, venise și el la Ministerul Afacerior Străine să se intereseze de plecarea mea, credea că voi găsi o bună și prielnică atmosferă la Budapesta. Ne reproșează că slujbașii români, în marea lor majoritate, au plecat din teritoriul cedat. Guvernul ungar ar fi dorit să rămână și să-i mențină pe toți (?). Reclamă pe prefecții de Târnava-Mare și Brașov care ar fi expulzat pe toți ungurii originari din Nordul Transilvaniei.

Tot la Externe am stat de vorbă cu colonelul Rusescu, care îmi arată că el și Urdăreanu au prevăzut de luni de zile că lucrurile evoluează către deznodământul abdicării; au căutat să-l pregătească pe Rege, din bună vreme, pentru această eventualitate. Au încercat zadarnic în ultimii ani să rețină pe Suveran de la măsuri și atitutini care i-au fost adânc dăunătoare; nimeni nu l-a putut influența în bine. Singura care a avut înrâurire reală în rău a fost Elena Lupescu. El, colonelul Rusescu, a fost un înfocat admirator al Regelui, a lucrat și s-a expus pentru reușita restaurării, însă de când a fost detașat la Palat și a văzut ce se petrece, mereu i-au sunat în urechi cuvintele lui Ionaș Grădișteanu, care îl avertizase că toate strălucitele calități ale Prințului Carol sunt contrabalansate de un defect fatal, și anume că Prințul Carol alege întotdeauna dintre soluțiile posibile pe cea mai rea și dintre cele mai rele pe cea mai încurcată.

La orele 10,30 am trecut pe la Președinție. Generalul Antonescu refuză să-l primească pe doctorul Buia, care i-a adus informații și scrisori de la doamna Goga, Emil Hațieganu și alți fruntași,

precum și o cutiuță cu pământ de pe mormântul lui Octavian Goga. Îl găsesc iarăși enervat și pornit împotriva ardelenilor care i-ar cere mereu bani. Caut din nou să-l potolesc și să-l fac să înțeleagă că *rezistența românilor din Ardealul de Nord este în funcție și de fondurile bănești pe care numai guvernul român poate și trebuie să le acorde fără precupețire.* Cu Horia Sima încă nu a avut întrevederea personală proiectată.

După-masă am consacrat-o lucrărilor pregătitoare în vederea negocierilor de la Budapesta.

Seara am dat dispoziții prin telefon directorului Băncii Albina din Cluj, Marius Peculea, ca *să avanseze lui Emil Hațieganu de îndată toate sumele necesare pentru asigurarea apariției ziarului „Tribuna Ardealului".* Măsura am luat-o pe răspunderea mea personală. Marius Peculea – înțelegător al rostului ziarului – mi-a promis că încă în acea seară va face plata.

12 septembrie 1940, joi

Dimineața am continuat cu adunarea și sistematizarea materialului documentar pentru Conferința de la Budapesta, a cărei deschidere a fost fixată de cele două guverne pe ziua de 14 septembrie.

La orele 11,30 am trecut pe la generalul Antonescu, unde întâlnesc pe mitropolitul Bălan. Generalul Antonsecu îl califică în fața mea de important factor și fruntaș al Ardealului. Mitropolitul Bălan îmi anunță vizita sa pentru după-masă.

Vorbim cu generalul Antonescu despre iminentele negocieri de la Budapesta. Îi arăt felul meu de a vedea lucrurile și îi schițez în linii generale obiectivele pe care trebuie să le urmărească guvernul român, precum și ierarhizarea lor. Generalul Antonescu este de acord întru toate, fără nici o observație: dorește ca până deseară să schițez în scris programul de acțiune, fiind necesar ca în probleme așa de importante și dificile să rămână o urmă scrisă necontroversată. Luăm întâlnire pentru orele 20.

La orele 16, Alexandru Vaida-Voievod își exprimă regretele că plec și cu melancolie se întreabă cui să se adreseze în lipsa mea și cine o să-l mai pună în curent cu cele ce se petrec. La despărțire îmi urează emoționat succes.

Mihai Manoilescu, trecând pe la mine, crede că își va păstra locul în noul guvern. Nu îl încurajez în această credință, impresiile mele fiind altele.

La orele 17 vine mitropolitul Bălan care se informează la început de evenimentele mai recente. Exprimă nedumerire și

neîncredere față de Germania. În legătură cu abdicarea se arată sever la adresa Regelui și vrea să-și dea aere de a fi jucat un rol important. Îl readuc imediat la realitate. Îi reamintesc că am apelat la mitropoliți și alți fruntași ai Ardealului, cu două luni în urmă, pentru o acțiune comună pe lângă Rege, în scopul de a-l debarasa de anturaj și a-l salva pe Rege și țara, că deși el, *mitropolitul Bălan la început a fost de acord, până la urmă s-a eschivat de la acțiune, pe care astfel a zădărnicit-o*, sub pretextul că încă nu a sosit momentul, că nu e încă oportun, *că înalta ierarhie trebuie să rămână* o rezervă pentru cazuri excepționale, că a rămas această poziție, deși i-am demonstrat că evenimentele excepționale și grave nu se anunță cu mult înainte dând răgaz pentru ținerea de sfaturi și parasfaturi în timp util. Din cauza zădărnicirii acțiunii colective, am activat de unul singur și pe cont propriu, iar dacă nu am reușit pe deplin, cum aș fi dorit, cel puțin am conștiința împăcată că *mi-am făcut datoria întreagă față de tron și țară, fără ezitări și calcule mărunte*. Mitropolitul Bălan a înțeles lecția și nu a mai insistat.

În continuare, mi-a arătat cum a cutreierat Ardealul de Nord și a îndemnat pe toți să rămână pe loc, încurajându-i și împărțind episcopilor și preoților fondurile obținute de la guvern. Episcopilor și preoților ortodocși, plecați de la reședințe, le-a dat ordin categoric să se întoarcă la postul lor de îndrumători ai turmei credincioase. Îl felicit pe mitropolit pentru atitudinea sa. Fiindcă însă are aerul de mă face să înțeleg că el este autorul acordării de fonduri pentru rezistența clerului, îl informez *că inițiativa și propunerea au fost ale mele*, făcute a doua zi după întoarcerea de la Viena. Guvernul a aprobat-o de îndată și a luat măsurile dictate de împrejurări. Socotesc că guvernul a avut o bună inspirație adresându-se unui înalt ierarh pentru distribuirea fondurilor la fața locului, însă era de dorit să se adreseze și mitropolitului unit de la Blaj, deoarece majoritatea românilor din teritoriul cedat (70-80%) aparțin bisericii unite. Mitropolitul Bălan a înghițit și această nouă lecție care, însă, nu cred să fi sporit simpatia sa pentru mine care, de altfel, nu am fost cruțat de lucrăturile lui izvorâte din resentimente confesionale nici în trecut.

Pe urmă îl informez pe mitropolitul Bălan asupra problemelor de viitor, mai ales asupra celor interne. Îi arăt necesitatea colaborării generalului Antonescu cu mișcarea legionară. Mitropolitul nu are nici o obiecțiune sau nedumerire. De altfel, aceasta a fost continua notă a atitudinii sale: *docil și lingușitor față de deținătorii puterii*

și ai fondurilor, indiferent și aspru în judecată față de cei căzuți sau înlăturați de la putere.

La orele 20,30 am întâlnit din nou pe generalul Antonescu, căruia îi prezint proiectul meu scris pentru programul Conferinței de la Budapesta care cuprinde și condiția mâinii libere în conducerea negocierilor. Generalul Antonescu a acceptat proiectul și l-a semnat.

Din acest act se vede că *toate aranjamentele erau subordonate* acordului politic privind statutul populației românești din Nordul Ardealului. Ulterior am mers și mai departe, până la *încetarea totală a raporturilor și schimburilor economice cu Ungaria*, condiționând reluarea lor de acordarea unui statut agreat de guvernul român pentru conaționalii din Ardealul de Nord și respectarea efectivă a acestui statut. Această linie de conduită, însoțită de prompta, automata aplicare de măsuri de represalii față de ungurii din România, ar fi constrâns guvernul ungar să se cumințească și să respecte viața, libertatea și averea românilor din teritoriul vremelnic cedat. Ce împrejurări și cine au zădărnicit punerea în practică a acestei concepții, se va vedea în capitolele următoare.

Generalul Antonescu mi-a comunicat că are de gând să formeze un guvern de simpli executanți. Guvernarea propriu-zisă și legiferarea vrea să le facă cu ajutorul unui Consiliu de Stat. Se gândește să-mi ofere un loc în acest Consiliu de Stat sau postul de ministru plenipotențiar la Berlin. În cuvântarea sa de azi la radio a subliniat rolul meu în chestia abdicării Regelui*. Va face acest lucru mai pe larg în istoricul ce-l va da în curând publicității. A ținut însă să facă, de pe acum, o primă precizare, deoarece sunt mulți care caută să răstălmăcească lucrurile și rolul jucat de mine: mai ales, unii ardeleni au încercat să-l pună în gardă împotriva mea, deoarece m-aș erija în exponent al întregului Ardeal, deși am multe adversități între ardeleni, mai ales la „ortodocși". El le-a răspuns tuturor că nu am acționat în numele Ardealului, ci pe cont propriu și în mod dezinteresat. Înțeleg numaidecât că Iuliu Maniu și mitropolitul Bălan au fost neprihăniții exponenți ai acestei acțiuni de otrăvire a raporturilor mele cu generalul Antonescu.

Îi replic generalului Antonescu că încă o dată țin să se știe că nu aștept nici recunoștință, nici demnități și funcții pentru ceea ce am făcut. Aș prefera să-mi caut de sănătate. Dacă am acceptat să plec la Budapesta, o fac numai fiindcă anume garanții și

* Din această expunere se poate constata cât de vagă și incompletă este darea de seamă a generalului Antonescu, cel puțin în ce privește rolul jucat de mine. Peste câteva zile, darea de seamă a fost republicată; ea este caracterizată de aceeași lipsă de sinceritate și lealitate.

declarații s-au dat sau s-au făcut față de mine, că sunt în curent mai mult decât alții cu toate problemele care se pun și vreau să ajut pe românii căzuți în robie. Cu aceasta însă, misiunea mea s-a terminat.

Generalul Antonescu *protestează cu tărie împotriva eventualei mele retrageri din activitatea politică*, el și țara neputându-se lipsi de mine. *Va ști să mă determine la o altă hotărâre și să mă rețină.* Îmi urează apoi cel mai deplin succes și mă roagă să-i vorbesc direct lui prin telefon, oricând voi crede de cuviință.

Acasă, profesorul Coriolan Tătaru și doctorul Constantin Stanca refugiați de la Cluj, îmi istorisesc cu adâncă emoție despre ultimele zile ale stăpânirii românești în capitala Ardealului.

13 septembrie 1940, vineri

La orele 6,45 dimineața, însoțit de o numeroasă delegație, am plecat la Budapesta.*

* În arhiva familiei se mai află trei dosare voluminoase cu copii ale schimbului de telegrame descifrate și rapoarte, prilejuite de misiunea de la Budapesta și Berlin.

III. CORESPONDENȚA CU ION și MIHAI ANTONESCU

Anexa 1

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI
VICEPREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI
Nr. 859 Cab/942

București, 21 iulie 1942

STIMATE DOMNULE POP,

Vă mărturisesc prin aceasta surprinderea mea că n-ați primit numirea de Consilier Technic pe lângă Ministerul de Externe.

Din convorbirea pe care am avut-o cu D-vs. când v-am spus că sunt împotriva numirei de înalt comisar al refugiaților pe care mi-ați propus-o și la care mi-ați răspuns că atunci să vă dau titlul pe care-l cred, ca și din relatările personale ale d-lui atașat de legație Gh. Barbu, care m-a informat că Dvs. primiți calitatea de Consilier, eu am crezut că numirea pe care o fac este corespunzătoare dorinței Dvs.

Dacă Dvs. doriți, deci, să lucrați - și presupun acest lucru, pentru că m-ați ajutat atât de mult în acțiunea pentru refugiații din Transilvania de Nord și constatarea tratamentului românilor din Transilvania de Nord - vă rog să comunicați d-lui secretar general Davidescu, punctul Dvs. de vedere în această privință.

Primiți, vă rog, Domnule Ministru, asigurarea stimei mele.

VICEPREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI ȘI MINISTRUL AFACERILOR STRĂINE,

ss/M. Antonescu

DOMNIEI SALE
DOMNULUI VALER[IU] POP

Anexa 2

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI
VICEPREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI

București 23 iulie 1942

Nr. 5022 Cab.

„Primit la 28.VII.1942 ora $11^{1/2}$ VP"

Domnule Valer Pop,

Am citit scrisorile Dvs. adresate d-lui Maniu, prin care încercați să lămuriți poziția Dvs. morală din 1940.

Fără a intra în considerarea tuturor argumentelor Dvs. privitoare la explicarea pe care o dați poziției morale a Regelui Carol al II-lea, a guvernului Tătărescu și a Dvs. personală, în legătură cu evenimentele internaționale ce au urmat în septembrie 1940 - fiindcă asupra acestui lucru nu toate datele au fost publicate și cunoscute, pentru ca să se poată rosti o judecată - mă simt totuși obligat să intervin în această corespondență pentru a o adnota cu o lămurire necesară adevărului și istoriei.

La pagina II-a a uneia din scrisorile Dvs., adresată d-lui Maniu, afirmați:

„Erați dator să răsturnați Rege și guvern și să luați în mână răspunderea rezistenței".

„*Ceea ce am făcut împreună cu generalul Antonescu* peste câteva zile puteați să faceți Dvs. din prima clipă a cunoașterii Arbitrajului, fără nici o dificultate".

Domnule Valer Pop, afirmația aceasta a Dvs. - v-o spun deschis - o găsesc pretențioasă, lipsită de adevăr istoric și de natură să legitimeze răspunsul care vi se cuvine.

Nu intru în discuția problemei, dacă oricine - fie chiar și Dvs. - puteați să faceți o lovitură de stat și să răsturnați regimul de atunci, „fără nici o dificultate".

Istoria va judeca mai bine împrejurările loviturei de stat din septembrie 1940, atunci când toate datele acestui act național și istoric vor ajunge să fie cunoscute și va stabili dacă lucrul a fost chiar atât de simplu cum îl credeți Dvs.

Mă țin însă dator să lămuresc formula Dvs.: „*Ceea ce am făcut împreună cu generalul Antonescu*".

Dvs. știți bine că în împrejurările loviturei de stat din septembrie 1940, n-ați apărut decât în ultimul moment.

Ați apărut ca om de încredere al Regelui Carol al II-lea, dar nu al generalului Antonescu.

N-ați avut nici un amestec cu lovitura de stat, ci în calitatea Dvs. de om de încredere al Regelui Carol al II-lea ați făcut unele legături între fostul Suveran și generalul Antonescu ca și față de legația germană, de unde vă amintiți că ați primit răspunsul care se cuvenea și Regelui și Dvs. (răspunsul acesta va rămâne în notele mele diplomatice);

Că în această calitate de om de încredere al lui Carol al II-lea, dar nu al generalului Antonescu, Dvs. veți fi stabilit, prin comunicările ce ați făcut, o contribuție pe care istoria o va judeca, aceasta rămâne să fie examinat de cercetătorii de mâine.

Dar în nici un caz lovitura de stat nu este opera Dvs. și la ea n-ați contribuit cu nimic, decât cel mult în spatele perdelelor și al ușilor, dar nu în fața istoriei și a țării.

Am aflat că Dvs. vă complaceți în a vă pretinde că sunteți acel „singur om" la care face aluzie generalul Antonescu într-una din proclamațiile sale către țară - iar textul din scrisoarea Dvs. către d-l Maniu mi-o confirmă.

Ceea ce pot să vă asigur este că în nici un caz nu sunteți Dvs. acel „singur om" la care face aluzie generalul Antonescu, acoperind actul său de un anonimat care poate fi înțeles.

Ceea ce pot să vă amintesc este că în momentul când am redactat, în noaptea de 5 spre 6 septembrie, deplinele puteri, pe care generalul Antonescu le smulsese Regelui Carol al II-lea, în acel moment Dvs. continuați să fiți omul de încredere al lui Carolal II-lea și al lui Urdăreanu, căruia i se treceau textele redactate de mine pentru a vedea dacă pot să fie sau nu acceptate.

În asemenea condițiuni, și când alții, care au lucrat efectiv pentru lovitura de stat din septembrie 1940, au tăcut până azi, nu cred că este prudent, domnule Valer Pop, ca, înainte ca aceștia să fi murit, Dvs. să vă stabiliți, în monoloage, contribuțiuni istorice pe care nu le-ați dat.

Acțiunea Dvs. din septembrie 1940 l-a ajutat pe mareșalul Antonescu în stabilirea contactelor cu Palatul, în perioada pregătitoare a loviturii de stat, dar Dvs. n-ați dat lovitura de stat împreună cu generalul Antonescu - cum afirmați - și n-ați avut nimic

comun cu toată acțiunea de pregătire și de dezvoltare a loviturei de stat din septembrie, în afară de comunicările făcute în nopțile acelea tragice, în numele Palatului.

În fața istoriei, a viitorului și a propriei Dvs. conștiințe am ținut să arăt adevărul ca răspuns la pretențiunea Dvs. *că ați făcut lovitura de stat* și mai ales la încercarea Dvs. de a vă așeza, într-un act public, chiar înaintea generalului Antonescu, drept autor al loviturei de stat din septembrie.

Primiți, vă rog, Domnule Valer Pop, sentimentele ce vi se cuvin.

ss/ M. Antonescu

DOMNIEI SALE
DOMNULUI VALER[IU] POP

P. S. Scrisorile Dvs. conțin însă unele afirmațiuni și date privitoare la D-l von Ribbentrop, care ar fi foarte folositor cred să fie consemnate în arhiva Ministerului Afacerilor Străine.

Pentru aceste lucruri cu care puteți servi foarte mult țara, pentru a se cunoaște împrejurările din 1940, sunt la dispoziția Dvs. să dispun să se înregistreze orice declarație ați face.

Anexa 3

STIMATE DOMNULE VICEPREȘEDINTE,

În urma lipsei mele prelungite din București, am primit abia azi adresa Dvs. No. 2585 sc. Cab. Din 26 iulie a. c.

Nu voi întârzia să pun la dispoziția Ministerului Afacerilor Străine notele mele și documentațiunea pe care o am asupra evenimentelor din vara anului 1940. Voi face uz de un stenograf al Președinției, de îndată ce voi fi terminat aranjarea și clasarea materialului documentar.

Primind scrisoarea Dvs. cu atât de mare întârziere, regret că notele și documentațiunea nu vor putea fi predate înainte de 1 septembrie a. c.

Primiți, stimate Domnule Vicepreședinte, încredințarea deosebitei considerațiuni ce vă păstrez.

ss/Valeriu Pop

Anexa 4

DOMNULE VICEPREȘEDINTE,

Am citit scrisoarea Dvs. din 23 iulie 1942, pe care am primit-o abia la 28 iulie a. c.

Prin această scrisoare Dvs. interveniți în polemica mea cu dl. Iuliu Maniu pentru a adnota unele fraze ale mele, privitoare la lovitura de stat din septemvrie 1940.

Substratul real al polemicei cu dl. Iuliu Maniu este orientarea politicei externe a României înainte și după arbitrajul de la Viena. Eu am arătat că orientarea franco-engleză ne-a dus la prăbușirea hotarelor, am demonstrat că orientarea germană ne-a făcut cu putință, în ceasul al 12-lea, înlăturarea unui dezastru total și am susținut că colaborarea cu Germania ne asigură existența și ne va îngădui și realizarea tuturor drepturilor noastre în spațiul vital românesc. Dl. I. Maniu a rămas partizanul orientării franco-britanice pentru trecut și susține orientarea anglo-americană pentru prezent și viitor.

Am lămurit și poziția mea personală în legătură cu evenimentele din 1940, în măsura în care atacurile personale pătimașe, cuprinse în scrisorile d-lui Iuliu Maniu, m-au silit să o fac.

De lovitura de stat din sept. 1940 m-am ocupat numai în mod incidental, pentru a demonstra nesinceritatea sau lipsa de hotărâre a d-lui I. Maniu în clipele tragice ale predării Ardealului de Nord. Atât și nimic mai mult. Nu am făcut istoricul loviturii de stat, nu am precizat și nu am *ierarhizat rolurile* în desfășurarea evenimentelor și nici nu am contestat alte contribuții cunoscute sau necunoscute de mine.

Din fraza reprodusă de Dvs. rezultă neîndoielnic că pretind de a fi contribuit la dezlegarea crizei care amenință să degenereze în dezastru.

Ce m-a îndrituit însă să fac această afirmație?

Invoc următoarele fapte:

1/ În ziua de 7 septemvrie 1940 ora $10^{1/2}$ dl. mareșal Antonescu - primindu-mă la Președinție - mi-a mulțumit pentru concursul ce i l-am dat: în continuare mi-a spus că va stabili el singur în fața țării și a istoriei rolul ce l-am jucat.

2/ În ziua de 12 septemvrie 1940, dl. mareșal Antonescu, la

radio, a făcut o expunere a evenimentelor în legătură cu lovitura de Stat și în cadrul acestei expuneri a schițat sumar și contribuția mea, rostind numele meu în două rânduri.

La aceasta m-am referit și nu la alte comunicări cari nu aminteau numele meu.

3/ În lucrarea editată de Președinția Consiliului de Miniștri, de asemenea sunt amintit cu numele în legătură cu lovitura de stat.

Aceste fapte, care nu pot fi bănuite de subiectivism, justifică îndeajuns afirmația mea, deoarece despre dl. mareșal Antonescu nu se poate presupune că *dă certificate de complezență sau că evidențiază în fața țării și a istoriei concursuri date „în spatele perdelelor sau ale ușilor"*.

Dacă n-am fost „omul de încredere al generalului Antonescu" în evenimentele de la începutul lui sept. 1940 - ceea ce n-am susținut niciodată - n-am fost însă nici omul de încredere al Regelui Carol II și mai puțin al lui Urdăreanu. În zilele zbuciumate din aug. și sept. 1940 *am fost numai omul* - românul - *preocupat exclusiv de soarta țării sale și hotărât a face, în mod dezinteresat, tot ce este omenește cu putință pentru înlăturarea unei catastrofe.*

Nu voi expune acțiunea mea politică desfășurată cu începere de la 1 sept. 1940, când a avut loc întâia întâlnire cu dl. mareșal Antonescu, pentru a Vă demonstra cât de greșit sunteți informat asupra celor ce s-au petrecut. Dacă însă ați întreba pe dl. mareșal Antonescu asupra convorbirilor avute cu Domnia-Sa asupra audiențelor comune din nopțile din 4 spre 5 sept. și 5 spre 6 sept. 1940 - dacă ați consulta însemnările Dv. precum și ciornele decretelor redactate în noaptea din 4 sau 5 sept. 1940, dacă v-ați informa asupra cuprinsului conversațiilor cu dl. Fabricius, ministrul Germaniei de atunci, Dvs. singur ați rectifica afirmațiunile din scrisoarea ce mi-ați adresat și ați ajunge la constatări și concluzii identice cu cele ale d-lui mareșal Antonescu, pe care le-am indicat mai sus.

Veți înțelege însă, Domnule Vicepreședinte, că scrisoarea Dvs. și mai ales tonul acesteia, face imposibilă colaborarea mea pe care scrisoarea Dvs. din 21 iulie 1942 o socotea folositoare cauzei Ardealului de Nord.

Aceasta însă nu mă va împiedeca de a pune la dispoziția Dvs., pentru arhiva Ministerului Afacerilor Străine, o notă cuprinzând declarațiile d-lui von Ribentropp, făcute în zilele de 29 și 30 august 1940.

30 iulie 1942.

ss/Valeriu Pop

Anexa 5

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI
VICEPREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI

București, 13 august 1942

933 Scris. Cab/942

„Primit 14. VIII. 942 ora $20^{1/2}$"

DOMNULE VALER[IU] POP,

Am primit scrisoarea Dvs. din 30 iulie.

Nu vreau să prelungesc nefolositor un schimb de scrisori cu Dvs.

Mă surprinde însă că Dvs. mă sfătuiți să mă informez la mareșalul Antonescu și să-mi cercetez însemnările pentru a stabili realitatea faptelor dintre 4–7 septembrie 1940.

Dvs. cunoașteți foarte bine raporturile de încredere absolută cu care m-a onorat domnul mareșal Antonescu cu mult înainte de 1940 și care au constituit și constituie însuși temeiul vieții mele:

După cum cunoașteți foarte bine prezența mea în împrejurările din septembrie 1940, pentru simplul motiv că în afară de întâlnirea din 4 septembrie 1940, când de asemenea eram în casa domnului mareșal Antonescu, la toate celelalte întrevederi, ca și la împrejurările de la Palatul Regal din noaptea de 4 spre 5 septembrie, ca și la redactarea deplinelor puteri obținute de domnul mareșal Antonescu de la fostul Rege Carol al II-lea, precum și la redactarea primei proclamațiuni către țară, ca și a tuturor actelor din primele zile ale guvernării mareșalului Antonescu, eu am fost prezent.

Pentru mine deci, realitatea faptelor dintre 4–7 septembrie 1940, este un lucru pe care l-am trăit și a cărui informare o găsesc în conștiința și experiența mea, astfel că nu am nevoie să o caut în afară de mine.

Totuși, pentru a vă îndeplini dorința și în convingerea că trebuie să slujesc adevărul istoric, pentru a vedea dacă mi-a rămas ceva necunoscut, am întrebat pe domnul mareșal Antonescu, așa cum m-ați consiliat să fac prin scrisoarea Dvs. din 30 iulie 1942.

Domnul mareșal Antonescu m-a informat că l-ați sesizat și pe Domnia Sa cu corespondența dintre noi și că vă va da personal răspunsul care vi se cuvine și pentru informarea definitivă a Dvs.

asupra adevărului, și pentru a pune capăt unei corespondențe pe care ați prelungit-o prea mult.

Mi-am făcut datoria în același timp să verific afirmațiile Dvs. din scrisoarea din 30 iulie, astfel că îmi fac datoria să vă informez:

1. - Că domnul mareșal Antonescu n-a făcut nici o declarație la Radio în septembrie 1940;

2. - Domnia-Sa a dat într-adevăr un comunicat la 16 septembrie 1940, în care vorbește și de Dvs.

În acel comunicat relatează împrejurările în care fostul Suveran a consultat pe domnul general Mihail și g-ral Teodorescu, care au fost contra abdicării, cât și pe domnii G. Brătianu. A. C. Cuza, Manoilescu și generalul David Popescu, care l-au sfătuit să abdice.

Alături de aceștia, domnul mareșal Antonescu vă menționează în comunicatul din 16 septembrie 1940, arătând că și Dvs. ați fost pentru abdicarea monarhului și că în două ocaziuni l-ați sfătuit să renunțe la tron.

Aceasta este contribuția Dvs. pe care a recunoscut-o domnul mareșal Antonescu prin acel comunicat, în afară de legătura pe care ați făcut-o cu domnul mareșal Antonescu ca om de încredere al fostului Suveran.

Nu mi-a trecut niciodată prin minte ca să neg acest rol al Dvs. și această contribuție și regret că afirmarea Dvs. că ați făcut lovitura de stat *„împreună cu generalul Antonescu"* m-a obligat, în interesul restabilirii adevărului istoric și a proporțiunilor contribuției Dvs., să vă spun deschis că n-ați avut nici o legătură cu domnul mareșal Antonescu niciodată, în afară de împrejurările din 4-7 septembrie, ceea ce explică de altfel și faptul că domnul mareșal Antonescu nu v-a chemat să faceți parte nici din guvernul din septembrie 1940, nici din guvernele sale următoare.

3. - Nu m-a preocupat nici de a vă micșora meritul și nici de a mă introduce în polemica dintre domnul Maniu și Dvs. care nu mă interesează: m-a preocupat ca adevărul istoric asupra loviturei de stat din septembrie 1940 să nu fie alterat.

Asupra loviturei de stat din septembrie 1940, în afară de relațiile date prin comunicatele din septembrie 1940, domnul mareșal Antonescu însuși n-a vorbit prea mult.

Am socotit și eu de datoria mea să tac asupra acestor împrejurări, cu atât mai mult cu cât tot ceea ce am săvârșit atunci, a fost pentru țara noastră, atât de amenințată în toamna anului 1940, pentru viitorul neamului nostru, în care cred cu neînfricare, și pentru mareșalul Antonescu în a cărui misiune istorică cred de asemenea cu îndârjire.

Deși am fost prezent în acele evenimente, atât de mult încât n-am nevoie să mă informez de la alții, ci pot să informez eu pe alții, despre aceste împrejurări, nu m-a preocupat niciodată să vorbesc despre acțiunea mea de atunci, pentru că rolul ce l-am jucat atunci nu a urmărit nici un scop personal, ci numai îndeplinirea unei îndatoriri față de țară.

Doresc deci, ca corespondența dintre noi să înceteze Domnule Valer Pop.

Fiindcă eu n-am urmărit să încep cu Dvs. o discuție nefolositoare.

Am constatat pur și simplu că Dvs., care nu cunoașteți toate împrejurările loviturei de stat din 1940, vorbiți cu atâta simplitate despre condițiile în care aceasta a fost săvârșită, dând impresia că ori cine și ori cum și chiar Dvs. ați fi putut să faceți lovitura de stat:

Că deci orice om, nu numai omul care a avut prestigiul moral și încrederea întregei armate, cum a avut-o mareșalul Antonescu, ar fi putut să facă lovitura de stat și mai ales să scoată lovitura de stat din faza revoluționară și de dezlănțuire generală în care intrase, pentru ca, fără vârsare de sânge, s-o așeze deîndată pe linia unei ordine absolute:

Că lovitura de stat din 1940, s-a desfășurat între trei conversații și două sfaturi care vă aparțin, atunci când, Domnule Valer Pop, această lovitură de stat are multe adâncuri de care ați fost străin, dar pe care nu puteți să le ignorați atunci când vreți să vorbiți despre adevărul istoric. Altfel, nu ați lăsa să se rostească cuvinte neexacte sau incomplete.

Nu-mi luați deci în nume de rău, dacă mai ales cu conștiința dascălului care respectă istoria, am voit să lămuresc acest lucru.

Am făcut-o însă provocat de Dvs. și nu din proprie inițiativă și regret dacă îi dați o altă interpretare.

Mi s-a părut că Dvs. oferiți istoriei o afirmare și o ierarhizare de roluri, pe care sunt fericit că prin scrisoarea Dvs. din 30 iulie o dezminți în parte și nu mai țineți ca rolurile să fie stabilite numai în monoloage.

Atât și nimic mai mult.

Primiți, vă rog, Domnule Valer Pop, salutările mele.

ss/M. Antonescu

DOMNIEI SALE
DOMNULUI VALER[IU] POP

Anexa 6

DOMNULE VICEPREȘEDINTE,

Scrisoarea Dv. din 13 august 1942, diferită într-o măsură oarecare de cea din 23 iulie 1942, mă silește totuși să Vă scriu, de încheiere, aceste rânduri, deși nu urmăresc continuarea unei discuții pe care n-am inițiat-o și pe care nu doresc să o prelungesc.

V-am arătat că n-am făcut și nici nu vreau să fac istoricul loviturei de stat din septemvrie 1940. Cei cari au avut un rol activ în aceste evenimente, nici nu pot scrie istorie. Istoria rămâne în sarcina cercetătorilor de mai târziu cari - după coroborarea amintirilor subiective și a documentelor referitoare - vor putea stabili obiectiv desfășurarea evenimentelor și contribuția fiecăruia. Nu e timpul nici pentru așternerea pe hârtie a amintirilor personale. Evenimentele în curs, de uriașe proporții și cu hotărâtoare înrâuriri pentru veacuri viitoare, impun preocupări mai arzătoare.

Dacă V-am îndemnat să întrebați pe dl. mareșal I. Antonescu asupra rolului ce am jucat, în zilele de 1-6 septemvrie 1940, acest îndemn se explică prin faptul că la întrevederile cu dl. mareșal I. Antonescu din 1 și 3 septemvrie 1940 nu ați fost prezent și nici la audiențele comune din nopțile de 4 spre 5 septemvrie și de 5 spre 6 sept. 1940 nu ați fost de față. În noaptea abdicării, după cum știu, nici nu ați fost la București, ci ați fost plecat în provincie, într-o importantă misiune. Astfel despre cele petrecute în acele întrevederi și audiențe, nu puteați avea amintiri personale și directe. Nici despre întrevederea mea cu dl. Fabricius din 4 sep. 1940 ora 9 dim. și nici despre nota trimisă de mine Regelui Carol II în cursul audienței d-lui mareșal I. Antonescu, notă arătată de Rege d-lui mareșal, nu puteați avea cunoștință personală.

Între 3 și 6 septemvrie 1940 nu am fost în audiență particulară la Rege și nici nu m-am prezentat în audiențele comune, din *inițiativa Regelui Carol II*, ci totdeauna am însoțit pe dl. mareșal I. Antonescu, *la dorința și invitația sa.*

În noaptea de 5 spre 6 septemvrie 1940, după ce în audiența comună s-a pus fățiș și hotărât chestia abdicării, am plecat de la palat la legațiunea germană, însoțind iarăși pe dl. mareșal I.

Antonescu care dorea să asigure azil în Germania Regelui Carol II. De la legațiunea germană ne-am înapoiat la Președinție. La ora 4 dimineața dl. gen. David Popescu, Ministrul Internelor, mi-a comunicat, prin telefon, că este chemat la Rege. I-am spus că, dacă Regele dorește, sunt gata a-i expune încă o dată punctul meu de vedere, exprimat *clar și ferm*, în audiența comună ce am avut-o împreună cu dl. mareșal I. Antonescu. O nouă consultare a mea însă nu a mai avut loc. Către ora 7 dimineața dl. col. Elefterescu mi-a comunicat abdicarea Regelui și m-a întrebat, dacă doresc să asist la depunerea jurământului M. S. Regelui Mihai I. Răspunsul meu a fost că nu, neavând nici o calitate oficială pentru a participa la acest act de stat.

Date fiind faptele de mai sus, cum se poate susține, cu temei că între 4-6 septemvrie 1940 am activat *ca om de încredere* al fostului Suveran?

Nu știu, dacă dl. mareșal Antonescu a vorbit în 12 sept. sau peste tot în cursul lunei septemvrie 1940, personal, la Radio.

Știu însă că la 12 septemvrie 1940 ora $20^{1/2}$ dl. mareșal Antonescu, cu ocazia semnării deplinelor puteri și a programului pentru conferința de la Budapesta, mi-a comunicat că a făcut o expunere a evenimentelor în legătură cu abdicarea Regelui Carol II și că a subliniat și rolul meu în aceste evenimente. D-sa a mai adăogat că a ținut să facă acest lucru *chiar atunci*, deoarece unii *căutau să răstălmăcească rolul jucat de mine*. Pe urmă numai am văzut expunerea sub semnătura general I. Antonescu în ziare (ziarele de seară cu data de 13 și ziarele de dimineață cu data de 14 sept. 1940). Aceeași expunere s-a republicat însă o dată sub forma de comunicat al Președinției Consiliului de Miniștri în 16 sept. 1940 (apărut în ziarele de dimineață cu data de 18 sept. 1940). Această republicare a comunicatului mi-a rămas necunoscută, deoarece eu, în ziua de 13 sept. 1940 ora 9 dim., am plecat, însoțit de delegația română, la Budapesta.

În ultima scrisoare Dv. nu contestați că am avut un rol și un merit în legătură cu abdicarea Regelui Carol II. Măsura acestei contribuții, o va stabili posteritatea. În orice caz, ceea ce am făcut, nu am făcut în vederea unor mulțumiri sau recunoștințe. Am activat așa cum am activat, pentru că așa mi-a dictat dragostea de neam și conștiința de român. De altfel am spus același lucru d-lui mareșal Antonescu, în ziua de 7 septemvrie 1940, când - în mod cavaleresc - mi-a mulțumit pentru concursul pe care i l-am dat. Tot atât de dezinteresat am mai colaborat aproape doi

ani la acțiunea grea și spinoasă pentru Ardealul de Nord. Este adevărat însă că *la scrisori casante și ofensatoare, tocmai din partea celui mai intim colaborator al d-lui mareșal Antonescu, pe chestia abdicării*, nu m-am așteptat. Regret că m-am înșelat în această privință.

Lovitura de stat din septemvrie 1940 nu a fost o acțiune ușoară și nici nu putea fi făcută de oricine. Dl. I. Maniu o putea face cu mai multă ușurință, *cu lozinca repudierii arbitrajului de la Viena și a rezistenței armate față de unguri*. Că o astfel de lovitură de stat însă ar fi avut consecințe similare cu cele ale loviturii de stat date de generalul Simovici în Jugoslavia, deci o catastrofă pentru țară nu încape nici o îndoială. Lovitura de stat însă, *cu respectarea și executarea arbitrajului de la Viena, cu evitarea războiului civil și a anarhiei* a fost o acțiune *foarte delicată și extrem de dificilă*, oricât de mare a fost prestigiul și autoritatea generalului Antonescu. Acesta a fost sensul adevărat al frazei mele din corespondența cu dl. Iuliu Maniu.

Mă surprinde afirmația Dv. că polemica mea cu dl. I. Maniu nu Vă interesează. Dacă partea de polemică personală nu prezintă un interes pentru Dv., la rigoare o înțeleg: *susținerea riguroasă și motivată a actualei orientări externe a României și combaterea hotărâtă și documentată a curentului anglofil răspândit de unele cercuri, nu vă poate lăsa însă indiferent*. Lipsa de interes exprimată de Dv. nu poate reda deci exact părerea Dv.

Închei cu o informație. Prietenii d-lui Iuliu Maniu pretind că D-sa (dl I. Maniu) ar fi în posesiunea unei copii a scrisorii ce mi-ați adresat la 23 iulie 1942. Dvs. sunteți în măsură de a stabili cine a săvârșit această indiscreție.

Primiți, vă rog, Domnule Vicepreședinte, salutările mele.

17.VIII.1942.

ss/Valeriu Pop

Anexa 7

București, 22 august 1942.

DOMNULE VALER[IU] POP,

N-am timp de polemici și nu mă interesează să vă măsor toate exactitățile și inexactitățile Dvs.

De altfel, domnul mareșal Antonescu v-a trimis răspunsul care se cuvine pentru restabilirea lucrurilor.

În ce privește polemica Dvs. cu d-l Maniu, dacă mă interesează sau nu, acesta este un lucru care îmi aparține și nu primesc lecțiuni de la Dvs. în această privință.

Vă rog de acum înainte să nu-mi mai scrieți, fiindcă nu vă mai răspund.

Primiți, vă rog, salutările mele.

ss/M. Antonescu

Anexa 8

STIMATE DOMNULE MAREȘAL,

Cu regret mă văd silit să vă aduc la cunoștință schimbul de scrisori care a avut loc între dl. Mihai Antonescu, Vicepreședintele Consiliului de Miniștri, ministru al Afacerilor Străine, și între mine.

Această comunicare cu caracter informativ nu are decât un singur scop, și anume acela de a vă demonstra că scrisoarea d-lui Vicepreședinte al Consiliului și mai ales tonul acestei scrisori îmi fac cu neputință să mai păstrez însărcinarea cu care m-ați onorat în vederea reprezentării și apărării drepturilor și intereselor românești la masa verde, însărcinare care nu poate fi îndeplinită cu folos, fără o strânsă și continuă colaborare cu Ministrul Afacerilor Străine.

Primiți, vă rog, mult stimate Domnule Mareșal, încredințarea înaltei considerațiuni ce vă păstrez.

București la 30 iulie 1942.

ss/Valer[iu] Pop

Anexa 9

Primit la 22 august 1942
CONDUCĂTORUL STATULUI ROMÂN

9.VIII.1942

D-LE VALER[IU] POP,

Am primit scrisoarea D-voastră.

Nu mă interesează polemicile. Timpul meu este prea prețios.

Sunt însă de perfect acod cu conținutul scrisoarei D-lui Vicepreședinte.

Lovitura de stat am pregătit-o doi-trei ani și am dat-o cu dl. Mihai Antonescu.

Alții au fost numai unelte pe care i-am făcut să intre în joc, și care au intrat conștient sau inconștient, și pe care i-am folosit în ultimul moment, cu mai multă sau mai puțină abilitate.

Istoria singură va judeca.

ss/M-șal Antonescu

Anexa 10

Articol publicat în ziarul „Timpul"

Cum a abdicat Regele Carol II

„Cer ca de acum înainte să se înconjoare Tronul cu respect, iar Trecutul cu tăcerea condamnatoare și loială" – a spus d. general Ion Antonescu, conducătorul statului, în comunicatul privitor la condițiile abdicării.

Pentru a pune capăt tuturor zvonurilor care circulă în țară și în străinătate în privința modului în care s-au desfășurat evenimentele în ziua de 5 și 6 septembrie trecut, cât și pentru precizarea adevărului istoric, se comunică următoarele:

1. În ziua de 5 septembrie, ora 12, am fost chemat de M. S. Regele – care, după o lungă, limpede și deschisă prezentare a situației țării, pe plan intern și pe plan extern, mi-a încredințat guvernul.

2. La ora 21 în aceeași zi, m-am prezentat Regelui pentru a depune mandatul, fiindcă toți cei consultați mi-au dat concursul numai cu condiția abdicării Regelui.

3. Regele neavând altă soluție, și la insistența mea și a d-lui Valer Pop, mi-a încredințat, după lungi ezitări, la 4 dimineața, în ziua de 5 septembrie, conducerea guvernului, cu puteri dictatoriale, pe baza următorului înalt Decret Regal:

CAROL AL II-lea
Prin grația lui Dumnezeu și voința națională
REGE AL ROMÂNIEI
La toți de față și viitor sănătate.
Având în vedere Decretul-Lege nr. 3052 din 5 septembrie 1940,
AM DECRETAT și DECRETĂM:

ART. I. – Investim pe domnul general Ion Antonescu, președintele Consiliului de Miniștri, cu depline puteri pentru conducerea statului român.

ART. 2. – Regele exercită următoarele prerogative regale:

a) El este capul oștirii;

b) El are dreptul de a bate monedă;

c) El conferă decorațiunile române;

d) El are dreptul de grațiere, amnistie și reduceri de pedepse;

e) El primește și acreditează ambasadorii și miniștrii plenipotențiari;

f) El încheie tratate;

g) Modificarea legilor organice, numirea miniștrilor și subsecretarilor de stat se va face prin Decrete Regale contrasemnate de președintele Consiliului de Miniștri.

ART. III. – Toate celelalte puteri ale statului, se execută de președintele Consiliului de Miniștri.

Dat în București, la 5 septembrie 1940.

ss/CAROL

Președintele Consiliului de Miniștri

ss. General Ion Antonescu

4. În tot cursul zilei de 5 septembrie, am căutat să formez un guvern capabil să domine situația care se agrava din secundă în secundă. Încercările mele au dat greș.

Prevăzând acest lucru și cunoscând starea de spirit din țară și capitală, avertizasem pe fostul Suveran că fiecare situație cere o nouă soluție. Era indicația discretă pe care i-o dam că poate voi fi nevoit, dacă situația se va agrava, să-i cer abdicarea.

5. La ora 21 fiind la Președinție, personalul cancelariei mă anunță că se aud focuri de armă în jurul Palatului Președinției.

În aceeași clipă, toate telefoanele mă anunță că mulțimea a atacat Prefectura Poliției unde căzuse trei jandarmi, că se trag focuri în Piața Teatrului și că manifestația înaintează către Palat.

Prima mea deciziune a fost să mă duc în mijlocul manifestanților și să-i opresc. Fiind deconsiliat de toți din jurul meu, am hotărât să mă mărginesc a mă duce la Rege, ca să-i cer abdicarea.

6. La ora 21,30 am fost la Rege. După o lungă și dramatică discuțiune cu Regele, în care am făcut tot procesul guvernării din ultimii 10 ani, am cerut Regelui să abdice și i-am dat termen de gândire până la orele 4 dimineața.

A susținut cererea mea și d. Valer Pop.

Adjutanții regali consultați de mine în prealabil, erau de aceeași părere.

7. La ora 23 am părăsit pe Rege și i-am dat voie să se consulte până la 4 dimineața cu cine dorește.

8. Ieșind de la Rege, am cerut să văd pe Voievod, căruia i-am supus textual:

„MĂRIA VOASTRĂ,

Am voit să mă prezint Măriei Voastre încă de ieri; evenimentele

din aceste 48 ore s-au desfășurat însă cu atâta repeziciune, încât nu am avut nici o clipă liberă.

Situația este foarte gravă.

Măria Voastră să nu fie însă îngrijorată; Vă dau asigurarea că generalul Antonescu își va sacrifica viața pentru îmbunătățirea acestei situații.

Să trăiți MĂRIA VOASTRĂ".

9. Regele a consultat pe d-nii: general Teodorescu Paul și general Mihail, cari l-au sfătuit să nu abdice, și pe d-nii general Baliff. De asemenea, a consultat pe d-nii George Brătianu, A. C. Cuza, Manoilescu și general David Popescu, care au fost de părerea mea.

10. La ora 4 fără zece minute dimineața, văzând că Regele ezită, i-am trimis prin locot.-col. Elefterescu, scrisoarea următoare:

„SIRE,

M-am angajat să apăr cu trecutul, cu cinstea și cu viața mea, Țara și Tronul.

Încercările mele de a găsi oameni cu adevărat patrioți și pricepuți, cu care să fac o echipă nouă de redresare a statului și de reînfrățire a Majestății Tale cu țara au eșuat.

Toți cer abdicarea Majestății Tale.

În fața acestei situații și a agitațiilor pe care eu nu pot să le înec în valuri de sânge, pentru a arunca Țara într-un război civil și a determina ocupația străină, mă simt dator să supun și în scris Majestății Tale, glasul Țării.

Cine afirmă altfel, face o crimă.

Atrag însă serios atențiunea Majestății Tale în privința răspunderilor grave care vor apăsa pe vecie asupra Majestății Tale, dacă nu dă ascultare imediat și fără ezitare, cererii mele, care este a Armatei și a Țării".

Lt. col. Elefterescu a avut ordinul meu să comunice Regelui că aștept răspunsul său, cel mai târziu până la ora 6 dimineața.

A fost gestul determinant, Regele copleșit sub greaua povară a evenimentelor și răspunderilor s-a decis să abdice și să treacă Tronul, Marelui Voievod.

D-na Lupescu a intervenit pentru a lua în exil și pe moștenitorul tronului.

A fost o încercare de ultimă clipă de a se arunca țara în haos.

Criminala încercare a eșuat sub presiunea aghiotanților.

11. La ora 6,10 mi s-a prezentat abdicarea Regelui și la ora 8 Voievodul Mihai a depus jurământul de credință nației, în fața mea, a Patriarhului Țării și a d-lui Prim Președinte Lupu, după următoarea formulă:

„Jur credință Națiunii Române. Jur să păzesc cu sfințenie legile statului. Jur să păzesc și să apăr ființa statului și integritatea teritoriului României".

„Așa să-mi ajute Dumnezeu".

ss/MIHAI

Prin aceasta am vrut să subliniez că pe viitor, națiunea va trece întotdeauna înaintea Regelui și Regele, atâta timp cât se va menține și încadra în interesele superioare ale nației, va avea sprijinul acesteia.

12. Momentul fiind solemn, față de țară și de istorie și dramatic față de ceea ce se petrecea alături de sala tronului, în apartamentele fostului Suveran, am găsit de cuviință să nu închei acest act al vieții mele decât cu urarea ca:

„Dumnezeu să ajute Nației, Majestății Voastre și mie".

După aceste cuvinte am rugat pe Majestatea Sa Regele Mihai să-mi acorde prima mea audiență la Majestatea Sa în care i-am spus textual:

„SIRE,

Acum, după ce ați depus jurământul ați păsit într-o viață nouă.

Soluțiunea prin care s-a ajuns la situațiunea de astăzi, a fost singura care ducea la salvarea țării, neamului și dinastiei.

Două scopuri voi urmări în zilele ce mi-au mai rămas să le trăesc:

„Întâi, ridicarea morală a acestui popor din mocirla în care s-a sbătut atâția ani cum și unirea tuturor românilor împrejurul ideii de cinste, muncă și dreptate.

Vă asigur că acest rezultat îl voi obține.

În al doilea rând, repunerea țării în drepturile ei veșnice".

Acesta este adevărul și ordinea cronologică în care s-au desfășurat evenimentele în cursul celor două lovituri de stat date în zilele de 5 și 6 septembrie; lovituri care au înlăturat pentru totdeauna posibilitatea de a mai veni la cârma statului, un regim ca acela care a fost spulberat.

Este timpul ca să înceteze orice vorbe de violență după o luptă care a fost încheiată. Dacă n-am putut să le opresc până azi, cer ca de acum înainte să se înconjoare TRONUL, cu respect, iar Trecutul, cu tăcerea condamnatoare și loială.

Conducătorul Statului Român și Președintele Consiliului de Miniștri

General ION ANTONESCU

ADDENDA[1]

După întoarcerea sa de la Sighet, în mansarda fără apă curentă din strada Şelari, Valeriu Pop a fost cuprins de dorinţa de a aşterne pe hârtie amintiri din întreaga sa viaţă închinată slujirii ţării prin participarea la activitatea politică.

El a umplut astfel două caiete cu scris mărunt, adesea ilizibil, pregătind viitoarele „Amintiri politice". A aşternut pe hârtie fapte, atitudini, idei, pe măsură ce-i veneau în minte, pentru a nu le pierde din vedere. De aceea, aceste amintiri se prezintă sub forma unor simple notaţii, menite să fie reluate atunci când va termina înşirarea lor şi le va putea da o formă închegată. Dar firul vieţii nu i-a mai dat răgaz. A mai trăit doi ani după ieşirea din închisoare, timp în care s-a străduit – făcând traduceri din germană, italiană, franceză, maghiară – să-şi poată întreţine familia compusă din soţia (casnică) şi fiul cel mic, elev de liceu. Fiul cel mare era „în câmpul muncii" lucrând pe şantiere de construcţii.

Considerând că, pentru viaţa politică a vremii, chiar şi aceste fraze disparate pot prezenta interes, m-am străduit şi eu să le copiez şi să le încredinţez tiparului. Ştiu că ar fi trebuit să pot prezenta şi note şi multe explicaţii, dar nu mi-a fost posibil acest lucru din cauza dispariţiei tuturor membrilor familiei şi a persoanelor din cercul de cunoscuţi, pe de o parte, şi din lipsa unor fonduri pentru a solicita un ajutor autorizat pe de altă parte.

Sanda POP

1. Fragmente din această parte au fost reproduse în lucrarea *Bătălia pentru Ardeal*, apărută la Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1992.

DIN CULISELE VIEȚII POLITICE
SCHIȚĂ 1956

Copilăria

Am văzut lumina zilei la 26 august 1892 (stil nou) în comuna Buduș, jud. Someș (Solnoc-Dobaca), Transilvania. Părinții: Alexandru și Aurelia. Tata, originar din Lujerdin (jud. Someș), era preot greco-catolic (unit) dintr-o familie preoțească /în/ care însă - potrivit unei vechi tradiții - numai unul dintre copii îmbrățișa preoția, iar ceilalți copii rămâneau la coarnele plugului, deci țărani. Mama, născută Karșai, familie veche nobilă, în parte alcătuită din funcționari (intelectuali), iar alții țărani. Bunicul, Gavril Karșai, tribun în 1848/49, a luat parte la adunarea tribunilor de la Jibou, făcând deplasarea călare. La ducere și întoarcere a fost găzduit în Recea Crișfur, la familia preoțească Micu, înrudită cu familia Vasile Pop (mai târziu ridicat la demnitatea de viceguvernator al Transilvaniei, conferindu-i-se și titlul de baron). Atunci a cunoscut pe bunica Iuliana. Din căsătorie s-au născut 7 copii (4 fete și 3 băieți), Ana, măritată cu Gavril Cherebețiu, protopop în Someș-Odorhei (jud. Sălaj), mama, Estera, măritată cu Dumitru Baican, notar, apoi funcționar de bancă (Baia Mare, Dej, Bistrița), Hortensia măritată cu Vasile Bene (notar în Cupșeni, jud. Someș, după Unire - ofițer de poliție Cluj), Augustin, căsătorit cu Tarcuția Erdös, preot în mai multe parohii din jud. Sălaj și Someș, Iuliu care a absolvit teologia, apoi a făcut facultatea de matematici și fizică, profesor la Blaj și Gherla, mutat în timpul războiului în vestul Ungariei (Sümeg), după Unire - directorul unei școli medii la Cluj, căsătorit cu Victoria Ioanovici din Blaj, absolventă de conservator, soprană dramatică excepțională, Gavril, foarte talentat și frumos, a făcut dreptul, însă s-a căsătorit curând cu Roza Turner, de o rară frumusețe și foarte bogată, nu a mai continuat studiile, ci a dus o viață ușoară, de distracții și plăceri.

Părinții s-au căsătorit în 1877, îndată după moartea prematură a bunicului, Gavril Karșai. Bunica a rămas cu 5 copii încă necrescuți și cu puțină avere. Creșterea copiilor a fost astfel mai mult în sarcina părinților mei.

Tata a avut o soră decedată tânără și doi frați: Simion și Teodor, amândoi țărani. Deci, atât prin tata, cât și prin mama, am avut numeroase rude de țărani, sunt înrudit aproape cu întreg satul natal și astfel am avut din copilărie și până acum o legătură organică și trainică cu pătura țărănească din Ardeal.

Am avut doi frați: cel mai mare, tot cu numele de Valeriu, s-a stins din viață la vârsta de 12 ani, al doilea, Iulian (născut în 1880), a fost avocat în Bistrița (jud. Năsăud), iar după Unire, întâiul primar român al Clujului, căsătorit cu Veturia Petran (doi copii: Iulian, inginer la CFR București și Mircea, notar public în Șimleul Silvaniei) și a decedat în 1923, în vârstă de numai 43 ani (scleroză renală); ar fi putut da, /datorită/ aleelor sale calități intelectuale și morale, atât de mult pentru ai săi și pentru neam.

Tata a fost distins cu brâul roşu încă în 1892, apoi i s-a încredinţat îndată după aceea administrarea tractului protopopesc al Olpretului, iar după moartea titularului, bătrânul Orian, a condus protopopiatul ca titular până la pensionarea sa în anul 1923. După pensionare, Episcopul Iuliu Hossu l-a înălţat la treapta de arhidiacon pentru meritele câştigate pentru biserică şi lunga sa carieră preoţească. După pensionare, părinţii mei s-au mutat la Cluj, la mine, unde mama a decedat în 1925 în vârstă de 70 ani, în urma unei congestii cerebrale, iar tata, în 1934, în vârstă de 85 ani, în urma unei sincope cardiace. Părinţii mei îşi dorm somnul de veci în cimitirul din Cluj, alături de fratele meu Iulian şi de fetiţa noastră, Ileana. Acolo doresc şi eu să am odihnă veşnică, când Atotputernicul va vrea să mi se curme firul vieţii pământeşti.

Părinţii - ca şi fratele Iulian - au avut faţă de mine o dragoste de o duioşie şi intensitate rare. Nu au cruţat nici o jertfă materială sau spirituală în creşterea şi educarea mea. M-am străduit să răsplătesc sentimentele lor, atitudinea lor, jertfa lor printr-o dragoste filială adâncă, printr-o ţinută corespunzătoare, prin studii strălucite, profesionale şi de cultură generală, învăţarea de limbi străine (germana, franceză şi, mai târziu, italiana). Ei mi-au dat educaţia religioasă, morală, naţională şi intelectuală, care a format temelia solidă şi neştirbită a vieţii mele private şi publice. De aceea, dragostea mea adâncă şi fierbinte, recunoştinţa mea caldă şi respectuoasă a rămas neştirbită, anii mulţi care s-au scurs de la moartea lor nu le-a micşorat căutuşi de puţin aceste sentimente rămân arzând cu aceeaşi intensitate şi când încep schiţarea acestor amintiri, un irezistibil îndemn lăuntric m-a împins să încep ridicându-le prin cuvintele mele palide un meritat monument nepieritor de dragoste, recunoştinţă şi pietate filială.

Satul, locuitorii, credinţa, biserica şi şcoala confesională, baronul Dioszegi şi familia. Rudele, badea Todor, badea Gheorghică şi lelea Mărie, badea Ionaş, verii şi verişoarele Şandor, Ionică, Veronica, Regina, Anica şi Irina, nepoata Valeria, Anica, Viţa, Aurel, Alexandru. Familia notarului Szél Károly, învăţătorul Gavril Kindriş din Ieudul Maramureşului, fiica Măriuţa. Familiile ţărăneşti Karşai, doftorul Tyim. Primii ani ai copilăriei în familie şi în raport cu copiii sătenilor, începuturile de învăţătură la şcoala confesională de la vârsta de 4-5 ani. Învăţătura însuşită de la dascălul Kindriş. Vizite la rude: Odorhei, Cupşani. Botezul copiilor unchiului Augustin (Malmoşd - Sălaj). Pelerinajul la Nicula. „Balurile" din Gârbou, familia Aurel Mezei.

Plecarea - la 7 ani împliniţi - la şcoala din Dej, pentru a învăţa limba maghiară. La examinarea la care am fost supus, s-a constatat că ştiu scrie şi citi curent şi în limba ungurească, sunt primit direct în clasa a II-a primară, învăţătorul Budai Elek de la şcoala primară calvină (reformată). Găzduirea la mătuşa Estera şi unchiul Baican. Fiul lor, verişorul meu Virgil, mai tânăr cu 4 ani şi jumătate decât mine. Orele de religie la şcoala unită, învăţătorul Bacociu. Familiile româneşti din Dej: Teodor Mihali, Simion Rusu, Gavril Mezei, Micşa. Huza, protopopii I. Welle şi Herman, Brehariu, Pintea, Săndean, Anca Mureşan, Avram. Cooperativa „Mercur", unchiul Opriş. Banca Someşana. Vacanţele de Crăciun şi de Paşti. Nostalgia căminului părintesc şi a satului natal. Am luat la toate materiile nota „eminent".

Vacanţele de vară. Vizite în cursul anilor şcolari la rudele din Câţcău (protopopul I. Cherebeţiu şi soţia Anica) şi din Gherla (profesorul Iuliu Karşai), iar o dată, la Cluj (unchiul Gavril şi Roza). Clasa a III-a şi a IV-a cu învăţătorul Szabo György. Toleranţa relativă din şcoală. Colegii români şi unguri. Toate clasele le-am absolvit cu nota „eminent". Aşezarea fetei baronului D. la Buduş, cu doi copii, Anuşka şi Lacika (Lészay). Cunoştinţa şi prietenia cu copiii. Familia notarului Szél. Familiile Vaida din Olpret (Alexandru şi Ioan), administratorii moşiilor Galaczi (unguri) şi

Nemeş (români)! Comasareaa hotarului comunei, inginerii, Războiul anglo-bur. Asasinarea împărătesei Elisabeta la Geneva. Nunta de la Odorhei a verişoarei Iuliana cu Teofil Varna. Familia preotului A. Mureşan din Odorhei (Târguşor) şi Gos din Olpret.

În 1902 m-am înscris la liceul de stat din Dej, nou înfiinţat. Directorul Dr. Kórösy György, profesorii Dr. Kalman János (diriginte, promovat sub *„auspiciis regis"*. Szàdvàri, Husz. Am luat la toate materiile „foarte bine". În clasa a III-a, diriginte şi profesor de latină şi maghiară, cel mai bun pedagog dintre toţi profesorii pe care i-am avut în viaţă; mutat, după doi ani, la un liceu din Budapesta, Dr. Lázár Miklós. Inspecţiile directorului general Kintz Elek.

În anul 1903 vine la liceu verişorul meu Iulian Bene, cu o clasă mai jos decât mine, găzduit tot la mătuşa Estera. Am continuat studiile la liceul din Dej până inclusiv clasa a V-a, absolvindu-le pe toate cu nota „foarte bine". Din clasa a IV-a am rămas doi la acest nivel, permanent rivali la studii: Vásárhelyi József (ungur) şi eu.

Fratele Iulian ia în 1902 doctoratul în drept şi intră candidat de avocat în biroul lui Gavril Tripon din Bistriţa cu începere din octombrie 1903, face un an de armată la un regiment de vânători din Tirol (Innsbruck, Trient, Meran). În 1905 trece examenul de avocat şi se asociază cu Gavril Tripon. Se căsătoreşte cu Veturia Petran.

Viaţa românească din Dej. Câţiva ani lâncezeşte, mărginindu-se doar la contacte în familie; odată cu decretarea activităţii Partidului Naţional Român începu să se învioreze. Candidarea şi reuşita în alegerile generale din 1905 a lui T. Mihali la Ileanda. S-au ales în total cinci deputaţi naţionalişti, între care Dr. Aurel Vlad. Primul concert dat de corul format de Anton Domide (profesor la şcoala normală confesională din Gherla) din elevi şi tineretul familiilor de meseriaşi. Dr. I. Şlianu (fetiţele în gazdă Aurelia, Cornelia şi Bodea), şcoala de dans. Refuzul meu permanent de a purta cocarda tricoloră ungară la serbările şi festivalurile şcolare.

Alegerile generale din 1907, în urma convulsiunilor politice de la Budapesta. Partidul liberal în destrămare, Kossuthiştii câştigă tot mai mult teren: încercarea de a face faţă situaţiei printr-un guvern de mână forte şi prin suspendarea autonomiei comitetelor care aveau dreptul de a refuza impozitele dacă bugetul nu era votat a dat greş. În alegeri, partidul liberal (exponent contele Ştefan Tisza) a fost complet înfrânt, iar partidele de opoziţie, în frunte cu Kossuthiştii, au repurtat o victorie totală. Împăratul-rege a însărcinat cu formarea guvernului pe Dekarle (şvab de origine, liberal, om de încredere), care a format un guvern de coaliţie cu partidele biruitoare în alegeri, miniştri mai importanţi fiind Kossuth Férenc, contele Apponyi, contele Andrassy, Vázsonyi (evreu) contele Zichy, Hierminy, etc. Partidul Naţional Român a repurtat un remarcabli succes, s-au ales 15 deputaţi, între care Teodor Mihali, Alexandru Vaida-Voievod, Iuliu Maniu, Vasile Goldiş, Valeriu Braniştе, Aurel Vlad, Ştefan Cicio-Pop, prototopul Popovici, iar mai târziu Vasile Lucaciu, la alegerea parţială de la Beiuş. Slovacii au ales pe Milan Hodja, Iuriga şi alţii, iar sârbii, pe Mihail Polit. Deputaţii acestor trei naţiuni s-au unit la Clubul parlamentar al naţionalităţilor sub preşedinţia lui Teodor Mihali şi au dus lupta politică în comun împotriva guvernului şi a măsurilor de asuprire şi deznaţionalizare luate în continuare şi înăsprite şi mai mult de guvernul coaliţiei. Incidentul Vaida-Voievod din cauza reproducerii unei poezii la adresa ungurilor. Dau textul unei strofe a acestei poezii:

Hiába minden, minden,
El fogozveszni léhütö ázsiai sõpredik

Hiába alkudozol isteneddel
Hogy ōseid a jövōt megbunhōdék.

Traducere:

Zădarnic este orice ai face,
Vei părea nătâng gunoi asiatic,
Zadarnic te tânguieşti cu Dumnezeul tău
Că strămoşii tăi au ispăşit şi viitorul.

Alexandru Vaida-Voievod a atacat politica de ură şi aţâţare a guvernului unguresc împotriva românilor, demonstrând că această politică duce la învrăjbirea celor două neamuri, la ură şi dispreţ reciproc, ireconciliabil; şi pentru ilustrarea demonstraţiei sale a citat două poezii, una a unui ungur la adresa românilor şi a doua – replica unui român, la adresa ungurilor, ultima strofă fiind reprodusă mai sus. De prima poezie, plină de insulte la adresa românilor, parlamentul maghiar fireşte nu s-a sesizat. A doua însă a stârnit o extraordinară vâlvă. Vaida a fost înfierat de guvern, de partidele maghiare, înjurat şi insultat, apoi exclus de la şedinţele parlamentului, iar după expirarea termenului de excludere, ori de câte ori s-a prezentat în incinta adunării, a fost scos din incintă cu înjurături ordinare şi prin forţă. Vaida-Voievod nu a mai putut participa la lucrările adunării efectiv până în 1918, când la 12 octombrie, din însărcinarea Partidului Naţional Român, a dat citire hotărârii românilor de a face uz de dreptul de autodeterminare. Îndrăzneala lui Vaida-Voievod a avut o repercusiune puternică asupra poporului român, ridicându-i moralul, mai ales în sânul tineretului. Am tăiat dintr-o gazetă ungurească poezia la adresa ungurilor şi am purtat-o asupra mea în portofel, permanent, până după Unire, citind-o şi prietenilor şi cunoscuţilor, cu orice ocazie, când se discutau raporturile dintre români şi unguri. Incidentul s-a petrecut când eram în clasa a V-a de liceu.

Întărirea acţiunii de maghiarizare, Legea Apponyi, transformarea şcolilor confesionale în instrument de deznaţionalizare. Rezultatul: menţinerea elevilor în stare de lipsă de cunoştinţe şi cultură. Maghiarizarea C. F. din Croaţia, obstrucţia deputaţilor sârbo-croaţi. Eşuarea obstrucţiei şi împotrivirii. Campanie de întruniri de protest împotriva legilor Apponyi. Acţiunea parlamentară a deputaţilor români şi a episcopilor români, în frunte cu cei doi mitropoliţi. Compromisul între Viena şi Budapesta în privinţa armatei. Limba de comandă: germana; limba de serviciu: maghiara. În regimentele româneşti însă situaţia rămâne aproape neschimbată. Sub impulsul Partidului Naţional Român, condus de deputaţi, şi în urma activităţii lor parlamentare, acţiunea de emancipare naţională şi economică progresează şi se accentuează. Adunările Astrei şi ale Fondului de Teatru. Băncile româneşti. Treceri masive de latifundii ungureşti în mâna ţăranilor români cu ajutorul băncilor. Alarma dată de presa ungurească, în frunte cu „Ellenzeke" din Cluj. Contramăsura guvernului ungar: „Altruista Bank". Alegerea lui Lucaciu la Beiuş.

Vacanţele de vară: Odorhei, Mediaş, Cupşeni, nunta Leontinei Cherebeţiu cu Pompiliu Tămaş. Prima vizită de 2 săptămâni la Bistriţa, în august 1906. Cunoştinţă cu familiile Manu şi Poruţiu.

După examene, în luna iunie 1907, stau 6 săptămâni la fratele Iulian din Bistriţa pentru a mă familiariza puţin cu limba germană, cu ajutorul prietenului Olimpiu Ghiţă. Studiul de limbi străine la şcolile maghiare inexistent. Învăţarea limbii germane, deşi studiu obligatoriu, redusă la zero. Profesorii şi elevii îşi făceau

o datorie de onoare de a nu învăța limba nemțească. Toată intelectualitatea și clasa mijlocie maghiară vorbeau, aproape fără excepție, numai limba maternă. Egocentrismul unguresc: națiunea maghiară întâia în lume; limba maghiară, mai presus de oricare alta; știința, literatura ungurească întreceau pe toate celelalte. Disprețul, nu numai față de naționalitățile conlocuitoare, ci și față de germani, francezi, englezi, italieni, etc., pe care îi înfățișau sub aspect caraghios, ca nătângi, proști, demni de dispreț. Știința și cultura, literatura străine erau necunoscute și minimalizate. Frecventarea școlilor din străinătate, extrem de sporadică. Numai membrii familiilor aristocratice sau foarte bogate făceau excepție, vorbeau limbile apusene. Călătoriile în străinătate erau extrem de rare. Foarte puțini au văzut Viena, iar cei care au putut vizita Parisul, Roma, Berlinul se puteau număra pe degete, iar Londra o vedeau numai cei din diplomație. Această izolare voită explică cum s-a putut ajunge la credința sinceră și generalizată a poporului maghiar că națiunea maghiară și Ungaria sunt buricul pământului, iar poporul maghiar, un fel de popor ales. Rolul evreimii în industrializarea Ungariei, în literatură, arte și ziaristica Ungariei. După emanciparea evreilor, aceștia au devenit cei mai apreciați asociați în acțiunea de maghiarizare. Creează monopolul evreilor, în regiunile locuite de naționalități, al debitelor de sare, alcool, tutun, acapararea notariatelor comunale, a profesiunilor libere, pătrunderea în viața politică și în armată (honvezime). Maghiarizarea numelor.

Adolescența

La 1 septembrie 1907, m-am înscris în clasa a VI-a de liceu la Evangelisches Obergymnasium A. B. din Bistrița. Românii din Ardeal, spre deosebire de unguri, erau dornici de a învăța și o limbă străină, de întrebuințare mai generală și de a face cunoștință cu cultura apuseană. Fac câțiva ani de școală germană la liceele săsești din Ardeal cu însemnate sacrificii materiale, taxele școlare fiind mult mai mari decât la cele de stat. Găzduit la fratele meu Iulian.

În clasa a VI-a, în total 18 elevi, între care 4 români (Alexandru Busiție, Emil Mânăstireanu, Emil Rebreanu și eu), 1 maghiar, 1 evreu, 1 german și 11 sași.

Viața de elev: până inclusiv în clasa a V-a, elevi (Schüler) clasele VI-VIII (Studenten), cu libertatea de a fuma în public și pe stradă, de a umbla cu baston, de a frecventa petreceri, baluri, orice spectacol, etc. Relațiile cu fetele din societate (Kränzchen), fără supraveghere din partea părinților, însă fără nici un abuz cu caracter sexual. Studenții organizau trei petreceri anual: *Studentenball* (la începutul carnavalului). *Maial* -ul în *Schülerwald*, iar seara, în continuare, în oraș, *Abiturienball* (după examenele de maturitate), carnavalul cu *Maskenball* și sfârșitul de carnaval (în ajun de *Aschenmittwoch*). Educația la sași: familiarizarea tineretului cu viața socială, studenții universitari fac studiile în Germania, pregătindu-se pentru cariera de profesori, medici, preoți sau economiști, foarte puțini pentru cariera de funcționari administrativi sau avocați, aceștia din urmă făcând studiile în Ungaria. Îndrumarea tineretului spre cariere practice: meseriași, comercianți, agricultori. Barieră după clasa a IV-a de liceu; în clasele inferioare 40-50, în clasele superioare 15-16.

Configurația etnică a județului: 6020 români, 3520 sași, 520 alte naționalități, unguri foarte puțini, câțiva funcționari (în special în direcția silvică) la căile forestiere. În orașul Bistrița, numeroși evrei. În Bistrița, numărul românilor în creștere vădită, al sașilor stagnant.

Viața românească în Bistrița mult mai interesantă, vioaie și activă decât la Dej. Clasa intelectuală numeroasă, familii de intelectuali: Tripon, Pahone, I. Pop, Manu, Linul, Longin, Scridon, V. Poruțiu și St. Pletosu, Domide, Negruț, Al. Pop.

(medic şi prim procuror), Curtean, Tarţa, Podoabă, Vârtic, Dr. A. Gherman, Dr. Pavel, Chiffa, Baican, Onişor, etc. Astra. Fondul de Teatru, Reuniunea de Cântări, Reuniunea de Meseriaşi, Reuniunea de înmormântări, băncile bistriţene şi Coroana, Cor ţărănesc, Românii în funcţii administrative (la judeţ şi comune), datorită înţelegerilor făcute cu saşii care se bucurau de o situaţie privilegiată faţă de alte minorităţi. Adunarea generală a Astrei, culturalizarea satelor prin conferinţe, petrecerile cu dans vara, probele de cor şi concertele sub conducerea lui Rohrbeck, apoi Klee. Primul *Studentenball* şi apoi Maialul (*Schulfest*). Reuşită la studii: la toate materiile, foarte bine, la germană, bine. Sportul de tenis. Ofiţerii români: Băncescul, Macavei, Cotaţiu, Gambăr, Petrovici. Prietenie cu tineretul mai în vârstă decât mine. Intrarea în viaţa socială românească, ceaiurile.

Vacanţa în 1908, la Buduş, Odorhei, Cupşeni.

Clasa a VII-a. Profesorii: Bartelmäss, Bolger, Kisch. Îndemnul lui Kisch de a frecventa mai mult societatea germană a fetelor (Krănzchen), Valer Vicaş şi Gaby Manu. Operaţia de apendicită a fratelui meu Iulian, naşterea nepotului Mircea (6 decembrie 1907).

La sfârşitul anului şcolar, iniţiativa înfiinţării unei societăţi studenţeşti (a elevilor) cu caracter cultural şi naţional. Redactez un proiect de statute şi de activitate, înglobând şi pe elevii clasei a V-a. Scopul societăţii: cultivarea sentimentului naţional şi moral, însuşirea culturii româneşti, pe tărâm individual, familial şi naţional. Această directivă mi-a fost apoi o călăuză permanentă în toată viaţa. Iniţiativa şi proiectele mele sunt acceptate de consfătuirea ţinută sub preşedinţia lui O. Ghiţă, singurul român abiturient (absolvent al liceului). Se înfiinţează societatea studenţească (liceală) care, în anul şcolar următor (1909/1910), a primit, la propunerea mea, numele de „Augustin Bunea". După Unire, această societate s-a transformat în societatea academică „Dacia". În iarna 1908/1909, prima deplasare la Năsăud, cu ocazia unui bal. Năsăudul, centrul graniţei. Graniţa, istoric, grăniceri şi ţărani, fondurile grănicereşti, liceul, burse. Administrarea pădurilor trecută la stat. Conflictul cu guvernul ungar pe chestia calităţii de grănicer. Cine să beneficieze de averile grănicereşti? Descendenţii foştilor graniceri sau şi străinii pripăşiţi ulterior pe respectivele meleaguri? Românii năsăudeni, viaţa intelectuală şi politică, oportunismul politic, deputaţi români guvernamentali.

Criza în legătură cu anexarea Bosniei. Primejdia unui conflict armat cu Serbia şi Rusia. Mobilizare parţială. Potolirea crizei datorită intervenţiei diplomatice a Germaniei.

Vacanţa de vară, petrecerile cu dans din Lăpuş la 2 august în fiecare vară. Regiunea, locuitorii, Tg. Lăpuş, Mânăştur, Cupşeni, Lăpuşul românesc, familiile Cupşa, Buda, Paşca, Muste (protopopul şi Iancu de Coroieni), Petrovan, Pop din Cerneşti, doctorul I. Olteanu, N. Roman, Buzura, etc.

Verişoarele din Odorhei şi Nadiş. Concert şi petrecere cu dans al teologilor din Gherla la Jibău. Concert la Dej, Zaharia Bârsan.

Primul zbor al lui Blériot la Budapesta. Anul şcolar 1909/10. Profesorii: G. Fischer, Berger, Kisch, Auner. Activitatea societăţii studenţeşti. Casina, seratele cu plăcinte, conferinţe. Nunta Geni Mânăstireanu-Traian Dragoş la Teaca. Noua simpatie: Biby (Alexandrina) Tripon; stau 2 luni la mătuşa Estera (Familia Baican mutată la Bistriţa) din cauza scarlatinei în familia Iulian şi Tripon. Simpatie faţă de mine a fetei profesorului de germană: Paula Kisch; când pleacă în iulie la Stuttgart (Germania), îmi dă un trifoi cu 4 foi, presat, drept porte-bonheur; l-am păstrat până prin 1940. Nu am revăzut-o până în 1940, când mi-a cerut intervenţia în justiţie pentru soţul său, Dr. Gondosch.

Participarea în grup a elevilor din clasele a VIII-a și a VII-a la Maialul liceului din Năsăud, fraternizare.

Guvernul de coaliție creștni-democrat. Revine în fruntea politicii din Ungaria contele Ștefan Tisza (președinte de consiliu deocamdată Kucu-Héderváry). Tisza președinte al noului Partid al Muncii Naționale (în realitate, vechiul partid liberal sub altă etichetă). Dizolvarea parlamentului, alegeri generale. Partidul Național Român prezintă candidați în toate circumscripțiile românești. Mari perspective de reușită în condiții cvasi-normale. În circumscripția Năsăud, candidează Victor Onișor. Primul debut în viața politică: participarea la campania electorală pe Valea Bârgăului. Entuziasmul între alegătorii români. Contracandidat profesorul Ciocan, guvernamental. La alegeri, Onișor rămâne în minoritate cu câteva voturi față de Ciocan.

Alegeri de mână forte, Partidul Muncii Naționale obține mari majorități, partidele de coaliție sunt înfrânte. Este înfrânt și Partidul Național Român, prin teroare și falsificare de voturi (trecerea unui număr de voturi în favoarea unui candidat fictiv cu nume identic cu cel al candidatului Partidului Național Român). Se aleg numai 5 deputați naționaliști: Teodor Mihali la Ileanda (fără contracandidat). Alexandru Vaida-Voievod la Arpaș (circumscripția lui Nicolae Șerban, cedată de acesta lui Vaida), Nicolae Șerban la Făgăraș, Ștefan Cicio-Pop la Sibiu și protopopul Dămian la Brad. Cad Iuliu Maniu la Vinț, Vaida-Voievod la Ighiu, Vasile Lucaciu la Beiuș, Vasile Goldiș la Rodna, Octavian Goga și toți ceilalți candidați, inclusiv Aurel Vlad. În Banat nu se alege nici un deputat naționalist, la Caransebeș, Siegescu guvernamental, care face liceu unguresc din fondurile grănicerești. Tisza la președinția Camerei și trece cu forța noul regulament al Camerei, care face pentru viitor imposibilă obstrucția, mai ales cea tehnică, practicată în trecut de opoziție. Ceva mai târziu, Tisza trece în fruntea guvernului.

Examenul de maturitate îl iau cu „foarte bine". Cu „foarte bine" 6 inși din 18, și anume: doi sași, doi români, un ungur și un evreu. Ceilalți doi români iau nota „bine", corigent un sas. *Abiturientenball*-ul nostru. *Kneipe* (întrunire cu chef a unei asociații studențești. N. T.), de adio, fotografia comună, angajament de a ne revedea peste 10 ani, vizita lui Pietro Cartelli, fost coleg la Dej, hoinăreli nocturne.

Vacanța: nunta Tinucăi la Nadiș cu Andrei Timbuș. Decesul Iulianei din Odorhei, înmormântarea.

Studenția

Vizită la Bistrița pentru vânzarea manualelor de școală. Pregătirea pentru Universitate. Mi-am ales cariera de avocat mai de mult, deoarece având o marcată înclinare pentru politică, eram convins că studiul dreptului era cea mai adecvată pregătire și în această direcție.

Înscrierea la Facultatea de Drept de la Universitatea din Cluj. Casa și masa la unchiul Gabor Karșai, unde concomitent erau: Gabriel Tripon, Gavril Karșai (din Nadiș) și Melania Karșai (verișoară, tot din Nadiș), toți cu 3-5 ani mai tineri decât mine, elevi la liceul unitarian, respectiv la Marianum. Cursurile încep numai la 1 octombrie. Trei săptămâni la Cluj. Iuliu Vicaș, Iuliu Hațiegan, Coriolan Tătaru, toți doctori la clinici. Adunarea generală a Astrei la Dej. Cu un grup din Cluj, merg la această sărbătoare culturală.

Începerea cursurilor la Universitate. Profesorii Farkas Lajos, Ovari, Kiss. Seară de cunoștință a studenților români. Leon Bancu, tatăl său originar din Buduș. Prietenia cu Leon Bancu și cunoștințele făcute prin el (Sabin Nemeș, Valentin

Poruțiu, Emil Folea, Octavian Rusu). Românii din Cluj: doctorul Aurel Isacu, grupul Frâncu-Dăianu. Băncile Economul și Vatra. Adversitățile între cele două grupuri. Neutrii: familiile Valentin Poruțiu, Orga, Docan, Pop, Căciulă, Iuliu Pordea, Simion Nemeș, Mandeal, Hossu, Ilea, Ciuta, Ranta. Meseriașii: croitorul Radu, frizerul Teodor Târziu. Internatul Petreu, masa la parohia Bisericii catolice, protopopul Rosescu, preotul Simu. Studenții și societatea românească din Cluj foarte anemică, redusă la 1-2 petreceri cu dans, aranjate de studenți. Viața de cafenea. Colegii: P. Nemoianu, Vițian, Damian, Matei Voileanu, Lemenyi, Eugen Banciu Deac, Hossu, Goia, Damina, I. Zaharia, Lupu, frații Stanca, Octavian Rusu, E. Folea, Stoichiță, etc.

Seara de cunoștință tradițională la Biasini. Revederea cu Leon Bancu, funcționar la Banca Economul. Introducerea mea la Talia și în cercul ce frecventează această cafenea. Alegerea lui Remus Furdui ca președinte al Tinerimii universitare din Cluj. Pseudo-organizare a universitarilor români din Cluj. Scurt istoric al organizării tineretului universitar român. Societatea „Iulia", profesorul Silași. Dizolvarea societății „Casina Română", care a rămas în părăsire, mutată într-o cămăruță de la Internatul Petreu și redusă la o masă de biliard uzată și inutilizabilă. În această cămăruță, cu ușile larg deschise, se aduna tineretul o dată pe an, pentru a alege președintele și comitetul. Activitatea comitetului se reducea la aranjarea a 1-2 petreceri cu dans. Cunoștință cu familiile din Cluj.

Primul semestru. Crăciunul. Seara de Silvestru la Bistrița. Debutul la reprezentația de teatru de amatori, organizată de Fondul de teatru local, într-o piesă cu două persoane, având parteneră pe Ștefi Poruțiu. Prima manifestație a tineretului universitar, aranjarea unui concert urmat de bal în sala Redutei (sala Procesului Memorandului). Articolul lui Octavian Goga: *Copiii nimănui*. Marele ecou stârnit de articol, în opinia publică ardeleană. Curent pentru o participare numeroasă din toate ținuturile românești. Concertul și balul s-au transformat într-o mare manifestație de solidaritate românească: strălucită reușită din punct de vedere moral și material. Concertul urmat de bal s-a soldat cu un beneficiu net de peste 3.000 coroane. Fondul a fost depus la Banca Economul. Primul conflict cu colegii unguri. Incidentul studentului în medicină, Ștefan Hossu, fratele episcopului Hossu. Hossu citind un ziar românesc în cursul pauzei, un coleg ungur îi smulge ziarul, îmbrâncindu-l și proferând cuvinte insultătoare împotriva românilor. Hossu pălmuiește pe agresor, în urmă este scos cu forța din sală după o împotrivire dârză, ajutat de colegii români, inferiori în număr. Hossu în urmă a trecut la Universitatea din Budapesta pentru a se pune la adăpost de dușmănia profesorului Apathy, reprezentantul șovinismului intolerant. Decizia Apathy din anii trecuți, când, în calitate de rector, a interzis întrebuințarea limbilor străine (româna, germana) în clădirea Universității și a Mensei studențești. Vestea incidentului s-a răspândit cu iuțeala fulgerului. S-a hotărât spontan bravarea ungurilor prin arborarea de către toți studenții de ziare românești. Inițiativa a fost luată de studenții în drept, anul I (unde eram cei mai numeroși români). Avea să aibă loc în pauza dintre orele 10 și 11. Ungurii aveau un atlet, pe contele Teleky, iar noi românii, tot un atlet, pe Stan Șteflea îl puteam opune. Cei doi se măsuraseră adeseori, în concurs amical, în sălile de gimnastică, fără a se putea învinge unul pe altul. Firește au fost invitați toți studenții români de la toate facultățile să asiste și să dea ajutor în caz de nevoie. Toți au răspuns entuziast la apel. Încă de la orele 8-9, sala mare de cursuri a fost plină de studenți români, care au ocupat în masă compactă mai bine de jumătate de sală, îndeosebi băncile din fund care dominau toată sala. Niciodată sala nu a văzut atâta lume. La ora 10 toți studenții au scos ziarele românești „Lupta" și „Tribuna" și au

început să le citească. Ungurii s-au sesizat imediat. S-a produs mare rumoare, apoi au început vociferări zgomotoase, la care răspundeam cu fermitate, afirmând dreptul nostru de a vorbi și citi în limba noastră și huiduind intoleranța asiatică a adversarilor. Tumultul creștea incontinuu și se propaga pe sălile facultății, unde se îngrămădeau studenții unguri și români care nu au încăput în sala de cursuri. Vacarmul devenise asurzitor, lecția de la ora 11 nu se putea ține. La încăierare însă nu s-a ajuns, deoarece ungurii nu au avut curajul să treacă de la vociferări, sudălmi și amenințări la fapte. După 12 și-a făcut apariția rectorul Szádetsky care, în mod foarte autoritar, a somat studențimea să se împrăștie, să părăsească clădirea Universității și, pe viitor, să se abțină de la orice act de intoleranță, brutalitate sau provocare, deoarece cei ce se vor face vinovați de astfel de abateri vor fi sancționați fără cruțare prin eliminare, indiferent de ce naționalitate ar fi. Intervenția rectorului a potolit spiritele. Universitatea a fost evacuată, iar atitudinea sa energică și obiectivă a avut drept urmare că, ulterior, niciodată nu a mai avut nici un student român vreun incident sau neplăcere pentru vorba românească sau pentru citirea de gazete românești în incinta Universității. După aceasta, măsurile profesorului Apathy au căzut în completă desuetudine.

Procesul de presă al lui Octavian Goga, apărat de Iuliu Pordea, în fața Curții cu Jurați, alcătuită exclusiv din unguri. Atitudinea lui Octavian Goga m-a decepționat (a vorbit în ungurește și a căutat să câștige bunăvoința Curții prin afișarea traducerilor din poeți unguri). Apărătorul, Iuliu Pordea, a avut o atitudine foarte demnă și fermă, impunând mai mult decât Goga. Participarea ca auditor la proces a studenților. Seara, masă comună în onoarea lui Goga. Cunoștință și prietenie cu Eugen Bunea, Deac (studenți în medicină) și, prin ei, cu blăjenii. Pregătirea examenului, iau examenul cu distincție. Vacanța la Bistrița, Cupșeni și Buduș. Pregătirile pentru serbările Astrei la Blaj și zborul lui Vlaicu pe Câmpia Libertății. Plecarea la Blaj, invitat de fratele meu Iulian și de soția lui Veturia să-i însoțesc. Urmează să stau la familia Vlasa (fetița Maria, medicul militar Florea, ginerele, și soția de la Sibiu), moșie bogată.

Serbările. 50 de ani de la înființarea ASTREI [Asociațiunea Transilvană pentru Literatura și Cultura Poporului Român]. Întreg Ardealul românesc este de față. Arhiereii celor două biserici, Mitropolitul Mețianu găzduit la Mitropolitul Mihali. Prezenți toți fruntașii politici și intelectuali din Ardeal, în frunte cu deputații naționaliști. Mulți intelectuali și scriitori din Vechiul Regat și din Bucovina. Comitetul de organizare a serbărilor prezidat de Iuliu Maniu. Guvernul din Budapesta este reprezentat prin Comitele Suprem din județ. Ședințele ASTREI. Liturghia solemnă, pontificată de Mitropolitul Mihali. Asistă toți episcopii români, deci și cei ortodocși. Impresie înălțătoare de solidaritate națională, seară de cunoștință. Concertul festiv: Erculanul și Mânăstirea de Argeș; soliști principali mătușa mea Victoria Karșai. Succes răsunător. Balul, banchetul festiv, cuvântarea lui Ștefan Cicio-Pop, zborul lui Vlaicu deasupra Câmpiei Libertății, întruchiparea geniului național și triumfului năzuințelor Ardealului românesc spre emancipare, libertate și unire. Profesorul Nicolae Iorga la serbările de la Blaj. Este înconjurat cu admirație și venerație nețărmurită, socotit ca un adevărat apostol al neamului. Pe lângă Iorga, scriitorii Caragiale, Coșbuc, etc. rămân în umbră. Serbările jubiliare de la Blaj produc o mare impresie la unguri.

Înscriere pentru anul II. Iulian Bene pe anul I (întâi la drept, apoi la medicină). Nunta Geniei Vicaș de la Hidig. Sunt cavaler de onoare cu Biby Alexandrina Tripon. Vizită la Băsești, la familia Bohațiel, vizită la familia Lengyel la Oarța.

Începutul anului școlar (1 octombrie), alegerea mea în Comitetul de conducere

a Tineretului universitar, prezidat de Octavian Rusu. Reorganizarea Casinei Române de către grupul doctorului Aurel Isacu. Local nou și încăpător din str. Unio (după Unire, str. Memorandului), mobilier frumos. La etajul I, vestiar, o mare sală de lectură și ședințe, prevăzută cu toate ziarele și revistele românești din Austro-Ungaria, ziarele și revistele principale din România, ungurești unul din capitală, unul local, un ziar german din Viena. O sală de biliard, joc de șah și cărți, o cameră de restaurant cu prețuri moderate și mâncăruri gustoase (întreținut de un chelner român și soția, care aveau și o cameră de locuit). Ulterior s-a achiziționat și o pianină pentru serate, etc. Casina astfel aranjată a fost pusă la dispoziția studențimii. Comitetul, alcătuit din grupul doctorului Isacu, avea drept casier-majordom pe unchiul meu Gavril Karșai. Casina a devenit astfel un local de intimitate românească pentru tineretul universitar și a avut o importantă influență asupra formării generației respective. Abținerea fruntașilor grupului Frâncu-Dăianu, încercarea lui Octavian Rusu de a legaliza organizarea studențimii române prin înființarea unei asociații „Cercul Eminescu", cu caracter formal nestudențesc. Statutele, înaintate prin forurile administrative, nu sunt aprobate de guvernul de la Budapesta. Primirea unei burse de 400 coroane din fondul Alexandru Șt. Șuluțiu din Blaj, bursă pe care am continuat-o până la doctorat. La Anul Nou, la Bistrița - tradiționala seară de Silvestru (Revelion) cu Iulian Bene, familia Pletosu, familia Podoabă. Nunta Aureliei de la Nadiș cu dr. Petre Muscă. Melania s-a îmbolnăvit de scarlatină. Casa unchiului sub carantină. Ne mutăm cu Iulian în oraș, camera din Vart-Utca. Serbările jubiliare ale societății „Petru Maior" din Budapesta. Reprezint studențimea din Cluj pe cheltuiala mea (fratele Iulian). Ședință festivă (Vasile Stoica). Concert și bal (familia Teodor Mihali, familia doctor Mureșan din Beiuș, familia Bianu - Cornel, Gaby și Zoe - invitații lui Valentin Poruțiu).

Examenul de anul III cu distincție. Iulian Bene se hotărăște să-și continue studiile la Budapesta. La Bistrița și Sângeorz, concertul și balul de la Gârbou sub patronajul d-lui și d-nei Teodor Mihali, societatea românească din Gârbou: Vartic, Mezei, Victor Pop.

Războiul balcanic. Alegerea din nou a lui Octavian Rusu ca președinte, deși luase doctoratul și ieșise din cadrul Universității. Tratativele contelui Tisza cu Partidul Național Român prin delegații săi Teodor Mihali, Iuliu Maniu și Valeriu Branițe; negocierile se termină fără rezultat, concesiunile contelui Tisza fiind minimale (câteva locuri și Förispan-prefect, etc.). Dezbaterea chestiei românești în parlamentul din Budapesta - câteva cuvântări rezonabile. Ne pasionează rolul României în conflictul balcanic și revendicările ce încep să se formuleze. Românii ardeleni urmăresc cu mare interes desfășurarea evenimentelor. Câteva concerte la Casina Română, organizate din inițiativa lui I. Hoșan, C. Stanca și Valeriu Pop, cu concursul lui I. Zaharia Lupu, Baltă, etc. Nemulțumirea față de lipsa de activitate a lui Octavian Rusu absorbit de nevoile profesionale, înțelegere cu N. Cristea, I. Damian, Goia, etc., pentru schimbarea comitetului. Octavian Rusu - informat prietenește - se retrage de bunăvoie. Alegerea noului Comitet: Nicolae Cristea președinte, eu vicepreședinte, Goia secretar, Damian, Prună, etc. Prima ședință plenară a întregii tinerimi. Conferința mea despre Mihai Viteazul cu concluzia că soarta românismului fără fortăreața naturală a Ardealului este ca frunza bătută de vânt. Conferința stârnește mare entuziasm. Propunerea doctorului Eugen Bianu de a edita o revistă politico-literară, mai ales pentru uzul tineretului intelectual. Propunerea este acceptată și comitetul îndrumat să o realizeze împreună cu dr. Eugen Bianu. Legalizarea organizării tineretului universitar: la propunerea mea se hotărăște să ne înglobăm în *Astra*, ca despărțământ *sui-generis* al tineretului

universitar. Redactez un statut special, care apoi este certificat de conducerea *Astrei*. Programul de activitate al noului comitet: pacificarea celor două grupuri antagoniste din Cluj, vast program politico-cultural (inclusiv editarea revistei „Noi"), manifestări artistico-culturale în provincie, acțiune de luminare a satelor. Pentru pacificarea clujenilor era nevoie de o conducere neutră la Casină. Vizite protocolare la toți intelectualii din Cluj, sondarea fruntașilor, acceptarea ideii. Propun pe Iuliu Pordea care, pe lângă o strălucită situație profesională, începe să se bucure de multă considerație și din punct de vedere național, în urma curajoasei și răsunătoarei apărări pe care o făcuse în procesul celor din Moftinul Mic și în procesul Goga. Propunerea este agreată de fruntașii celor două grupări. Iuliu Pordea primește. Comitetul Casinei se reorganizează sub președinția lui Iuliu Pordea. Conferințele săptămânale cu program artistic. Organizarea unui cor permanent și a unei orchestre permanente (cu concursul lui Hozan, C. Stanca și Cenariu). Conferința lui Horia Petre Petrescu, concerte la Turda, Huedin și Dej. Echipe de conferențiari studenți pentru satele românești din apropierea Clujului. Activează simultan mai multe echipe în fiecare duminică. Constituirea redacției revistei „Noi". Director Eugen Bianu; redactori: Nicolae Cristea, eu, C. Stanca, Prună, Nicolescu, tipărită la Barițiu. Acțiunea pentru clădirea unui cămin studențesc în cadrul fundației Petreu, memoriul meu. Înființarea bibliotecii. Fondul de aproximativ 4.000 coroane (aur) rezultată din balul din 1911 de care m-am ocupat mai sus. Luăm hotărârea de a-l utiliza pentru înființarea unei biblioteci. Comandăm de la București și de la Cernăuți toate cărțile de literatură și traduceri din literatura clasică europeană, cum și lucrările mai cunoscute de istorie a savanților români. Biblioteca este instalată la Casina Română și încredințată unui bibliotecar. Înființarea unui club sportiv, sub conducerea lui Sever Dan care, ca secretar al Partidului Național Român, își luase reședința la Cluj. Turneul artistic al bursierilor Fondului de teatru: Ștefan Mărcuș, I. Crișan, Aca de Barbu și Băilă. Primul număr din revista „Noi". Examenul de anul III cu distincție.

Vacanța. Intervenția României în conflictul balcanic. Mare entuziasm și efervescență în Ardeal, Bistrița, Cupșeni, ultimul bal de la Lăpuș. Pregătirea în vederea examenelor de doctorat deoarce în primăvară am fost recrutat și repartizat la Regimentul 1 Artilerie Grea din Viena, astfel că iau absolutorul cu 7 semestre. Plec la Cluj cu hotărârea de a mă dedica numai studiului, renunțând la orice altă activitate în timpul examenelor de doctorat pe care intenționez să le iau tot cu distincție, pentru a cere promoția sub *„auspiciis regis"*. La Cluj însă sunt insistent solicitat să accept președinția sub motivul că nu pot abandona la jumătate de drum marea mișcare începută abia de o jumătate de an, tocmai eu care am fost sufletul acestei inițiative și al acțiunii. Până la urmă accept, însă numai pentru un semestru, cerând pe Goia ca vicepreședinte care, apoi, să fie urmașul meu după Crăciun. Revista „Noi" popularizează familia regală română. Intensificarea conferințelor și programelor artistice săptămânale, accentuarea propagandei culturale la sate.

Dr. Aurel Isacu îmi retransmite propunerea rectorului de colaborare a tineretului universitar român cu cel maghiar pe picior de egalitate. Înscrierea studenților români la Egyetemi Kör (Cercul Universitar), comitet maghiaro-român, cor, orchestră comună, programe de festivaluri în românește și ungurește, etc. Este o urmare a acțiunii începute de noi care, evident, nu a rămas neobservată și un corolar al negocierilor duse de Tisza cu Partidul Național Român, mergând mult mai departe decât acesta, până la paritate. După o serie de lămuriri și precizări, avute de mine și date de rector prin dr. Isacu, - rectorul rezervând propunerile directe, după ce sondajul ar fi dat un rezultat pozitiv - răspunsul meu este negativ, cu motivarea

că, atâta vreme cât tratativele guvernului cu Partidul Național Român nu se vor solda cu o înțelegere formală și definitivă, studențimea română nu poate crea aparența unei acțiuni disidente, de slăbire sau de rupere a solidarității naționale, oricât ar fi de larg și de înțelegătoare propunerile care i s-ar face.

Campania României în Bulgaria, repercusiuni politice și psihologice în Ardeal. Șezătoarea de la Bistrița, balul de toamnă. Primul examen riguros de doctorat. Unii profesori șovini se sesizează de perspectivele promoției mele sub *„auspiciis regis"*, în urma conferinței mele despre „Mihai Viteazul", a acțiunii intensive întreprinse de studențimea română reorganizată și în urma refuzului dat rectorului, se creează o atmosferă ostilă intențiilor mele. Unii profesori iau hotărârea de a împiedeca, după putință, aceste situații. Unul singur se angajează formal: Kiss Mor (evreu botezat) care, înlocuind pe titularul de catedră la dreptul comercial, se fălește că mă va trânti la examen. Nu reușește, însă îmi reduce nota de distincție. Toate aceste mașinații sunt comunicate în mare taină unchiului meu și doctorului Isacu, de un profesor prieten; în fața acestei situații, renunț să mai cer o nouă examinare, deoarece orice notă strălucită aș lua, recomandarea corpului profesoral era obligatorie pentru promoția sub *„auspiciis regis"*, iar această recomandare nu o mai puteam obține. Aleg deci alternativa de a trece toate examenele în timp record (tot la 4 săptămâni câte unul), ceea ce am și făcut, astfel că la 28 martie am avut promoția de doctor în drept.

Turneul Teatrului Național din București în Ardeal cu d-na Ciucurescu, Iancu Brezeanu, etc., sub conducerea lui Victor Antonescu. Nu se dă autorizația de a da o reprezentație la Cluj. Primirea la gară, aranjarea unei mari mese comune cu intelectualii și studenții. Eludând opreliștea, artiștii români ne încântă cu numeroase dialoguri și scene întregi din *Scrisoarea pierdută* și *O noapte furtunoasă*. Sugestia lui Dăianu de a nu toasta și pentru Victor Antonescu, ci numai pentru Ciucurească și Brezeanu. Rostesc o cuvântare foarte aplaudată, în numele tineretului și al intelectualilor, exaltând cultura și arta românească, iar la urmă închin pentru solii din București în general, pentru Ciucurească și Iancu Brezeanu ca mari maeștri ai artei, pentru Victor Antonescu ca neobositul organizator al acestui turneu. Astfel am reușit să împac și susceptibilitățile și să nu nedreptățesc prin tăcere pe nimeni. Seara s-a prelungit până târziu, într-o atmosferă de mare intimitate și înălțare sufletească.

Retragerea mea din funcția conducerii, cu toată stăruința generală. Unanime regrete și călduroase ovații. Goia îmi urmează. Scurtă vacanță la părinți. Seară intimă de revelion la Cluj. Vizita episcopului Vasile Hossu la Bistrița de Bobotează (19 ianaurie). Liturghia solemnă, sfințirea apelor. Masă de gală la familia Tripon, seara „Șezătoarea" de Brediceanu.

Al doilea examen de doctorat la începutul lunii februarie, teza de doctorat (cauzele criminalității), al treilea examen de doctorat la mijlocul lunii martie. Bal aranjat de Clubul sportiv. Promoția mea de doctor la 28 martie 1914. Înscrierea mea ca stagiar (candidat de avocat) la 5 aprilie, în baroul de Târgu Mureș pe lângă avocatul dr. Gavril Tripon din Bistrița, care are birou comun cu fratele meu Iulian. Rămas bun de la colegii din Cluj, cu urări de continuare a activității. Participarea a doi delegați – între care Lazăr Isarcu – la congresul studențesc de la Iași. Excluderea lor din universitățile din Ungaria.

La Bistrița. Începutul activității profesionale la instanțele din Bistrița, Năsăud, Rodna și Gârbou. Debuturi promițătoare. Curte serioasă Alexandrinei (Biby) Tripon. Pregătiri pentru a petrece o vacanță de vară de o lună în Regat. Bilet de parcurs gratis pe C. F. R. Predeal – București – Constanța – Turnu Severin – Iași, proiectat

pentru luna august. Fratele meu Iulian cu familia şi familia Tripon fac vacanţa la Sângeorz-Băi. Proces la Zalha (Jud. Gârboiu), la 27 iunie 1914. De acolo trec pe la părinţi la Budu§. În ziua de 29 plec prin Dej la Bistriţa. La sosirea în Dej aflu de asasinarea arhiducelui moştenitor Franz Ferdinand şi a soţiei /sale/ în Sarajevo. Prima impresie între români, care legau mari nădejdi de cel dispărut; dintre susţinătorii politicii de unire făceau parte şi oameni reprezentativi ai românilor, îndeosebi Alexandru Vaida-Voievod, Iuliu Maniu, Miron Cristea. Dezorientarea momentană, mai ales că ungurii nu-şi ascundeau bucuria de a fi scăpat de viitorul monarh, care era un adversar ireductibil al hegemoniei maghiare şi plănuia federalizarea statelor autonome naţionale, în cadrul Austriei Mari. Începe campania de presă împotriva Serbiei. Nici o măsură militară vizibilă, nici o concentrare. În 25 iulie, sâmbătă, plec cu trăsura împreună cu Victor Man pentru a petrece duminica la Sângeorz-Băi cu familiile Pop, Tripon, Man. Minunată zi de vară, dimineaţa tenis, concert la amiază. Teodor Mihali şi doamna îşi fac cura la băi. După-masă, către şase, notarul Marţian (român), care îşi avea biroul peste drum de vila Tripon, ne anunţă că trebuie să se fi petrecut ceva grav, deoarece a primit ordin urgent să distribuie urgent chemări individuale de concentrare parţială. După ora şase începe distribuirea chemărilor de mobilizare (regimentul 63 avea un batalion detaşat în Bosnia). Începe să se vorbească despre războiul iminent cu Serbia, fără a avea o precizare. Serată dansantă cu concert, obişnuită în fiecare duminică. Puţină agitaţie, deoarece lumea, în general, nu se aştepta la ceva grav. Totuşi Iulian se hotărăşte să mă însoţească la Bistriţa pentru orientare şi pregătirea plecării mele în concediu. Plecăm dimineaţa la ora 5 cu trenul, la Bistriţa ajungem la ora 8. Aflăm de ultimatumul adresat Serbiei, de ruperea relaţiilor diplomatice. Încep să sosească rezerviştii, în număr nu prea mare, căci nu este mobilizat întregul regiment. Rezerviştii sunt îmbrăcaţi în uniforma.de campanie. Sosesc primele ziare din Cluj şi Budapesta cu articolele foarte războinice. Ne hotărâm să aducem familiile de la Sângeorz-Băi la Bistriţa, pentru a nu rămânea izolate, în caz de mobilizare generală. Plec cu două trăsuri, marţi 28 iulie la Sângeroz. La amiază, chef mare - ingineri silvici, saşi şi unguri, cu lăutari într-o fraternizare zgomotoasă închină pentru război, pentru armată, pentru împărat (sic), pentru fraternitatea de arme germano-maghiară. Se cântă imnul maghiar, marşul Prinz Eugen, se sparg pahare. Seara la Bistriţa. Se confirmă mobilizarea parţială a 8 corpuri de armată. Se declară război Serbiei. Ziarele de Bucureşti. Bombardarea Belgradului. Se aşteaptă în 24 ore să fie ocupat Belgradul.

Războiul

Nici o acţiune militară serioasă. Ziarele din Budapesta aduc ştiri despre agravarea situaţiei internaţionale. Încep să am impresia că nu voi mai putea pleca în Regat. Sâmbătă dimineaţa (1 august 1914) se afişează pe toate zidurile mobilizarea generală. Nu sunt în clar, dacă mă priveşte şi pe mine. Iau informaţii la Cercul de recrutare. Mi se spune că am fost mobilizat pe ziua de 27 iulie, chemarea s-a trimis la Budu§. Primesc îndrumarea să plec la regiment (Viena), unde fusesem repartizat. Îmi depozitez toate lucrurile la fratele meu. Toţi ofiţerii activi îmbracă uniforma de campanie, foarte entuziaşti (inclusiv românii). Spre seară încep demonstraţii pentru război. Cete de ucenici şi muncitori unguri aclamă războiul (Eljdu a Háború). Seara, retragere cu torţe şi muzică militară. Serenadă în faţa locuinţei colonelului comandant de regiment. Demonstraţie războinică. Românii rezervaţi, fără entuziasm. Privesc din geam de la familia Tripon, împreună cu Biby. Despărţirea de Biby, ne vom scrie. Plec dimineaţa la 5 spre Viena, după o despărţire duioasă

de fratele meu și familia sa. La Dej întrerup călătoria și, cu o birjă comandată telegrafic din ajun, mă îndrept spre Buduș ca să-mi văd părinții înainte de a pleca la oaste. La viile Dejului mă încrucișez cu părinții mei care, primind chemarea mea de concentrare și neavând nici o știre recentă de la mine, plecaseră la Bistrița să mă vadă. Mergem cu toții la Buduș, unde este și bunica care ținea foarte mult la mine. Toate satele în fierbere, vestindu-se mobilizarea generală. La Buduș toți flăcăii și bărbații rezerviști se pregăteau de plecare la oaste. Primarul trebuie să-i pornească în grup la amiază spre unități, cei mai mulți la regimentul 63, unii – puțini – la batalionul de honvezi din Dej. Toți, serioși și reținuți, pleacă fără împotrivire, disciplinați, dar vădit fără tragere de inimă. Despărțirea de părinți și de bunică. Tot satul în fața bisericii și casei parohiale. Spre Olpret ajung din urmă pe rezerviștii budușeni. Iau în trăsura mea pe câțiva. Trec prin satele pline de lume rămasă emoționată în urma plecării flăcăilor și bărbaților mobilizați. Gara din Dej geme de lume, tot români mobilizați, în așteptarea trenului. Nici un entuziasm, nici o manifestație, toată lumea însă disciplinată. O companie de honvezi din localitate, în ținută de campanie, menține ordinea, o secție comandată de un fost coleg de școală (Dej) recent promovat Kadettaspirant (Drăgan). Pe peron, deputatul Teodor Mihali cu doamna privesc lumea. Mihali, cu lacrămi în ochi, îmi spune că este îndurerat de plecarea atâtor bărbați tineri la moarte pentru o cauză care nu este a lor. Cuvintele lui Mihali aveau o semnificație, când ziarele maghiare dădeau ca sigură intrarea în război, alături de Austro-Ungaria, a Italiei și României. Sosește cu întârziere trenul dinspre Bistrița, ticsit. Din tren coboară Iulian și Veturia însoțiți de Anuța Colceru, prietenă a familiei. Vroiau să mă vadă încă o dată înainte de plecare. Mă grăbesc să-mi rezerv un loc în compartimentul în care dau peste colegii de liceu Monasterian, Rebreanu, Kretihmayer. Mai stau de vorbă 1/2 oră cu ai mei, apoi trenul se pune în mișcare spre Cluj. Monasterian pleacă la un regiment de pionieri, într-un orășel situat pe Dunăre lângă Viena, Rebreanu la un regiment de dragoni în Bucovina, Kretihmayer (medicinist), la Innsbruck, la un regiment de vânători, având grad de plutonier sanitar. Colegii rămân în gară să ocupe locuri în trenul de Budapesta (ora 21), iar eu merg în oraș să-l văd pe unchiul Gavril. Străzile gem de lume, manifestațiile se țin lanț pentru război, pentru împărat, pentru Germania și împăratul Wilhelm, pentru Italia și zgomotos, pentru România și Regele Carol „fidel în aliați". Nu știu ce să mai cred. Ziarele de Budapesta se pronunță pentru război cu Rusia. La ora 9 trenul pleacă supraîncărcat spre Budapesta. Târziu adormim până într-o localitate în care Rebreanu se desparte de noi. După intrarea în pusta Ungariei, încep să răsune în noapte prin gări și din trenurile militare cu care ne încrucișăm primele cântece războinice ungurești și manifestații războinice. În Budapesta lume enormă, veselă și entuziastă. Asist la plecarea ultimului Orient Expres spre Paris. Luăm apoi acceleratul de Viena, unde sosim la ora 3 p. m. Ne despărțim, iau masa în restaurantul gării Ostbahnhof, apoi mă îndrept spre Arsenal, unde este dislocat regimentul de artilerie grea. Regimentul fusese mobilizat la 27 iulie și partea activă și rezerva sunt plecate deja în campanie, cum s-a aflat mai târziu, cu baterii motorizate de 305 și 150 mm, care au participat la zdrobirea fortificațiilor belgiene și franceze în primele săptămâni de aparente succese până la bătălia de la Marna. Partea sedentară și Objekt V, comandant Petrik. Mă prezint, sunt dat în grija Zugsführerului Puhr să mă îmbrace și să mă cazeze. Dormitor comun de 20–30 voluntari. Primele cunoștințe: între peste 400 de voluntari, 2 români (Bejan din Bucovina și Leonida Pop din Năsăud), numeroși unguri, cehi, ruteni, vienezi, germani și foarte mulți evrei cu nume unguresc. Cantină bună și ieftină pentru

ofiţeri şi subofiţeri. Instrucţia. Viena, România Jună, Schönbrunn, Baden. Se anunţă dispersarea numărului prea mare de voluntari. Cer mutarea la Regimentul 63 din Bistriţa. Corespondenţă cu cei de acasă. Prima scrisoare de dragoste de la Biby. Atmosferă de victorii şi de sfârşit apropiat al războiului. Mutarea mea la Batalionul 7 artilerie grea din Komarom cu alţi 19 camarazi (4 unguri, 2 şvabi, 1 polonez, 4 secui, majoritatea evrei vienezi sau pestani). Prezentarea la Komarom, căpitanul Schneider, furierul Kostaki Sandberg, constituirea detaşamentului de voluntari: comandant kadetul Grossmann, instructori caporalii Herman Eugen şi Hart. Cazare în cazarma din centrul fortăreţei. Instrucţia două luni, completarea numărului cu doi nou-veniţi, Lanczis şi Freud. Oprirea ofensivei germane în vest, vagi zvonuri despre bătălia de la Marna, dezastrul din Galiţia, nimicirea armatei generalului Bruderman, pierderea Lembergului. Incursiunea la Sighet. Armata rusă se opreşte în faţa Carpaţilor, ca şi lipsiţi de orice apărare. Fortificarea febrilă a Budapestei, Komaromului, etc. O contraofensivă desperată despresoară Przemislul, dar se opreşte pe râul San. Prima clasificare, eu al doilea, promoţia de fruntaşi (*Vormeister*). Familia Tripon se refugiază la Şercaia (Făgăraş), apoi în Regat (Balş, Craiova, Turnu Severin). Vizita lui G. Tripon la Komarom, mă informează că România va intra curând în război împotriva Puterilor Centrale şi va ocupa şi anexa Transilvania. Mobilizarea fratelui meu la serviciul auxiliar: este numit comandant militar al clinicilor din Cluj. Banchetul în onoarea căpitanului Schneider. Trimiterea noastră la Şcoala de ofiţeri de rezervă, care se ţine la Regimentul 6 artilerie grea din Komarom. Cameră închiriată la Komarom. Şcoala: cel mai de seamă profesor locotenent Freysing, profesor de politehnică din Graz, comandant de cavalerie. Peste 200 de voluntari-elevi. Vizita lui Iulian şi a Veturiei. Îi însoţesc până la Budapesta. Marea înfrângere austro-ungară la Veljevo în Serbia, evacuarea Serbiei şi a Belgradului. Destituirea generalului Potiorek.

Mare depresiune morală, marea ofensivă rusească. Compresorul cu aburi. Stagnarea pe frontul de vest: cei doi adversari epuizaţi. De Crăciun suntem promovaţi la gradul de caporali. Vizită la familia camaradului Lanczos la Székesfehérvár. Examenul teoretic de ofiţer de rezervă: clasificat al 30-lea, revenirea la unitate. Căpitanul Schneider menţine detaşamentul sub comanda lui Grossmann. Arestarea temporară a lui Szibesz. Prezentarea celor recrutaţi la revizii: numeroşi voluntari, avocaţi, oameni de bancă şi de afaceri din Budapesta. Utilizarea noastră ca instructori. Ofensiva rusească în Carpaţi, pentru invadarea Ungariei. Armata austro-ungară la capătul puterii de rzistenţă, pierderea culmilor carpatice, retragerea lentă şi continuă spre Kassa. Examenul practic pe teren, înaintarea la gradul de *Feuerwerker Kadettaspirant*. Concediu de primăvară la Cluj (Iulian, Veturia, Iulian Bene, doctorul Muscă, unchiul Gabor, la părinţi la Buduş).

Intrarea Serbiei în război. La Komárom, dizolvarea detaşamentului de voluntari, utilizarea noastră ca instructori: locot. Vanro (slovac), subloc. Sramek (evreu), Venka (ungur) activ. Ofensiva austro-ungară de la Gorlice. Înfrângerea armatelor ruseşti, retragerea continuă. Beţia victoriei, constituirea unei baterii de campanie care să fie înzestrată cu tunuri moderne. După câteva săptămâni părăsesc bateria pentru a merge în concediu de vară (*Ernteurlaub*) la Buduş. Familia Tripon revine la Bistriţa. Scurtă vizită la Bistriţa, întâlnirea cu Biby. Din Komarom duc un detaşament de completare la bateria grea Tschürtsch de pe frontul rusesc. Aspectul Galiţiei, al Lembergului, ruteni spânzuraţi. Pe Bug la Kamionka-Strumilova (Zoltanca) Ilosváy-Molzer – la familii poloneze din Kammionka. Înapoierea la Komárom, repartizarea la kadettaspiranţi de la artileria de câmp: Bianu Cornel, Varo, Gross, curs de călărie. Oprirea ofensivei în Rusia, ofensiva contra Serbiei. Dezastrul Serbiei,

în urma intervenției Bulgariei, capitularea Muntenegrului. Scurtă deplasare la Bistrița, citat ca martor într-un proces. Iulian este mutat la Regimentul 63. Atacul contra Verdunului. Mari pregătiri pentru o ofensivă împotriva Italiei. Pariul meu că Verdunul nu va fi ocupat. Ofensiva de la Verdun nu face progrese hotărâtoare și se transformă într-o luptă de uzură. Declanșarea ofensivei din Tirol, mari succese inițiale. Însărcinat să duc un detașament de soldați pe frontul italian. Căpitanul Schneider mă sfătuiește să încerc să rămân pe front deoarece toți kadettaspiranții vor fi trimiși. Nu se știe unde, și în ce condiții. Iulian și soacră-sa, lelița Cornelia, la Viena să consulte un doctor. Îi însoțesc pentru a-și cumpăra lucruri necesare pentru front. Când pleacă spre Cluj, le predau toate lucrurile mele ce nu pot lua cu mine. Plecarea prin Viena – Innsbruck – Trient (30 mai) și atmosferă de mare victorie. Scurtă pauză a ofensivei care se urmează să fie reluată peste câteva zile. Cesare Battisti, deputat austriac, căpitan în armata italiană, capturat și identificat de un denunțător, condamnat la moarte și împușcat. Demonstrația rușinoasă împotriva lui Battisti, când este dus la supliciu. Participarea unei părți a populației italiene din Trento la această manifestație. Plecarea din Tione la Pinzolo. Prezentarea la colonelul Seyfried, care mă reține fără să mai cer eu. Sectorul se găsește în plină reorganizare pe linia Care-Alto – Ospedale – Stavai – Roca – Ragada – Tresanella. O luptă grea și costisitoare pe gheţarele de dincolo de Corno di Lares și retragerea prin pasul Furgorida (2.800 m) și Val Lares și Seniciaga. Repartizarea la bateria de poziție (două obuziere de câmp de 10 gm), deservită de oamenii rămași în viață din vechea baterie pierdută și detașamentul adus de mine. Comandant, sublocotenentul activ Mates, ceh. Echiparea de munte. Transportul tunurilor demontate la 2100 m înălțime, cu ajutorul prizonierilor ruși și al populației din satul Carisolo. Furierul, dr. Silviu Maior de la o baterie de munte, care urmează să se îngrijească de alimentarea noastră. Ordonanța: Babicz Iosif, pe care l-am păstrat până ce am fost capturat. Pe Campo Trentino așezarea bateriei, aranjarea de adăposturi, câteva zile dormim pe zăpadă în jurul focului. Sublocotenentul Mates la postul de observație, eu la baterie. Ofensiva rușilor în Galiția, dezastrul armatei austriece, oprirea ofensivei din Tirol. Atac nocturn italian în punctul Ragada, incendiată de noi prin bombardament. Ofensiva de pe Somme. La odihnă în Carisolo. Trecerea arhiducelui moștenitor Karl Franz Iosef prin sector. Facem de pază la podurile înspre Madonna di Campiglio (frumoasă stațiune climaterică). Chef la Pinzolo, antrenez pe dr. Maior la cântece românești (războinice). Sosește o baterie de munte cu oameni din jurul Sibiului, aproape toți români. Horă în piața din Carisolo. Plecarea pe front. Intrarea României în război.

Intrarea României în război

Mare depresiune morală, înverșnare la câțiva ofițeri unguri, simpatia ofițerilor cehi, cei mai numeroși. Pe Gruberspitze cu Mates și Finger, amândoi cehi. Turtucaia. Avansarea mea la gradul de *Fähnrich* (sublocotenent *n. e.*), după exact 4 luni de serviciu pe front. Coborând spre Pinzolo, aflu pe Campo Trentino de înfrângerea armatei române în bătălia de la Sibiu. Revin la observatorul de pe Gruberspitze. Construirea unei barăci speciale de adăpost pentru 3 ofițeri. Începe să cadă zăpadă abundentă. Căile de comunicație încep să se înzăpezească, viscole excepționale, înzăpezirea în fiecare noapte a barăcii. Singurul mijloc de comunicare, un funicular de mână. Primul concediu. Plecarea cu ajutorul funicularului de mână pe Campo Trentino, apoi, pe jos, prin nămeți de zăpadă. Plecarea spre casă prin Viena, Budapesta, de unde dau o raită la Hajduszoboszlo, unde se află fratele Iulian cu regimentul 63, evacuat în Ardeal. Atmosfera de deprimare a românilor, ocuparea

Bucureștiului. Sosirea la Cluj unde petrec o noapte. Plec cu trenul de dimineață, ticsit de ofițeri în drum spre frontul din Bucovina. La Bistrița, apoi la Buduș. Decepția românilor, un sentiment de rușine pentru ușurința cu care armata română a putut fi înfrântă. Înapoierea pe front. De la Trient până la Tione fac două zile cu camionul care, numai cu greu, străbate prin troiene. De la Tione, nici un mijloc de locomoțiune, fac drumul pe jos, zăpezi enorme, cum nu s-au mai pomenit din bătrâni. Avalanșe uriașe care acoperă și zdrobesc adăposturi și baracamente. Urc la bateria înzăpezită, cursul de schi la San Antonio, apoi, la scurtă vreme, cursul de artilerie la Trient. Fac cunoștință cu Aurel Neguș, Nicu Hozan, Voronca, Bologa, iar prin ei și cu italienii civili. După câteva zile apare în *Monitorul* armatei avansarea mea la gradul de sublocotenent cu vechimea și solda de la 1 ianuarie 1916. Cafeneaua „Specchi", excursie de studii în Val Lugano. Lago di Caldonazzo (noul sistem al detașamentului de șoc), excursii de plăcere la Bozen. Întoarcerea pe front. Pe Stavel la observator. Încasez solda și echiparea retroactiv, în sumă de peste 3.000 coroane. Mutarea bateriei pe Rohbeck (aproape 3.000 m). Dr. Popovici comandant de baterie.

Războiul submarin. Revoluție în Rusia. Intrarea Americii în război.

Concediu la Cluj, unde se mutase între timp fratele Iulian cu regimentul 63. Aflu prin telegramă de moartea bunicii. Înmormântarea la Buduș. Preoții și intelectualii foarte sceptici, în urma revoluției din Rusia. Susțin că intrarea Americii în horă compensează defecțiunea Rusiei, mai mult, asigură victoria finală a Antantei. La sfârșitul vacanței (concediului) vin să petrec câteva zile la Cluj, unde vine și Biby.

Pe front la baterie, reglarea tirului. Atacul italian peste gheţarul Lares împotriva poziției de pe Corno di Cavento (3.450 m). Aspectul magnific al desfășurării, bombardamentul poziției cu proiectile de 150 mm. Bateria mea este puternic bombardată. Atitudinea mea calmă impune trupei, la început foarte intimidată, apoi se ține bine. Nici o pierdere. Corno di Cavento este luat cu asalt și apărătorii (circa 2.000 soldați) capturați. Mai târziu sunt decorat cu „Signum laudis" pentru ținuta ce am avut. Calmul se restabilește, însă noua poziție înaintată italiană jenează comunicațiile frontului nostru. Sunt trimis la Trient pentru un curs de telefonie. Cursul se ține într-un sat din apropierea Trientului. Aproape în fiecare seară la Trient. Nicu Hozan, d-na Bologa, Sextil Pușcariu, Nicu Bologa, italienii Cuppelon și Barberis. Însărcinat cu comanda rețelei telefonice din întregul sector și atașat *Grupenkommando*-ului artileriei, plasat pe Stavel, la bat. 8.

Al treilea concediu la Cluj și Buduș. Evenimentele de pe alte fronturi și înrăurirea lor. Retragerea germană din regiunea Somme pe linia Hindenburg. Ofensiva franceză din Champagne, cu mari pierderi, fără a se ști de răzvrătirile soldaților înăbușite cu energie. Înlocuirea lui Novelle cu Pétain. Succesul relativ al ofensivei engleze la Arras. Ofensiva Kerensky în Galiția. Frumoase succese inițiate împotriva armatei austriece (defecțiunea unei divizii cehe) contraofensiva germană, prăbușirea armatei ruse. Ofensiva română de la Mărăști, oprirea ei din cauza evenimentelor din Galiția, Mărășești, rezistența și eroica victorie defensivă a armatei române, ofensiva armatei engleze din Flandra. Succesele germane la Riga, ofensiva fulgerătoare germană pe frontul italian, Caporetto. Oprirea înaintării pe Piave, Cambrai. Oscilații între speranță și demoralizare.

Răsturnarea lui Kerensky, Revoluția din octombrie – Lenin lansează lozinci: pace și pâine. Armistițiul pe frontul oriental. Tratativele de pace de la Brest-Litovsk. Efectul propagandistic al declarațiilor delegaților sovietici. Zdruncinarea moralului în interior, mișcări muncitorești, mari lipsuri în Austria. Spiritul armatei, naționalitățile

– ungurii și germanii rămân pe linia războiului victorios. Pregătiri pentru ofensiva decisivă pe frontul de vest, pregătiri și pe frontul italian. Pacea de la Brest-Litovsk și Pacea de la București. Ofensiva germană de la 21 martie 1918. Frontul armatei engleze este străpuns. Afișarea comandamentului suprem al Kaiserului dă impresia timp de câteva zile că ofensiva se transformă în război de mișcare cu rezultat decisiv. Val de optimism și entuziasm. Ofensiva, cu toate rezultatele mari (înaintare, prizonieri, pradă), se împotmolește la Amiens, Montdidier. Comentarii oficioase: este nevoie de mai multe lovituri succesive pentru a zdruncina întregul front și a obține victoria finală. Ofensiva din câmpia Lys. Pauză. Contralovitura în sectorul nostru pentru recuperarea muntelui Corno di Cavento. Reușește. Avansarea mea la gradul de locotenent pe ziua de 1 februarie 1918.

Al patrulea concediu Cluj – Bistrița Buduș. Lovitura de la Chemin des Dames (26 mai 1918). Atingerea Marnei, bombardarea Parisului cu Dicke Bertha de la 120 km. Acțiunea de la Compiègne. Germanii nu exploatează suficient succesele loviturii. Pretinsa uzare a rezervelor aliate (franceze). Zvonuri despre o iminentă lovitură hotărâtoare în regiunea Reims-Paris. Marea ofensivă austro-ungară pe Piave Asiago. Ofensiva după câteva zile de aparente succese se prăbușește, trupele sunt retrase peste Piave umflat în pozițiile de plecare cu mari pierderi. Discutarea dezastrului în presă și în Parlamentul ungar mai târziu. Monarhia nu mai are decât o singură nădejde și scăpare: victoria germană pe frontul de vest. Succesele Antantei în Mesopotamia și în Palestina. Delegarea mea la Viena pentru un curs de informații asupra gazelor toxice. În ziua plecării – 15 iulie 1928 – se declanșează ultima mare ofensivă germană pe frontul Reims-Marna. Primul comunicat anunță un succes inițial briliant. Generalul comandant la *Offiziersmesse* pretinde a avea informații autentice că Reims-ul a și căzut. În realitate, ofensiva este oprită pe linia a doua, iar apoi trupele sunt retrase dincoace de Marna. Contraofensiva franceză de la Château-Thierry la 18 iulie 1918. Drumul spre Viena, întâlnirea în tren cu Aurel Negus și el în drum spre Viena. La curs, întâlnirea cu Ioan Pordea, luăm cameră împreună. Mizerie și depresiune morală la Viena. Populația moare literalmente de foame. Belșug în Ungaria. Armata germană în retragere lentă spre Chemin des Dames. După terminarea cursului, plec într-o permisie de 10 zile. La Bistrița, Biby mă așteaptă, apoi pleacă odată cu mine la Sângeorz-Băi. La Buduș. Lovitura-surpriză de la 8 august. La Cluj. Întoarcerea pe front. Aghiotant administrativ pe lângă comandantul artileriei, maiorul Humbold. Informații despre constituirea legiunii Române în Italia. Corespondența cehilor îmi dă o impresie clară asupra situației revoluționare din Boemia. O tolerez, nefăcând nici un raport. Reluarea lui Corno di Cavento de către italieni. Mă îmbolnăvesc la spital – gripă spaniolă, temperatură urcată care nu vrea să cedeze. Ofensiva Franchet d'Esperey în Balcani. Prăbușirea Bulgariei, înaintarea forțelor aliate spre Dunăre. F(eld) m(arești)alul) Koves însărcinat cu apărarea Dunării. Îngrijorare între unguri. Declarații optimiste ale ministrului honvezilor. Pe frontul italian nici o mișcare. Retragerea germană continuă pe frontul de vest. Cererea de armistițiu și pace a Puterilor Centrale către Wilson. Răspunsul lui Wilson: capitulare, exclusivă contra Hohenzollernilor și militarismului prusac, autodeterminare pentru toate popoarele. Ieșirea mea din spital. Primesc un concediu medical de 2 luni. Ofensiva italiană pe Piave și direcția Vittorio Veneto, străpungerea frontului. Plec spre casă în direcția Bozen, însărcinat să duc caii ofițerești și bagaje. Mic convoi de 15-20 soldați, majoritatea cehi. Noaptea, la Madona di Campiglio. Dimineața, plecare mai departe. La coborâre, în vale, întâmpinați de un colonel care ne informează că italienii au străpuns frontul din pasul Tonale și sunt în satul din Vale, în marș spre Bozen. Ne somează să ne întoarcem pentru a forma un front de rezistență. Refuz, cu toată amenințarea că

mă va trimite la Curtea Marţială. Soldaţii mă urmează. În sat, la prima casă, un ofiţer italian cu un mic pichet. Mă prezint şi îl anunţ că ne predăm. Îmi ia sabia şi soldaţilor, armele. Suntem îndrumaţi spre Tonale, fără escortă, cu caii, căruţele şi bagajele; în primul sat ni se iau trăsurile, caii, bagajele care nu pot fi transportate în spate. Rămân personal, numai cu o mică valiză şi rucsacul dus de ordonanţă. Personal nu pot duce nimic din cauza slăbiciunii. Urcăm spre Tonale. Extenuat, opresc un camion, mă prezint ofiţerului, arăt că sunt român în convalescenţă şi solicit să mă ia în maşină. Mă poftește, rămân numai cu un rucsac mic. Valiza rămâne la ordonanţă, care nu este luat în camion. Nu îl mai revăd niciodată. Ajungem la Ponte di Legno, unde sunt numeroşi ofiţeri prizonieri. A doua zi suntem urcaţi în tren şi duşi până la Brescia, de unde, în cursul nopţii, facem pe jos 18 km până la lagărul din Castanedolo, escortaţi de *cavaleggierii* călări. Cehii sunt întâmpinaţi de propagandişti ai Legiunii Cehe din Italia pentru a-i recruta. Dau peste dr. G. Popovici şi sublocotenentul Moga, singurii români din tot lagărul. Mă prezint la colonelul comandant al lagărului şi îi comunic că dorim să intrăm în Legiunea Română şi solicit cuvenitele ordine. Foarte politicos îmi comunică că nu are nici o instrucţiune în ce priveşte pe români, probabil că în această parte a frontului nu au fost trupe româneşti. Promite că va cere telegrafic instrucţiuni de la Ministerul de Război. Lagărul este alcătuit din corturi cu aşternuturi de paie. Aprovizionarea lipsă, mâncăm conserve încălzite. A doua zi noaptea, pe la ora 21, aud din cort strigându-se numele meu. Ies din cort, un gradat mă cheamă la comandament. Colonelul îmi arată telegrama Ministerului de Război, ca să fim trimişi la Cittaducale, locul de concentrare a ofiţerilor români care urmează să fie primiţi în Legiune. Îmi prezintă pe căpitanul Acqua, care ne va însoţi pentru a ne feri de orice inconveniente, putem pleca de îndată. Chem pe Popovici şi pe Moga. Plecăm pe jos la Brescia, în lipsa oricărui vehicul care nu poate fi achiziţionat în toiul nopţii. Urcăm în tren la 6 dimineaţa până la Bologna, unde luăm trenul direct Milano - Ancona - Roma. În aşteptarea trenului, căpitanul Acqua ne poftește la o gustare în restaurant. În timpul cât stăm la masă, un general îl apostrofează că stă la masă cu ofiţeri austrieci. După raportul că suntem români acceptaţi în Legiunea Română, generalul vine la noi, ne prezentăm, ne strânge mâna, ne felicită, având cuvinte frumoase la adresa României şi a românilor. Continuăm călătoria de-a lungul coastei Adriaticei, apoi coborâm spre Terni, unde luăm trenul spre Cittaducale, unde ajungem spre seară. Prezentarea la maiorul Tucini, comandantul lagărului (o fostă şcoală, bine amenajată), dăm peste ofiţerii Biduci, Şt. Turtureanu şi Obadă, toţi trei bucovineni, foşti membri ai comitetului de iniţiativă, nerepartizaţi la unităţi. Aflăm despre modul de constituire a Legiunii, acţiunea ofiţerilor prizonieri, piedicile întâmpinate, profesorul Mândrescu, veleităţi, intrigi. Maiorul ne cere o declaraţie scrisă că solicităm din propriu îndemn intrarea în Legiune, pentru Ministerul de Război. Moga se codeşte, pe motivul că este din Arad şi are logodnică unguroaică; îl înduplecăm până la urmă. Nici o ştire despre situaţia din Ardeal. România reintră în război. Ştiri confuze despre armistiţiul de la Belgrad şi linia de demarcaţie de pe Mureş. Un ordin telegrafic din Roma confirmă primirea noastră în Legiune, pe ziua de 3 noiembrie şi dispune plecarea noastră la Albano Laziale, unde este partea sedentară a Legiunii. Sosire dimineaţa la Albano, întâlnire cu Titu Trif, apoi cu Câmpianu, Kovary, etc. Comandantul Legiunii, generalul Ferigo, fost ataşat militar al Italiei la Bucureşti. Agitaţiile grupului profesorului Mândrescu împotriva Vechiului Regat şi împotriva jurământului de credinţă. Consiliul naţional din Paris. Delegaţi pentru Italia şi luarea jurământului: părintele V. Lucaciu, Nicolae Titulescu, I. Ghika, profesorul Ursu, Constantin Mille. Depunerea jurământului de către ofiţerii din Albano. Banchet. Cuvântările rostite de părintele Lucaciu şi Nicolae Titulescu: „Nu numai România Mare, ci România Nouă". 1 decembrie

1918. Luarea jurământului trupei în cadrul unei liturghii solemne, oficiate de părintele Lucaciu, pe podișul de la Marino. Vizitarea Romei și a spectacolelor din Roma.

Crăciunul la Albano. Ministrul Lahovary cu familia în mijlocul ofițerilor legionari. Vagi informații din țară și mai ales din Ardeal. Convorbire cu Titulescu la Hotel Minerva. Wilson la Roma. Sunt în primejdie de a fi strivit de mulțime. Cei mari, la Paris, hotărăsc o campanie împotriva Rusiei comuniste. Se decide formarea a două divizii din legionari, care să participe la campania proiectată alături de alte trupe interaliate. La stăruința guvernului român, se renunță la crearea diviziilor și se admite urgenta repatriere a tuturor legionarilor înzestrați cu armament corespunzător. La început de februarie pleacă pe cale maritimă primul eșalon, circa 1.000 români, între care se admite și Titu Trif, ca bolnav; îl însărcinez cu informații personale pentru familia mea. Delegație pentru lagărul din Avezzano pentru trierea trupei ce s-a înrolat în Legiune. Avezzano, oraș în Munții Abruzzi, distrus în întregime de un cutremur în 1915. Lagăr de barăci comun, români și cehi, întâlnire cu ofițeri cehi cunoscuți. Serbări culturale și patriotice comune. Frig, îmi degeră extremitățile membrelor. După două săptămâni sunt rechemat la Albano și repartizat ca ofițer de propagandă la Regimentul 3 Crișan. Acțiunea de propagandă la Marino, Cenzano, Nenni, învățăm despre reforma agrară, electorală, unirea românilor, regalitatea, Regina Maria în timpul războiului, etc. Organizarea unei orchestre a regimentului (fanfară). Concerte în aer liber, baluri cu participarea largă a populației. Atmosfera în sânul populației din Italia. Semne de descompunere în armata italiană: lipsă de disciplină și de respect față de ofițeri. Trupa română se distinge prin ordine, disciplină și omenie. Se accelerează acțiunea de repatriere care se va face pe batalioane (1.000 oameni). Comanda regimentului 3 se dizolvă, sunt trecut la batalionul 1, în calitate de comandant al companiei întâia. Comandantul batalionului, maiorul Tabellini, învagonarea prin martie la Marino. Traversăm Roma unde suntem trecuți în revistă de generalul Ferigo, apoi Napoli, ajungem la Grottaglio (lângă Taranto), port în care urmează să se facă îmbarcarea. Rămânem câteva zile la Grottaglio. În acest timp facem exerciții cu trupa, vizităm vasul din port care urmează să ne transporte, un vas de circa 8.000 tone de la Lloyd-ul austriac din Trieste. Asistăm la câteva reprezentații de teatru, la Grottaglio (în dialectul calabrez). Ordin de plecare într-o seară. Batalionul se încolonează și se face marșul de circa 18 km până la Taranto, în cântece de veselie, cu lungi popasuri. Lăutarii din batalion cântă la viori și toți dansează. Dimineața în port începe îmbarcarea. Apariția unei căruțe cu ceapă. Asaltul trupei pentru ceapă din care nu mâncase în Italia. Într-o clipă ceapa este împărțită, despăgubim pe proprietarul cepei. Echipament, armament complet. Rezervă de alimente, animale de tracțiune, țigarete pentru ofițeri și soldați (3.000 + 500), de asemenea vinuri alese. Toți ofițerii au cabine pe punte, trupa, confortabil așezată în dormitoare comune. Pe bord nu se mai găsește decât Thomson, mai târziu lord, fost și actual atașat militar al Marii Britanii la București, care pleacă cu noi ca să-și ia postul în primire. Plecăm pe la ora 5 p. m. Lăsăm la dreapta Sicilia cu minunatul aspect al Etnei și navigăm pe o mare calmă și într-o noapte înstelată spre apele grecești. Mese excelente, baie, în fiecare seară pe punte cântă lăutarii, iar 8-10 tineri deteriști (aspiranți de ofițeri) dansează minunate hore și sârbe. Thomson nu se mai satură de aceste dansuri, bisându-le de fiecare dată. Marea Britanie, stăpâna mărilor. Răul de mare pentru mulți inși. Intrarea în Dardanele. Epavele vaselor de război scufundate în 1915. Intrarea în Marea Marmara. Sosirea la Constantinopol. Flota anglo-franceză din fața Constantinopolului. Cornul de Aur, panorama Bizanțului. Rămânem 3 zile în rada Constantinopolului pentru a obține autorizația de a trece prin Bosfor în Marea Neagră și apoi de a intra în portul Constanța sub pavilion italian și cu o trupă română

îmbrăcată în uniforme italiene. Credeam că măsura de șicană era îndreptată numai împotriva Italiei. La Constantinopol am cunoscut întregul adevăr. Vizitarea Constantinopolului, Sfânta Sofia. Indolența proverbială turcească, lenea orientală. Aspectul lansării de balauri. Ridicăm ancora după-masă și intrăm în Bosfor din care ieșim încă înainte de căderea serii, în recea și neprietenoasa Mare Neagră, în vădit contrast cu Mediterana și, mai ales, cu Marmara și Cornul de Aur. Dimineața zărim Constanța, sub un cer plumburiu. 17 aprilie, Vinerea Mare. Ancorăm în port, ni se refuză autorizația de debarcare până ce se vor cere instrucțiuni comandamentului interaliat. Spre amiază li se permite ofițerilor vizitarea orașului Constanța și întreaga Dobroge, sub ocupația trupelor interaliate și sustrase autorității guvernului român. În Constanța staționează trupe coloniale franceze și o divizie greacă. A revenit de la Odesa după răsunătorul eșec al expediției. România este reprezentată prin câteva zeci de soldați, simbolic, care dau onorurile la procesiunea de seară, pontificată de episcop. Populația românească în general foarte descurajată și intimidată de simpatiile pro-bulgare manifestate de autoritățile militare interaliate. A doua zi se autorizează debarcarea, suntem învigorați și după-masă, porniți spre București. Cernavodă, locuitorii din localitate, suferințele lor în timpul ocupației bulgare. Trecem Borcea printr-o complicată manevră, peste un pod improvizat. Ajungem la Fetești, numai în cursul nopții, dimineața în gara Fetești. Primele știri despre ofensiva declanșată pe frontul Ciucea pentru eliberarea Crișanei, Avalanșa noilor mobilizați, toți voioși și entuziaști. Impresia adâncă produsă asupra legionarilor noștri.

A doua zi de Paști, dimineața, în Gara de Nord. Rămânem în gară până după-masă. Sosirea Reginei Maria din Apus. Manifestație spontană a soldaților noștri pentru Regină. Plec singur în oraș. Ajung pe Calea Victoriei în fața Cercului Militar, unde dau peste Ionel Borgovan. Mă informează asupra situației din Ardeal, Iulian primar la Cluj, nenea Tripon prefect de Bistrița-Năsăud, Mihali prefect de Dej; bătrânii lăsați la o parte. Maniu și generația lui au luat conducerea. După-masă suntem îndreptați spre Făgăraș prin Valea Prahovei. Dimineața ne trezim la Sinaia, aspect de iarnă, urmele războiului. Spre amiază la Brașov. În oraș întâlnesc pe Ionel Hozan, procuror. Sosirea la Făgăraș. Cazarea trupei în cazărmi, ofițerii în oraș. Delegatul Consiliului Dirigent, generalul Herbay. Toți legionarii pot avea un scurt concediu, pentru a-și revedea familiile, apoi batalionul va primi o misiune în campania în curs spre Tisa. Se comunică trupei dispoziția, trupa renunță spontan la concediu și cere să fie trimisă pe front. Populația românească ne înconjoară cu dragoste și multă atenție. În fiecare zi serate cu cântece și dans. Familia Popa-Radu. A doua zi după sosire vorbesc la telefon cu Biby. Emoție. După o săptămână, ordin ca toți foștii ofițeri de artilerie să se prezinte la Sibiu. Predau compania, rămas bun de la trupă. La Sibiu întâlnesc pe Titu Trif, numit șef al Siguranței Oradea, C. Bianu, ofițer aviator, Petre Poruțiu, consilier ministerial la Resortul Agriculturii, V. Onișor, secretar general la Interne. Sunt repartizat la Regimentul 32 Obuziere Cluj, în curs de formare și organizare. Sosesc la Cluj în zori de zi, găsesc locuința fratelui (Str. Memorandului, fostă Unio, Ut. 8). Emoția revederii - sosirea așteptată, dar neanunțată - familia Bena, Mihai ofițer sanitar la Oradea, unchiul Bena ofițer de poliție, unchiul Gavril Karșai - notar la Curte. Prefect al Municipiului Valentin Poruțiu, prefect al județului S. Tămaș de la Aida, Emil Hațiegan șef de resort la Codificare, Iuliu Hațiegan profesor la Clinica Medicală, Coriolan Tătaru la Dermatologie, C. Stanca asistent la Clinica de Femei.

La Bistrița, familia Tripon, cer în căsătorie pe Biby. Mătușa Ester, Virgil ca ofițer sanitar pe front. Plec la Buduș să-mi văd părinții anunțați telegrafic; trăsura mă așteaptă la Dej. Revedere emoționantă. Tata fusese grav bolnav de gripă. În timpul revoluției m-a căutat Alex Vaida-Voievod ca să mă ia de secretar și, mai

târziu, să-l însoțesc la Paris. A intervenit prin guvernul din București ca să fiu urgent repatriat. Intervenția s-a rătăcit sau nu i s-a dat curs. În orice caz, în Italia nu s-a produs nici un semn. Expirându-mi concediul de zece zile, în 9 mai sunt la Cluj și mă prezint la Regimentul 32 Obuziere. Comandant colonel Vlădescu. Serbarea de 10 mai, întâia la Cluj, paradă militară la care particip călare în Statul Major al regimentului. Mare entuziasm, armata foarte ovaționată. În regiment ofițeri ardeleni: Serb, Batas, activi, Valer Popovici rezervist, mai târziu chestor la Cluj, apoi Oradea. Clujul românesc. Câteva călătorii de serviciu la Sibiu. Vizita familiei regale la Cluj. Primire entuziastă, defilarea, cortegiul etnografic. Demobilizarea mea (începutul lui iulie). Numit secretar la Prefectura Bistrița, administrație românească. Înfrângerea cehoslovacilor față de armata maghiară, oprirea înaintării maghiare în urma intervenției române peste Tisa, la Rakamaz, în spatele și flancul dispozitivului maghiar. Ofensiva ungurească pe Tisa la sfârșitul lui iulie. Retragerea perdelei de apărare din fața Szolnok-ului spre Békés-Csaba, Munții Apuseni. Declanșarea contraofensivei române în flancul nord al frontului. Respingerea armatei maghiare peste Tisa, trecerea Tisei.

La 2 august 1919 mă logodesc cu Biby. Ocuparea Budapestei, entuziasm indescriptibil în Ardeal. Mă pregătesc asiduu pentru examenul de avocat. Se fixează alegeri generale pentru Parlament. Mă hotărăsc să candidez la Gârbou pentru mandatul de deputat. Stau două săptămâni la Gârbou (familia Aurel Mezei, pretor). Cutreier multe sate, pretutindeni primire călduroasă și prețuire deosebită a talentului meu oratoric. Amânarea datei alegerilor, astfel că aproape coincide cu data examenului. Renunț la candidatură în ciuda stăruințelor profesorului dr. Micșa, optând pentru examen, deci desăvârșirea calificării profesionale.

În profesiune

În octombrie iau examenul strălucit, în fața comisiei prezidate de președintele Curții de Apel, Pompeiu Micșa. Membri: dr. Aurel Isacu, Aurel Socol, Popescu, Pop, Andrei. Propunerea stăruitoare a lui Pompeiu Micșa de a intra în magistratură cu grad de judecător de Tribunal, detașat la Curte. După sfat cu ai mei, nu accept propunerea care m-ar elimina din viața politică către care mă simt atras. Mă hotărăsc să fac avocatură la Cluj, să-mi consolidez situația materială și numai apoi să activez în viața politică. Fixarea căsătoriei pe 10 noiembrie. Trec pe la părinți, găsesc pe mama grav bolnavă, doctorul Domide o îngrijește, crede că vor trece luni de zile până când se va putea ține pe picioare. Mama stăruie să nu-mi amân nunta fără termen, cu tot regretul de a nu participa. Vom ruga pe mătușa Ester să vină la Buduș să o îngrijească și să poarte grija casei, ceea ce face cu drag îndată după nuntă. Ploi torențiale și inundații. Dl. și dna Mihali nu pot veni să-mi fie nași, cer să fie înlocuiți prin colonelul Vlădescu și Veturia. În ziua nunții, sosește la Bistrița Principele Carol în fruntea regimentului său de vânători de munte. Aflând de nuntă, colonelul Condeescu asistă la ceremonia religioasă și prezintă felicitări în numele Prințului. Masă familială la locuința familiei Tripon. Străini numai nașii și Titu Trif. A doua zi plecăm la Cluj cu automobilul lui Titu Trif. Oprire la Dej, la dna Mihali. Continuarea drumului seara. Până gravă dincolo de Iclod. Sosim numai spre miezul nopții. Tragem la locuința lui Iulian din str. Memorandului 8, Iulian urmând să se mute într-o locuință mai mare în casele primăriei din Piața Mihai Viteazul. Mutarea definitivă în str. Memorandului 8. Înscrierea în barou (18 decembrie 1919), numirea ca jurisconsult II la municipiu și imediata mea transferare la județ. Vizită la părinți (Buduș și Bistrița). Începuturile profesionale. Deschiderea Universității în prezența Regelui și a Reginei, reprezentație festivă la teatru („*Se face ziuă*" și actul al III-lea din *Aida*). Criză politică și

generalul Averescu însărcinat cu formarea guvernului. Prima disidență ardeleană (Goga – Lucaciu – Mihali). Înfrângerea grevei generale. Dizolvarea Consiliului Dirigent și înlocuirea lui cu o comisie de lichidare, în frunte cu Teodor Mihali. Alegeri. Victorie electorală ușoară a generalului Averescu. Guvernul scoate pe Iuliu Maniu la Alba Iulia unde, potrivit rezultatului real, fusese bătut de Petringenaru. Banca Generală a Țării R(omânești) mă angajează avocat pentru sucursala sa din Cluj, directori I. N. Evian și Tarquiniu Rusu. Constituirea Uniunii foștilor voluntari, sub președinția lui Victor Deleau. Aurel Neguș intră ca stagiar în biroul meu. În ianuarie 1921 sunt concentrat pentru 3 luni în calitate de comandant al gării Cluj. Mai 1921, nașterea fetiței noastre Ileana. În iulie 1924, două săptămâni de vacanță la Borsec. Februarie 1922, decesul fetiței noastre, Ileana, în urma unei meningite infecțioase. Vara anului 1922, două săptămâni de vizitare a țării cu automobilul, împreună cu familia fratelui meu Iulian. Deva – Băile Herculane – Abrud – Alba Iulia – Turda – Orșova – Turnu Severin – Craiova – Ocnele Mari – Râmnicu Vâlcea – Curtea de Argeș – Pitești – București – Oltenița – Turtucaia – Silistra – Constanța – Carmen Sylva – Tulcea – Măcin – Brăila – Râmnicu Sărat – Ploiești – Sinaia – Brașov – Miercurea Ciuc – Toplița – Borsec, patru săptămâni la Borsec. Sfârșitul vacanței la 1 august. Boala tatălui meu, vizită la Buduș. Ne hotărâm să-și ceară pensionarea și să se mute la Cluj și să lichideze moșioara de la Buduș.

Vizita unei delegații din Italia din care fac parte mulți ofițeri din fosta Legiune. Miting în Piața Unirii. Cuvântarea mea de salut în limba italiană. Mare succes oratoric public, primul. Cumpărăm cu Iulian în jumătate casa din str. Regală nr. 6 căreia îi vom face reparații radicale și o vom completa cu un etaj și pe aripa dreaptă.

Constituirea guvernului I. I. C. Brătianu. Eșuarea tratativelor cu P. N. din Ardeal. Tata socru intră în P. N. L. și se alege deputat de Someș. Atitudinea sectară și dușmănoasă față de tata socru. Iulian oferă demisia lui Vintilă Brătianu deoarece nu înțelege să se înscrie în nici un partid. Vintilă Brătianu nu acceptă demisia, îi convine o administrație nepolitică la Cluj, deoarece guvernul nu intenționează să impună în Ardeal o administrație de partid. După un timp oarecare, conflict între Iulian și organizația locală liberală, condusă de profesorul N. Bănescu, care vrea să-și impună punctul său de vedere în administrarea municipiului. Încearcă să-i monteze lui Iulian o chestie de afacere, Iulian cere o audiență în care se constată completa sa bună-credință și nevinovăție. După care se retrage din fruntea primăriei din două motive: își dă seama că nu va putea merge înainte cu organizația locală dacă nu se înscrie în partid și în al doilea rând sănătatea îi cere menajamente. Suferă de mai bine de un an, în primăvara anului 1923 profesorul dr. Iuliu Hațiegan îi constată o scleroză generalizată și accentuată, mai ales la rinichi – urmare a unei scarlatine din copilărie. Profesorul Hațiegan nu găsește nici un mijloc de salvare și comunică familiei că în 3–4 luni deznodământul fatal este inevitabil. Reconstruirea casei se face cu zor, în septembrie este gata, ne mutăm în ea. Tata, care între timp se pensionase, și-a lichidat moșioara din Buduș și se mută în aripa locuită de mine. Starea lui Iulian în continuă înrăutățire, în octombrie rinichii încetează de a mai funcționa, se produce uremia care, în noaptea de 21/22 noiembrie 1923, printr-o paralizie bulbară, duce la obștescul sfârșit al lui Iulian, în vârstă de numai 43 de ani, lăsând doi copii nevârstnici, Iulian și Mircea. Starea mea sufletească. Situația politică, mișcările studențești cu caracter turbulent și excese antisemite. Întrunirea publică a foștilor voluntari, când țin o cuvântare foarte apreciată și aclamată, o manifestație națională la Teatrul Național, unde, solicitat să vorbesc în numele voluntarilor, obțin un succes deosebit. Pregătiri pentru congresul voluntarilor, convocat la Arad. Comitetul îmi dă însărcinarea să țin

cuvântarea festivă. Congresul voluntarilor. Toți naționalii maniști, în număr complet, vor să provoace o manifestare antiguvernamentală și să înglobeze organizațiile voluntarilor în slujba partidului național. Colonelul Petraru vrea să organizeze o manifestație de simpatie pentru Ionel Brătianu care trece întâmplător cu trenul prin Arad. Manifestația se reduce la un număr mic de participanți. Reușesc însă să împiedic înfeudarea la partidul național și să impun în comitet o acțiune de naționalism constructiv. Cuvântarea mea festivă; exaltarea rolului voluntarilor în războiul pentru Unire și schimbarea rolului pe care voluntarii îl pot avea în acțiunea de consolidare a României întregite. Cuvântarea stârnește entuziasm delirant. Alex. Hodoș, omul lui Goga, felicitându-mă, spune că fiecare frază din cuvântare parcă ar fi fost tăiată în piatră ca să înfrunte vremurile. Inițiativa unui grup de intelectuali din Cluj pentru canalizarea mișcărilor studențești spre o acțiune constructivă; Ciortea, profesorul Iuliu Hațiegan, I. Cătuneanu, Iuliu Moldovan, Coriolan Tătaru, Valer Roman, Valeriu Pop, etc. După numeroase întruniri se constituie o organizație în afară de partide, numită „Acțiunea Românească", cu o declarație de principii bine precizată. Prima întrunire publică, în decembrie 1923, la Cluj, în sala Memorandului arhiplină. Marele succes al întrunirii, în care am vorbit cel din urmă, precedat de Ciortea, Cătuneanu, Iuliu Hațiegan, V. Roman.

Nașterea lui Ovidiu la 4 decembrie 1923.

Altă întrunire în cursul iernii la Beiuș, Turda, Tg. Mureș. Scoatem o revistă lunară, „Acțiunea Românească", care își schimbă apoi mereu titulatura, în urma suspendării apariției de către autorități. Mișcările studențești continuă. Tătărescu subsecretar de stat la Interne, convocarea la Prefectură a profesorului Cătuneanu și a mea. Întrevederea cu Tătărescu, apelul să dăm concurs pentru evitarea exceselor prin calmarea studențimii. Recunoaște că sub guvernul Averescu au intrat în țară din Rusia câteva sute de mii de evrei refugiați (sic), țările occidentale luându-și angajamentul să-i primească, angajament ce nu a fost respectat. Prezența acestor mase de evrei sporește seriozitatea și acuitatea problemei. Nu ne poate arăta nici o măsură practică sau program pentru soluționarea acestei grave probleme. Vizita lui Ion Zelea Codreanu la Cluj, la „Acțiunea Românească", în calitate de secretar general al L. A. N. C.* și emisar al lui A. C. Cuza. Ne face impresie penibilă prin fanfaronadele sale neserioase și puerile. Tineretul împinge spre o înțelegere cu A. C. Cuza și fuzionarea celor două mișcări. Partidul creștin-social, condus de dr. Titus Malai (Gherla), se contopește cu „Acțiunea Românească". Delegați pentru a vizita pe Cuza la Iași și a trata o înțelegere. Elaborarea unui program practic și constructiv, ca bază de înțelegere. Plecăm la Iași cu Tit Malai și Valer Roman. Constituirea Acțiunii Național Creștine, dizolvarea celor două mișcări Acțiunea Românească și L. A. N. C. Recunoașterea lui Cuza ca șef. Cuza nu respectă înțelegerea, nu dizolvă L. A. N. C. Indispoziția unor membri ai Acțiunii Românești și retragerea lor din mișcare. După multe discuții și frământări se ajunge la un compromis șubred. Titlul mișcării L. A. N. C., două programe: vechiul program al L. A. N. C. îndreptar ideologic, program practic politic, cel elaborat de noi la Cluj și acceptat de A. C. Cuza la Iași. Procesul lui Corneliu Zelea Codreanu, la Turnu Severin. Vizita lui Cuza în Ardeal: Valea Someșului (Rodna, Sângeorz, Năsăud), Bistrița și Tihuța. Vizita lui Cuza la Cluj și sfințirea drapelelor. Alegeri administrative, înfrângerea guvernului de coaliția Maniu-minoritari-evrei-socialiști. Minoritarii ocupă poziții importante în administrarea orașelor ardelene. Alegerea de la Reghin: Goga c/a Voicu Nițescu. Se alege Goga sprijinit și de guvern. Regrupări în vederea alegerilor generale, precedate de probabila retragere a guvernului I. I. C. Brătianu. Goga, în numele generalului Averescu, realizează un acord cu partidul maghiar (pactul de la Ciucea). Fuziunea Maniu-Tachiști - Argetoianu -

* Liga Apărării Național-Creștine.

Iorga. Partid cu conducere bicefală: Iorga - Maniu. Conferința fruntașilor ardeleni pusă la cale de „Societatea de mâine" (Clopoțel). Iau parte: Goga, cu un numeros stat-major P.[artidul] Poporului, grupul Vasile Goldiș [P. Național], Bogdan-Duică [P. Liberal] cu L. A. N. C. [Liga Apărării Național-Creștine]. Din cuvântările numeroase, cam fără busolă, dar mai ales confidențe între patru ochi, se desprinde tendința de a duce pe Averescu-Goga la guvern, sprijinit de grupul dizident Goldiș, la care să se alăture cât mai mulți ardeleni din toate taberele politice, firește totul cu concursul Partidului Liberal. Nu marșez în acest sens. Pregătiri în vederea campaniei electorale. Retragerea guvernului Ionel Brătianu (martie 1926), Maniu are surpriza unui guvern Averescu cu Goga la Interne, în colaborare cu grupul dizident Vasile Goldiș (Goldiș, Ion Lapedatu și Ion Lupaș, miniștri). Zdruncinarea situației lui Maniu, intenții de retragere din viața politică, primejdie de destrămare a partidului. Reacțiunea tineretului: „Chemarea". Tillea și chemariștii. Redresarea partidului, cartelul electoral cu Partidul Țărănist. În turneu de propagandă în județul Satu-Mare, cumpărarea unui automobil pentru campania electorală.

Cazul principelui Carol, excluderea lui de la succesiunea tronului

Întrunirea C. C. al L. A. N. C. la București, pentru fixarea candidaturilor. Se pun candidaturi în toate județele. Candidez la Satu Mare, Someș, Cluj. Campania electorală. La Satu Mare, Florea (țărănist) își însușește semnul cartelului și pune listă fără Partidul Național. Oprirea oricărei circulații și propagande cu 3 zile înainte de alegeri. Alegerile. Succesul guvernului, L. A. N. C. ia 10 locuri pe întreaga țară dintre care 2 în Ardeal (Satu Mare și Caraș). La Satu Mare am întrunit circa 500 de voturi. La Caraș este ales Cuza, care optează pentru acest mandat, cu toată stăruința noastră contrară, pentru a face loc în Moldova bătrânului Iuniu Lecca, care nu ne poate fi de nici un folos, înlăturându-se astfel un element activ localnic. În Ardeal nu se alege nici un liberal. Întrunirea Parlamentului, discuția de validare, debutul meu, contestația alegerilor de la Turda și a alegerii lui Szab Bela, care este invalidat pentru atitudine injurioasă la adresa Regelui și a Reginei, în timpul războiului și acțiuni antiromânești. Cuvântările fac bună impresie fără a stârni însă prea mare vâlvă, din cauza atitudinii presei din Sărindar. Disensiunea cu A. C. Cuza pe chestia religioasă, naționalism și, în general, program. Disensiunile răzbat și în afară și sunt speculate de toate partidele adverse. Încercări de aplanare a divergențelor, convocarea Comitetului central la Iași. Se ajunge la o aparentă împăcare a lucrurilor, Cuza cedând și revenind la program. În județul Satu Mare - Cherecheș - Alexandrescu - Bretan - dr. Burcuș. La Sisești, biserica zidită de Vasile Lucaciu. Tratativele lui Goga cu Vaida pentru a se ajunge la fuziunea între Partidul Poporului și Partidul Național, care, până la urmă, eșuează din cauza opoziției lui Maniu. Parlamentul în sesiune ordinară. Discuție la mesaj, la care țin și eu o cuvântare fără răsunet. Arde Palatul Regal. Boala Regelui. Ieșirea lui Manoilescu contra liberalilor. Anunța o interpelare în chestia românizării orașelor: se admite urgența. Dezvoltarea interpelării într-o ședință ulterioară. La un sfârșit de ședință, încep dezvoltarea interpelării. Fac o expunere foarte documentată a situației demografice a orașelor din întreaga țară, mai ales în Moldova și Transilvania, arătând și procesul istoric care a determinat această stare de lucruri anormală. Expunerea este ascultată cu multă atenție, ea este însă cam aridă, în urma multelor date statistice și deci nu-mi procură un succes de oratorie parlamentară. Această expunere prealabilă îmi era însă absolut necesară pentru dezvoltarea interpelării propriu-zise, care se amână în continuare. În următoarea zi de interpelare, dezvolt interpelarea. Cuvântarea mea, care expune cauzele recente, sinteza, remediile și

concluziile, are un succes răsunător, care îmi creează reputația de mare orator parlamentar. Vintilă Brătianu, cu care nu aveam nici o cunoștință parlamentară, vine la mine și mă felicită călduros, atât pentru forma, ci și pentru fondul cuvântării. Toți îi urmează exemplul. A. C. Cuza nu îmi spune nici un cuvânt, dimpotrivă trece la grupul parlamentarilor unguri, mă dezavuează, se desolidarizează de concepția mea, asigurându-i că el nu are nimic împotriva ungurilor, ci se războiește numai cu evreii, „jidanii", cum spune el. Răspunde Goga care își însușește într-o largă măsură punctul meu de vedere, firește cu multe atenuări, simțindu-se nevoit să aibă considerație față de evreii din Partidul Poporului și ungurii cu care se prezentase cot la cot în alegeri. Răsunetul în presă este mare, chiar și presa democratică, progresistă, „anumita presă", îmi recunoștea talentul, forma desăvârșită a cuvântării, tonul civilizat folosit la adresa minorităților etnice, deși – firește – nu se declară de acord cu susținerile mele, cu măsurile de îndreptare și concluziile preconizate, pe care le califică drept perimate, cu aer medieval, etc. Rezultatul practic al interpelării: angajamentul guvernului de a face curând recensământul general al populației, care în scurtă vreme s-a și efectuat, însă în condiții nesatisfăcătoare. Conflictul lui Cuza cu Paul Iliescu, susținut de Codreanu. Polemica penibilă la tribuna Parlamentului. Ruptura, majoritatea deputaților se solidarizează cu Paul Iliescu și se pronunță împotriva lui Cuza (Simulescu, Zelea Codreanu, dr. Hariton Vasiliu, eu, etc.). Cuza ne exclude din partid (L. A. N. C.) și cere anularea mandatelor noastre. Noi ne declarăm a fi adevărata L. A. N. C. (statutară). La Comisia respectivă a Adunării suntem susținuți de toată opoziția, plus majoritarii (în surdină), cu tot ordinul lui Averescu de a-l servi pe Cuza. Comisia își amână lucrările pentru toamnă. Mihai Popovici vrea să deschidă chestiunea Carol de la tribună. Boala Regelui Ferdinand se agravează. Pretinse planuri dictatoriale ale lui Averescu-Goga pentru cazul morții Regelui. Regele la Scroviște. Cărămida: Știrbey numit prim-ministru. Averescu-Goga cedează fără împotrivire. Știrbey formează un guvern cu reprezentanți ai partidelor național-țărănesc și liberal. După câteva zile însă, I. I. C. Brătianu revendică puterea, Știrbey demisionează, guvernul național se eclipsează, Ionel Brătianu formează un guvern liberal cu concursul lui Stelian Popescu și doctorului Lupu, care se rupe de țărăniști. Țărăniștii fuzionează cu Maniu, constituindu-se Partidul Național-Țărănesc în frunte cu Maniu, vicepreședinte Ion Mihalache. Alegeri. Sunt solicitat să candidez la național-țărăniști, la liberali, etc. Renunț, deoarece nu sunt dispus să mă înscriu la nici unul din aceste partide. Renunț la candidatură, deoarece L. A. N. C., ruptă în două, nu are șanse de reușită.

Semnarea Concordatului de Goldiș la 3/15 mai la Blaj. La serbări asistă și Goga. Roma.

Cu familia la Carmen-Sylva de la 1 la 31 iulie. Moartea Regelui Ferdinand la Sinaia. Proclamarea Regelui Mihai, minor. Instituirea Regenței: Principele Nicolae, Patriarhul Miron, Buzdugan. Sumuleanu convoacă comitetul central al L. A. N. C., la Focșani. Scrisoarea mea către Sumuleanu, prin care mă retrag din activitatea politică, iar pe el îl sfătuiesc să se împace cu Cuza, dacă înțeleg să facă numai antisemitism. Procesul lui Mihail Manoilescu. Moartea lui Ionel Brătianu. Bucuria exuberantă și deplasată a național-țărăniștilor, demonstrații la Cluj, Vintilă Brătianu, șef al guvernului și al P(artidului) N(ațional) L(iberal). Două articole în „Patria". Convorbiri cu Maniu, sterpe. Proiectul legii cultelor, cu dispoziții împotriva bisericii greco-catolice. Lupta în Senat a episcopatului. Mișcarea în rândul credincioșilor. Demonstrații religioase în numeroase centre din Ardeal. Convocarea unui congres general la Cluj cu delegați din toată provincia metropolitană. Afluență impunătoare. Liturghia solemnă de la Catedrală. Adunarea de la Cinema și curtea palatului Banffy. Cuvântarea mea provoacă entuziasm. Se hotărăște organizarea mirenilor

pentru apărarea bisericii. Se alege un comitet de inițiativă, în frunte cu trei președinți: dr. Kiș, de la Oradea, canonicul Iacob Radu și eu. Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor, renunță la articolul buclucaș, legea apoi se votează, ea este în concordanță cu spiritul și litera concordatului care urmează a fi supus Parlamentului spre ratificare.

Marea Adunare de la Alba-Iulia a național-țărăniștilor, circa 80.000 oameni, marșul proiectat la București, se renunță. Apel la Gh. Tătărescu, subsecretar de stat (la Aiud) ca să pună trenuri la dispoziție pentru plecarea oamenilor acasă (o coloană ajunsese la Sebeș). Preponderența lui Buzdugan în Regență. Regența cere (în toamnă) retragerea guvernului liberal. Vintilă Brătianu demisionează. Însărcinarea lui Iuliu Maniu cu formarea guvernului. Delir de bucurie în Ardeal. Telegramă de la Zaharia Boilă să merg la București. La București (unde am de pledat un proces la Casație). Maniu mă primește la ora 6 dimineața. Dorește să intru în Parlament. Mulțumesc, dar spun că nu pot să mă înscriu în Partidul Național Țărănesc, fiind ferm hotărât să nu fac politică de partid, până când nu voi fi organizat Asociația mirenilor greco-catolici, așa după cum am promis mitropolitului Suciu. Maniu acceptă până la urmă punctul meu de vedere. Îi va comunica hotărârea sa lui Alex. Vaida-Voievod, însărcinat cu fixarea candidaților în Ardeal. După terminarea operațiunilor de fixare a listelor, însoțită de lupte homerice între postulanți, sunt invitat la Vaida acasă, care îmi comunică, spre regretul lui, că nu-mi poate oferi nici un loc. Îmbulzeala extraordinară a amatorilor de mandat și cartelul cu partidul evreiesc au zădărnicit dorința lui Maniu și a lui. Nici profesorului Hațiegan nu i-a putut oferi nici un loc. Alegerile. Voinicii, înverșunarea împotriva candidaților liberali. Vintilă Brătianu este bătut cu ouă clocite la Cluj, generalul Moșoiu la Năsăud, etc. Guvernul obține majorități covârșitoare. Reforma administrativă, stabilizarea. Conflicte cu Regența. Cazul Stere. Afacerism. Deziluzii. Pierderea rapidă a popularității. Lupeni, se trage în muncitori.

Biby la Karlsbad, la sfârșitul curei stau și eu 10 zile cu ea. Statutele A. G. R. U.-lui* redactate de mine, acceptate de Comitetul de inițiativă, se hotărăște convocarea Congresului de constituire la Blaj. Vizita lui Macavei. Îmi propune președinția lui Cicio-Pop, iar mie vicepreședința, cu mână liberă de a conduce efectiv asociația. Refuz formula. Nu urmăresc președinția, mă mulțumesc de a fi un simplu membru în comitet, însă a conduce sub eticheta unui președinte politic nu pot accepta. Pleacă cam încurcat. Congresul de constituire de la Blaj. Toți episcopii prezenți, care - aflu - se pronunță pentru președinția mea. Liturghia solemnă. Deschiderea congresului, votarea statutelor, cuvântarea mea. Comisia de candidare mă propune, iar congresul mă alege de președinte prin aclamații. Alegerea comitetului: între vicepreședinți, profesorul Iuliu Hațieganu, Florentin Mihali, Gelu Equi, secretar general Gusti Popa. Comitetul este alcătuit din elemente din toate partidele. Obțin ca, dintre liberali, să intre Gh. Cipăianu, Valeriu Roman, Ștefan Pop.

Alegeri municipale. Blocul românesc, alcătuit din liberali, cuziști, gogiști și personalități fără partid, față de cartelul național-țărănesc, maghiar, evreiesc, socialist. Blocul românesc obține 10 locuri. Mihali primar, Bornemisa în delegația permanentă, ca președinte al Comisiei de control. Problema uzinei electrice, combinația cu Electro-Bell-Șorecani. Blocul mă însărcinează să fac o interpelare. Sextil Pușcariu împotriva interpelării care viza indirect și pe Manoilescu cu care era înrudit prin alianță. Interpelarea mea de 7 ore, care face senzație prin evidențierea documentată potrivit căreia combinația este foarte oneroasă pentru municipiu și pentru consumatori. Aurel Socol, în numele Partidului Național-Țărănesc, ia apărarea contractului. Eșec fatal, dobor la pământ toată argumentarea lui Socol. Supărarea lui Mihail Manoilescu

* Asociația Generală a Românilor Uniți. (A. G. R. U.)

și a fratelui său Grigore, director la Șorecani. Sărbătorirea lui Teodor Mihali, îl elogiez în numele blocului. Situația precară a guvernului. Demonstrația invalizilor. Efectele greșitei stabilizări. Pauperizarea țărănimii, datoriile agricole, criza agrară.

8 mai 1930, moartea tatei-socru.

Principele Carol se înapoiază în țară cu avionul, trece prin Cluj. Restaurația. Rolul lui Iuliu Maniu, guvern Mironescu de 3 zile. Urcarea pe tron a lui Carol este primită cu mare entuziasm de toată țara, care leagă foarte mari speranțe de noua domnie. Telegrama lui Manoilescu. Răspunsul meu, în care fac sugestia unui nou curs, cu oameni noi și cu soluții imediate pentru criza agrară. Prima deziluzie, însărcinarea dată lui Maniu de a forma un guvern de partid, în locul unui guvern național de radicală înnoire. La Karlsbad cu Biby. Congresul A. G. R. U.-ului [Asociația Generală a Românilor Uniți] la Sighet. Manifestație religioasă - morală - națională foarte impunătoare. Cuvântarea mea de la ședința festivă, telegrama către Sf. Părinte și Rege.

Criza se accentuează. Retragerea lui Maniu, guvern Mironescu. Mihai Popovici la Paris. Împrumutul consolidării prin Banca Mendelsohn. La înapoiere, Mihai Popovici este lipsit de orice prestigiu. Demisia lui Manoilescu din guvern. Căderea guvernului. Criză prelungită. Chemarea lui Titulescu. Năstrușnicul program: mămăliga cu ceapă. Se încearcă un guvern național cu național-țărăniști. Iorga, Argetoianu, liberali. Încercările lui Titulescu eșuează. Nicolae Iorga formează guvernul, zis de tehnicieni. Argetoianu ia Internele și Finanțele, fiind virtual conducătorul guvernului. Manoilescu la Industrie și Comerț, doctorul Cantacuzino la Sănătate, Vâlcovici la Comunicații, Ștefănescu-Amza la Război, Hamangiu la Justiție, Iuliu Hațieganu ministru al Ardealului. Argetoianu face cartel electoral cu P. N. L. (Duca), dându-le 100 de mandate și cu Liga Vlad Țepeș. Lipsă totală de organizații iorghiste în Ardeal. Iuliu Hațieganu face apel la doctori, foști studenți și la prieteni personali să candideze ca independenți pe listele guvernului. Îmi oferă cap de listă la Someș: accept. Conflictul cu Bébé Brătianu, care vrea să fie cap de listă. Intervenția lui la Argetoianu nu reușește, renunță la candidatură în favoarea lui Olteanu. Prefect Aurel Bănuț. Intriga Ioan Boca înlăturată. Campania electorală. Prima înfrângere a Partidului Național-Țărănesc în județul Someș. Luăm trei locuri de deputat și toate mandatele de senatori. Reușita guvernului în țară. Parlament de elită, numeroși foști conservatori. Cuza și prietenii săi reușesc să intre în Parlament. Cuza, președinte de vârstă, prezidează cu energie și prestanță. Refacerea bunelor relații personale între Iorga și Cuza. După constituirea Adunării Deputaților, Iorga îi aduce lui Cuza din partea Regelui Cordonul Coroanei României (Mare Cruce). Venind de la deschiderea Parlamentului, îl găsesc pe Iuliu Hațieganu foarte dezolat, este izolat în guvern, nu i se dă nici o importanță, nu poate obține nimic. Se simte fără rost, vrea să demisioneze. Caut să-l remontez arătând că va avea sprijinul parlamentarilor ardeleni. Îi fac sugestia să ceară să aibă doi subsecretari de stat ardeleni, unul la Interne și altul la Agricultură. Se lasă convins cu condiția ca să accept să fiu eu subsecretar de stat la Interne, pentru ca apoi să putem da satisfacție elementului ardelean în administrația locală (în Ardeal cel puțin jumătate din prefecți sunt din Vechiul Regat, iar iminenta dizolvare a consiliilor comunale și înlocuirea lor cu comisii interimare oferă o ocazie prielnică pentru realizarea acestui deziderat). Iorga acceptă ideea completării guvernului cu încă doi ardeleni. Intervenția episcopatului ortodox (în frunte cu Patriarhul Miron, mitropolitul Bălan și episcopul Ioan) împotriva numirii mele, deoarece sunt președinte al A. G. R. U.-lui și, deci, mare adversar al ortodoxiei. Iorga se înclină. Regele, care nu mă cunoaște personal, nu stăruie. Sunt numiți Ștefan Meteș la Interne, Victor Stanciu la Agricultură și Domenii. Nu li se dă nici o atribuție. Argetoianu foarte ostil lui Meteș. Sunt ales vicepreședinte al Camerei cu concursul lui Argetoianu și al prietenilor săi. Solicit, după alegere, o audiență de prezentare la Rege. Sunt primit după 3 zile. Încep cu

amintiri: cultul pe care l-am avut în tinerețe pentru familia regală, popularizarea ei în Ardeal prin revista „Noi", amintirea gestului făcut de Rege, ca prinț moștenitor, cu ocazia actului căsătoriei mele la Bistrița. Constat că îi fac plăcere amintirile acestea din trecut. Apoi trecem la politică. Îmi cere părerea față de formula Iorga – guvern de tehnicieni, îi vorbesc deschis și fără reticențe. Formula principial este bună, lumea este sătulă de politicianism și de excesele guvernărilor de partid, dar cu condiția ca guvernul să vină cu realizări, să oprească criza care se anunță. Arăt acuitatea problemei datoriilor agricole care paralizează producția și amenință cu totala deposedare a țărănimii. În plus, în Ardeal, guvernul pășește cu stângul, ignorând elementul ardelenesc, nu din rea-voință sau intenționat, ci din lipsa cunoștinței elementelor locale. Membrii guvernului trebuie să țină cont de sugestiile ministrului Ardealului, iar aceștia trebuie să câștige prietenia miniștrior din Regat, impunându-și vederile prietenește și prin atitudini de intimă colaborare, iar nu prin acțiuni supărătoare, de frondă sau suspiciune. Suveranul are un rol preeminent în crearea acestor raporturi indispensabile pentru satisfacerea justelor pretenții ardelenești; altfel, opoziția va crea din nou atmosfera de regionalism din interese meschine de partid. Adânca impresie ce am făcut-o Suveranului o pot verifica a doua zi: Argetoianu, la Cameră, mă întreabă ce i-am vorbit în audiență Regelui, deoarece înainte de masă, în cursul audienței lui de lucru, Suveranul nu a contenit să-mi facă mari elogii revenind de mai multe ori în acest sens. Argetoianu mă invită să stau de vorbă cu el. Hamangiu vrea să facă unificarea legislativă prin extinderea codurilor din Vechiul Regat. Parlamentarii ardeleni se declară contra și protestul lor colectiv să se amâne problema. Chestia salarizării clerului greco-catolic. Legea pentru dizolvarea consiliilor comunale. Hațieganu este iarăși dezolat: îmi comunică hotărârea lui irevocabilă de a demisiona cu toate insistențele rîhele. Cere audiență Regelui pe ziua de 14. După audiență, luăm masa împreună. Regele l-a rugat să mai rămână, însă fără a insista; el s-a menținut pe poziție. La întrebarea Regelui că cine crede că ar putea face față situației dintre ardeleni, el m-a indicat pe mine, iar Regele i-a spus că și el, Suveranul, la mine s-a gândit. După-masă, la Cameră unde urma să prezidez ședința, Iorga îmi comunică că Regele m-a numit ministru al Ardealului, să mă îmbrac la repezeală și să merg cu el la Palat. Mă lasă să înțeleg să numirea nu s-a făcut chiar după preferința sa. Aflu mai târziu că Manoilescu l-ar fi câștigat pe Iorga pentru Sextil Pușcariu, însă față de hotărârea categorică a Regelui pentru mine, nu a mai insistat, ci a cedat. La Palat – surpriză – dau peste Vasilescu-Karpen, numit ministru al Industriei și Comerțului, în locul lui Manoilescu, numit guvernator al Băncii Naționale. Argetoianu a reușit să dea prima lovitură lui Manoilescu, socotindu-l rival în grațiile Regelui. Depunem jurământul. Regele are cuvinte foarte amabile la adresa mea, asigurându-mă de sprijinul său. Nunta principesei Ileana cu arhiducele Anton de Habsburg la Sinaia. Monseniorul Ghika și arhiepiscopul Cizar; cadoul din partea Ardealului: 2 milioane de lei. Biby pleacă la Karlsbad. Mă hotărăsc să vizitez județele din Ardeal pentru a verifica situația la fața locului și a aduce un cuvânt de îmbărbătare și răbdare. Județele Cluj, Someș, Năsăud, Maramureș, Satu-Mare, Turda, Alba, Hunedoara. Iorga în Tg. Mureș. Vizita la castelul din Lăpușna. Contramandarea serbărilor de pe Câmpia Turzii, județul Sălaj și Mureș, apoi Sibiu. Datoriile agricole, efervescență în sânul țărănimii. Îndemnuri la liniște și așteptare dând asigurări că se va veni cu o soluție. Întreruperea turneului. Audiență la Rege (Sinaia) și Iorga. În fața expunerii mele, Suveranul se pronunță principial pentru urgenta rezolvare a problemei. Iorga este împotriva reducerii datoriilor, admite *in extremis* limitarea dobânzilor și eșalonarea plăților. Socotesc insuficientă măsura, din cauza dobânzilor urcate, care nu au fost apoi capitalizate. La stăruința mea, Nicolae Iorga convoacă un consiliu de miniștri extraordinar la mânăstirea din Sinaia. Argetoianu are mari nedumeriri, deoarece se teme de zdruncinarea creditului. Între timp B. S. T. R., apoi Banca

Blank au încetat plăţile; de asemenea Banca Berkovitz şi altele. Băncile din provincie sunt aproape toate în această situaţie precară, deşi cele mai multe încă nu formal. Consiliul de miniştri la Sinaia: expunerea mea pe care o împărtăşesc până la urmă cei mai mulţi miniştri, minus N. Iorga. Argetoianu nu se pronunţă categoric. Se hotărăşte: conversiunea datoriilor agricole, însă fără a da directive ferme şi se însărcinează Argetoianu ajutat de Alexandru Radian (subsecretar de stat la Agricultură) cu redactarea proiectului de lege. Se dă un comunicat în sensul acesta. Liniştirea momentană a spiritelor şi agitaţiei. Procesul de bancrută frauduloasă împotriva lui Ştefan Meteş şi Ghiţă Crişan şi legătura cu banca din Rupea, cercetările Parchetului din Cluj în legătură cu contul curent al lui Romul Boilă la Banca Albina din Cluj (20 milioane) şi Banca Sebestyen (100 milioane). Hamangiu, foarte pornit pe ambele chestiuni vrând să-l servească pe Argetoianu (împotriva lui Ştefan Meteş) şi să fie agreabil Regelui (Boilă, nepotul lui Maniu), presupunându-se că sumele ar reprezenta comisionul contractului Skoda încheiat în 1920 de guvernul Maniu.

Delegaţia dată de Ministerul Instrucţiunii şi Cultelor şi Ministerul Afacerilor Străine profesorului Onisifor Ghibu pentru lămurirea situaţiei averilor catolice din Ardeal (Statutul romano-catolic din Transilvania) şi tratative cu Sf. Scaun. Onisifor Ghibu urmăreşte deposedarea Bisericii Catolice de aceste bunuri şi trecerea lor în patrimoniul statului (vezi broşura mea „Acordul de la Roma"). Problema salarizării clerului şi noul buget. Biserica Ortodoxă stăruie pentru subvenţionarea de către stat în proporţie cu numărul credincioşilor şi neţinându-se seama de numărul parohiilor. Astfel s-ar răzbuna regimul subvenţiilor din trecut, iar preoţii greco-catolici mai ales s-ar alege cu un salariu mai redus decât preoţii celorlalte culte. Agitaţie în sânul Bisericii Unite. Exploatarea acestei agitaţii de către maniști. Această atitudine a lui Iorga împinge Biserica Unită din nou în braţele Partidului Naţional-Ţărănesc. Rolul Bisericii Unite în viaţa politică din Ardeal, rolul ei precumpănitor în orientarea maselor din Ardeal. Mă pronunţ categoric împotriva acestei măsuri, fără a putea convinge pe Iorga şi nici pe Argetoianu, care se lasă ghidat de nevoia economiilor bugetare. Congresul A. G. R. U.-ului la Oradea, prezidat de profesorul Iuliu Haţieganu, rugat de mine să mă înlocuiască. Scăderea vertiginoasă a încasărilor statului. Plata salariilor cu întârziere. Scăderea catastrofală a preţurilor produselor agricole. Primele pentru susţinerea preţului grâului, plata lor în suferinţă. Hotărârea mea de a demisiona dacă nu se rezolvă echitabil salarizarea clerului unit. Ghibu prezintă profesorului Iorga o decizie spre semnare. Decizia prevede preluarea tuturor bunurilor Statusului catolic de către stat şi administrarea acestora de către Ghibu şi Borza. Iorga refuză semnarea, declarând că nu acceptă nici o soluţie unilaterală, ci numai una rezultând dintr-un acord desăvârşit cu Sf. Scaun. Profesorul Nicolae Iorga hotărăşte revocarea delegaţiei date lui Ghibu şi face apel la mine pentru soluţionarea problemei. Accept în principiu, cu condiţia că soluţia nu poate fi deposedarea Bisericii Catolice de aceste bunuri, ci întrebuinţarea lor potrivit literelor fundaţionale şi încadrarea organizaţiei Diocezei de Alba Iulia în prevederile canonice şi legale. Profesorul Iorga este foarte mulţumit de această formulă. Stăruie să plec la Roma îndată după Crăciun. Discuţia la buget. Planul meu de a aranja chestia prin intervenţia personală a Regelui. Propun o audienţă a mitropolitului Suciu, care să expună în numele Bisericii Unite protestul pentru măsura nedreaptă proiectată şi să solicite protecţia regală. Mitropolitul Suciu, bolnav de diabet, cu un picior amputat, vine la Bucureşti pentru audienţă. Pregătesc un Memorandum clar şi categoric pe care să-l prezinte Regelui care, informat suficient de temeinic de mine, să se poată servi de el faţă de guvern. Aug. Popa - naţional-ţărănist - va însoţi pe mitropolit până la Palat, iar între timp toţi deputaţii şi preoţii uniţi vor ţine pe loc discuţia ca audienţa să-şi poată produce efectul în

timp util. Sabotarea național-țărăniștilor, care nu doresc să se rezolve problema, pentru a avea o puternică armă de agitație. Aug. Popa face ca memorandumul să fie uitat în camera de hotel și mitropolitul se prezintă în audiență fără el. Deputații și preoții uniți din Partidul Național-Țărănesc sunt lipsă la ședință. Discuția este prelungită numai de Tit Malai, Ștefan Pop și Emil Lobonțiu. În toiul discuției, Argetoianu este chemat urgent la Palat. Regele, hotărât să dea satisfacție mitropolitului, îl primește în prezența mitropolitului și îl îndrumă să satisfacă justa cerere a Bisericii Unite, menținându-se *statu-quo*. Argetoianu se desolidarizează de acțiunea Patriarhului, acceptată de Iorga, și propune: lucrările bugetului sunt prea înaintate pentru a modifica *in extremis* proiectul; suma prevăzută pentru salarizarea clerului unit va fi considerată ca un acont și va fi completată cel târziu până la 30 iunie prin credit suplimentar din fondul de deschidere de credite extraordinare; se va face în numele guvernului o declarație obligatorie în acest sens. Mitropolitul - lipsit de memorandumul meu care indica o soluție definitivă - se declară mulțumit de formula lui Argetoianu, iar Regele apoi o ratifică. Argetoianu revine la Cameră și face declarația respectivă. Chestia se închide provizoriu, cel puțin în aparență. Definitiv, numai atunci se va închide, când vor fi alocate fondurile suplimentare. Până atunci, ierarhii ortodocși se vor agita, vor intriga și vor căuta să „o saboteze, iar miniștrii o vor exploata. Se votează un articol unic care suspendă orice urmărire pentru datorii agricole.

Vacanța de Crăciun la Cluj, Anul Nou la București, apoi la Cluj. Nunta Dinei cu dr. Cadariu la Șimleu. Moartea lui Hamangiu; interimar la Justiție Vâlcovici - inginer. Lumea din Ardeal o apreciază ca o nesocotire a mea și maniștii încep să o exploateze. Revin la Cluj. În ziua de 9 ianuarie primesc o telegramă de la Nicolae Iorga în care mă anunță că Regele, la propunerea sa, m-a numit ministru al Justiției. Telegrama se termină cu fraza: „Așa urăsc eu pe ardeleni". Încep felicitările clujenilor, între care cel dintâi este Zaharia Boilă, care îmi aduce peria unui articol ce urma să apară în „Patria" în care era atacat guvernul ca ardeleanofob - pentru nesocotirea mea la interimat - iar eu că mă las desconsiderat în felul acesta; articolul, firește, nu va mai apărea. Se plânge că Hamangiu a pus la cale împotriva fratelui său, Romul, o acțiune judiciară ilegală, făcând Parchetul cercetări și obligându-l să-și justifice originea averii, fără a exista o dispoziție legală în acest sens. Solicită să pun capăt acestui abuz de putere, îi răspund să-mi aducă o cerere de sesizare de la fratele său Romul Boilă. După ce voi prelua departamentul, ca șef suprem al Parchetului, voi cere dosarele de la Cluj și, dacă plângerea este întemeiată, voi face ca organele respective să intre în legătură. A doua zi îmi aduce petiția. Plecarea la Sinaia, unde sosesc în zi de duminică. Mă prezint la Iorga și apoi la Rege. Iorga ar dori ca succesorul meu la Ministerul Ardealului să fie Meteș, la rigoare Stanciu, cum, de altfel, luasem și eu hotărârea încă la Cluj să recomand Suveranului. La rege. Regele îmi spune că Iorga i-a recomandat pentru Ministerul Justiției pe Andrei Rădulescu, Istrate Micescu și Vasilescu-Valjean. Suveranul m-a indicat pe mine, cu ceea ce Iorga s-a declarat imediat de acord. Regele are cuvinte de caldă apreciere pentru activitatea mea ca ministru al Ardealului și își exprimă convingerea că în calitate de ministru al Justiției, voi putea lucra cu și mai mari rezultate. Suveranul nu mai vrea să numească un alt ministru al Ardealului, reprezentat acum printr-un ministru plin. Vrea să mă ocup și în viitor de problemele Ardealului și îmi dă un subsecretar de stat plasat la Președinție ca să-mi stea la dispoziție. Pentru acest rol nu îl crede indicat nici pe Meteș, nici pe Stanciu și mă întreabă dacă l-aș agrea pe Coriolan Tătaru, pe care-l apreciază pentru activitatea sa sportivă și gospodărească. Sunt de acod cu sugestia Suveranului, care mă însărcinează să aranjez chestia cu Iorga. Totodată aș dori ca Meteș să treacă la Departamentul Instrucțiunii Publice pentru a curma situația penibilă de

la Interne şi a-l satisface şi pe Argetoianu (Argetoianu era în străinătate: Roma, Paris). Trec din nou pe la Iorga care, după explicaţiile ce îi dau, acceptă toate aceste soluţii şi dă dispoziţii pentru întocmirea decretelor cuvenite. Ca primar la Cluj - în locul lui Coriolan Tătaru - îl desemnez pe S. Bornemisa. A doua zi, la Bucureşti, instalarea la Ministerul Justiţiei. Secretar general Lenguceanu, pe care vreau să-l înlocuiesc cu Valeriu Roman. Îi spun că pentru orice eventualitate să ceară agrementul Partidului Naţional Liberal din care făcea parte. Firește am şi eu nevoie de agrementul lui Iorga. Roman este extrem de fericit. Recunoştinţa lui nu cunoaşte margini. Îmi spune că propunerea - chiar dacă nu s-ar realiza - îi va înlesni un puternic salt în cariera profesională şi politică. Iorga ar vrea să-mi fie agreabil, dar are obligaţii morale din trecut faţă de Lenguceanu, pe care mă roagă stăruitor să-l menţin, chiar dacă nu i-aş da atribuţiuni. Satisfac dorinţa lui Iorga, cu care am avut în timpul guvernării şi mai târziu cele mai bune raporturi şi o excepţională apreciere, după cum se vede din memoriile lui. Refacerea bunelor raporturi cu Curtea de Casaţie, întrerupte de Hamangiu. Readucerea inspectorilor Bădescu-Roşiori şi Magheru în funcţie, fără a supăra pe cei numiţi de Hamangiu. Vizita la Curtea de Casaţie. Şedinţa solemnă de la Consiliul Legislativ.

Afacerea Boilă: cer dosarele de la Cluj pe care le examinez temeinic şi pe îndelete. Afacerea Meteş-Crişan, clasarea. Modificarea Legii Curţii de Casaţie, nou termen pentru înscrierea în listele de cetăţenie, măsurile de precauţiune, legea chiriilor. Emanciparea civilă a femeii din Vechiul Regat. Succese continue la tribună, devin *porte-parole*-ul politic al guvernului. Inundaţiile în Valea Mureşului. Interpelarea lui Florea în cazul Boilă. Sunt chemat de Iorga urgent la Cameră din şedinţa Consiliului Superior al Magistraturii. Răspund improvizat. Arăt rezultatul negativ al cercetărilor în 4-5 dosare. Cameră nervoasă şi ostilă când arăt că nu există nici o dispoziţie legală care să oblige pe un cetăţean să-şi justifice proveniența averii. Atmosferă încărcată. În partea a doua a cuvântării mă folosesc de răspunsurile date de Boilă la diferite întrebări ale Parchetului, răspunsuri care se termină invariabil cu fraza: nu mă declar. Prezentând lucrurile cu abilitate, atmosfera se înseninează. Camera întreagă scandează după fiecare întrebare fraza: nu mă declar, aplauze tot mai dese la adresa mea, iar când termin, cerând votarea unei legi a controlului averii, care să permită procedura justificării averii faţă de orice cetăţean, deci şi faţă de Boilă, Camera mă aplaudă, mă ovaţionează în picioare. Iorga mă felicită şi mă îmbrăţişează, Duca vine la banca ministerială şi mă felicită cu efuziune pentru răspunsul magistral, deşi improvizat. Cu un cuvânt, cel mai strălucit succes oratoric şi politic, transformând răceala şi ostilitatea iniţiale într-o entuziastă biruinţă personală şi guvernamentală. Partidul Naţional-Ţărănesc cere să poată da lămuriri Camerei asupra cazului Boilă. Şedinţa se ridică seara târziu. A doua zi, toate ziarele publică cuvântarea mea *in extenso*. Mihalache mă roagă la telefon ca luni să poată vorbi doi deputaţi naţional-ţărănişti pentru a lămuri bănuielile ce cad asupra lui Boilă, care angajează în larga măsură poziţia morală a partidului, bănuielile sunt că Boilă ar fi având sute de milioane drept comision de la Skoda. Se roagă să se intercaleze în şedinţa următoare aceste cuvântări-pledoarii, întrerupând legile financiare şi conversiunea lui Argetoianu. Obţin consimţământul lui Iorga şi lui Argetoianu pentru intervertirea ordinei de zi. Mihalache îmi mulţumeşte. Din partea Partidului Naţional-Ţărănesc vorbesc Mirto şi Voicu Niţescu. Mirto apără pe Boilă ca funia pe spânzurat (explicaţie: Mirto îşi pregătea calea pentru a se detaşa de Maniu şi a se pune în slujba Regelui). Voicu Niţescu, sincer, însă fără nici un rezultat. Prezintă copia unui contract de împrumut, încheiat cu un notar public din Austria în numele unui client anonim, fără garanţii, fără dobândă, fără

termen de restituire. În astfel de condiții, actul nu numai că nu constituie o justificare, ci întărește bănuiala că e simulat și ascunde în realitate un comision.

Un proiect de lege din inițiativă parlamentară este prezentat și trimis de urgență la Comisia legislativă. Proiectul, superficial redactat, este transformat de mine într-un proiect foarte bun, eficace și rapid. Camera îl votează în unanimitate. La Senat însă nu mai trece, din cauza împotrivirii lui Argetoianu. Votarea legii conversiunii fără finanțare, deoarece nu s-a ajuns la un acord cu Partidul Național Liberal și cu Partidul Național-Țărănesc în această privință. Se votează și un proiect de lege prezentat de mine pentru lichidarea fără faliment a datoriilor comerciale, cu condiția ca debitorul să predea întreaga sa avere pentru îndestularea creditorilor. Înlăturarea lui Manoilescu din funcția de guvernator al Băncii Naționale și înlocuirea lui cu Constantin Angelescu. Interpelarea împotriva lui Argetoianu pe chestia încercării de a salva Banca Blank, încercare, de altfel, neizbutită, deși B. N. R. a debursat peste două miliarde în acest scop. Interpelarea pusă la cale de Manoilescu este susținută de deputatul Zaharia; slab susținută, nu face efect nici în Parlament, nici în opinia publică.

Închirierea clădirii în construcție pentru Ministerul Justiției. Încasări foarte slabe la fisc. Armata și funcționarii neplătiți cu lunile. Constatând nemulțumirea crescândă, raportez Regelui. Argetoianu se cam supără. Promite îndreptare, însă C. Angelescu refuză orice concurs din partea B. N. R. Mișcarea în magistratură, foarte reușită, exclusiv după vrednicie, dând o largă satisfacție elementului merituos din Ardeal. Decorarea lui Goga, care începe să fie foarte susținut de Rege, mai ales după fuziunea cu Cuza. Sărbătorirea lui Vaida.

Negocierile cu nunțiul Angelo Dolci și Biserica Catolică pentru aranjarea și soluționarea problemei Statusului catolic.

10 mai. Regele mă decorează *proprio motu* cu Marea Cruce a Coroanei României. La paradă, Iorga mă prezintă Reginei Elisabeta ca pe „cel mai deștept ardelean".

Plecarea la Roma *la 18 mai 1932*. Regele mă însărcinează să mă informez confidențial despre condițiile Vaticanului, în cazul unirii Bisericii Ortodoxe cu Roma. La Roma. Vizită la toți teologii români aflători în institutele de educație ale Sf. Scaun. Audiențele la Sf. Părinte, tratativele cu cardinalul Eugenio Pacelli, semnarea Acordului la 30 mai. Masa de la legație, decorarea mea cu Marea Cruce a Ordinului Pius al IX-lea.

Demisia guvernului la București, din cauza neplății salariilor. Liturghia solemnă la Biserica Unită (Iuga). Plecarea spre casă. Trei zile la Veneția. Titulescu și Mihalache în drum spre București. Drumul spre casă. Însărcinarea lui Vaida de a forma un guvern de alegeri. Predarea Ministerului de Justiție. Manifestația de simpatie a funcționarilor.

Nae Ionescu, rolul lui în Restaurație. Raporturile mele cu Nae Ionescu. Guvernul Vaida fără Titulescu. Oferte din partea lui Vaida, dr. Lupu, liberali. Rămân independent, neaderând nici la partidul agrar al lui Argetoianu, nici la partidul lui Iorga, mergem în alegeri însă împreună cu semnul din alegerile precedente. B. N. R. (C. Angelescu) pune la dispoziția guvernului în moneda divizionară retrasă, cu efigia lui Mihai, cu care guvernul plătește toate arieratele. Împrumutul fictiv din Elveția, care permite deschiderea unui alt credit de câteva miliarde la B. N. R., cu care guvernul poate face față situației și crizei de plăți. Campania electorală. Listele noastre obțin 2% pe țară, însă nu câștigă nici un mandat în Ardeal. Rămân pe dinafară. Soarta Acordului de la Roma, publicat în *Monitorul Oficial*; guvernul se dezinteresează de aplicarea lui. Campania lui Onisifor Ghibu, susținut de Biserica Ortodoxă. Încercarea de a solidariza congresele studențești. Răspund în ziare, mai pe urmă prin broșura „Acordul de la Roma". Congresul A. G. R. U.-ului de la

Aiud. Nunta lui Virgil. Nunta nepotului Iulian cu Ştefi Andrei. Inaugurarea noului local al Ministerului de Justiţie în prezenţa Regelui, sunt invitat şi eu. Guvern Maniu, venirea în ţară a Reginei Elena. Tranzacţia făcută de Maniu, care nu se foloseşte de ocazie pentru a tranşa chestia Lupescu. Guvern Vaida. Greva la Atelierele Griviţa, represiune sângeroasă.

Descindere fiscală la reprezentanţa Skoda. Sesizarea Parchetului Militar. Intervenţia lui Mihai Popovici. Scandal în Parlament. Sinuciderea generalului Popescu Lică. Sub presiunea opiniei publice Seletzki este arestat şi apoi condamnat la 5 ani închisoare pentru rupere de sigilii. Refuzul Direcţiei Generale a Skodei* de a da vreo informaţie în ce priveşte comisioanele şi beneficiarii. Seletzki nu destăinuieşte nimic. Refuzul notarului public din Austria de a destăinui numele împrumutătorului lui Boilă, sub motivul secretului profesional. Guvernul Vaida legiferează o nouă lege a conversiunii care, apoi, se dovedeşte a fi la fel de inaplicabilă ca şi legea Argetoianu. Urmăriri nu se fac, creditul este inexistent, băncile falimentare, constituţionalitatea legii pusă în discuţie.

Iulie 1932, vara la Sângeorz. Congresul A. G. R. U.-ului la Dej. Semicentenarul Castelului Peleş, serbările. Duca primit în audienţă de Regele Alexandru, indiciu de formare a viitorului guvern. Demisia guvernului Vaida, însărcinarea lui I. G. Duca cu formarea guvernului. Guvern naţional-liberal cu Titulescu la Externe. Valeriu Roman secretar general la Justiţie. Invitat la Bucureşti, Duca îmi oferă o candidatură ca independent. Motivele invocate de Duca. Accept şi candidez în judeţul Sălaj. Campania electorală. În toiul campaniei electorale, audienţă la Rege. Înainte de audienţă, îl văd pe Duca, acasă. Îi arăt perspectivele favorabile, îi atrag atenţia asupra lipsei de porumb, mai ales în nordul Transilvaniei. Trebuie să se vină urgent în ajutorul populaţiei pentru a evita foametea. Propun ca porumbul să fie distribuit fără plată în numerar, ci să fie achitat prin prestaţie la refacerea drumurilor foarte degradate. Duca acceptă punctul meu de vedere, va lua măsuri în acest sens. În adevăr, cuvenitele măsuri s-au luat, porumbul a început să se distribuie încă înainte de Crăciun, iar primăvara s-a făcut o susţinută campanie de refacere a drumurilor prin prestaţie. Duca îmi comunică că - după alegeri - are de gând să-mi ofere şefia unei misiuni diplomatice, pentru scurt timp cea de la Viena, foarte important centru de informaţii, apoi, după şase luni, Berlinul sau Roma, cu care nu avem raporturi satisfăcătoare şi pe care ar vrea să le îmbunătăţească cu concursul meu. Îmi rezerv răspunsul până după Crăciun. Duca mă infomează că Titulescu cere în mod cominator în numele său şi al „aliaţilor" apuseni zădărnicirea participării la alegeri a Gărzii de Fier, prin anularea listelor de candidaţi, ameninţând cu demisia şi cu represaliile politico-economice din partea Apusului. Duca este împotriva aceste măsuri arbitrare şi nepolitice. Mă roagă - dacă împărtăşesc punctul lui de vedere - să stăruiesc pe lângă Rege, în cursul audienţei, ca să nu se lase împins de Titulescu către o măsură care poate fi dăunătoare şi Coroanei şi guvernului. Îi promit concursul meu. Audienţa la Rege căruia îi expun situaţia din Ardeal, conversaţia cu Duca. Regele se bucură că Duca a primit sugestiile mele în ce priveşte ajutorul pentru populaţie şi programul de refacere a drumurilor cu ajutorul prestaţiei. Crede că va putea lucra foarte rodnic cu Duca. Crede că liberalii vor face faţă situaţiei grele şi vor asigura o guvernare mai durabilă. Abordez chestia Gărzii de Fier. Arăt că măsura cerută de Titulescu este arbitrară, nepolitică şi dăunătoare. Autoritatea constituită nu trebuie să dea dovada şi exemplul

* Afacerea Skoda a fost generată de un contract de armament încheiat cu Uzinele Skoda din Cehoslovacia şi operat cu comisioane. Adunarea Deputaţilor a aprobat constituirea unei comisii de anchetă din care făcea parte şi Valeriu Pop, iniţial ca vicepreşedinte, apoi ca preşedinte.

arbitrarului și a nesocotirii grosolane a legilor. Aceasta poate să provoace reacțiunea particularilor care, urmând exemplul autorității constituite, să se creadă și ei îndemnați și îndrituiți de a ieși în afara legii. 10–15 deputați gardiști, activând în văzul lumii, sub controlul Parlamentului și al opiniei publice, sunt infinit mai puțin primejdioși decât o organizație clandestină și activând cu mijloace în afară de lege. Regele împărtășește vederile mele și crede că până la urmă Titulescu va ceda. Contrar, situația va fi destul de critică, deoarece în clipa de față nu se poate dispensa de Titulescu, care pare a fi și purtătorul de cuvânt al Apusului; avem nevoie de Titulescu în chestia optanților și de concursul Apusului pentru a putea trece criza economico-financiară care amenință să ne sugrume. Îl pun încă o dată în gardă față de riscurile măsurii cerute de Titulescu. Regele nu ar vrea să plec în străinătate, cel puțin deocamdată. În împrejurările prin care trecem, Țara are nevoie de mine în politica internă, nu vrea însă să se pronunțe în mod definitiv. Vom vedea după Crăciun care interese vor prevala, cele externe sau cele interne. La ieșire, mă încrucișez cu Mavrodi care, și el, are misiunea să stăruiască pe lângă Suveran împotriva măsurilor cerute de Titulescu. Îl informez pe Duca despre cele discutate cu Regele, îmi mulțumește cu efuziune și mă invită să ne vedem din nou după alegeri, cel târziu după Crăciun.

Supărarea pe Rege a lui Nae Ionescu, pentru aducerea lui Duca la guvern. Ruptura cu Regele. Nae Ionescu ia atitudine în „Cuvântul" împotriva Regelui, pe care îl găsește în carență față de națiune, și pentru Codreanu–Căpitanul, trimis de providență pentru a înlocui pe Rege în carență. Nae Ionescu devine mentorul mișcării legionare. Fiind campania electorală în toi, Regele și Duca cedează față de presiunea și amenințările lui Titulescu. Printr-un act de guvernământ, toate listele de candidați ale Gărzii de Fier sunt anulate și numeroși legionari arestați. Partidul Liberal (guvernul) obține un frumos succes electoral și în Ardeal listele maniste sunt înfrânte. În Sălaj (patria lui Maniu), lista noastră majorează cu multe mii de voturi lista manistă. Alegeri fără silnicie, fără fraude și fără incidente. Guvernul are în Parlament mare majoritate. În ajun de Anul Nou, Duca, venind de la audiență, este împușcat mortal pe peronul gării din Sinaia, pe la spate, de către legionarii Caranica, Belimace și Constantinescu (Nicadorii) (30 decembrie 1933). Profesorul dr. C. Angelescu este numit președinte de Consiliu *ad interim*. Sunt arestați, în afară de făptuitorii crimei, mii de legionari în toată țara. Suspendarea „Cuvântului", arestarea lui Nae Ionescu. Codreanu nu poate fi găsit (mai târziu s-a vorbit că era ascuns la o rudă a Elenei Lupescu). Îndepărtarea lui Puiu Dumitrescu de la Palat. Tătărescu numit președinte al Consiliului și însărcinat cu formarea guvernului. Conflict între Tătărescu și Dinu Brătianu pentru șefia de guvern și șefia de partid. Mari frământări în partid. Manolescu-Strunga mă invită în numele lui Tătărescu la București. Se ajunge la un compromis. Brătianu acceptă pe Tătărescu ca șef de guvern, iar Tătărescu își retage candidatura la șefia partidului, cu toate că ar fi reușit cu mare majoritate. Dinu Brătianu nu rămâne la Finanțe și în guvern, la Finanțe îi ia locul Victor Slăvescu, compoziția guvernului rămâne aproape neschimbată, doar câțiva subsecretari sunt înlocuiți. Ardelenii sunt reprezentați prin Lapedatu și Cipăianu, amândoi cam distanți față de aspirațiile și nevoile Ardealului. Situație încordată internă: propaganda manistă (anticamarilistă), efervescență puternică în sânul tineretului, nici o acțiune în Ardeal pentru satisfacerea nevoilor specifice, criza economică, etc. Atmosfera începe să se îndrepte peste capul guvernului împotriva Regelui. În această situație, solicit o audiență Regelui, printr-o scrisoare trimisă de la Cluj. Audiența este acordată imediat. La Sinaia mă așteaptă automobilul Palatului. Zăpadă mare. După-masă la Foișor, unde dau peste Tătărescu și Inculeț, veniți pentru audiență de lucru. Regele mă primește foarte afectuos, mă poftește să iau ceaiul împreună cu el. Stau de vorbă degajat și fără

protocol. Îi arăt situaţia reală şi seriozitatea ei. Sunt de luat măsuri imediate, iar altele sistematic şi programatic: 1. Cei vinovaţi de asasinarea lui Duca şi complicii dovediţi să fie judecaţi urgent şi sancţionaţi potrivit legii, fără menajamente; punerea imediată în libertate a tuturor legionarilor arestaţi în masă, numai pentru faptul că sunt legionari şi n-au avut un amestec în drama odioasă de la Sinaia; reintrarea în strictă legalitate a autorităţii de stat care nu trebuie să dea exemple de nesocotire a legilor. 2. O nouă lege a conversiunii, practică şi aplicabilă, care să lichideze prompt problema datoriilor rurale şi să contribuie la refacerea creditului; pe plan ardelean: contrabalansarea acţiunii menite prin realizări practice şi în ce priveşte nevoile şi aspiraţiile reale şi îndreptăţite ale Ardealului. Nimic nu este pierdut, totul se poate repara cu hotărâre şi promptitudine. Regele este de acord cu toate propunerile mele, va da îndrumări clare şi categorice lui Tătărescu, însă Tătărescu are nevoie să fie ajutat, concursul meu i-ar fi de mare preţ; a vorbit cu Tătărescu şi, în principiu, au căzut de acord să-mi solicite intrarea în guvern. Regele mă întreabă dacă aş fi dispus să intru în guvernul lui Tătărescu. Răspund că în principiu da, însă condiţionat să se ţină cont de părerile mele, iar în Ardeal să am mână liberă. În aceste condiţiuni aş putea garanta că în 6 luni vom schimba atmosfera greoaie şi ostilă din Ardeal; altfel, combinaţia n-are nici un rost, ar fi banalizarea rolului meu politic, fără folos pentru guvern şi Ţară. Regele mă aprobă fără nici o rezervă şi spune că e treaba lui să-mi creeze în guvernul Tătărescu aceste condiţii. Îmi mulţumeşte călduros pentru claritatea vederilor, soluţiunilor şi devotamentul dezinteresat. Tătărescu mă invită la Bucureşti. Întâlnirea cu Tătărescu la Bucureşti extrem de caldă şi prietenoasă. Spune că a căzut de acord cu Suveranul să-mi ceară concursul, însă chestia nu ar putea fi de imediată actualitate, deoarece are încă dificultăţi cu Dinu Brătianu, trebuie să-i dea oarecari satisfacţii prin intrarea în guvern a doctorului Costinescu şi a lui Sasu. Apoi va urma o nouă remaniere, cu elemente mai tinere şi mai dinamice, când va trebui să intru şi eu în guvern. Îi răspund că eu persnoal nu am nici o grabă, pentru că nu am solicitat nici un portofoliu. Tătărescu îmi comunică că la 24 ianuarie 1934 are loc la palat tradiţionala recepţie a Cavalerilor Ordinului Ferdinand. Aproape toţi cei decoraţi sunt manişti (acordarea decoraţiilor s-a făcut sub guvernul Maniu). Suveranul vrea să facă o nouă promoţie mai puţin sectară şi, până atunci, a hotărât să mă decoreze cu Ordinul Ferdinand ca să fiu de faţă la recepţia din 24. Tătărescu mă întreabă pe cine mai pot propune dintre fruntaşii liberal. Propun pe Valer Roman care, în calitate de delegat al Partidului Socialist, s-a pronunţat la Alba-Iulia în 1918 pentru Unire. Alţi liberali ardeleni nu ştiu să fi avut un rol mai remarcabil. Tătărescu ia notă pentru Rege. La Cluj primesc invitaţia telegrafică a mareşalului Palatului pentru recepţie, cu indicarea că Suveranul îmi va conferi personal decoraţia. Recepţia, Maniu lipsă, Suveranul mă decorează cu insignele gradului de comandor. Înscrierea mea în Partidul Naţional Liberal. Sunt numit în Comisia de revizuire a Codurilor Penale, membru în Comisia de simplificare a aparatului de stat, membru în Comisia pentru elaborarea legii conversiunii, preşedinte al Casei de Compensaţii. În marea consfătuire de la Cluj, prezidată de Dinu Brătianu, iau cuvântul şi propun includerea în legea conversiunii şi a lichidării datoriilor urbane (mici funcţionari, intelectuali, meseriaşi). Argumentarea mea este atât de convingătoare că Dinu Brătianu acceptă imediat propunerea mea, astfel legea devine legea lichidării datoriilor rurale şi urbane. Se găseşte formula pentru înlăturarea obiecţiunii de neconstituţionalitate şi se găseşte şi formula finanţării, respectiv a salvării băncilor serioase şi necesare creditului. Astfel, după multele încercări inoperante, legea votată de parlamentul liberal reuşeşte să dea soluţia definitivă acestei spinoase probleme.

Criză politică, în urma procesului nicadorilor şi a unei manifestaţii publice în faţa Suveranului. Combinaţia Averescu – dr. C. Angelescu – Argetoianu Tătărescu

în panică. Mă însărcinează să neutralizez pe Argetoianu, făcându-i propunerea de a colabora la guvern cu Tătărescu. Argetoianu ezită. Combinația cade în urma refuzului doctorului Angelescu de a face parte din combinație, dar, mai ales, pentru că, în momentul decisiv, Averescu nu-și poate părăsi soția, muribundă. După o secetă prelungită și excepțională, ploaia mult așteptată salvează recolta și astfel se evită un dezastru economic. În urma unor discuții aprinse și învinuiri directe, național-țărăniștii cer anchetă parlamentară în chestia contractului Skoda. Adunarea Deputaților aprobă ancheta cerută. Se alege comisia de anchetă alcătuită proporțional din toate partidele. Sunt desemnat și eu de către Partidul Național Liberal. La constituirea comisiei, C. Dimitriu este ales președinte, iar eu și Iunian, vicepreședinți. Lucrările comisiei se desfășoară încet și fără nici un rezultat. Dimitriu, din cauza auzului greu, nu poate conduce în mod satisfăcător ședințele și interogatoriile. Membrii comisiei, plictisiți, se dezinteresează, mulți lipsesc. Dacă mersul anchetei continuă să se desfășoare în acest fel, se va termina fără nici un rezultat. Mă găsesc la sfârșit de săptămână la Cluj, în sânul familiei. Primesc o telegramă de la Tătărescu, care mă invită urgent la București. Tătărescu mă informează că mersul anchetei a nemulțumit profund pe Suveran, pe guvern și pe partid. Dimitriu nu este în stare să facă față situației. Va pleca la Viena să consulte specialiști de urechi și pentru tratament. Lucrările comisiei de anchetă însă nu pot fi întrerupte, trebuie să continue, dar în cu totul alte condiții. Suveranul, guvernul și partidul fac apel la mine să iau în mână conducerea comisiei și anchetei și să o duc la bun sfârșit. Accept cu condiția să am mână liberă în îndrumarea anchetei și conducerea comisiei. Tătărescu acceptă. A doua zi preiau. Ancheta continuă în cu totul alt ritm; prin energie, tact și obiectivitate trec peste toate hopurile, rezultate palpabile încep să se desemneze: prețuri extrem de urcate și comanda unor obiecte ce puteau și trebuiau confecționate în țară. Incidentul Iunian–Călinescu, chestia Mihalache, pretinsul fals de la Consiliul de Război, interogatoriul Vaida, Maniu, Cihoski, Mihai Popovici, etc. Toate ziarele încep să publice *in extenso* stenogramele.

Moartea tatălui meu.

Încheierea primei serii de interogatorii. Descinderea la Skoda. La percheziție se mai găsesc acte importante și concludente, telegrame și scrisori cifrate. Descifrarea lor: Palelibus – comision, baby-mic, barock-mare, etc. Se învederează clar că la toate comenzile, contractele Skoda, Schneider, Creuzot s-a operat cu comisioane. Numele beneficiarilor nu se poate afla din corespondență. În timpul suspendării lucrărilor comisiei, raportorii vor tria materialul documentar.

Adunarea de la Târgu-Jiu și masa de la Poiana, la Tătărescu. Particip, invitat stăruitor de Tătărescu. Rostesc o cuvântare foarte apreciată. Manifestația partidului pentru Tătărescu. Cursa de pe dealul Feleacului în prezența Regelui. Invitat la dejun în vagonul regal și așezat la masă lângă Rege. Regele mă reține într-o lungă audiență. Expun mersul anchetei Skoda și încep acțiunea de persuasine pentru scoaterea din cauză a lui Iuliu Maniu. Regele apreciază vederile mele în mod favorabil. Schimbarea bruscă a atitudinii față de mine a corifeilor ortodocși (în frunte cu episcopul Ion) după această audiență care face vâlvă. Vaida, campania manistă. Regele complotează cu mine pentru distrugerea morală a lui Maniu. Sfințirea bisericii monumentale de la Zalău de către episcopul Frențiu, congresul eparhial al A.G.R.U.-ului la care rostesc o cuvântare foarte călduros aplaudată. La Șimleu interviu acordat ziaristului Kretch, prin care pun capăt versiunii ce se colportează pertutindeni, că ancheta cercetează onorabilitatea lui Maniu. Deformarea interviului de către presa din Sărindar. Rectificarea mea. Vâlvă în cercurile politice până la Palat. Regele mă aprobă. Reluarea anchetei pentru obiective precizate și bine delimitate. Întoarcerea lui Dimitriu și cramponarea lui de a prezida în continuare. Scandalul din prima zi la audierea din nou a lui Cihosky. Intervenția Regelui care

determină pe Dimitriu să renunțe la prezidarea anchetei și să se ocupe numai de simplificarea aparatului de stat. Omagiul național-țărăniștilor (Călinescu) pentru modul cum am prezidat. Încheierea lucrărilor comisiunii, urmând să se redacteze raportul și apoi să fie supus deliberării comisiunii, apoi a Adunării. Victor Antonescu obține demisia lui Valer Roman, cu care nu poate lucra. Valer Roman subsecretar la Muncă. Ion Nistor nu-i dă nici o atribuție. Demisia guvernului. Noul guvern Tătărescu în care intru ca ministru secretar de stat pe lângă Președinția Consiliului. Congresul general al A.G.R.U.-ului la Lugoj cu participarea Regelui la binecuvântarea catedralei nou pictate și la procesiunea caracteristică. Cuvântarea mea la banchetul festiv, răspunsul Regelui. Prezint pe toți fruntașii greco-catolici, între ei mulți maniști care se îmbulzesc la prezentare și sunt încântați de felul cum îi tratează Regele. Congresul mă realege președinte cu toate indicațiile antagonice date de Maniu prietenilor săi politici ca să împiedice cu orice preț realegerea mea. Regele pleacă extrem de încântat de măreția manifestației religioase și de primirea foarte călduroasă de care s-a bucurat. Supărarea episcopilor și corifeilor ortodocși care, împreună cu Ghibu, se dedau la manifestații ostile față de mine la congresul Forului de la Sibiu. Pun la punct lucrurile printr-un scurt interviu publicat în „Lupta" și reprodus de toate gazetele.

Interimar la Comunicații și Lucrări Publice cu perspectiva de a prelua ministerul. Întocmirea decretului-lege pentru simplificarea aparatului de stat. Supărarea lui Lapedatu și atitudinea acoliților lui. Semnarea decretului-lege de către Suveran la Chișinău-Criș. Deschiderea Parlamentului. Congresul Partidului Național Liberal din Sălaj mă alege președinte de onoare. Devin de drept membru al Comitetului Central și al Delegației Permanente. Asasinarea Regelui Alexandru al Iugoslaviei la Marsilia. Raportul Skoda și scoaterea din cauză a lui Iuliu Maniu, obținută printr-o acțiune persistentă pe lângă Rege, Tătărescu, partid și alți fruntași politici. Victor Iamandi răspunde în numele guvernului la discuția la mesaj. Vehement atacat de „Universul" pentru atitudine anti-națională în chestia caracterului românesc al orașelor, în urma unor fraze nenorocit alese. Se hotărăște ținerea unei conferițe administrative la Cluj, în cadrul căreia să se încerce reabilitarea lui Iamandi. Crăciunul la Stâna din Vale. Chemat urgent la Cluj pentru conferință. În cuvântarea mea, foarte aplaudată și elogiată de toată presa românească, pun și dezvolt problema orașelor artificial înstrăinate, românizarea lor printr-o acțiune de stat și solidarizez pe Iamandi cu punctul meu de vedere. Situația politică a lui Victor Iamandi este astfel salvată. Campania „Universului" încetează. Logodna lui Mircea cu Eniți la Șimleu. Vizită la Satu Mare și Baia Mare. Atitudinea doctorului Tibil față de șefia mea. Primesc de la Dinu Brătianu delegație de șef al organizației Satu Mare până la congres. Finanțele în criză. Slăvescu nu poate face față situației, stabilitatea guvernului primejduită. Slăvescu este înlocuit cu Victor Antonescu, eu trec în fruntea Ministerului de Justiție (2 februarie 1935). Moartea mitropolitului Suciu.

Discuția generală asupra Codului Penal depus de Victor Antonescu la Senat. Rolul raportorului Tony Iliescu. Votarea Codului Penal în mijlocul unui mare entuziasm. Votarea Codului de Procedură Penală. Toată vara prezidez ședințele comisiilor de legislație ale Camerei și Senatului, unite pentru a da forma definitivă proiectelor. Chestia avortului, reduc textul la cazurile de extremă necesitate, cu severe îngrădiri și condiții. Atitudinea Episcopatului Ortodox în chestia avorturilor. Vacanța de Paști la Balcic.

Afacerea și cazul Vasilescu-Cantalup și Tony Iliescu. Vâlvă mare, rolul lui Tony Iliescu; nu admit arestarea lui. La dorința Regelui, Dorel Dimitrescu demisionează din funcția de guvernator al B. N. R. Înlocuirea lui cu Mitiță Constantinescu. Criza plăților în străinătate. Strunga la Industrie și Comerț. Strădania lui Strunga de a activa exportul și a face aranjamente pentru lichidarea datoriilor

din străinătate şi a transferurilor. Situaţia rămâne precară. Doctorul Costinescu interimar la Industrie şi Comerţ, apoi titular în locul lui Strunga. Sistemul nou al doctorului Costinescu: biciuirea exportului prin acordarea masivă de compensaţii. Ameliorarea treptată a situaţiei. Gradaţii pentru magistraţi. Legea numelui. Conflict cu Iamandi în chestia românizării numelor evreilor. Încetăţenirea tuturor macedonenilor din Cadrilater. Distribuirea diplomelor în cadrul unor frumoase serbări la Bazargic şi Turtucaia. Congresul Partidului Naţional Liberal la Satu Mare şi alegerea mea ca preşedinte. Acţiunea mea pentru susţinerea elementului românesc, construirea de şcoli, biserici şi clădiri publice, refacerea şoselelor şi drumurilor. Înfrumuseţarea oraşelor Satu Mare şi Baia Mare.

Naşterea lui Alecu (9 august 1935). Biby se îmbolnăveşte de tromboflebită. Cumpărarea casei de la Bucureşti, str. Salcâmilor 21 cu împrumutul de la Banca de Credit. Conflicte între Tătărescu şi Dinu Brătianu. Dezbaterea asupra raportului din ancheta Skoda. Scoaterea din cauză a lui Virgil Madgearu şi Mihai Popovici prin votul nul provocat de guvern. Trimiterea în judecată a lui Cihosky şi Boilă la controlul averii. Salvarea lui Popovici de la controlul averii (prin preşedintele Rătescu). Raporturile mele cu Inculeţ. Adeseori interimar la Comunicaţii în locul lui Franasovici care suferă de inimă. Reorganizarea legionarilor în partidul „Totul pentru ţară", sub preşedinţia generalului Cantacuzino–Grănicerul. Nunta lui Mircea la Şimleu. Congresul A.G.R.U.–lui de la Carei. Adunarea Astrei la Satu Mare. Abţinerea lui Nicolescu şi Rusu, în urma acţiunii lui Borza pusă la cale de Maniu. Accesul Congresului. Alegerea mitropolitului de Blaj: statutul pentru alegere, se desemnează trei candidaţi, iar Roma poate numi pe oricine din ei, fără considerare a numărului voturilor. Naţional–ţărăniştii şi blăjenii votează pe Nicolescu. Al doilea episcop Hossu, agreat de Rege, guvern şi cel mai indicat de a fi exponentul Bisericii Unite. Campania mârşavă a maniştilor împotriva lui Hossu (presă, denunţuri calomnioase la nunţiatură şi la Roma). Nunţiul Valerio Valeri înclină spre Nicolescu, pentru a evita scandalul cu care ameninţă maniştii. Nicolescu se dezice de manişti şi manevrele lor, caută să capteze bunăvoinţa Regelui prin Mocsony. În urma sugestiilor mele, se ajunge la un compromis; Nicolescu mitropolit, ajutat de un episcop auxiliar în persoana canonicului dr. L. Tăutu, asistent eclesiastic al A.G.R.U.–lui, satisfacţie morală pentru Hossu. Instalarea lui Nicolescu în preajma serbărilor jubiliare de la Blaj ale Astrei, în prezenţa Regelui.

Codul Penal şi Procedura Penală se votează la Cameră aproape fără modificare. Votarea din nou la Senat. Promulgarea solemnă la Palat de către Rege, în prezenţa Consiliului Legislativ, Curţii de Casaţie, preşedinţilor Curţilor de Apel, preşedinţilor de Tribunal din întreaga ţară. Cuvântarea mea, răspunsul Regelui. Decorarea tuturor colaboratorilor la propunerea mea. Regele doreşte să–mi acorde Cordonul Stelei României. Tătărescu zădărniceşte pentru a nu supăra pe Dinu Brătianu, pentru a nu mă evidenţia prea mult şi a nu–şi crea un rival. Regele totuşi îmi acordă medalia amintirii Regelui Carol I clasa I. Realizări la Satu Mare, înzestrarea comunelor lipsite cu păşuni comunale şi păduri, corectarea scutirilor abuzive de la expropriere, exproprierea şi împroprietărirea a circa 20 comune cu peste 2.000 ha. Înfiinţarea a numeroase dispensare cu băi, noua clădire de conducători tehnici la Baia Mare, ofensiva refacerii drumurilor, construcţii de poduri, case culturale, etc. Subvenţie de peste 3 milioane Blajului pentru terminarea şi aranjarea Casei Culturale în vederea serbărilor jubiliare ale Astrei. Ziua marinei la Constanţa. Congresul uniunii avocaţilor la Târgu Mureş. Deschiderea festivă. Construirea Catedralei Unite şi Ortodoxe cu concursul primăriei. Cutreierarea Basarabiei şi Bucovinei prin multiple vizite oficiale şi neoficiale. Taberele de muncă ale legionarilor, uciderea lui Stelescu (decemvirii). Raporturile cu Polonia. Vizita colonelului Beck, ministru de Externe, atitudinea jignitoare a lui Titulescu. Vizita preşedintelui Republicii

Polone. Decorarea mea cu Cordonul *Polonia Restituta*, pentru atitudinea de reactualizare a alianței cu Polonia. Vizita simultană a Prințului Paul și a lui Beneș la București. Indelicatețe și bădărănii din partea lui Titulescu. Pactul Briand–Kellog, definiția agresorului. Reluarea raporturilor cu U.R.S.S. la București. Titulescu pentru o înțelegere cu U.R.S.S., care să permită trecerea trupelor sovietice prin România în caz de conflict armat, pentru o alianță franco–cehoslovaco–româno–sovietică cu caracter antigerman. Regele, guvernul, opinia publică împotriva acestei formule. Acțiunea italiană în Abisinia. Sancțiuni economice. Ieșirea lui Titulescu împotriva ziariștilor italieni la Geneva. România aplică efectiv sancțiunile, raporturile cu Italia complet zdruncinate. România este ultima țară care ridică sancțiunile. Încercarea nereușită a lui Titulescu de a–și normaliza raporturile cu Berlinul (Petrescu–Comnen). Acțiunea generalului Franco în Spania; moartea lui Moța și Marin, corpurile neînsuflețite sunt aduse în țară și purtate prin principalele orașe, cu manifestații impozante din partea legionarilor și publicului. Funeraliile la București cu participarea ostentativă în cortegiu a miniștrilor Fabricius și Ugo Sola. Raporturile mele cu corpul diplomatic (îndeosebi cu Fabricius, Ugo Sola, Bardossy, d'Ormesson, Thierry, Reutersward, de Weck, Tanrioer). Ajutoare pentru românii din Ungaria (Savel Rădulescu). Raporturile mele cu Titulescu, chestia aplicării Acordului de la Roma. Acțiunea de înzestrare a armatei, refacerea contractului Skoda cu reducerea considerabilă a prețurilor, reducerea volumului comenzii, fabrici de armament în țară, îmbrăcăminte, încălțăminte, muniții. Tătărescu mă însărcinează să ofer Regelui demisia guvernului dacă Regele vrea să facă vreo schimbare. Audiență la Rege; Suveranul se pronunță pentru continuarea guvernării până la sfârșitul legislației, crede însă că modificări în structura guvernului ar fi de dorit. Demonstrația amenințătoare a legionarilor contra lui Madgearu la Sinaia. Agitație în cercurile politice. Antagonismul Tătărescu–Brătianu. Mișcare în magistratură, supărări politicianiste în partid. Brătianu împotriva lui Inculeț și a mea, vrea o acțiune mai energică împotriva legionarilor. Tătărescu își reface guvernul fără Titulescu: Interne – Iuca, Inculeț numai vicepreședinte fără portofoliu, eu la Industrie și Comerț, Externe – Victor Antonescu, Finanțe – Cancicov, Justiție – Djuvara, Culte – Iamandi, Lapedatu – președinte al Senatului, Valer Roman scos din guvern. Supărarea doctorului Costinescu, crezând că l–am lucrat să–i iau departamentul Industriei și Comerțului. Insuficiența lui Iuca ca ministru de Interne, după ce a fost un excelent subsecretar de stat pentru partea administrativă. Tătărescu ia Ministerul de Interne, Djuvara dă fiasco la Justiție și este debarcat. Sasu interimar la Justiție, secondat de Bentoiu. Misiunea primită de la Rege; reluarea schimburilor comerciale cu Germania, intensificarea lor și crearea bazei pentru normalizarea raporturior politice. Se convine ca plafonul exporturilor și importurilor noastre să fie de 35% din volumul total al comerțului nostru exterior. În câteva săptămâni mă familiarizez cu toate problemele și le stăpânesc.

Situația comerțului exterior: balanța comercială ameliorată, însă încă deficitară cu o sumă considerabilă, balanța de plăți deficitară cu $5^{1/2}$ miliarde, produse agricole foarte abundente și disponibile, însă prețuri scăzute, lipsă de piețe de desfacere, compensații numeroase în curs de efectuare care încep să aibă o înrăurire defavorabilă asupra cursului monedei, concepția strâmtă bancară a lui Mitiță Constantinescu la B. N. R., curs arbitrar între leu și marcă. Aproape tot comerțul exterior în mâinile străinilor (evrei, nemți, armeni, unguri, etc.). Sistemul de măsuri luat de mine: desființaera și lichidarea controlată a compensațiilor, prime economice pentru produsele agricole cu preț scăzut (urcarea prețului cerealelor), asigurarea de piețe de desfacere (mai ales Germania și Italia) cu prețuri remuneratorii prin noi convenții comerciale. Just echilibru între schimburile prin clearing și devize libere. Contin-

gentarea, acțiunea de restructurare a importului, introducerea elementului românesc în comerțul exterior. Rezultatul la sfârșitul anului 1936, balanța comercială acuză un excedent de $6^{1/2}$ miliarde, început de acoperire a balanței de plăți. Controlarea situației din 10 în 10 zile. Mitiță Constantinescu încheie un acord la Berlin, semnează un protocol prin care se majorează cursul mărcii în raport cu leul. Nu informează guvernul, ține în servietă Protocolul, care este scos la iveală numai după un energic protest diplomatic al Berlinului, punând guvernul în situație penibilă. După expunerile contradictorii în Delegația economică, care se raliază în întregime - minus Mitiță Constantinescu - la punctul meu de vedere, provoc un jurnal al Consiliului de Miniștri prin care se revocă delegația dată B. N. R. și fixarea disponibilului revine în atribuția ministerului. Atitudinea dubioasă a lui Inculeț. Balanța comercială tot mai favorabilă, excedentul în primele 6 luni depășește 6 miliarde. Scot de sub contingentare o serie de materii prime sau obiecte de mare necesitate, pentru aprovizionare și stocare. Această posibilitate de stocare a avut drept rezultat că războiul ne-a găsit cu stocuri foarte însemnate, astfel că în timpul războiului nu am dus nici o lipsă. Automatizarea distribuirii supracotelor. Interpelarea lui Virgil Madgearu - de conivență cu doctorul Costinescu - în chestia reducerii cotelor comercianților vechi (sic) recte străini și acordarea de cote elementelor nepregătite (recte românilor). Dau o replică fulgerătoare și tăioasă, anunțând că nu numai că nu voi reveni asupra măsurilor luate, ci voi intensifica acțiunea, deoarece este inadmisibil ca profitul comerțului exterior de aproximativ 4–5 miliarde anual să intre numai în buzunarul străinilor, iar românii să fie ținuți la o parte de acest formidabil izvor de câștig. Acuzația că aș fi dat o compensație unei întreprinderi prezidate de Emil Lobonțiu o spulber fără nici o greutate, demonstrând că compensația s-a aprobat Uniunii Sindicatelor exportatorilor de animale, persoană juridică de drept public, legiferată de guvernul național-țărănist, iar compensația a fost aprobată nu de mine, ci de predecesorul meu, doctorul Costinescu. Contest lui Virgil Madgearu autoritatea morală de a critica guvernarea liberală din punctul de vedere al moralității, citând îndurerata declarație făcută în fața notarului public a unui fruntaș național-țărănist, fost director al Reșiței, care arată și precizează atmosfera de samsarlâc și necinste care înconjura ministerele economice, îndeosebi cel al Industriei și Comerțului, condus de Madgearu. Camera mă ovaționează în picioare, Madgearu amuțește, iar dr. Costinescu, care venise să asiste la executarea mea, pleacă plouat de la ședință. Exportul de animale și cel de păsări și lădițe de ambalaj în Orientul apropiat, mai ales în Palestina, noi piețe în coloniile engleze și franceze din Mediterana, comerț cu U. S. A. și Canada. La demisia guvernului Tătărescu (noiembrie 1937), balanța comercială acuza un excedent de $12^{1/2}$ miliarde de lei, rezultat unic după războiul din 1914–1918. Rezervele de devize astfel acumualte au creat baze solide pentru leu, care a rezistat și la eforturile financiare reclamate de război. Înlocuirea lui Georgel Gheorghiu cu Daniel Tecău, delegația dată lui Emil Marian. Acceptarea lui Mihai Berceanu ca subsecretar de stat. La Congresul Uniunii Camerelor de Comerț, în cuvântarea mea, foarte călduros și entuziast primită și aplaudată, anunț că, persistând pe calea pe care mergem, în curând vom fi în situația de a face din leu un instrument de plată internațională.

Modificarea legii minelor, proiectul depus de Costinescu în discuția Comisiei Camerei, prelucrarea radicală a proiectului: apărarea și extinderea drepturilor statului, situație privilegiată pentru societățile românești față de societățile cu capital străin, posibilitatea legată de etatizarea distribuirii produselor petroliere, crearea unei societăți naționale (de stat) pentru explorarea și exploatarea petrolului, ținuturi miniere pentru

exploatare, ocrotirea și sprijinirea micilor exploatări aurifere țărănești din Munții Apuseni, simplificarea și precizarea procedurilor pentru evitarea arbitrariului și hatârurilor. Noul proiect astfel refăcut stârnește vii discuții în comisie. Mulți încearcă prin amendamente să rezolve diferite interese și litigii particulare, personale. Nu accept nici o modficare și nici o injoncțiune, cu excepția uneia susținute de Victor Moldovan în interesul personal al lui Iuliu Maniu (faimoasele mine de pirită). Proiectul este trecut pe ordinea de zi a Adunării și începe dezbaterea imediat după răspunsul meu dat la interpelarea lui Madgearu. Camera adoptă proiectul fără discuții în general și pe articole și în total cu bile, fără nici un amendament, drept manifestație de încredere și aprobare a politicii mele economice. Camera mă ovaționează călduros, la fel Senatul, astfel că promulgarea se face numaidecât. Protestul diplomatic al Franței, Marii Britanii, Belgiei și Olandei. Emoție în sânul guvernului, întrevederi cu Thierry și Sir Reginald Hoare care, până la urmă, acceptă, respectiv admit, că măsurile de discriminare sunt justificate. Lucrurile se liniștesc. Soluționarea amiabilă a diferendului dintre Albini și o mică asociație țărănească de exploatare minieră. Constituiesc țăranilor un perimetru promițător prin defalcare din cele ale lui Albini, iar Albini le pune la dispoziție suma de 1 milion lei drept capital de exploatare. Legea pentru apărarea muncii românești. Insuficiența legiferării, confuzia între noțiunea de român (cetățean) și român (etnic). Rezultate insignifiante. Iau hotărârea de a redacta un proiect de decret clar, categoric și practic, atacând problema în plin. Fac apel la elementele cele mai de stânga din partid (Petre Ghiață, Aznavorian, Emil Vântu) pe care îi câștig pentru ideile și formulele mele. Un proiect remarcabil. Îl supun Suveranului, care îl examinează minuțios, adnotează foarte judicios, după circa 10 zile mi-l restituie, aprobându-l pe de-a întregul, sincer, călduros, entuziast. Mai rămâne adeziunea Consiliului de Miniștri. Opoziție înverșunată din partea doctorului Costinescu și Victor Iamandi, pentru caracterul naționalist al proiectului. Tătărescu nici cald, nici rece. Costinescu cere să prezint un proiect scurt de decret, prin care să dau împuterniciri depline ministerului și Consiliului de Miniștri să reglementeze problema, fără precizări. Spun că nu împărtășesc ideea, deoarece ar putea fi atacată că institui o dictatură economică; promit că voi aduce un proiect în acest sens fără să mi-l însușesc, pentru a le demonstra că formula nu este acceptabilă și guvernul nu și-o poate însuși, cu condiția ca totul să fie confidențial și nimic să nu se divulge. Tătărescu le ia cuvântul de onoare. Aduc proiectul dorit care, firește, confirmă spusele mele. Cu tot angajamentul de onoare, proiectul apare a doua zi în „Dimineața" și „Adevărul", cu atacuri virulente împotriva mea, deoarece urmăresc să instituiesc dictatura economică. Indiscreția a fost săvârșită de Costinescu sau de Iamandi. Tătărescu propune ca problema să treacă la Ministerul Muncii (Ion Nistor), deci pe linie moartă. Eu accept și mă însărcinez să rezolv problema fără decret. Redactez o circulară motivată către întreprinderile comerciale și industriale, prin care le cer angajarea de români în număr corespunzător, punându-le în vedere că, în caz contrar, voi fi nevoit să le retrag avantajele de care se bucură. Germanii și evreii murmură, dar nu reacționează. Partidul maghiar face o plângere la Liga Națiunilor pentru violarea tratatului minorităților etnice. Georges Bonnet însărcinat cu ancheta preliminară. Victor Antonescu amenință cu demisia dacă nu retrag circulara. La rândul meu, refuz revocarea circularei și anunț că voi demisiona, însă motivat. Toată lumea trebuie să înțeleagă că dacă nu dăm o satisfacție moderată și eficace dreptelor revendicări ale elementului românesc, ținut sistematic în afara posibilității de a activa în industrie și comerț, împingem țara în brațele extremiștilor de dreapta.

Georges Bonnet vine în țară și avem o lungă și documentată explicație. Îi arăt realitatea: industria a luat în ultimul timp în România un avânt extraordinar, se bucură de o prosperitate excepțională datorită protecționismului vamal care,

uneori, merge până la tarife prohibitive, cum şi datorită avantajelor de încurajare a industriilor. Dar aceste avantaje constituie grele sarcini pe care le suportă toată ţara, în majoritate covârşitoare românii. Românii au astăzi o pleiadă foarte numeroasă de tineri pregătiţi pentru viaţa economică, cu studii strălucite şi aptitudini vădite. Este imperios necesar ca aceştia să-şi găsească putinţa de existenţă şi afirmare. Nu este admisibil ca elementul românesc să se mulţumească a fi reprezentat numai în rândul oamenilor de serviciu, al impiegaţilor şi dactilografelor, cum este cazul la cele mai multe întreprinderi şi să se facă discriminări în ce priveşte salarizarea. La fel se prezintă situaţia şi în comerţ (datorită contingentării), îndeosebi în comerţul exterior. Elementul românesc nu poate fi exclus din beneficiul formidabil de 5–6 miliarde pe an, datorită sprijinului statului şi cu sacrificiul populaţiei. Situaţia actuală nu poate fi menţinută fără grave riscuri: dacă nu se dă drumul supapelor de siguranţă, cazanul supraîncălzit va face explozie; grave convulsiuni interne sunt de temut, iar acestea pot să aibă repercusiuni de ordin extern dintre cele mai serioase. Georges Bonnet se declară perfect lămurit şi edificat, nu pregetă să afirme că punctul nostru de vedere este pe deplin justificat; mă asigură că raportul va fi astfel redactat, încât plângerea partidului maghiar nu va avea nici o urmare. Ceea ce s-a şi întâmplat. După vizita lui Georges Bonnet, s-a prezentat, în audienţă colectivă, conducerea U. G. I. R.-ului pentru a găsi o soluţie amiabilă pentru problema care ne preocupa. Le-am ţinut o expunere documentată şi stăruitoare, m-am adresat îndeosebi evreilor, punându-i în gardă că dacă nu vor consimţi la soluţia moderată şi echitabilă pe care o cer, riscă o furtună care nu se ştie unde se va opri. După câteva zile. U. G. I. R.-ul s-a prezentat cu un proces-verbal care cuprindea hotărâri ce depăşeau chiar exigenţele mele. U. G. I. R.-ul se angaja formal ca să deschidă drum liber românilor în toate întreprinderile, în proporţie de 75%, în toate categoriile de salariaţi, eşalonând măsurile de 2 ani. Se instituia un birou special care să facă înscrierile şi repartizările, sub controlul ministerului. Aceasta era situaţia creată la data plecării mele din fruntea ministerului. Spre regretul meu şi paguba ţării, după retragerea guvernului Tătărescu, acţiunea a rămas baltă. Iar această problemă nerezolvată la timp a deschis drum larg exceselor regretabile de mai târziu, de pe urma cărora au avut de suferit îndeosebi evreii.

Oţelăria de la Hunedoara. Extragerea şi prelucrarea aurului, fumalele înalte şi turnătoria de la Hunedoara. Uzinele din ţară (Reşiţa, etc.) acoperă numai într-o mică măsură nevoile mereu crescânde ale industriei din ţară. Import anual de circa 120.000 tone de fontă, cu tendinţă de creştere. Sub ministeriatul lui Costinescu, R. I. M. M. A. proiectează instalarea unei oţelării moderne cu o capacitate de 30.000 tone la Hunedoara, satisfăcând astfel şi o veche şi stăruitoare cerere a muncitorimii locale. Încheie un contract avantajos, pe credit, cu marea firmă germană „Ferrostahl", urmând ca obligaţiile R. I. M. M. A. să fie garantate de stat, recte B. N. R. Deci contractul trebuia aprobat prin decret-lege. Proiectul de decret nesemnat îmi este transmis de Costinescu fără a mă pune la curent că chestiunea întâmpină mari dificultăţi din cauza opoziţiei lui Malaxa şi Auşnit, care urmăreau un dublu scop: eliminarea concurenţei statului şi înglobarea sectorului siderurgic al R. I. M. M. A.-ei în concernul lor. În necunoştinţa acestei împrejurări, trimit decretul la Sinaia pentru semnare. Mi se restituie nesemnat, cu observaţia că Regele vrea să discute chestiunea cu mine. În audienţa ulterioară aflu că Regele este complet greşit informat asupra problemei: că oţelăria ar fi o afacere a lui Costinescu cu cei de la R. I. M. M. A., că R. I. M. M. A. este neproductivă şi ar trebui desfiinţată, că noua oţelărie este de prisos şi nu are alt scop decât de a omorî prin concurenţă oţelăriile existente în ţară, etc. Încep acţiunea de lămurire a Regelui. Ea este o necesitate împotriva tendinţelor monopoliste ale MICA (Gigurtu), Reşiţa (Malaxa-Auşnit) şi Petroşani (Bujoiu). R. I. M. M. A. [Societate comercială din

domeniul metalurgiei şi siderurgiei] trebuie ajutată şi dezvoltată ca să fie un puternic regulator al preţurilor metalurgice; importul de fontă trebuie înlocuit cu producţie internă pentru nevoile industrializării ţării şi îndeosebi pentru noua industrie de război. În caz de conflict, importul este foarte problematic, iar instalaţiile construite cu sacrificii şi utilate îşi vor închide porţile, iar ţara va fi fără apărare ca în 1916. Momentul culminant a fost în ziua când Malaxa şi Auşnit, chemaţi în faţa Regelui ca să-şi expună, în prezenţa mea, motivele opoziţiei lor, am putut să zdrobesc toate argumentele lor şi să-i culc literalmente la pământ. Urmarea a fost că Malaxa a trecut de partea mea, cerând mărirea capacităţii de producţie a oţelăriei ca să poată livra şi blocurile mari de oţel necesare fabricii sale de tuburi Mannesman, recent construită, ceea ce am admis cu plăcere. Planurile s-au refăcut mărind capacitatea de producţie la 80.000 tone. Construcţia halei mari a fost terminată încă în anul 1937. Ultima rezistenţă a fost la B. N. R. (Mitiţă Constantinescu), care a refuzat mereu scrisoarea de garanţie necesară. Dr. Kirchfeld. Legaţia Germană, Urdăreanu. Rezistenţa lui Mitiţă Constantinescu a încetat în urma ordinului categoric al Regelui, pe care l-am transmis telefonic lui Mitiţă Constantinescu la Londra, unde se găsea în vizită oficială.

*Decretul-lege pentru controlul cartelelor.** Pentru a curma abuzurile şi exploatarea cartelelor formale sau deghizate, am instituit un control eficace şi drastic; am asimilat cu cartelele şi industriile a căror producţie reprezenta cel puţin 60% din producţia internă (Reşiţa, Auşnit, Malaxa, Petroşani, Solvay, Mica, etc.). Decretul a fost semnat de Suveran cu toată împotrivirea înverşunată a marilor industriaşi.

Fondul de contingentare. Odată cu instituirea contingentării, s-a înfiinţat o nouă direcţie: Direcţia Reglementărior de Comerţ Exterior cu un numeros personal. Cum instituţia se credea că va fi un provizorat trecător, majoritatea personalului auxiliar (câteva sute) au fost angajaţi cu diurne. Pentru plata lor s-a instituit prin jurnal o taxă de contingentare fixată şi încasată *ad valorem* la eliberarea autorizaţiilor de import. Plusul, după acoperirea diurnelor, rămânea la dispoziţia ministrului pentru subvenţii, ajutoare, propagandă, etc. Când am preluat ministerul, acest plus disponibil se urca la circa 20 milioane lei lunar şi se cheltuia cu presa, ajutoare şi subvenţii cu caracter pur personal. Am redus cheltuielile cu presa la subvenţiile lunare date ziariştilor acreditaţi pe lângă minister, iar din disponibil am dat ajutoare masive pentru biserici, şcoli, mânăstiri, instituţii culturale, etc., mai ales în judeţele de frontieră din noile provincii. Constatând necesitatea pentru un local modern, care să găzduiască toate direcţiile şi serviciile ministerului, am hotărât ca o parte însemnată a fondului să fie afectată noii clădiri a ministerului. Până în toamnă s-au săpat fundaţiile şi s-au ridicat până la suprafaţă. S-a depus cu solemnitate piatra fundamentală. La retragerea guvernului erau disponibile în plus 40 milioane lei pentru continuarea lucrărilor în primăvară. Construcţia a continuat şi s-a terminat, clădirea fiind unul dintre cele mai frumoase, igienice şi confortabile ministere.

Înzestrarea meseriaşilor români cu maşini şi unelte. Aveam prea puţini meşteşugari şi meseriaşi români în comparaţie cu minorităţile din ţară, care aveau un corp de meseriaşi, numeros, bine închegat şi utilat. Metoda ungurilor de a încuraja meseriile şi de a înzestra pe meseriaşii merituoşi cu unelte şi maşini. Pornind de la acest exemplu, am luat hotărârea de a veni în ajutorul meşteşugarilor şi meseriaşilor români, în general lipsiţi de mijloace pentru a-şi procura maşini şi unelte moderne corespunzătoare cerinţelor vremii. Pentru a-i putea înzestra cu maşini şi unelte, era necesar un fond considerabil mereu înnoit. Am creat acest fond instituind o supratxă specială de 1% asupra autorizaţiilor de import care, din vară până în toamnă, a sporit fondul cu peste 25 milioane lei. Potrivit regulamentului, ministerul cumpăra şi înzestra cu maşini şi unelte adecvate pe meşteşugarii români pregătiţi, dar lipsiţi de mijloace; obiectele de înzestrare nu

* Este vorba de carteluri.

puteau fi înstrăinate timp de 10 ani. Contravaloarea lor (100, 50, 25%) urma să fie restituită în termen de 10 ani, fără dobândă, eventual complet iertată. Mașinile și uneltele puteau fi revocate în caz de abuzuri și rea-credință sau în lipsă de utilizare. Înzestrarea se făcea fie individual, fie pe cooperative. Până la retragerea guvernului, am înzestrat cu unele în valoare de peste 22 milioane, după cum urmează:

— în 10 județe din Ardeal	Lei	1.500.000
— în județul Alba		3.224.760
— în județul Turda și pentru moți		1.200.000
— în județul Satu Mare		2.231.000
— în Bucovina		2.072.138
— în județul Bihor		986.400
— în Basarabia		3.000.000
— în Dobrogea		500.000
— în județul Cluj		1.969.665
— în județul Arad		1.000.000
— în Moldova		1.500.000
— în Banat		800.000
— în județul Maramureș		1.500.000
— Cooperativa de sticlărie „Gh. Lazăr" din Avrig		400.000
— Cooperativa „Meseriașul Român" din Sibiu		400.000
— în județul Mureș		500.000

Am înzestrat cooperative bine organizate la Cernăuți, Satu Mare, Avrig, etc. Guvernul, paralel, a creat Centrul Meșteșugarilor cu un capital inițial de 200 milioane. Odată cu înființarea Creditului și administrarea fondului de înzestrare a trecut la Credit. S-a crezut că astfel s-a creat un instrument eficace și capabil de a forma o clasă meșteșugărească bine pregătită și modern utilată, atât de necesară normalizării structurii noastre sociale. În fruntea Creditului a fost numit Valeriu Roman, fost subsecretar de stat la Ministerul Muncii. Creditul nu a știut însă să-și îndeplinească rolul; de la început s-a birocratizat, procedura împrumuturilor și înzestrărilor a fost foarte greoaie și anevoioasă, stârnind nemulțumiri. Astfel, guvernele următoare au găsit ușor pretextul de a-l desființa după o scurtă existență, fără glorie. Cu aceasta, și acțiunea de înzestrare, cum și aceea a formării clasei meșteșugărești au fost abandonate, cum se întâmplă adeseori cu acțiuni importante când nu există continuitate în opera de guvernare.

Reducerea prețului uneltelor agricole. Metalurgiștii, reprezentați prin Malaxa și Ausnit, au cerut și obținut de la Ministerul de Finanțe o scutire de vamă pentru un stoc masiv de fontă, necesară economiei și, mai ales, industriei de război. Importul însă nu putea fi realizat fără aprobarea Ministerului Industriei și Comerțului. Am refuzat consimțământul meu: pentru un avantaj așa de considerabil fără ca metalurgiștii să dea ceva echivalent în schimb. Stocarea de fontă, firește, era foarte necesară și utilă, dar această stocare nu trebuia să sporească profiturile industriașilor. De aceea am condiționat aprobarea mea de reducerea prețului uneltelor agricole. După lungi și aprinse discuții am ieșit biruitor. Metalurgiștii s-au angajat să reducă prețul uneltelor agricole cu 25% și reducerea să o mențină cel puțin un an de zile. După calculele făcute, această reducere era echivalentă cu suma taxelor vamale la care renunța statul. Angajamentul a fost respectat riguros în timpul guvernării noastre.

Vizita în Iugoslavia

În vederea semnării primului tratat de navigație - după tipul antebelic - guvernul iugoslav m-a invitat la Belgrad. Primire cordială și fastuoasă. După semnarea tratatului, masă oferită de premierul Stoiadinovici pe Avala. După-masă, Stoiadinovici mă invită la o plimbare. În timpul plimbării îmi face următoarele confidențe: Mica Antantă este moartă, Iugoslavia nu este dispusă să facă politica provocatoare a Cehoslovaciei împotriva Germaniei. Guvernul iugoslav a hotărât să dea un răspuns categoric și definitiv în sens *negativ* propunerii de alianță franco-româno-iugoslavo-cehoslovacă cu includerea apoi și a U.R.S.S.-ului. Prin această atitudine Iugoslavia facilitează și luarea de hotărâre negativă a României. Iugoslavia și-a normalizat raporturile cu Germania și, neavând nici o divergență sau antagonism, a ajuns la raporturi amicale și sincere. Iugoslavia este hotărâtă să facă o politică de prietenie și neutralitate binevoitoare față de Germania, care i-a recunoscut și garantat integritatea teritorială și suveranitatea. Urează ca inițiativa asemănătoare luată de Berlin să ducă la același rezultat. Dacă în ce privește Cehoslovacia, atitudinea Iugoslaviei este cea schițată mai sus, față de România poziția Iugoslaviei este cu totul alta. Iugoslavia este gata să se alieze cu România, pe viață și pe moarte, *erga omnes*. Stoiadinovici mă roagă să comunic Regelui și lui Tătărescu comunicările sale confidențiale. Pentru Tătărescu mă însărcinează cu următorul mesaj: După părerea lui, în actualele împrejurări externe și interne, continuarea guvernării liberale sub conducerea lui Tătărescu este singura și cea mai bună soluție. Îi dă sfatul prietenesc să obțină dizolvare cât mai apropiată a Parlamentului, să facă alegeri și să le câștige și astfel să asigure continuitatea guvernării cu încă 4 ani. El așa a procedat. Apoi mă invită să fac o excursie în Dalmația, în care scop îmi pune la dispoziție un iaht al marinei iugoslave. Accept amabila invitație. Depunerea coroanei la Oplenet - mausoleul familiei regale. Automobilul - un taxi hodorogit - în care a fost împușcat Regele Alexandru. Amărăciune față de Franța. Audiență la Regina Marioara. Misiunea confidențială primită de la Regele Carol: să culeg informații asupra zvonului că Regina și micul Rege Petru ar fi stânjeniți în libertatea lor de către Prințul Paul și guvern. Regina Marioara, dama de onoare Dimgyerski. Din informații directe și din cele culese multilateral cu discreție, constat că zvonul ete întemeiat. Recepție la Asociația româno-iugoslavă. Excursia pe coasta Dalmației cu d-na Pop, ambasadorul Victor Cădere și d-na, Tomaziu și d-na până la Split (Spoleto), prin Zagreb cu vagon-salon, de acolo cu iahtul pe mare. Hvar, Dubrovnic (Ragusa), Kotor (Cattaro), timp de două săptămâni în condițiile cele mai agreabile. De la Dubrovnic cu trenul, prin Sarajevo la Belgrad. Recepția de la Ambasadă. Guvernul îmi conferă Ordinul Coroana Iugoslaviei în grad de Mare Cruce. Înapoierea în țară și raportul făcut Regelui și lui Tătărescu.

Raporturile cu Germania

Titulescu, marile lui calități, defectele lui. Titulescu dictator al politicii externe a României. Concepția politică a lui Titulescu: Liga Națiunilor, colaborarea strânsă cu marii noștri aliați (sic), cu care nu avem în realitate nici o alianță. Prestigiul lui Titulescu în Apus, președinte al Ligii Națiunilor, a ajuns să nu mai facă politica României, ci pe aceea a democrațiilor apusene. În politica de păstrare a tratatelor din 1919-1920 a ajuns să fie mai antigerman decât Franța și mai antiitalian decât Marea Britanie! Ideea unei mari coaliții antigermane: Franța - Mica Antantă - U.R.S.S. - Antanta Balcanică. Lipsa unui rost serios al Micii Antante îndreptate exclusiv contra Ungariei și Antantei Balcanice, îndreptată împotriva Bulgariei.

Motivele îndepărtării lui Titulescu din conducerea politicii externe a României: amestecul intempestiv în politica internă, lipsa de deferență protocolară față de Suveran, atitudini brutale față de reprezentanții altor țări (Beck, Beneș, etc.), stăruința de a se admite trecerea trupelor sovietice prin țară în caz de conflict armat în care ar fi implicată Cehoslovacia, zdruncinarea alianței cu Polonia. Misiunea lui Petrescu-Comnen de a îndulci raporturile lui Titulescu cu Berlinul fără rezultate. După căderea lui Titulescu, situația se schimbă. Normalizarea raporturilor economice. Rapida și progresiva intensificare a schimburilor. Inițiativa lui Goering din însărcinarea Führerului: Goering propune o înțelegere definitivă și amicală cu România; oferă recunoașterea formală și categorică de către Germania a tuturor frontierelor României, garantarea lor *erga omnes* (Ungaria, Bulgaria, U.R.S.S.), garanție diplomatică și militară. În schimb nu ne cere decât neutralitate amicală față de Germania și relații comerciale intensive: Germania este gata să ne dea tot utilajul de care avem nevoie pentru acțiunea de industrializare în condițiile cele mai avantajoase. Nu cere să ne stricăm relațiile de prietenie cu Franța și Marea Britanie, știe că nu avem nici o alianță cu aceste țări și vede cu simpatie alianța noastră defensivă cu Polonia care speră că va fi reactivată și reactualizată. Oferta lui Goering, repetată de mai multe ori, a făcut bună impresie la București, fără a putea provoca un răspuns clar și rapid de acceptare. Cauzele tergiversării: proiectul de alianță cu caracter antigerman Franța - Mica Antantă - U.R.S.S., francofilii mergând cu orice preț până la subordonarea intereselor românești inereselor Franței, democrații francmasoni, filosemiți, etc. Am condiționat oferta de alianță a Franței de acceptarea tuturor țărilor din Mica Antantă. În urma refuzului net al guvernului iugoslav, am scăpat prin tangență de această formulă foarte delicată. Goering, contrariat de tergiversarea prea lungă, în toamna anului 1937 s-a oferit să vină în România sub pretextul unei invitări la vânătoare, să aibă ocazia să se vadă în cadrul vânătorii cu Regele și cu Tătărescu, exprimându-și convingerea că în întrevederile personale are certitudinea să ajungă fără nici o dificultate la o înțelegere deplină și satisfăcătoare pentru ambele părți. Sugestia a fost acceptată și s-a hotărât să se facă invitarea îndată după alegeri. În urma eșecului din alegeri, noi nu am mai putut realiza proiectul de invitare a lui Goering. Guvernul Goga a fost de scurtă durată, iar guvernul patriarhului Miron nu a făcut să avanseze lucrurile.

Monumentul lui Horia, Cloșca și Crișan

Sărbătorirle de la Alba-Iulia. Comitetul format de Alexandru Lapedatu la Alba-Iulia pentru monument. Monumentul în lucru, relativ modest. Pregătirile lâncezesc. O dată cu preluarea șefiei politice a județului Alba, iau în mână și chestia ridicării și dezvelirii monumentului. Completarea fondurilor necesare, ridicarea monumentului. Amenajarea Albei-Iulii, curățirea și înfrumusețarea cetății, exproprierea și dărâmarea caselor din fața porții principale a cetății, crearea unei piețe cu parc și perspectivă din șosea spre monument și cetate, asfaltarea pieței Mihai Viteazul. Apelul lui Iuliu Maniu ca să se abțină lumea de la serbare. Apelul meu către Ardeal pentru cinstirea memoriei martirilor țărani și omagierea Suveranului. Afluență mai numeroasă decât la încoronare, la faimoasa adunare național-țărănistă din 1928 și aniversarea Unirii din 1929. Cuvântarea mea, defilarea în fața Regelui flancat de generalul Gamelin, venit să asiste la manevrele de la Sibiu. Șoimii, intelectualii și multe zeci de mii de țărani, țărance, în minunate costume naționale, muncitori, au trecut într-un mers triumfal și entuziasm delirant timp de 4 ore prin fața Suveranului și a suitei sale (Alba - circa 12.000, Huneodara - circa 10.000 țărani și mineri, din fiecare alt județ - 2-3.000 de oameni). Banchetul din sala Unirii. Impresia produsă asupra lui Gamelin și a ofițerilor francezi.

Alegerile județene; împărțirea voturilor. Legionarii, care nu pun liste, sprijină pe Vaida și pe Gheorghe Brătianu. Listele guvernamentale obțin pretutindeni aproape majorități cel puțin relative (Alba-Iulia, Satu Mare, Sălaj, Maramureș). Donații de clădiri neutilizate de serviciile ministerelor în favoarea bisericii unite și ortodoxe, comune și instituții culturale, mai ales în centrele miniere, unde statul exercita sub regimul unguresc dreptul de patronat (Petroșani, Zlatna, Aiud, Baia Mare, Baia Sprie). Sfințirea bisericii și casei parohiale din Buduș, comuna mea natală, clădiri construite din fonduri personale, donații din partea Ministerului Industriei și Comerțului și 50.000 lei din partea lui Iacob Niște. Sfințirea de episcopul Hossu, cu mare solemnitate, în prezența multor oaspeți veniți din multe părți, mai ales din Cluj, Satu Mare, Alba și București. Mulți gazetari, articol în „Curentul": *Două datorii*, în care se pune pe două pagini lăudăroșenia doctorului Lupu și discreta mea prezență cu ocazia celor două serbări religioase. Biserica monumentală din Teiuș, în roșu, lucrările oprite din cauza lipsei de fonduri. Dăruiesc în treacăt 500.000 lei și promit și alte ajutoare cu condiția să înceapă imediat lucrările (deși retras de la guvern, am mai făcut rost pentru biserică de încă 500.000 lei în numerar sau materiale); 2.000.000 lei pentru catedrala unită din Cluj (episcop Hossu), 1 milion pentru catedrala ortodoxă în construcție din Aiud. Punerea pietrei fundamentale a clădirii școlii de subingineri și conducători tehnici la Baia Mare (la plecarea guvernului, clădirea era gata de roșu și fondurile pentru terminarea construcției asigurate). Vizitarea exploatărilor de la Cavnic.

Raporturile cu Dinu Brătianu

Din partea mea corecte, din partea lui Dinu Brătianu, sub înrâurirea lui Costinescu și Lapedatu, formale, reci și, uneori, chiar ostile. Atitudinea mea în desele conflicte dintre Tătărescu și Dinu Brătianu. Împăcările totdeauna în dauna lui Inculeț și a mea. După moartea lui Camil Velican, organizația de Alba mă alege președinte. Dinu Brătianu nu acceptă să fiu președinte a două organizații, deși Lapedatu, Cipăianu și Bébé Brătianu se găsesc în aceeași situație. Mi se cere să optez pentru una. Chestia se amână până după alegerile județene. Optez pentru Alba, după ce un congres extraordinar mă alege în unanimitate președinte. Organizația de Satu Mare refuză să accepte plecarea mea și șefia lui Valeriu Roman, desemnat de Dinu Brătianu. Convoc Delegația permanentă la București unde, numai după multă stăruință și cu greu, reușesc să le vâr pe gât șefia lui Valeriu Roman care, după ce se leagă în modul cel mai categoric că va urma linia mea de naționalism constructiv în județ, în preajma alegerilor schimbă macazul pentru o orientare prominoritară (evreo-maghiară) din motive electorale, zice el, firește fără nici un rezultat.

Raporturile mele cu Valeriu Roman

O dată cu intrarea mea în guvern, Roman mă asigură că înțelege să facă politică și să activeze necondiționat alături de mine. Roman a înțeles să-și asigure ascensiunea în partid ca om de casă al lui Bébé Brătianu și, prin el, al familiei Brătianu. Calitățile lui Roman: intelectual cu frumoase cunoștințe juridice și generale; defecte: arivist, fără scrupule, fără caracter și apolitic. Socialist, cuzist, liberal, fără convingeri în fond, însă formal cel mai zgomotos și intransigent exponent în fiecare grupare politică. Ce am făcut pentru cariera lui: secretar general al AGRU.-lui [Asociația Generală a Românilor Uniți], lansarea ca și candidat la Secretariatul general al Justiției în 932, colaborator la redactarea proiectelor de lege, serbările A.G.R.U.-ului la Lugoj. După numirea sa ca subsecretar de stat la Muncă, solicită

audiență de prezentare la Suveran care va rămânea fără răspuns. Mă roagă să intervin la Suveran să i se acorde audiența. Vorbesc Suveranului și pledez călduros pentru satisfacerea dorinței lui Roman. Regele complet refractar și intratabil în această chestie: are informații precise în ce privește lipsa de caracter, lealitate și sinceritate a lui Roman, ieșirile lui nesăbuite și lipsite de orice tact față de Suveran, încât nu vrea să aibă nici un contact cu el sau să-i încurajeze arivismul prin nimic justificat. Lui Roman îi comunic să aibă răbdare, fără a-i dezvălui ceva din motivele și aprecierea Regelui. Roman mă roagă să-i raportez Regelui că el este hotărât să ia poziție pentru Suveran și împotriva lui Dinu Brătianu pe care îl va combate și executa ca nimeni altul. Crede că acest argument îi va deschide calea la Palat. Refuz să mă fac purtătorul de cuvânt al unui astfel de mesaj și îl sfătuiesc prietenește să renunțe la astfel de metode care nu sunt nici leale, nici politice. Detestat de Tătărescu, Inculeț, de titularul departamentului său, Ion Nistor, care îi refuză orice atribuție, la remanierea din august 1936 este scos din guvern. Îmi va face din nou declarații de devotament necondiționat și îmi solicită diferite aprobări pentru cereri de cote și extracote. Îi dau mai multe aprobări în cadrul posibilităților locale, deoarece îl știam lipsit. Multiplicând acest soi de intervenții, l-am sfătuit prietenește să nu facă astfel de intervenții, deoarece riscă să treacă în opinia publică și în partid drept samsar și șperțar, ceea ce îi va închide calea în viața politică. M-a asigurat că și-a luat toate măsurile de precauție, deoarece clienților le spune că nu ia onorar pentru el „ci pentru cei de la minister". În fața acestei nemaipomenite îndrăzneli insinuante și gafe prostești, i-am spus: „Lumea vine la tine fiindcă știe că mi-ești prieten și poți să obții anumite aprobări din partea mea, iar dacă tu spui că trebuie să dai bani la minister, este evident că iei banii pentru mine. În aceste împrejurări nu îți voi mai rezolva nici o hârtie prezentată de tine." Intervențiile mele au încetat după această lecție, însă mi-a purtat din acea clipă o surdă ostilitate care, după ce l-am săltat în șefia organizației de Satu Mare, s-a tranformat în cea mai vulgară și odioasă dușmănie.

Dinu Brătianu, la o întrunire de la Galați, s-a ridicat împotriva oricăror tendințe de aventurism în viața economică, vizând politica mea de naționalism constructiv, fără a mă numi. Aceasta era înțelegerea lui Dinu Brătianu pentru concepția de naționalism economic a lui Vintilă Brătianu, formulată în lozinca: „Prin noi înșine". Sfințirea bisericii unite mărețe de la Salonta de episcopul Frențiu. Sufletul construirii era Iacob Nișteș, care avea o frumoasă moșie model în imediata apropiere. Sunt invitat și mă bucur de o primire triumfală. Se apropie sfârșitul legislaturii. Dinu Brătianu categoric pentru retragerea de la guvernare și trecerea succesiunii național-țărăniștilor. Tătărescu, în fond, ar dori continuarea guvernării, însă este nelămurit asupra intențiilor Suveranului și nu ia poziție hotărâtă și clară. Mă roagă să lămuresc situația într-o audiență la Rege. Solicit o audiență cu caracter politic; sunt primit la Sinaia. Îi arăt Regelui fără reticențe situația în guvern și partid și îi spun că Tătărescu ține la dispoziția Regelui demisia guvernului neînțelegând să se cramponeze de putere. Regele îmi cere să-i expun cum văd eu situația. Îi fac o amplă expunere. În Europa se confruntă două concepții – ideologii politice: democrația cu totalitarismul, iar U.R.S.S. stă la pândă să tragă maximum de profit din încăierarea celor două forțe antagoniste. Nu se poate ști care dintre aceste două forțe va ieși biruitoare. România nu are nici un interes să se alăture de pe acum uneia din aceste forțe. Ar fi chiar foarte primejdios, deoarece s-ar putea să facă o alegere greșită, asociindu-se grupării care va fi înfrântă, iar în acest caz, România va împărtăși soarta învinsului. Viitorul României cere imperios ca țara să rămână în expectativă, într-o neutralitate care să facă posibile bune raporturi și cu unii și cu alții. Pentru România există un singur obiectiv vital: păstrarea și consolidarea patrimoniului câștigat prin atâtea jertfe. Amestecul în lupta celor două ideologii

este fără rost. România și celelalte puteri mijlocii și mici europene în mod fatal se vor alătura mai târziu forței care va ieși biruitoare. Care este constelația politică în interior și în ce direcție împing partidele politice principale: Dreapta (Codreanu, Goga, Cuza) sunt categoric pentru Axa Berlin–Roma; P. N. Ț. împinge spre gruparea țărilor democratice (Franța, Marea Britanie). Deci, guvernarea dată fie dreptei, fie stângii burgheze ar însemna angajarea imediată și prematură a României în marele duel european. Singur P. N. L., prin guvernul Tătărescu, ocupă o poziție de centru și este calificat pentru a face politica de expectativă și vigilentă neutralitate, după cum a dovedit–o prin ultima guvernare. Singur P. N. L. poate în clipa de față să asigure continuitatea în politica externă și internă. Deci, însărcinarea lui Tătărescu și a P. N. L. de a face alegeri și o nouă legislatură se impune ca o necesitate absolută pentru salvgardarea intereselor vitale ale țării. Regele îmi răspunde că a meditat în ultimul timp mult asupra acestor probleme și nu face nici o taină că a ajuns exact la aceleași concluzii ca și mine, cu o singură rezervă. Crede că - dacă Mihalache s–ar înțelege cu Vaida–Voievod și ar reface unitatea partidului adoptând o largă parte din programul lui Vaida, s–ar ajunge la crearea unei a doua grupări de centru, care ar asigura continuitatea. De aceea este hotărât ca, după demisia guvernului Tătărescu, să însărcineze pe Mihalache cu formarea guvernului, cu condiția *sine qua non* a înțelegerii cu Vaida–Voievod. Dacă Mihalache nu va reuși să realizeze această formulă – cum este foarte probabil că nu–i va fi cu putință – Tătărescu va fi însărcinat din nou cu formarea guvernului și prezidarea alegerilor generale. Regele mă însărcinează să informez pe Tătărescu asupra intențiilor și hotărârilor sale. Trebuie însă păstrată toată discreția. Informarea lui Tătărescu. Sărbătorirea majoratului Marelui Voievod Mihai.

Lupeasca

Dorința transmisă în repetate rânduri de a mă cunoaște. Refuz orice posibilitate de contact. Ultima încercare: mare garden–party la Ausnit. Când se anunță iminenta sosire a d–nei Lupescu, părăsesc cu soția mea strălucita reuniune.

Urdăreanu

În situația modestă la început, după înlăturarea lui Puiu Dumitrescu, începe să aibă un rol mai important. Atitudinea lui curtenitoare și modestă. Vicemareșal, apoi mareșal al Palatului, după plecarea generalului Ilassievici. Începe să–și dea aere și să schimbe de atitudine. Raporturile lui cu Lupescu, marele krach de la Eforie, îndepărtarea lui de la Palat, plecarea lui în străinătate. După întoarcerea în țară, spre surpriza generală, este numit Mare Șambelan și o situație mai preponderentă decât oricând. Devine tot mai odios în fața țării, care–l socotește spiritul rău al Palatului. Raporturile mele cu Urdăreanu de la normale, au ajuns reci și apoi încordate, pe măsură ce rolul său la Palat devenea tot mai important, iar eu refuzam să iau act de această ascensiune și să mă comport în consecință.

Congresul A.G.R.U.–lui de la Satu Mare

După congresul de la Carei, am convocat Comitetul Central la Cluj unde, într–o largă și documentată expunere, am arătat atitudinea neleală și calomnioasă a lui Borza; am demascat demagogia stearpă a maniștilor care se erijează în singurii apărători și sprijinitori ai Bisericii Unite, deși P. N. Ț. are concepții masonice, laicizante și anticreștine, că, în fapt, sub guvernările național–țărăniste nu s–a făcut nimic pentru Biserica Unită, deși a fost exploatată de maniști în scopuri politice meschine de partid, iar sub guvernarea liberală de a subvenționa Biserica Unită și

Blajul însuşi cu multe zeci de milioane, clădindu-se numeroase catedrale monumentale, sute de biserici şi alte instituţii religioase, ilustrând expunerea cu date şi cifre impresionante. Expunerea mea a zdrobit cu desăvârşire pe Borza şi Aug. Popa, care au fost abandonaţi chiar şi de membrii naţional-ţărănişti cu mai multă judecată. Comitetul s-a raliat alături de mine şi activitatea sa religioasă, morală, organizatorică a continuat sub directivele mele generale, condusă efectiv de canonicul dr. A. Tăutu. În toamna anului 1937, în preajma alegerilor generale, am hotărât să mă retrag din fruntea A.G.R.U.-ului, pentru a nu da impresia că în lupta electorală, care se anunţa aprigă, aş vrea să amestec A.G.R.U. şi Biserica în învălmăşala încăierării politice. Hotărârea mea irevocabilă am tradus-o în fapt la Congresul de la Satu Mare, spre regretul tuturor oamenilor de bine şi ataşaţi sincer Bisericii. Congresul a ales în locul meu pe generalul Dănilă Papp, care însă a refuzat să accepte. Astfel, A.G.R.U. a rămas sub conducerea vicepreşedintelui Borza şi secretarului general Aug. Popa, care au dus asociaţia la lâncezire şi apoi la încetarea oricărei activităţi. În cadrul congresului s-a făcut şi sfinţirea recte binecuvântarea, monumentalei catedrale (în stil roman, cu campanila alături). Nu s-a făcut sfinţirea pe motivul susţinut de Rusu că această catedrală nici nu este zugrăvită. După retragerea guvernului nostru, nu s-a mai făcut apoi nimic.

Demisia guvernului Tătărescu

În preajma deschiderii Parlamentului, Tătărescu a prezentat demisia guvernului. Regele însărcinează pe Mihalache cu formarea guvernului, condiţionat de o înţelegere completă cu Vaida-Voievod. Codreanu ameninţă cu revoluţia în cazul unui guvern naţional-ţărănist. În urma refuzului lui Vaida, Mihalache depune mandatul. Dorinţa lui Vaida de a primi şi el mandat, condiţionat de înţelegerea cu Mihalache. Suveranul, trecând peste această dorinţă (cam puerilă), însărcinează pe Tătărescu cu formarea guvernului. Intenţia lui Tătărescu de a forma un guvern de alegeri cu Inculeţ la Interne şi cu mine la Justiţie. Eu propun un program de guvernare de naţionalism constructiv pentru a lua cel puţin în parte apa de la moara extremiştilor. Dinu Brătianu este categoric împotriva continuării guvernării şi pentru un guvern naţional-ţărănesc; cu mare greutate - sub presiunea majorităţii parlamentare liberale - îşi dă până la urmă consimţământul, însă condiţionat, ca Inculeţ şi cu mine să nu facem parte din guvern; până la urmă admite şi asta, însă cu Inculeţ nu la Interne, iar eu nici la Justiţie, nici la Industrie şi Comerţ. În ce mă priveşte, Dinu este la unison cu minoritarii (îndeosebi evrei), cu Malaxa-Auşnit, cu francmasonii, ultrademocraţii şi unii reprezentanţi ai puterilor străine (Franţa, Anglia), Camarila (Lupescu), etc. Regele rezistă la început, la urmă cedează pentru soluţia „provizorie": Inculeţ la Comunicaţii, iar eu ministru de stat la Preşedinţia Consiliului. Dinu Brătianu nu cade de acord asupra programului de guvernare şi Tătărescu face campania electorală fără program, numai bazându-se pe realizările din trecut. Dinu Brătianu cere persoane agreate de el la Interne şi Justiţie. Pentru Justiţie impune pe Vasile Sasu, iar la Interne, în urma unui compromis, pe Franasovici. Tendinţa este vădită de a sabota succesul în alegeri. Bujoiu la Industrie şi Comerţ, Sisești la Agricultură, Iorga este reprezentat printr-un subsecretar de stat (Doctorul Ţopa) şi un secretar general la Industrie şi Comerţ (Mircea Iorga). Se hotărăşte cartel electoral cu Iorga, Vaida şi partidul german. Pentru Vaida 60 locuri. Misiunea primită de a lua contact cu „Totul pentru ţară" de a-i asigura de libertatea şi legalitatea alegerilor şi de a-i determina să rămână în cadrul strict al ordinii şi legalităţii. Întrevedere cu generalul Cantacuzino-Grănicerul şi cu Codreanu. Ei sunt încântaţi de comunicările ce le fac şi garantează din partea Legiunii (Totul pentru ţară). Comisia pentru fixarea candidaturilor; eu din partea guvernului, Bébé Brătianu

din partea P. N. L. și Tillea din partea lui Vaida, Emil Hațieganu se rupe de Vaida și trece la Maniu, deoarece cuscrul său Dimitrie Roman nu a primit locul dorit pe lista de la Târnava Mare. Campania electorală. Marele meu discurs de la Alba Iulia prin care fac procesul politicii lui Maniu. Manifestul meu către județele unde sunt președinte activ sau de onoare. Întruniri. Atitudinea dubioasă a miniștrilor. Vasile Sasu convoacă procurorii generali și amenință pe magistrați cu cele mai severe măsuri represive dacă își vor permite cea mai mică ingerință în alegeri. Această intervenție cu totul neobișnuită a lui Sasu provoacă stupoare generală. Vin la București și demonstrez cu creionul în mână că, în condițiile date, guvernul nu va obține quorumul de 40%. Propun o redresare a schimbării de propagandă, întemeiată pe un program de guvernare. Regele este contrariat deoarece crede că însăși autoritatea sa personală este angajată în alegeri. Nu se ia însă nici o măsură concretă. Tătărescu se mulțumește cu un discurs radiodifuzat, expunând realizările din trecut și neschițând nici un program concret de viitor. Se scuză față de mine că, datorită situației din partid, se va prezenta cu programul de viitor numai după alegeri, o dată cu formarea guvernului cu care înțelege să lucreze. Neconsecvența lui Corneliu Zelea Codreanu: pact electoral de neagresiune și păzirea urnelor cu Maniu, Gh. Brătianu, Argetoianu (inclusiv Titulescu, care candidează pe listele național-țărăniste). Magistrații și ofițerii tineri au sentimente vădit pro-legionare. Alegerile pentru Cameră, complet libere ca niciodată; guvernul întrunește majoritate relativă, însă nu quorumul de 40%, lipsindu-i doar câteva zeci de mii de voturi. Mare succes legionar (peste 60 de mandate) la egalitate cu Partidul Național-Țărănist care, mai ales în Ardeal, a întrunit un număr de voturi mai redus decât oricând. Cauzele insuccesului guvernului: abținerea diniștilor, pasivitatea lui Sasu și Franasovici, lipsa de aport electoral al lui Vaida, lipsa de program a guvernului, plecarea mea de la Industrie și Comerț care este interpretată ca o renunțare a guvernului la politica de naționalism constructiv, ceea ce a făcut ca toate elementele naționaliste moderate din generația mijlocie și tânără să voteze cu dreapta extremistă, producându-se astfel o deplasare de voturi de circa 5–10% și, firește, lipsa oricărei ingerințe electorale. Consternarea lui Tătărescu și zăpăceala Regelui care se simte personal atins. Reacțiunea opiniei publice care, speriată, peste câteva zile dă aproape unanimități guvernului în alegerile pentru Senat. Situație confuză. Vizita lui Nae Ionescu. Mă informează că Iuliu Maniu, după publicarea rezultatului de la Cameră, a făcut apel la Corneliu Z. Codreanu să iasă în stradă și, prin violență, să răstoarne regimul. Codreanu a refuzat, deoarece nu este dispus să scoată castanele din foc pentru alții, iar el nu urmărește puterea, deoarece are nevoie de încă 5–10 ani de pregătire sistematică pentru reeducarea ideologică și morală a țării. Codreanu, de perfect acord cu vederile lui Nae Ionescu, este de părerea că continuarea guvernării liberale este singura soluție care se impune în interesele țării. Asigur că nu va face nici o dificultate guvernului și își ia angajamentul formal că oricând va fi nevoie, Totul pentru țară va vota alături de guvern, pentru a-i asigura majoritatea față de opoziție. Goga–Cuza a obținut 10% din voturile exprimate, în ciuda concursului bănesc primit. Regele pleacă la Sinaia pentru Crăciun. La gară, într-un colț al sălii de așteptare, îl pun la curent cu demersul lui Nae Ionescu, făcut în numele lui Codreanu. Regele nu se arată entuziasmat de comunicare. Îmi spune însă că va reflecta serios asupra chestiei și în câteva zile va aviza. Rămân cu impresia că Regele înclină către o altă soluție, încă nepusă la punct. În adevăr, a doua zi de Crăciun, vine lovitura de teatru: însărcinarea lui Goga de a forma guvernul. Formula se sprijină făți pe faptul că, în alegeri, dreapta a obținut cel mai urcat procent de voturi după guvern (circa 26%). În realitate, Goga este simpatizat de Suveran. Doamna Veturia Goga în raporturi asidue cu Lupeasca. Armand Călinescu, în fruntea unei disidențe național-țărăniste, intră în guvern la

Interne. Condiția: lichidarea legionarismului, politică de dreapta moderată în interior (garanție Armand Călinescu), politică externă neschimbată (Istrate Micescu la Externe). Cuza („senior") ministru de stat, Cuza („junior") ministru al Muncii. Deci cuzism controlat și neutralizat în interior. Generalul Antonescu la Ministerul Apărării Naționale. Pregătire de alegeri în urma dizolvării Parlamentului. Primele măsuri ale guvernului: interzicerea de angajări de servitoare creștine la evrei, modificarea semnelor electorale: dispoziția semnului magic al național-țărăniștilor (inelul, roata), cămășile albastre. Creșterea vădită a mișcării legionare. Perspective sumbre pentru alegeri, numai violența ar putea salva guvernul. Goga înclină spre o înțelegere cu Codreanu. Prin mijlocirea generalului Antonescu se produce înțelegerea: Codreanu nu va participa în alegeri și legionarii vor vota pentru Goga–Cuza. Lucrătura pentru înlăturarea lui Goga: acțiunea lui Armand Călinescu, Camarila, Gheorghe Tătărescu, memoriul lui Dinu Brătianu și Iuliu Maniu, raportul lui Armand Călinescu. Îndată după înțelegerea Goga–Codreanu se produce lovitura. Goga este înlăturat, alegerile amânate *sine die*, un nou guvern în frunte cu patriarhul Miron Cristea, toți foștii prim-miniștri – minus Iuliu Maniu – miniștri de stat, Costinescu, Iamandi și Cancicov în guvern din partea Partidului Național Liberal. Armand Călinescu, Andrei, Gafencu din partea Partidului Național Țărănist, generalul Antonescu rămâne ministrul Apărării Naționale, apoi, în scurt timp, este înlocuit. Noua Constituție: întărirea puterilor regale, a atribuțiilor puterii executive. După promulgarea noii Constituții și pebiscitarea ei, guvernul se remaniază (pleacă miniștrii de stat și elementele nesigure – Costinescu) – maurii și-au făcut datoria, maurii pot să plece – orientarea internă și externă a guvernului. Paradox între idei politice și oameni: naționalism cu nuanță antisemită cu masoni, democrați și filosemiți, autoritatrism totalitar cu ultrademocrați, prietenie cu Germania și Italia cu antigermani și antiitalieni, oportuniști feroci pentru a crea aparențe înșelătoare: nimeni nu crede în regimul restaurat și îl susțin ca funia pe spânzurat. Mitiță Constantinescu și marele favorit, Armand Călinescu, îl izolează pe Rege față de mine. Patriarhul Miron Cristea, simplu figurant; dictator politic Armand Călinescu, dictator economic Mitiță Constantinescu, Armand Călinescu vicepreședinte, iar după moartea patriarhului, președinte de Consiliu. Urdăreanu, ministru al Palatului. Conferințele mele la Cernăuți și Lugoj. Moartea lui Goga, proiectul ambasadei mele la Vatican.

Anschlussul Austriei. Moartea Reginei Maria; funeraliile.

Călătoria mea în străinătate, cu familia, cu automobilul. Timp de 6 săptămâni, trecând prin Ungaria și, la înapoiere, prin Iugoslavia. Cutreierăm pe îndelete Austria, Germania, Elveția, Franța și Italia, stând de vorbă deschis și fără fasoane cu toată lumea, pentru a mă informa asupra stării de spirit în sânul populației, îndeosebi din Germania și Franța. În Germania: mulțumire generală, îndeosebi în masele muncitorești și țărănești, datorită măsurilor cu caracter larg social realizate de regim; muncă intensivă și organizată, producție excepțională, lipsă de spirit agresiv sau războinic, nici o dușmănie față de Franța. Dacă s-ar ajunge la un război, hotărârea de a merge până în pânzele albe, fără defecțiune, sentimente amicale față de România și atitudinea sa de a ameliora mereu raporturile. Lipsă de simpatie față de pretențiile ungurești. Magazinele pline de cereale și alte alimente. Mari și numeroase depozite de rezervă, clădiri publice și școli, mai ales la sate, transformate în depozite de cereale.

Franța: debandadă politică, socială și morală. Grevele se țin lanț. Nu se muncește. În multe locuri: proprietarul hotelului și cu familia cară bagajele călătorilor, câmpuri goale, aproape nu se văd copii la sate; dezinteres, lipsa oricăror preocupări patriotice. Nimeni nu vrea să audă de război, hotărârți să nu-l admită, ori, dacă guvernul i-ar băga într-un conflict armat, să nu se bată.

Italia fascistă: multe realizări materiale și morale. Cele morale vor fi însă

numai de suprafață. Am impresia că aici fascismul lui Mussolini nu a reușit în numai 16 ani să transforme sufletul și caracterul poporului italian: cu toată aparența contrară, nu am convingerea că Italia este o mare putere militară. Se deschide criza cehoslovacă pe chestia sudeților.

Scurtăm călătoria. Ajungem la Budapesta a doua zi după discursul fulminant al lui Hitler împotriva lui Beneș și a Cehoslovaciei. Ne grăbim spre casă pentru a comunica la timp impresiile culese factorilor de conducere din țară. A doua zi întâlnesc întâmplător pe scările Gării de Nord pe Urdăreanu căruia îi spun că am sosit de curând din Apus și am de comunicat Suveranului importante impresii cu caracter politic. Urdăreanu nu se arată curios, ci se mulțumește să-mi răspundă că Suveranul are foarte bune mijloace de informare și nu crede că i-aș putea spune ceva nou. A doua zi îl văd pe mareșalul Palatului, Flondor, căruia îi rezum astfel impresiile culese: Germania nu vrea război cu Apusul, este însă foarte bine pregătită din punct de vedere moral și are considerabile rezerve de alimente; dacă va fi război îl va face cu maximum de efort și poporul german (în special masele) îl vor urma pe Hitler „jusqu'au bout", fără defecțiune. Franța este categoric împotriva oricărui război, în debandadă morală, dacă guvernul francez ar antrena Franța într-un război, poporul francez nu se va bate și rezistența militară a Franței se va prăbuși lamentabil, ca un castel de cărți de joc. Cunoașterea acestei situații este de vitală importanță pentru Rege, pentru orientarea politicii noastre externe. Stau la dispoziția Suveranului pentru a-l informa documentat asupra celor ce susțin. Flondor, foarte impresionat, mă asigură că Suveranul nu va întârzia să-mi dea posibilitatea să-l informez, pentru ca, peste câteva zile, să-mi comunice, destul de încurcat, că Suveranul, în urma informațiilor ce i-au fost puse la dispoziție de factorii cu răspundere în temeiul rapoartelor unanime a agenților noștri diplomatici, găsește concluziile mele atât de în contradicție cu realitatea, încât nu crede că are rost să le mai expun. Refuzul de a cunoaște realitatea s-a răsturnat și asupra Regelui și asupra țării. Evenimentele ce au urmat în 1938, 1939 și 1940 au confirmat că eu am văzut bine, că am fost un bun profet. Aș fi dorit să nu fiu. München. Godesberg, anexarea sudeților la Germania, debarcarea lui Beneș.

Vizita oficială a Regelui în Apus, ultima la Hitler la Berghof. Oferta Göering rămasă în cartoane. Ce s-a petrecut la Berghof nu am putut afla nicicând, însă din fotografiile văzute de mine, luate la depărtare, trebuie să se conchidă că întrevederea a fost cordială și dacă nu s-a ajuns la un acord definitiv, s-a realizat cel puțin o apropiere substanțială. Într-o noapte însă s-a schimbat totul. În noaptea când trenul regal a intrat în țară, la Băneasa au fost omorâți Corneliu Zelea Codreanu și alți 13 legionari (nicadorii și decemvirii), comunicatul guvernului pretextând fuga celor deținuți de sub escortă. Ulterior s-a aflat că cei 14 au fost omorâți prin strangulare în dubă, în timpul transportului de la Râmnicu Sărat la Jilava. Țara nu cunoaște această răsturnare a situației, în țară nimeni nu dă crezare comunicatului și opinia publică desemnează ca autori morali pe Elena Lupescu, Urdăreanu, Armand Călinescu, Victor Iamandi, Gavrilă Marinescu, iar legionarii, pe Suveran. Nu cred că Regele a avut cunoștință de această faptă abominabilă în prealabil. Cert este însă că Regele nu s-a desolidarizat de nici unul din autori imorali, ci, ulterior, i-a promovat. Enormă greșeală politică. Suprimarea lui Codreanu a stârnit un val de indignare nemaipomenit. Toate decorațiile românești au fost restituite, articolele injurioase curgeau droaie; furia lui Hitler nu cunoaște margini, deoarece evenimentele ar fi putut crea impresia că în întrevederea cu Suveranul, ar fi consimțit la suprimarea lui Codreanu. Din clipa aceea, orice posibilitate de înțelegere cu Germania a dispărut, iar Hitler a luat în brațe cauza Ungariei [și a revendicărilor ei]. Situația mișcării legionare: generația tânără, intelectuali, studenți,

ofiţeri, magistraţi, masele muncitoreşti încadrate în legionarism sau, cel puţin simpatizanţi. Dictatura exercitată prin echipa Călinescu–Urdăreanu–Victor Iamandi făcea să crească zi de zi rândurile legionare. Situaţia Regelui zdruncinată. Abandonarea lui Maniu, Lupu, Mihalache de către presa democrată (de stânga, evreo–masonică) şi susţinerea regimului de dictatură regală contribuie şi ea la compromiterea Regelui. Dezmembrarea Cehoslovaciei: Boemia şi Moravia protectorat german, Slovacia şi Rutenia independente. Arbitrajul de la Viena: Slovacia cedează Ungariei teritorii considerabile, Rutenia este incorporată Ungariei.

Războiul.

Alarma dată de Tillea la Londra că România ar fi în pragul unei agresiuni germane; garanţia unilaterală a Marii Britanii şi a Franţei în cazul unui atac neprovocat împotriva României. Încercări de a îmblânzi ostilitatea Germaniei prin avantaje economice: Convenţia Wohlthat. Contracararea efectelor convenţiei prin una similară încheiată de Mitiţă Constantinescu cu Marea Britanie. Germania recâştigă de la Lituania Memel-ul şi Tilsit-ul. Petiţia către Rege a circa 60 de foşti demnitari pentru a autoriza o organizare politică. Refuz să semnez. Frontul Renaşterii Naţionale sub preşedinţia lui Vaida–Voievod (care e numai formală). Înscrierea quasiobligatorie pentru toţi, uniforme – o formulă goală fără conţinut. Moartea Patriarhului. Armand Călinescu – prim–ministru. Problema Danzig–ului. Înăsprirea relaţiilor între Germania şi Polonia. Democraţiile apusene tratează la Moscova o alianţă atotcuprinzătoare contra Germaniei. Negocierile trenează. Lovitura de teatru: Ribbentrop la Moscova, semnarea în mai puţin de 24 ore a unui acord politico–economic între Germania şi Soviete, urmare a înlocuirii lui Litvinov cu Molotov. Mână liberă pentru Germania faţă de Polonia şi Apus. Oferta lui Hitler pentru un compromis: Danzigul revine Germaniei, coridorul rămâne Poloniei, însă cu o cale ferată şi o autostradă exteritorială pentru Germania. Guvernul polon şovăie; injoncţiunea Parisului şi a Londrei. Tătărescu mă informează: Thierry, ambasadorul Franţei, se găsea în vizită la el, când a fost chemat la telefon de Paris. Ministrul de Externe al Franţei l-a însărcinat să transmită, prin ambasadorul Franţei la Varşovia, guvernului polon să nu cedeze nimic faţă de pretenţiile germane, iar dacă Polonia va fi atacată, Franţa şi Marea Britanie vor declara război Germaniei. Guvernul polon nu trimite în termen un negociator cu depline puteri la Berlin. Hitler nu admite această tergiversare, dă ordin armatei germane de intrare în Polonia şi printr–o cuvântare anunţă începerea războiului. Franţa – fără consultarea Parlamentului – şi Marea Britanie declară război Germaniei. Mobilizare generală în România. Sunt concentrat la Regimentul 6 artilerie grea din Alba–Iulia, ca ajutor de comandant al părţii sedentare. Partea activă şi de rezervă plecate în zona frontului apusean. Consiliu restrâns: Rege, Armand Călinescu, Grigore Gafencu; expectativă armată: deoarece nu există *„casus foederis"*, alianţa cu Polonia jucând numai faţă de U.R.S.S., dacă vom fi atacaţi, ne apărăm aceptând războiul. Aviaţia şi diviziile blindate germane manevrate cu măiestrie de Marele Stat Major zdrobesc fulgerător rezistenţa polonă, armatele polone capitulează una după alta, germanii la Varşovia, guvernul se refugiază spre frontiera română. Armata sovietică intră în Polonia, guvernul polon invocă *„casus foederis"* faţă de România; a doua zi însă, guvernul polon şi preşedintele sunt nevoiţi să se refugieze la Cernăuţi. Guvernul român – tără Călinescu – în faţa acestei situaţii: toată Polonia ocupată, armata complet distrusă sau capturată nu mai dă nici o urmare apelului guvernului polon Exodul clasei conducătoare din Polonia, tranzitul aurului Poloniei peste România şi încărcarea lui la Constanţa pe vase englezeşti. Beck şi Ridz–Smigly rămân în România. Între timp, Armand Călinescu este împuşcat de un grup de legionari în

plină stradă, în drum de la Președinție la domiciliu. Represalii generalizate și fără judecată la București și în toate județele din țară. Generalul Argeșanu prim-ministru, apoi, după o săptămână, înlocuirea lui cu Constantin Argetoianu, care începe o acțiune de calmare a spiritelor și de destindere. Încercarea de a atrage pe bulgari în alianța balcanică prin concesii teritoriale. Singură România face propuneri concrete și imediate de concesii teritoriale, celelalte componente ale Antantei Balcanice se mulțumesc cu o adeziune principială. Până la urmă, încercarea rămâne fără urmări practice. Acțiunea lui Gafencu pentru a obține de la Puterile apusene interpretarea garanției că joacă și împotriva oricui, deci și a U.R.S.S., a cărei atitudine devine din ce în ce mai amenințătoare. Puterile apusene leagă chestiunea de diferite condiții în raport cu Turcia, că până la urmă refuză net și formal. Situația militară pe frontul de vest. Francezii și englezii se concentrează în dosul liniei Maginot, germanii în dosul Westwall-ului improvizat. Între cele două linii o vastă zonă *„no man's land"**. Trupe de recunoaștere franco-britanice înaintează în această zonă, însă numai până la o distanță respectabilă de linia germană. Nici o acțiune serioasă, doar mici încăierări de patrule, iar după zdrobirea Poloniei, efectivele franco-britanice se retrag precipitat în dosul liniei Maginot, fără vreo presiune germană. După sfârșitul campaniei din Polonia, care nu i-a costat pe nemți nici 1.000 de morți și mai puțin de 2.000 de răniți, Hitler, într-un mare discurs, oferă pace Franței și Angliei fără nici o pretenție față de aceste două puteri.

Împărțirea Poloniei: U.R.S.S. iau în stăpânire jumătatea răsăriteană a Poloniei până la Bug (inclusiv Galiția) cu titlu definitiv, fără ca Puterile apusene să reacționeze. Misiunea lui Sir Stafford Cripps ca ambasador la Moscova; orice operațiune militară a beligeranților încetează, în schimb U.R.S.S. se infiltrează în țările baltice, apoi le încorporează. Armata sovietică, fără declarație de război, atacă Carelia. După numeroase insuccese înfrânge rezistența eroică a minusculei armate finlandeze. Finlanda încheie pace, cedând Carelia în favoarea U.R.S.S. Puterile apusene nici acum nu reacționează.

Iată roadele pe care le-a culeș U.R.S.S. în scurta vreme după încheierea pactului zis de neagresiune Ribbentrop-Molotov: înlocuirea lui Argetoianu cu Tătărescu, înlocuirea F. R. N. cu Partidul Națiunii, partid unic și totalitar. Regele - șef de partid, Urdăreanu - șef de stat major al partidului. Victor Moldovan - secretar general, Sidorovici - subsecretar de stat la Organizarea tineretului (Străjerie). Năstrușnicia acestei formule, acumularea tuturor răspunderilor asupra Suveranului.

În martie 1940, Molotov într-un discurs revendică Basarabia. Fortificarea granței de răsărit, concentrări de trupe în Basarabia și Dobrogea și la frontiera de vest. Politicește suntem tot mai izolați. Armata Weygand din Orientul apropiat. Înlăturarea lui Stoiadinovici de către Prințul Paul, care vrea să exercite singur puteri dictatoriale. Prietenie eternă cu ungurii. U.R.S.S. face avansuri Ungariei pentru întreaga Transilvanie, Bulgariei pentru întreaga Dobroge. Bulgaria nu se lasă antrenată atât de departe, se menține la revendicarea Cadrilaterului. Guvernul se zbate în această triplă încercuire de revendicări, fără a găsi nici o ieșire. Germania - sub ochii invincibilei flote britanice - ocupă, printr-o acțiune navalo-terestră uimitoare, toată Norvegia. Situația în Apus merge vădit spre o explozie. În ziua de 10 mai armata germană atacă Olanda, Belgia, Franța. Informații parvin Regelui în timpul deplasării. Optimism general, germanii de astă dată vor avea a face cu armata franco-britanică, care se va pune la punct. Peste cinci zile, Olanda este ocupată și armata capitulează la 30 mai. Comunicatul anunță străpungerea liniei Maginot pe o lungime de 100 km. Diviziile blindate înaintează vertiginos până la Somme și apoi pe Somme până la Canalul Mânecii și astfel frontul este rupt în

* Țara nimănui.

două, iar armatele franceză, britanică și belgiană prinse într-o uriașă încercuire! Regele Belgiei capitulează, diviziile franceze capturate (cele mai bune) și o mică parte a diviziilor britanice se îmbarcă la Dunkerque în mijlocul unui dezastru cumplit și se retrag în Metropolă fără arme, demoralizați și extenuați. Stupoare generală.

Mă cheamă Tătărescu să-mi facă comunicarea: potrivit concluziilor experților militari, culese din cele ce s-au petrecut pe frontul de vest, armata germană este irezistibilă; nimeni și nimic nu-i poate sta în cale; puterile apusene sunt în pragul prăbușirii militare inevitabile. Din această situație de nerăstălmăcit, Regele și guvernul au tras concluzia că a sosit ora 12 pentru România de a schimba radical macazul politicii externe și a trece alături de Germania, dacă nu vrem să ne riscăm existența. A vrut să mă pună la curent cu situația, fără a-mi cere părerea sau sfatul. Mă mulțumesc să-i spun că regret că avertismentul dat de mine cu un an și jumătate în urmă a fost bagatelizat și nu s-a ținut seamă de el. Atunci ne puteam aranja situația fără sacrificii morale și materiale, rămânând neutri, bine și cu unii și cu alții. Acum, chiar hotărâți să trecem cu arme și bagaje în tabăra învingătorului, după câte s-au petrecut, trag la îndoială că ne putem salva cu fața curată.

Faza a doua a luptelor din Franța. Gamelin este înlocuit cu generalul Weygand, chemat din Orient. O dată cu plecarea lui Weygand, pretinsa armată interaliată din Orientul apropiat dispare. Weygand improvizează o nouă linie de rezistență pe Somme-Aisne, linia Maginot răsăriteană. După o pauză de câteva zile, se declanșează noua ofensivă germană; linia de rezistență în Apus este prompt zdrobită, armata germană trece Sena, ocupă Parisul și înaintează vertiginos spre sud, în direcția Orléans - Lyon - Dijon, linia Maginot de pe Rin este străpunsă, se desemnează o gigantică încercuire, armata franceză în plină descompunere. Guvernul Paul Reynaud se refugiază spre Bordeaux. Apel disperat la Anglia: oferta Churchill - uniune franco-britanică. Apel disperat către Roosevelt să intre în război alături de Franța. Roosevelt promite concurs moral și material, dar refuză să intre în război. Guvernul Reynaud demisionează. Mareșalul Pétain capitulează. Convenția de capitulare se semnează în pădurea de la Compiègne, în vagonul în care s-a semnat în 1918 armistițiul cu Germania. Hitler, într-un mare discurs, face bilanțul campaniei care s-a soldat cu câteva mii de morți și răniți din partea Germaniei și cu peste 5 milioane de prizonieri olandezi și belgo-anglo-francezi; propune din nou pace onorabilă Marii Britanii. Toți sunt convinși că ne găsim în ajunul invaziei în Anglia.

Gigurtu la Externe în locul lui Gafencu. Guvernul român oferă Germaniei colaborare politică, economică și militară. Berlinul răspunde că nu are nevoie de colaborarea militară a nimănui, iar colaborarea politico-economică depinde de atitudinea guvernului român în problema revendicărilor U.R.S.S. Sosirea noului ministru al U.R.S.S. la București, care vrea să discute cu Gigurtu problemele pendinte între cele două țări. Gigurtu se face că nu înțelege și se limitează exclusiv la probleme economice și comerciale care pe sovietici nu-i interesează.

26 iunie 1940: ultimatum sovietic pentru cedarea și evacuarea în termen de 3 zile a Basarabiei, Bucovinei de Nord și a regiunii Herța. Apel disperat către Hitler și Mussolini să ne apere față de Soviete. Răspunsul Berlinului și Romei: sfatul să cedeze fără împotrivire. Ungaria este gata să ne atace. Consiliu de Coroană: se acceptă ultimatumul sovietic. Condițiile în care s-a făcut evacuarea precipitată, atitudinea ostilă a populației evreiești. Nou apel către Hitler să ne garanteze integritatea teritorială și să-i rețină pe unguri. Berlinul condiționează respectarea integrității noastre teritoriale de o înțelegere cu Bulgaria și Ungaria. Tătărescu demisionează, Gigurtu - prim-ministru, Mihail Manoilescu ministru de Externe. Guvernul este de acord să înceapă negocieri cu Bulgaria și Ungaria. Scrisoarea

Regelui Carol către Hitler ca răspuns la scrisoarea lui Hitler. Ambasada lui Bossy la Budapesta și a lui Cădere la Sofia. Reiau raporturile personale cu Fabricius, făcându-i o vizită de informare. Îmi spune că problema Ardealului se pune din plin și urgent. Lasă să înțeleg că soluția agreată de Hitler ar fi schimb total de populație, care ar comporta însă din partea României cedarea teritoriului la vest de Munții Apuseni. Combat cedarea arătând că pe acest teritoriu românii formează majoritatea covârșitoare. Îmi răspunde că nu-i spun nimic nou și îmi desfășoară o mare hartă etnografică a României, foarte exactă și veridică. Dar dacă vrem să scăpăm de secui, de ungurii din orașe și din infiltrațiile coloniilor (circa 1.300.000), este nevoie să le dăm spațiu vital. Rămânem pe poziții. Mă hotărăsc să ies din rezerva ce mi-am impus.

Scriu Regelui, cerând să-i pot expune îngrijorările mele și sugestiile. Public un articol (sub formă de scrisoare) în „Universul" prin care trag clopotul de alarmă, arăt hotărârea poporului de a nu ceda și cer ca țara să-și poată manifesta părerea și voința. Prima audiență la Rege: îi demonstrez gravitatea situației interne și externe și arăt că două măsuri se impun fără zăbavă, ca satisfacție morală și sentimentală pentru țară și Hitler: îndepărtarea evreicei Elena Lupescu, apoi guvern de concentrare națională. Prin aceste măsuri se poate reface solidaritatea între Coroană și națiune, se va îmblânzi antisemitul Hitler, iar răspunderea pentru hotărârea ce se va lua în problema Ardealului nu va apăsa numai pe umerii Suveranului, ci va fi pe a țării întregi. Îi remit în scris rezumatul expunerii și propunerilor mele. Regele, foarte mișcat, până la urmă convine în principiu, va reflecta foarte serios și va aviza în curând. Mă invită să-l văd mai des. Urdăreau răspândește zvonul că este iminentă chemarea mea în fruntea guvernului. Acțiunea mea pe lângă prietenii Regelui din Ardeal. Eșuez din cauza eschivării mitropolitului Bălan. Vizita lui Gigurtu și lui Manoilescu la Berchtesgaden și la Mussolini. Revin cu aere de mare satisfacție și arată că soluția schimbului de populație este definitiv câștigată, având mână liberă să tratăm cu Ungaria și Bulgaria pe îndelete. Această euforie s-a dovedit a fi nejustificată.

Ofensiva aeriană și submarină împotriva Angliei. Hitler în culmea puterii.

Conferința de la Turnu Severin și Arbitrajul de la Viena

Audiență la Rege, stăruințe pentru rezolvarea problemelor puse de mine. Consfătuirea fruntașilor ardeleni convocată de Gigurtu. Propuneri de a intra în guvern pe care le refuz. Se cade de acord cu Budapesta pentru întrunirea unei Conferințe la Turnu Severin. Desemnarea mea ca prim delegat. Scrisoarea mea către Rege la 15 august 1940*. Sugestia germană: să terminăm imediat cu Bulgaria și să rămânem numai cu litigiul cu Ungaria. Manoilescu vrea să salveze Balcicul. Plecarea mea condiționată de Conferință. Gigurtu primește mandatul de a constitui un guvern de concentrare. Sabotarea mandatului. Conferința de la Turnu Severin. Victoria mea trecătoare. Consiliul de Coroană, care în unanimitate mă aprobă și își însușește propunerile mele. Numirea mitropoliților Bălan și Nicolescu de consilieri regali, ceea ce iese din ansamblul formulei susținute de mine. Contact personal permanent cu Fabricius și Chigi în timpul Conferinței, pe care îi câștig să mă secondeze fără rezerve. Eclipsarea până la totală absență de acțiune a miniștrilor noștri la Berlin și Roma. Ultima ședință a Conferinței de la Turnu Severin. Ruptura. Guvernul schimbă brusc de atitudine, abătându-se de la hotărârile Consiliului de Coroană. Conflict între mine și guvern. Audiență a doua zi. Regele îmi dă dreptate, recunoscând că cu o zi în urmă a greșit admițând atitudinea guvernului. Gigurtu

* Vezi la pag. 236, Anexa 1.

la Predeal, lipsă de audiență comună. Invitarea lui Manoilescu la Viena, cu depline puteri pentru continuarea negocierilor cu Ungaria; în subsidiar este invitat și primul ministru, Gigurtu. Regele înlocuiește pe Gigurtu cu mine. Plecarea la Viena. În tren elaborăm propunerea României pentru schimb total de populație cu cedarea a 10.000 km de teritoriu și parțial (secui) cu 7.000 km de teritoriu. Sosirea la Budapesta, în plină mobilizare generală a armatei maghiare. La Viena, unde ne așteaptă miniștrii României la Berlin (Romalo), Roma (Bossy), Budapesta (Crutzescu), Bratislava (Lahovary), reprezentantul Marelui Stat Major, generalul Dragalina. Manoilescu poftit de Ribbentrop. După două ore se întoarce complet demoralizat și zdrobit, sub impresia unui dezastru complet pentru România: tratative și schimb de populație înlăturate, arbitraj fără rezerve și condiții al lui Ribbentrop și Ciano. Nu este în stare să-mi dea explicații mai substanțiale. Chem pe Fabricius și îi cer să văd imediat pe Ribbentrop pentru a mă lămuri asupra situației. După câteva minute mă conduce la Ribbentrop, care mă primește în prezența lui Ciano și a traducătorului Paul Schmidt. Îmi cere scuze că nu am fost convocat împreună cu Manoilescu; vina ar fi a guvernului român care nu a informat Berlinul asupra calității mele de delegat. Acum situația nu se mai poate modifica, deoarece și contele Teleky figurează ca observator. Aceasta nu împiedică să mi se dea considerația cuvenită și să mi se dea toate informațiile. Îmi expune consecințele pentru România în caz de neacceptare. Garanția pentru integritatea și suveranitatea României. Refuză să discute fondul în particular fie cu noi, fie cu ungurii. Aceasta se va face numai în cadrul Arbitrajului. De altfel, pretinde că este perfect documentat (vezi lucrarea mea *Bătălia pentru Ardeal*). Arăt că nu avem împuternicire de a ne pronunța asupra arbitrajului, vom raporta Bucureștiului. Convine până la urmă să prelungească termenul ultimativ de 3 ore până la ora 24. Cer Palatului prin telefon convocarea imediată a Consiliului de Coroană. Între timp vom transmite prin telefon rapoartele cifrate. Manoilescu grav zdruncinat moral și fizic. Încearcă zadarnic să ia contact cu personalități germane și italiene. Teleky demisionează în fața cererii de arbitraj, apoi revine. Fabricius stăruie întruna pentru răspuns. Convoc pe miniștrii noștri plenipotențiari și le cer părerea. Toți se pronunță – motivat – pentru acceptarea arbitrajului. Generalul Dragalina se pronunță pentru acceptare, iar dacă hotărârea ne-ar fi nefavorabilă, pentru refuz de a o executa. Consiliul de Coroană de la București; la ora 4 dimineața ni se comunică prin telefon că Consiliul de Coroană, în majoritate, a acceptat arbitrajul, totuși cu condiția ca Germania și Italia să ne garanteze integritatea și suveranitatea. Depline puteri au fost depuse la legația germană din București, deplinele puteri sunt colective, pe numele lui Manoilescu și al meu. La ora 11 ni se remit scrisorile de garantare semnate de von Ribbentrop, respectiv contele Ciano. Redactez un protest pe care Manoilescu urmează să-l citească, dacă arbitrajul s-ar face cu nesocotirea dreptului internațional.

Arbitrajul din Palatul Belvedere – un dictat. Manoilescu semnează cu un refuz. Manoilescu are o sincopă și se prăbușește, îl ridic și îl conduc într-un salon vecin. Ribbentrop vine cu medicul lui particular care dă îngrijiri lui Manoilescu. Chem pe Romalo, îi dau toate actele, îl informez aspra nulității acceptării, îl trimit cu avionul la București și cu propunerea ca Regele și guvernul să reexamineze situația și să repudieze arbitrajul. Masă comună: generalul Jodl spune generalului Dragalina că hotărârea este o imposibilitate teritorială, etnică și politică, deci România să nu se lase abătută. Întrevedere cu Ribbentrop căruia îi reproșez arbitrajul și lipsa oricăror garanții pentru românii dezmembrați. Admite și declară că guvernul german va ocroti soarta românilor din Ardealul de Nord ca cauza proprie a guvernului și poporului german și va constrânge guvernul ungar să le respecte viața, avutul și drepturile lor politice și civile. Cheamă pe Csaky și, în prezența mea, îi face o comunicare cominatorie în acest sens, la care îl asociază și pe Ciano și îl face pe

Csaky să-şi asume obligaţii formale şi categorice. Al doilea ultimatum pe chestia comunicatului informativ de la Bucureşti, cerând revocarea lui. Spune că ne va reţine până la primirea răspunsului. Demonstraţia organizaţiilor hitleriste din Viena pentru Axă. La ora 19 suntem convocaţi la gară, fără să fi primit vreun răspuns de la Bucureşti şi deci fără a fi făcut noi vreo comunicare lui Ribbentrop. Ulterior am aflat că guvernul a dat un comunicat îndulcit, care însă nu a fost tipărit de gazete decât în câteva exemplare care au fost trimise legaţiei germane.

Drumul spre casă. Consternarea ţării. La Chitila coborâm din tren şi mergem direct la Rege, pe care îl punem la curent cu cele petrecute. Regele, foarte abătut, dar calm, ne arată demersul ameninţător al lui Molotov în noaptea de 29/30 august. Atitudinea presei sovietice a doua zi, nebunia de a expune ţara unui război împotriva tuturor – Bulgaria, Ungaria, Italia, Germania, U.R.S.S., certitudinea unui dezastru total, fără ieşire şi fără speranţă; în faţa acestei situaţii tragice, singura soluţie admisibilă era să ne plecăm. În împrejurările date, numai un nebun scos de la balamuc ar fi putut împinge ţara la un dezastru total şi iremediabil.

După audienţa comună, solicit o audienţă personală, pe care Regele mi-o acordă, urmând ca ziua să fie fixată ulterior. Stăruiesc pentru urgenţă. Urdăreanu, din cauza a două nopţi nedormite şi a extenuării Curţii, intercalează duminica şi fixează audienţa pentru luni. Vizita lui Horia Sima care, din Turnu Severin, venea aproape zilnic să mă vadă, ca şi doctorul Lupu din partea P. N. Ţ. şi doctorul Angelescu din partea P. N. L., cu titlu informativ. Horia Sima îmi arată gravitatea situaţiei interne şi situaţia extrem de primejduită a Regelui, pe care opinia publică, mai ales sub influenţa acţiunii lui Maniu, îl socoteşte personal responsabil de cele petrecute. Legionarii nu pot rămânea inactivi şi impasibili faţă de curentul din ţară. Ei nu urmăresc detronarea cu orice preţ a Regelui ca Iuliu Maniu, convin că a deschide criza de domnie este foarte primejdios pentru ţară. Formula mea – lichidarea imediată a chestiei Lupescu şi instituirea concomitentă a unui guvern de concentrare naţională – o socoteşte bună şi operantă, pentru a feri ţara de zguduire şi convulsiuni interne şi a reface unitate şi armonie între domnie şi guvern şi ţară. Însă mişcarea legionară nu mai poate aştepta în rezervă decât până marţi 3 septembrie. Dacă Suveranul în acest răstimp nu realizează propunerile mele, ei îşi reiau libertatea de acţiune. Ţine să-mi spună leal şi fără reticenţe că acţiunea lor va crea ireparabilul, ruptură asupra căria ei nu vor mai putea reveni sub nici o formă. La plecare îşi exprimă consideraţia excepţională faţă de obiectivitatea, lealitatea, sinceritatea şi patriotismul meu dezinteresat şi mă asigură că orice s-ar întâmpla în viitor, mişcarea legionară mă va socoti ca un sfătuitor prietenesc, de ale cărui păreri vor ţine seama totdeauna, asigurări care nu s-au tradus în fapte, spre dauna ţării şi a prăbuşirii mişcării legionare.

Prima întâlnire cu generalul Antonescu, din iniţiativa doamnei Barbu. Întâlnirea a avut loc îndată după cuvântarea mea la Radio, la locuinţa lui Antonescu, care sosise de două zile de la Mânăstirea Bistriţa, unde fusese internat. Mă primeşte cu declaraţia că cedarea de la Viena era inevitabilă, deoarece el, ca general, cunoscător perfect al situaţiei militare, ştie mai bine decât oricine că eventuala noastră rezistenţă militară s-ar fi prăbuşit la maximum 2–3 zile şi România ar fi fost ştearsă de pe hartă. Aprobă fără rezerve soluţia adoptată de Rege, salvarea existenţei ţării, chiar cu preţul unor concesiuni teritoriale dureroase. Orice altă soluţie ar fi fost o adevărată crimă. Este de acord că în interesul salvării ţării trebuie evitată orice convulsiune internă sau criză de domnie. Este gata a se pune la dispoziţia Suveranului, fără rezerve mintale, pentru orice însărcinare; nu are nici o ambiţie deşartă. Mă asigură pe cuvântul lui de general că nu nutreşte nici un resentiment faţă de mine şi este animat numai de dorinţa de a contribui la salvarea Coroanei şi a ţării. Afirmă că poate face mult prin autoritatea de care se bucură

în fața armatei și a mișcării legionare. Antonescu a fost complet nesincer. După cum am aflat și mi-a confirmat el însuși mai târziu: încă la mânăstire, direct și prin Ică Antonescu, s-a înțeles cu Fabricius pentru înlăturarea Regelui; în prima noapte după sosirea la București, a avut o întâlnire conspirativă cu Maniu și Dinu Brătianu, au căzut de acord să nu accepte nici unul vreo însărcinare din partea Regelui, să împingă lucrurile spre detronare, iar apoi să-și asume puterea toți trei în comun; s-a înțeles pe urmă cu legionarii ca aceștia să declanșeze o mișcare violentă. După abdicarea Suveranului, într-o cuvântare-declarație radiodifuzată, s-a mândrit cu sperjurul (călcarea premeditată a jurământului de credință), iar mai târziu, într-o convorbire, și-a exprimat mulțumirea mare că i-a reușit să-i tragă pe sfoară pe toți.

A doua zi, dramatica audiență la Rege: recapitulez evenimentele din ultimele săptămâni, propunerile mele, acceptarea lor de către Suveran, inexplicabila și condamnabila tergiversare pentru realizarea lor practică; s-a creat aproape ireparabilul, este ora 12; situația Regelui este grav amenințată, mai există numai o slabă licărire de speranță, cu condiția să se hotărască imediat și să nu se întârzie nici o clipă cu realizarea. Foarte mișcat și aproape zdruncinat, Regele totuși caută o ieșire consolându-se că și Regele Carol I s-a găsit în situații la fel de dificile, când i se cerea zgomotos abdicarea și se scria pe zidurile Palatului „De închiriat", și totuși nu s-a întâmplat nimic. Răspund prompt: situațiile nu sunt identice: Regele Carol I era după un război victorios, câștigând Dobrogea, independența, regalitatea și cu o viață familială ireproșabilă, iar acum Regele a pierdut fără luptă mai bine de 1/3 din teritoriul țării și are o legătură sentimentală detestată de întreaga țară. Este deci absolut nevoie de o hotărâre eroică. Îl informez de atitudinea legionarilor și a generalului Antonescu. Stăruiesc din răsputeri, cu toate argumentele și din toate puterile, dar nu reușesc să-l determin pentru o hotărâre imediată de realizare. Ne despărțim după aproximativ 3 ore doar cu promisiunea că va aviza până marți dimineața. Marți, din oră în oră, chem Palatul la telefon și primesc invariabil răspunsul că Suveranul încă nu a luat hotărârea așteptată. Determin măsuri la Ministerul de Finanțe și la Banca Națională pentru susținerea materială a românilor din Ardealul de nord-vest, stărui ca toți funcționarii și, în general, românii să rămână pe loc, trebuie să dăm impresia că este pământul nostru și nu o colonie pe care o părăsim la prima vicisitudine. Se trimit băncilor fonduri, episcopilor, se achită salariile pe trei luni, se șterg toate restanțele pentru loturile de împroprietărire și de impozite, etc., guvernul însă face marea greșeală de a ordona evacuarea tuturor autorităților publice (funcționari, corp didactic, etc.). Seara la ora 8 se produce prima manifestație a legionarilor în fața Palatului, focuri de armă, manifeste extrem de violente și insultătoare la adresa Regelui. Vezi desfășurarea exactă a evenimentelor până la abdicarea Regelui în notele mele zilnice și lucrarea *Abdicarea Regelui Carol II.* Primul act de nelealitate a lui Antonescu: cenzura lasă să apară în „Universul" articolul injurios și atâtător al lui Stelian Popescu. Credeam pe Rege plecat, după cum se convenise în cursul nopții și cu Fabricius. La ora 5 p. m., vizita lui Alexandru Vaida-Voievod, care îmi arată invitarea sa în audiență pentru ora 18 la Regele Carol. Surprins și contrariat de amânarea plecării, care îi pune în primejdie viața Suveranului. Plec numaidecât la Fabricius pentru a-i cere explicații și socoteală. Fabricius îmi arată că Germania s-a ținut de cuvânt, la ora 6 dimineața a fost pus la dispoziție pentru Rege și suita sa oficială. Suveranul însă a vrut să o ia cu sine și pe Elena Lupescu, iar Hitler nu admite intrarea evreicei Elena Lupescu pe teritoriul german. Regele refuzând categoric să se despartă de Lupescu, planul exilului lui Carol la Sigmaringen a căzut. Guvernul român s-a

adresat Elveției, iar Consiliul Federal este sesizat și se găsește în deliberare. De altfel, generalul Antonescu și-a luat angajamentul că va însoți personal trenul regal până la frontieră, iar prezența lui este cea mai deplină garanție că nici un incident sau accident nu se va produce. În replică arăt: guvernul și Fabricius par că nu și dau seama de primejdia care amenință viața Suveranului în urma articolului lui Stelian Popescu și a campaniei furibunde dezlănțuite de legionari. Dacă plecarea mai întârzie nu se poate evita un deznodământ fatal. Nu cred în angajamentul lui Antonescu, care nu va părăsi capitala pentru 48 de ore în primele zile ale acestei răsturnări haotice. Hotărârea Consiliului Federal poate să mai întârzie zile și zile. Fac *răspunzător în fața istoriei pe Fabricius personal și pe Germania pentru eventualul regicid.* Fabricius mă întreabă ce este de făcut. Îi răspund că dacă Carol nu mai poate sta nici o clipă la București, poate foarte bine să aștepte pe pământul Italiei sfârșitul deliberării Consiliului Federal Elvețian. Fabricius îmi obiectează că guvernul român nu a făcut nici o cerere în acest sens. Îi răspund că nu mă interesează aceste forme goale, ci să vorbească imediat cu Chigi, ministrul Italiei, care poate să-l tragă de limbă pe Manoilescu în acest sens și apoi să obțină asentimentul Romei prin telefon. Declar că nu părăsesc biroul lui Fabricius până nu am răspunsul de aprobare. Fabricius se execută, vorbește cu Chigi care, peste o oră, ne comunică asentimentul Romei că Suveranul abdicat este autorizat să staționeze pe teritoriu italian (Milano) până la sosirea hotărârii Consiliului Federal. Plecarea se fixează pentru ora 23 în aceeași seară. De altfel, hotărârea Consiliului Federal a fost negativă și Regele a plecat până la urmă în Portugalia, prin Spania. Firește Antonescu, sub pretextul unei indispoziții, s-a eschivat să-l însoțească pe Rege, însărcinând pe colonelul Dragomir cu însoțirea; în tren apoi s-a urcat și generalul David Popescu, ministrul Internelor. La Lugoj au fost avertizați că trenul este așteptat la Timișoara de o mulțime de legionari înarmați. Datorită vigilenței și prezenței de spirit a inspectorului C. F. R. Pavelescu și a șefului gării Timișoara, trenul a trecut fără oprire până pe teritoriul Iugoslaviei, ciuruit însă de gloanțe și urmărit de legionari urcați în camioane și opriți la frontieră de grănicerii iugoslavi prin salve de arme. Astfel a scăpat trenul regal și cei din tren de un masacru general. După spusele generalului Filitti, aghiotant regal, care a însoțit pe Suveran până în Potugalia, rolul colonelului Dragomir a fost foarte suspect și dubios în această afacere.

Statul național-legionar

Generalul Antonescu continuă să guverneze cu echipa lui Gigurtu, ajutat de Ică Antonescu care, fără a avea o situație formală și legală, este factotumul pe lângă generalul Antonescu. Ică Antonescu încearcă să zădărnicească o înțelegere cu legionarii, informând pe generalul Antonescu că pretențiile legionarilor ar fi excesiv de mari și deci, inacceptabile. Generalul Antonescu mă roagă să sondez intențiile legionarilor și a germanilor pe care să-i fac să înțeleagă că este util și necesar ca generalul Antonescu să aibă mână liberă la alegerea colaboratorilor săi de viitor. Vizită la Horia Sima la sediul mișcării legionare care este în plină activitate de febrilă reorganizare și se prezintă ca singura și cea mai activă grupare politică. Horia Sima se arată foarte moderat. Este gata a colabora cu mișcarea legionară la o guvernare de naționalism moderat, recunoaște deschis că legiunea nu este în stare să-și asume guvernarea sau chiar ministere-cheie, că au nevoie de o lungă ucenicie, etc. Informez pe Antonescu de sentimentele reale ale lui Horia Sima. Întrevederea cu Neubacher, care reprezintă și partidul nazist. Neubacher îmi comunică că Germania acordă încredere generalului Antonescu; firește, sim-

patizează mișcarea legionară și crede că o înțelegere și colaborare între Antonescu și legiune ar fi foarte utilă țării și relațiilor cu Germania, dar că Germania nu înțelege să lege mâinile lui Antonescu în alegerea colaboratorilor săi. Comunic lui Antonescu punctul de vedere german.

Noul guvern Antonescu–Horia Sima. Reducerea prerogativelor regale: stat național-legionar: Antonescu, Conducător al statului; Horia Sima – al Legiunii.

Accept *misiunea la Budapesta* pentru a încerca de a se ajunge cu guvernul ungar la un *modus vivendi* în ce privește situația românilor din teritoriul evacuat. Am mână liberă în conducerea negocierilor. Sosirea la Budapesta în 14 septembrie. Începerea negocierilor sub impresia samavolniciilor comise de unguri*.

Negocierile cu guvernul ungar (Csaky – Vörnle), samavolniciile ungurilor în teritoriul ocupat mă decid să rup conversațiile cu ungurii, din vina lor, denunțându-i opiniei publice mondiale. Articolul din *Pester Lloyd*: *Quo vadis Romania?* Dramatică întrevedere cu Csaky, care lasă să înțeleg că mergem la un război între Ungaria și România. Îl pun la punct. La București, Antonescu și Sturdza – noul ministru de Externe – aprobă fără nici o modificare proiectul meu de declarație. Cădem de acord ca a doua zi, când voi citi declarația la adresa guvernului ungar, în aceeași seară declarația să fie radiodifuzată în toate limbile. Ultima întrevedere cu Vörnle, ieșirea lui, drastica punere la punct, ruptura. Încercarea lui Gyarfas de a reînnoda firul întrerupt *in extremis*, refuzul meu.

Misiunea mea pentru Berlin și a lui Manoilescu la Roma pentru a cere intervenția puterilor Axei împotriva brutalităților ungare. Misiune specială: a trata o alianță politico–militaro–economică cu Germania și a obține pe dr. Schacht pentru îndrumarea asanării finanțelor și economiei românești. Plecarea a doua zi la Berlin. Primirea, masa oferită de Wörman, de față fiind Altenburg și Ruggeri, delegați cu ancheta de la fața locului. Audiența la Ribbentrop (vezi dosarul Berlin**), atitudinea mea la Berlin. Plângerea ministrului ungar, generalul Iztoiny împotriva atențiunilor germane la adresa mea și a acțiunii mele. Încep conversații cu Weizsäcker și Gauss în ce privește alianța. Dr. Schacht în dizgrație. Intempestiva hotărâre a guvernului român de a adera la pactul tripartit, fără nici o condiție. Ocuparea de către Soviete a insulelor din Delta Dunării. Demers pe lângă guvernul german pentru a pune frâu tendințelor vădite de expansiune sovietică și de acaparare a stăpânirii Deltei. Vizita lui Molotov la Berlin. Aparent cordialitate și deplină înțelegere. A doua zi, Wörman îmi face comunicarea formală că în problemele Dunării, România să nu facă nici cea mai mică concesiune; Germania ne va susține până în pânzele albe; mă lasă să înțeleg că colaborarea germano–sovietică virtual a luat sfârșit.

Vizita lui Antonescu la Berlin pentru semnarea pactului tripartit. Conflicte între Antonescu și Sturdza. Legionarii din suita lui Antonescu. Mircea Cancicov peste misiunea lui Dimitriu care a căutat să facă atmosferă împotriva mea. Numirea lui Greceanu ca ministru plenipotențiar. Îi spun lui Antonescu că mă înapoiez la București. Atitudinea greșită a lui Antonescu în ce privește ancheta din teritoriul evacuat. Rezultatul vizitei lui Antonescu: în fond nici un rezultat practic în plus, germanii nu înclină balanța nici în favoarea lui Antonescu, nici a legionarilor. Mai rămân la Berlin circa o săptămână. Plecarea spre casă prin Budapesta. Pe peronul gării din Budapesta, legația și generalul Dragalina îmi comunică oribila știre a omorârii profesorului Nicolae Iorga, a lui Virgil Madgearu și a celor închiși la Jilava. Generalul Dragalina îmi oferă concursul său și al armatei pentru o lovitură de stat, deoarece Antonescu nu este în stare să facă față situației, iar eu aș fi

* Dosarul acestor tratative se află în arhiva familiei.

** Se află în arhiva familiei.

singurul care aş putea domina situaţia şi readuce ţara la normal. Mulţumindu-i pentru sentimentele arătate, mă eschivez de la orice încercare de aventură. Comisia de Control se instalează la Cluj. Expulzarea intelectualilor români, exodul a peste 200.000 de români. Represaliile. La Bucureşti, întrevederi cu generalul Antonescu şi Horia Sima, pe care îl avertizez drastic împotriva exceselor şi extremismului, demonstrându-i că mişcarea legionară stârneşte împotriva sa ostilitatea opiniei publice şi a armatei. Conformare în vorbe, nu însă şi în fapte. Ungurii intervin prin guvernele german şi italian pentru desărcinarea mea în chestiile româno-ungare din cauza intransigenţei atitudinii mele care zădărniceşte orice putinţă de înţelegere. Antonescu refuză să cedeze acestei injoncţiuni. Recomandările comisiei de anchetă şi control propun proteste, deoarece sunt măsuri bilaterale care nu scot în relief vina Ungariei. Funeraliile lui Corneliu Zelea Codreanu. Salvarea grupului Tătărescu, Argetoianu etc. de către Horia Sima şi Rioşanu. Generalul Antonescu continuă colaborarea cu legiunea. Legionarii împotriva Regelui Mihai. Audienţa mea la Regele Mihai. Recepţia de 24 ianuarie a cavalerilor Ordinului Ferdinand. Lungă conversaţie cu Regina Mamă Elena.

Invitaţia lui Hitler pentru Antonescu şi Horia Sima. Sima refuză să meargă împreună cu Antonescu. Zelea Codreanu bătrânul împotriva lui Horia Sima. Divergenţe între Antonescu şi Horia Sima. Legionarii împotriva lui Ică Antonescu şi femeilor din anturajul lui Antonescu (Doamna Antonescu, doamna Veturia Goga, doamna Barbu). Horia Sima convoacă pe toţi prefecţii legionari la preşedinţie. În noaptea lipsei lor, lovitura de stat a lui Antonescu, înlocuirea lui Sturdza şi a generalului Petrovicescu de la Interne şi a tuturor prefecţilor legionari prin ofiţeri activi. Încerc să înlătur posibilitatea unei noi zdruncinări interne, nici Horia Sima, nici secretarul general de la Interne nu sunt de găsit. Demonstraţia muncitorilor legionari sub conducerea lui Boeru împotriva lui Ică Antonescu şi a Veturiilor. Rebeliunea legionară care ocupă cazarma din strada Roma şi Prefectura Poliţiei, precum şi fabricile. Lupte nedecise de stradă, Antonescu aduce o divizie sigură din provincie. Legionarii sunt zdrobiţi de armată. Capitularea Prefecturii. Atitudine germană împărţită. Horia Sima se salvează în Germania cu ajutorul armatei germane. Represiunea, arestarea şi condamnarea legionarilor. Înlocuirea lui Farbicius cu von Killinger. Prima întrevedere cu Killinger care crede că rebeliunea este rezultatul unor uneltiri sovietice, guvernul german are încredere nelimitată în generalul Antonescu. Greceanu de la Berlin este înlocuit cu Bossy, consulul general Micu cu Marina, iar Chinezu de la Cluj, cu Bilciurescu. Provoc o scrisoare a generalului Antonescu către miniştrii de Externe ai Axei, prin care îşi exprimă hotărârea de a reexamina în fond raporturile cu Ungaria şi rezervându-şi mână liberă de acţiune. Lucrarea de sinteză a atrocităţilor şi fărădelegilor ungureşti, cu colaborarea lui V. Moldovan şi I. Chinezu. Îngrămădiri de trupe germane în România.

Vizita Regelui Boris la Hitler. U.R.S.S. ia poziţie împotriva trecerii trupelor germane în Bulgaria. Vizita Prinţului Paul al Iugoslaviei la Hitler. Înţelegerea foarte favorabilă a Iugoslaviei cu Hitler. Armata germană trece Dunărea în Bulgaria. Lovitura de stat a generalului Simovici la Belgrad, răsturnarea Prinţului Paul şi a guvernului. Alianţa Iugoslaviei cu U.R.S.S. Acţiunea militară fulgerătoare a Germaniei împotriva Iugoslaviei. Ungurii ocupă Basica. Atitudinea României, Cretzianu mă roagă să sfătuiesc pe Antonescu ca România să nu participe la acţiunea împtoriva Iugoslaviei, deci să se ferească de orice act care ar putea fi socotit ca un act de felonie faţă de fosta sa aliată. Antonescu nehotărât, îi invoc motivele de ordin politic şi moral care pledează în sensul abţinerii, cum şi sentimentul general al opiniei publice. Antonescu invocă ataşamentul necondiţionat faţă de el al armatei; totuşi, până la urmă, renunţă la o acţiune, rezervându-şi putinţa de a se interesa de situaţia românilor din Timoc şi banatul sârbesc. Antonescu îmi oferă postul de

Ministru pe lângă Sf. Scaun. Refuz din cauza dorinței familiei, deși Antonescu își ia angajamentul că în chestia Ardealului nu va lua nici o hotărâre fără prealabila mea consultare. Antonescu nu acceptă refuzul meu decât cu condiția să-i recomand o altă personalitate potrivită, de religie greco-catolică, luându-și un angajament spontan față de Sf. Scaun în acest sens pe care vrea să-l respecte. Predau lui A. Cretzianu o notă prin care recomand pe profesorul C. Pop de la Institutul Român din Roma, un foarte distins filolog, foarte cunoscut prin conferințele sale în toată Italia. Printr-o regretabilă inadvertență a lui A. Cretzianu, care uită nota și își amintește numai de numele Popp, Antonescu crede că l-am recomandat pe generalul Dănilă Popp, pe care îl cunoaște și îl apreciază ca pe un foarte distins militar, numește pe acesta ca ministru la Sf. Scaun. Împotriva acestei desemnări nu-i nimic de zis, deoarece generalul Dănilă Popp, pe lângă calitățile sale distinse de militar, este și un fervent și practicant catolic, deci va face bună impresie la Vatican. Firește cu problemele politice și diplomatice urmează să se familiarizeze abia de acum înainte. Supărarea lui Ică Antonescu și ostilitatea lui surdă, temându-și poziția și influența prin prezența mea în țară.

Intrarea României în război

Campania germană în Grecia și Creta. Concentrarea armatei germane pe frontul de răsărit. Hess în Anglia. Vizita mareșalului von Brauchitsch. Declanșarea războiului împotriva Uniunii Sovietice (21 iunie 1941). România intră în război nesolicitată de Germania, în orice caz fără condiții. Asentiment general (inclusiv Maniu, Dinu Brătianu, Mihalache și Gheorghe Brătianu). Marile succese inițiale germane (Bialystok, Wilna, Smolensk), operațiunile armatei române, comandantul frontului de sud-est generalul Mannstein. Ocuparea Chișinăului și a Basarabiei, Bucovinei de Nord. Nota mea informativă asupra nulității Arbitrajului de la Viena. Nota guvernului român care comunică Puterilor Axei că socotește Arbitrajul de la Viena nul și caduc. Ică Antonescu refuză din motive de gelozie personală admiterea argumentului de nulitate, singur.

Trecerea Nistrului, înaintarea până la Odesa, asediul și ocuparea Odesei. Transnistria sub ocupație românească. Marea bătălie și victorie de la Kiev (650.000 de prizonieri). Înaintarea de-a lungul litoralului Mării Negre până dincolo de bazinul Donului și Rostovului. Marea bătălie și victoria de la Vjasma-Briansk (630.000 de prizonieri). Greșita apreciere a situației de către comandamentul suprem german, un purtător de cuvânt declară campania împotriva U.R.S.S. ca victorios terminată, rămânând numai operațiuni de curățire de făcut. Încercuirea Moscovei. Rezistența sovietică, reorganizarea comandamentului, înlocuirea generalilor politici cu ofițeri de carieră; stagnarea operațiunilor germane în fața Leningradului, Moscovei, contraofensiva sovietică pe Don, ocuparea Rostovului. Înghețul și iarna opresc operațiunile germane. Înaintarea rusească, multe centre de rezistență germane sunt încercuite, însă ele se mențin victorios (Igelstellung). Înlăturarea lui von Brauchitsch, Hitler ia comanda armatei. Asediul Sevastopolului. Japonia intră în război împotriva S. U. A. prin atacul de la Pearl Harbour și apoi împotriva Marii Britanii. Fulgerătoarele succese ale Japoniei (Filipine, Hong Kong, Malaya, Birmania, Iava și Indonezia). Pregătiri pentru campania din 1942. Maniu și Brătianu iau poziție împotriva continuării campaniei peste Nistru. Acțiune propagandistică primejdioasă împotriva colaborării cu Germania și favorabilă puterilor anglo-saxone, încetul cu încetul chiar Uniunii Sovietice. Atitudinea dubioasă a lui Ică Antonescu. Ocuparea Sevastopolului (100.000 prizonieri), fapte de arme strălucite ale armatei române. Bătălia din peninsula Kerci, strălucită victorie cu peste 200.000 de prizonieri. Ofensiva sovietică din direcția Poltava, care se termină cu marele dezastru de la Harkov

(peste 260.000 prizonieri). Campania din vara anului 1942, străpungerea frontului în direcția Stalingrad, înaintarea până la Stalingrad, Marea Caspică și Caucaz, trecerea din Crimeea în Cuban. Ofensiva se oprește la Stalingrad pe care sovieticii îl apără cu mare îndârjire. În fața Moscovei și Leningradului situația staționară.

Rommel în Africa. Contraofensiva britanică. Retragerea lui Rommel până în spatele Tripoli-ului. Marea bătălie de la Knightsbridge. Victoria germană, capitularea Tobruk-ului (30.000 prizonieri, zdrobirea armatei a 9-a britanice, înaintarea vertiginoasă până la El Alamein. Oprirea înaintării din cauza lipsei de benzină (marina italiană în deficiență).

Bătălia navală din Marea Coralilor. Înaintarea japonezilor se oprește. Contraacțiunea americană. Debarcarea americană pe insula Guadalcanal. Moartea comandantului suprem al flotei japoneze (Amiralul Yamamoto).

Polemica cu Maniu (prin scrisori)*, intervenția lui Ică Antonescu. Ruperea relațiilor de orice conlucrare cu guvernul. Mareșalul Antonescu, după un prelungit refuz, la insistența Veturiei Goga și a prietenelor ei, ia poziție pentru Ică Antonescu. Permanentă înțelegere între Antonești și Maniu-Brătianu. Acțiunea de propagandă antigermană și contra războiului: Maniu, Dinu Brătianu, majoritatea clasei intelectuale, contaminarea Marelui Stat Major și a unei părți a ofițerimii. Pasivitatea lui Ion Antonescu. Contraofensiva sovietică de la Stalingrad. Carența Marelui Stat Major al nostru. Ruperea frontului în sectorul românesc, ungar și italian. Eroismul unor ofițeri și al trupei, încercuirea armatei a VI-a germane. Încercările de degajare eșuează; rezistența eroică și prelungită a armatei încercuite (plus unitățile românești). Capitularea după aproape 4 luni de la încercuire (6 februarie 1943). Mareșalul von Paulus.

Ridicarea lui Emil Lobonțiu și internarea lui în lagărul de la Tg. Jiu. Scrisoarea către mareșalul Antonescu în care protestez și îi cer că dacă are ceva cu mine să mă urmărească pe mine, iar nu pe rudele sau prietenii mei. Întrevedere cu Ion Antonescu la invitarea lui. Pretinde că a luat măsura internării în urma informației primite de la arhitectul Hiotu că Emil Lobonțiu ar fi spus la Sinaia că ungurii îndrituiesc de a cere o parte din Ardeal. Arăt absurditatea unei astfel de învinuiri. Spune că va da dispoziții să mi se arate dosarul. Discutăm situația politică și militară. Îi arăt gravitatea ei complicată prin lipsa oricărei acțiuni de îndrumare și stăpânire a opiniei publice. Conducerea țării se complace într-o atitudine de totală pasivitate, care pune în pericol ieșirea norocoasă din riscurile războiului și existența țării. Afirmă că este hotărât să ducă războiul până la ultima limită alături de Germania, iar dacă soarta războiului ar fi până la urmă nefericită, este ferm decis să se retranșeze cu 2-3 divizii în munții Vrancei și să moară până la ultimul om, realizând gloriosul sfârșit al lui Decebal. Îi obiectez că această soluție spetaculoasă poate fi o dezlegare pentru el personal, dar nu și pentru România, care vrea și trebuie să trăiască. De altfel, contest că ar mai fi stăpân absolut pe armată. Enervat, răspunde că și Maniu și Brătianu îl critică și nu sunt mulțumiți de linia sa de conduită. Le-a oferit că, dacă nu sunt mulțumiți cu el, le cedează locul ca să conducă țara mai bine ca el. Aceeași ofertă mi-o face și mie. După câteva minute însă spune că este ferm hotărât să rămână în fruntea țării și va zdrobi cu ultima energie pe oricine care se va ridica împotriva lui. După astfel de ieșiri și contradicții, orice schimb de vederi fiind fără rost, pun capăt întrevederii. Despărțire glacială. A fost ultima mea întrevedere cu mareșalul Antonescu.

Vizita lui Zaharia Boilă

În numele lui Maniu îmi spune că acesta (Maniu) este în situația de a determina o schimbare de guvern (fără Ică Antonescu și cu mareșalul redus la un

* În arhiva familiei.

post onorific şi reprezentativ). S-a gândit la mine pentru postul de prim-ministru în ipoteza că programul meu şi vederile mele ar fi în concordanţă cu ale lui. Expun: războiul pare să fi ajuns la o cotitură hotărâtoare. În măsura posibilităţilor noastre de informare, iniţiativa pare să fi trecut de partea anglo-americano-sovietică; în consecinţă - fără o nouă armă surpriză - blocul germano-italian-japonez merge spre o înfrângere totală. O mare putere poate risca o înfrângere totală, ea se va ridica din nou după un timp oarecare, dovadă Germania după primul război mondial, Franţa după înfrângerea din 70/71. România nu poate risca o astfel de înfrângere fără a-şi expune existenţa în joc. Deci, România trebuie să încerce să schimbe de orientare şi atitudine. Aceasta pare posibil în starea actuală a lucrurilor. Acţiunea României, bine pregătită şi coordonată cu ofensiva aliaţilor, poate lichida fulgerător toate poziţiile germane din sud-estul Europei, poate împinge frontul dintr-o dată până la frontiera sud-vestică a Germaniei, învăluind frontul din Rusia propriu-zisă şi făcându-l intenabil. Deci lovitură hotărâtoare pentru soarta războiului în răsărit şi scurtarea sfârşitului general al războiului. O astfel de contribuţie este de mare preţ şi se va da pentru ea răsplata cuvenită, care trebuie să consiste în garantarea integrităţii teritoriului din 1939 şi excluderea trecerii sub orice formă a armatei sovietice pe teritoriul nostru. În vederea acestui program, dacă aş avea răspunderea situaţiei, aş retrage armata română de pe front sub motivul necesităţii reorganizării complete, aş multiplica declaraţiile de neclintită adeziune şi alianţă cu Puterile Axei - deoarece pisica cu clopot nu prinde şoareci - aş suprima orice acţiune de propagandă antigermană, opinia publică neavând nevoie de ea, aş da posibilitatea lui Maniu, numai lui sau omului desemnat de el, să trateze cu aliaţii condiţiile politice şi militare ale acţiunii româneşti, iar când acordul ar fi definitiv încheiat şi toate garanţiile luate, aş împinge armata reorganizată până dincolo de Nistru, apoi aş preda conducerea politică şi armată lui Maniu ca să delanşeze acţiunea concertată. Boilă mă întreabă că, dacă Maniu, din orice motiv, ar crede că el nu poate da lovitura, aş fi dispus să o fac eu? I-am răspuns că socotesc că Maniu este cel mai indicat pentru acest lucru; dacă însă Maniu nu ar vrea sau nu ar putea să-şi asume această sarcină, sunt dispus să o iau pe seama mea. Boilă mă părăseşte cu mulţumiri şi îmi supne că va reveni. Conversaţia însă nu a mai avut nici o urmare, fie că Boilă a avut numai misiunea să afle părerea mea, fie că Maniu nu era în situaţia de a schimba conducerea politică - ceea ce cred că era cazul - fie că Maniu era incapabil de a lua o hotărâre, ca de obicei.

Sfârşitul războiului - 23 august 1944

Întâlnirea Roosevelt-Churchill-Stalin la Teheran. În scurtă vreme se află că România a fost dată în zona de influenţă sovietică. Contraofensiva engleză la El Alamein, retragerea neîntreruptă a lui Rommel până în Tunisia. Ocuparea Tunisiei prin armata a 60-a germană, reconstituită, rezistenţa germană remarcabilă; până la urmă încercuită de forţe americano-britanice, armata germană nevoită să capituleze. Debarcarea în Sicilia, apoi în Italia centrală (Napoli, Anzio). Marea bătălie din Rusia: atac sovietic respins, contraatac german, blindatele germane străpung frontul şi ajung în spatele sovieticilor, gigantică bătălie de tancuri, germanii înfrânţi, bătălia pierdută, începe retragerea lentă şi metodică germană cu multe alternative de succese şi insuccese. Lovitura de stat din Italia. Regele arestează pe Mussolini. Regele şi Badoglio părăsesc Germania şi trec de partea aliaţilor. Contramăsurile germane. Până la urmă se retrag în dosul Apeninilor ţinând ferm Lombardia (cu capitala Milano). Eliberarea lui Mussolini de către aviatorul german Skorzeny. Salvarea Romei de către Papă, care determină pe cei doi beligeranţi să renunţe de a lupta în Roma. Republică fascistă în nordul Italiei. Retragerea armatei germane continuă pe frontul din răsărit cu asigurarea unei retrageri ordonate.

Vizita mea la Odesa, primarul Gherman Pântea. Viața la Odesa. Răscoala de la Varșovia. Zdrobirea răscoalei după lupte crâncene. Pasivitatea aviației apusene și a armatei sovietice. Bombardarea Câmpinei. Pierderile excesive ale aviației americane. Masa nunțiului Andrea Casulo pentru a încerca împăcarea mea cu Ică Antonescu. Rezervă totală din partea mea. Lungă conversație cu ambasadorul turc Suphi Tanrioer asupra poziției Turciei și României față de beligeranți. Bombardarea continuă a Germaniei de către aviația anglo-americană, cu efect distrugător pentru industria germană. Aruncarea în aer de către un comando englez a instalațiilor de apă grea din Norvegia. Urmarea pentru întârzierea experiențelor nucleare germane; se construiește o nouă instalație pe o insulă din Baltică.

Misiunea lui Barbu Stirbey la Cairo pentru a trata o pace separată cu aliații. Aliații ne trimit la Moscova. Antonescu (inclusiv Maniu, Brătianu) nu dau curs acestei sugestii încăpățânându-se să încheie armistițiul cu apusenii. Ultimatum al aliaților la care România nu răspunde pozitiv în urma lipsei oricărei înțelegeri prealabile. Armata sovietică înaintează până la nord de Iași.

4 aprilie 1944 bombardarea Bucureștiului de aviația americană. Dispersarea. Bombardarea continuă (Ploiești, Brașov, Turnu Severin, Simeria). Atentat împotriva lui Hitler care scapă cu viață. Încercarea unui puci militar de către mareșalul Witzleben, unii generali și ofițeri. Puciul este zdrobit și autorii executați. Candoarea lui von Killinger și Clodius. Întâlnirea cu generalul Stoenescu la Sinaia: expune situația frontului de la Iași pe care îl socotește invincibil. Planul unei lovituri de stat făcut de Regele Mihai, Maniu, Dinu Brătianu. Misiunea lui Gheorghe Brătianu de a câștiga concursul generalului Racoviță, comandantul armatei de la nord de Iași. Generalul Racoviță, câștigat pentru lovitură, cedează pe frontul încredințat lui, fără a mai aștepta ordinul de la București, cum se convenise. Înaintarea vertiginoasă a armatei sovietice prin spărtura deschisă, izolarea și apoi capturarea diviziilor germane din sudul Basarabiei. Dezorientare generală.

Ion Antonescu se hotărăște să plece pe front pentru a reorganiza și conduce rezistența, Ică Antonescu în 24 ore urmează să plece cu avionul la Ankara pentru a încerca *in extremis* o înțelegere cu aliații. În 23 înainte de masă, Gheorghe Brătianu, în numele lui Maniu și Dinu Brătianu, încearcă să determine pe Antonescu să dea el lovitura. Fără rezultat. Cei doi Antonescu se prezintă după-masă în audiență la Rege pe care îl pun în cunoștință de planurile lor. Regele se declară nemulțumit, apoi, cu ajutorul ofițerilor din casa militară, arestează pe cei doi Antonești. Colaborarea cu câțiva tineri diplomați din Ministerul Afacerilor Externe (Stârcea, Niculescu-Buzești, Pogoneanu, Barbu, etc.). Maniu nu poate fi găsit pentru a constitui un guvern așa cum se convenise în prealabil! Regele constituie un guvern sub președinția generalului Sănătescu, șeful Casei Militare (Maniu, Brătianu, Titel Petrescu miniștri de stat, Pătrășcanu la Justiție). Manifestul și apelul către țară și armată. Țara și armata se raliază la Rege (ora 10 seara la Radio). Înțelegerea cu generalul Gerstenberg ca armata germană să evacueze România, care rămâne neutră. Killinger zădărnicește înțelegerea garantând lui Hitler că poate stăpâni situația. Încercarea germană de a ocupa Bucureștiul cu forțe insuficiente pentru a zdrobi rezistența dârză a armatei române (Regimentul de Escortă Regală). Bombardarea Bucureștiului, îndeosebi a Palatului. Plecarea Regelui în Oltenia. Stare de război cu Germania. Ofensiva germano-maghiară Turda-Aiud și Arad-Timișoara. După oarecari succese inițiale, ofensiva este oprită de trupe românești improvizate.

În disperare, cu familia la Ighiu, la vie la Tecău. Săptămânal la București pentru a mă interesa de mersul fabricii de la Brăila. Mă supun unei operații la Sebeș prin profesorul Alexandru Pop. La 23 august în convalescență. Refugiați din calea ofensivei maghiare din regiunea Turda, gata de plecare pe valea Sebeșului în munți. Sosirea armatei sovietice, mutarea la Alba Iulia la dr. Cadar.

Perioadele de detenție

Guvern Horia Sima la Viena. Atacurile presei național-țărăniste. Plec singur la București. Arestarea mea în ziua de 12 octombrie 1944 pentru arbitrajul de la Viena, la propunerea și stăruința lui Iuliu Maniu. La Prefectura Poliției, etajul V, cu Gigurtu, Manoilescu, I. Marinescu, generalul Vasile Ionescu, mai târziu Gh. Cuza, Alex. Hodoș, Seișanu, Cozmovici, dr. Noveanu, etc. Al doilea guvern Sănătescu, răsturnarea guvernului de către P. C. Guvern Rădescu cu Groza vicepreședinte. Ne adresăm procurorului general Zamfirescu contra deținerii noastre fără forme legale. Procurorul general se eschivează. După Crăciun, campanie comunistă contra guvernului Rădescu. Decretul pentru pedepsirea criminalilor de război și instituirea Tribunalului Poporului. Nu pot fi încadrat în nici una din dispozițiile decretului, cu toată strădania maniștilor. Anchetarea mea la finele (circa 26) lui februarie de către Avram Bunaciu care, la primul interogator, constată că nu pot fi învinuit cu nimic, că sunt victima răzbunării lui Maniu, că ei (comuniștii) încep campania de înlăturare a P. N. Ț. din viața politică, că asociindu-mă la această campanie le-aș face un însemnat serviciu și, în același timp, i-aș putea plăti polița lui Maniu. Refuz. N-am nici o dorință de răzbunare, fiindcă concepția mea creștină exclude astfel de porniri.

Răsturnarea guvernului Rădescu, rolul lui Vâșinski, constituirea guvernului Petru Groza cu Gheorghe Tătărescu vicepreședinte și ministru al Afacerilor Străine. Procesul Antonescu. Modificarea decretului pentru pedepsirea criminalilor de război. Eliberarea lui Gigurtu și I. Marinescu. Manoilescu tifos exantematic. Mutarea noastră la Arsenal. Generalii Dobre, Voiculescu, Macici, Stoenescu, etc., Vergatti, Costea. Înăsprirea regimului, căpitanul Gavrilovici, d-na Oprișescu. Două loturi: Macici, etc. pentru Odesa și grupul de gazetari A. Hodoș, Seișanu, dr. Ilie Rădulescu, etc. Eliberarea mea la 20 iunie 1945. În noiembrie 1945 operație de ulcer-chist-stenoză pilorică (dr. Câmpeanu).

Conferința de pace de la Paris. Revendicări maghiare susținute de anglo-americani. U.R.S.S. sprijină intransigent punctul de vedere al României (frontierele de la Trianon). Anterior U.R.S.S. refuzase administrația românească a Transilvaniei de Nord, expulzarea funcționarilor trimiși de guvernul din București (Înalt consilier Ionel Pop).

Predarea Ardealului de Nord în administrație românească după constituirea guvernului dr. Petre Groza. Alegerile din 1946, înfrângerea formală a grupărilor Maniu și Brătianu. Atitudinea Regelui Mihai în perioada 1944-1947 până la abdicare. Memoriul lui Tătărescu. Încercarea de plecare a lui Mihalache zădărnicită. Arestarea lui Iuliu Maniu și a fruntașilor național-țărăniști: Ion Mihalache, Mihai Popovici, Ilie Lazăr, Ghiță Pop, Penescu, Serdici. Judecarea și condamnarea lor.

Stabilizarea. Scoaterea din guvern a lui Gheorghe Tătărescu și a grupului său. Abdicarea Regelui Mihai, proclamarea republicii, 30 decembrie 1947. Prima Constituție 28 martie 1948. Naționalizarea moșiilor și ridicarea proprietarilor. Naționalizarea fabricilor. Vindem casa din Sângeorz și o serie de obiecte, mai ales haine, pentru nevoile de trai. Nunta lui Ovidiu cu Ileana, locuiesc la noi. Ovidiu își ia licența în drept, nu se poate înscrie ca stagiar, face un curs de desenator tehnic și este angajat la Sovromconstrucții. Refuzul Colegiului de a fi înscris ca avocat (30 martie 1948). Desființarea Bisericii greco-catolice, arestarea episcopilor și a numeroși preoți care refuză trecerea la ortodoxie. Iluziile claselor burgheze și intelectuale pe care nu le împărtășesc. Schimbarea de atitudine a puterilor occidentale, mai ales a Americii față de Germania. Blocada Berlinului, podul aerian. Închiderea Capelei Pitar-Moș iar mai târziu a Capelei Notre-Dame. Dubla operație din septembrie 1949 prin dr. Mardare la Sanatoriul Diaconeselor. Naționalizarea caselor (20 aprilie 1950).

Arestarea mea nocturnă în ziua de 6 mai 1950. Sunt dus la Ministerul de Interne şi de acolo, dimineaţa la 7, urcat într-o autodubă (cu Argetoianu, Alexandru Lapedatu, Taşcă, V. Potârcă, I. Cristu, fraţii Tătărescu, August Filip, etc. în total 16 inşi). După o călătorie neîntreruptă - doar două ore noaptea la Cluj în curtea chesturii - la ora 17 ajungem la Sighet, unde sunt băgat direct în carceră, iar după 2-3 ore, cazat în camera 83 la etajul II. Singur, în camera 84, Ştefan Tătărescu. Primul contact cu un student, apoi cu părintele Raţiu, care măturau pe sală. Îmbrăcarea în uniforme de închisoare. Aflu că episcopii şi Păclişanu sunt la Sighet, în aceeaşi închisoare. Regimul de la Sighet. Repararea caloriferului. Instalarea de sobe de tablă cu burlanul prin geam. Crăciunul 1950: colindele deţinuţilor. Mutarea în camera 70 din cauza reparaţiilor la etajul III. Plecarea lui Ştefan Tătărescu din camera 70. În mai 1951 revenirea în camera 83. La începutul lui iulie mutarea mea în camera 70 (situată spre nord, rece şi umedă). Îmbolnăvirea mea (1952/1953, 1953/1954). Generalul Zwiedeneck. După trei ani, din cauza bolii, sunt mutat la parter, camera 20 către soare. Autobiografia. La 1 aprilie 1955 sunt mutat pe neaşteptate în camera 73 la etajul II (mare, fără soare). La 13 iunie începe interogatoriul, ajung până la anul 1931/32. La 3 iulie sunt chemat în faţa tov. Anghel Andrei (securist). La 4 iulie semnez o declaraţie în sensul obligaţiilor legale. La 5 iulie 1955 ora 15 mi se comunică punerea în libertate. Într-o cameră de la etajul I întâlnesc lotul celor puşi în libertate (23), întâi Sasu care rămâne uimit că mai sunt în viaţă, deoarece în penitenciar se lăţise zvonul că aş fi mort de doi ani. Fac parte din lot: M. Berceanu, Al. Popescu-Necşeşti, profesorul Savin, Ştefănescu-Goangă, Victor Moldovan, Prelipceanu, Sever Dan, amiralul Georgescu, Iuliu Moldovan, Ştefan Matiş, Lupaş, Mihai Popovici, Titus Popovici, George Fotino, generalul Marinescu, V. Budurăscu, Ţoni, etc. La 6 iulie ora 8 seara suntem duşi cu dubă închisă la gară, urcaţi în tren cu o foaie de drum, pâine şi 1/2 kg de marmeladă şi lăsaţi complet liberi. Nouă inşi se dau jos la Beclean pentru a lua trenul Baia-Mare - Bucureşti, 14 mergem la Cluj. La tren este ataşat un vagon-dubă în care au fost îmbarcaţi ceilalţi din Sighet - peste 30 inşi - fără să ştim de ei şi aduşi la Bucureşti la Malmaison. În ziua de 5 au plecat 6 inşi (Giurescu, D. R. Ioanitescu, C. Angelescu, Virgil Solomon, Petre Bejan, D. Alimănişteanu) cu domiciliu obligatoriu la Măzăreni. Emoţionanta ofertă a d-nei Manu din Gherla (cumnata lui Dumitru Man). Telefon la Virgil, întâlnirea cu Viruca şi Mişu. Informaţii despre Biby şi copii, adresa lor. Plecarea la ora 9 cu expresul la Bucureşti. Elvira va anunţa prin fratele ei pe Biby de sosirea mea. În gara Cluj aflăm de întrunirea Conferinţei de la Geneva pe data de 20 iulie 1950. Sosirea la Bucureşti. Mă aşteaptă în gară dr. Buia, dr. Mureşan şi Ileana (Alecu la practică la Baia Mare). Revederea cu familia în locuinţa din str. Şelari 14, et. II (mansardă). Vin rude şi cunoscuţi să mă vadă. Întâlnirea cu Petru Groza: asigurarea că vom primi altă locuinţă şi toate lucrurile sechestrate. Nici una din promisiuni nu se realizează. Victor şi Jenica. Întâlnirea cu Tătărescu, vederile lui asupra situaţiei. Interviul lui Tătărescu, scrisorile lui Ionel Pop şi Titel Petrescu. Vizita la Curtea de Argeş. Vara 1956 la Cluj (la Virgil şi la moară). Vizită la Gherla. Afacerea Canalului de Suez. Răscoala din Ungaria, repercusiuni. Raporturile dintre Apus şi Răsărit. Chestia pensiei mele. Negocierile pentru dezarmare. Subcomisia de la Londra. U.R.S.S. anunţă retragerae din subcomisie.

Vara 1957 la Cluj (Virgil şi la moară). Sesiunea O. N. U. Ofensiva de pace şi dezarmare (coexistenţă paşnică) a U. R. S. S. Mesajele adresate de Bulganin tuturor guvernelor ţărilor membre ale O. N. U. plus Elveţia. Conferinţa NATO de la Paris (16 decembrie 1957). Noi mesaje ale lui Bulganin (ianuarie 1958). Răspunsul lui Eisenhower, Macmillan, Gaillard şi Zoldi.

Anexa 1

SIRE,

În audiența din 23 iulie 1940, Majestatea Voastră a binevoit a-mi da putința de a expune oral și în scris situația foarte grea în care se găsea România, cu perspective de înrăutățire, pe măsură ce se apropiau discuțiile directe cu Ungaria și Bulgaria, în privința cărora Guvernul Majestății Voastre în timpul crizei basarabene luase angajamente la Berlin, angajamente ce nu puteau fi nesocotite fără consecințe primejdioase pentru țară. În acea audiență, am arătat și soluțiunea de ansamblu ce era ridicată atât din punct de vedere al oamenilor, cât și al lucrurilor, subliniind că oricine ar pretinde că el personal și singur, prin simpla sa prezență în fruntea trebilor publice sau în Guvern, ar putea da un curs favorabil evenimentelor, *ar fi de rea-credință sau inconștient*. De altfel același punct de vedere îl exprimasem și D-lui M. Manoilescu, Ministrul Afacerilor Străine, cu câteva zile înainte de audiență, când acesta cu autorizația și din încredințarea Majestății Voastre, mi-a propus intrarea în Guvern. Sprijinindu-mă pe același raționament expus în audiență, am declinat de la mine această onoare, ca fiind nefolositoare.

Am plecat de la audiență cu impresiunea liniștitoare că Majestatea Voastră în înalta sa înțelepciune și cu spiritul de comprehensiune ce îl caracterizează, vede clar situația și că hotărâri decisive vor fi luate în timp util.

În consfătuirea fruntașilor ardeleni, din 2 august, convocată de Dl. Președinte al Consiliului, în plină desfășurare a crizei ardelene, am dat citire unei expuneri scrise, care a fost transmisă fără întârziere Majestății Voastre. În această expunere, pe lângă atingerea și evidențierea necesității unei soluții de ansamblu, arătam și teza și metoda pentru tratativele cu Ungaria:

1. Demonstrarea documentată a dreptății românești.

2. Amânarea luării unei hotărâri cu privire la eventuale concesiuni teritoriale reclamate de principiul schimbului de populație, pentru mai târziu, când factorii responsabili vor fi în posesiunea tuturor elementelor situației exacte, externe și interne. Această metodă înlătură orice criză morală sau de încredere în Țară, arată față de Axă spiritul de consiliațiune și de împăciuire, indispensabil în clipele de față și nu compromitea nici o posibilitate de manevră în tratativele duse cu Ungaria și însemna o totală acoperire a Coroanei.

În audiența din 7 august crt. am expus Majestății Voastre același punct de vedere cu privire la problemele interne și externe, stăruind mai ales asupra urgenței soluțiunilor și arătând că orice clipă pierdută poate compromite iremediabil unele posibilități de îndreptare a situației. Am arătat că și cele mai bune soluțiuni dacă vin tardiv, sunt inoperante. Am apăsat și mai mult asupra *factorului timp* în conversația avută cu Dl. Col. Rusescu la 10 august și în nota rezumativă lăsată la Domnia Sa pentru Majestatea Voastră.

La audiența din 7 august, Majestatea Voastră mi-a confirmat că socotește că întreaga mea acțiune și tot ce spun, este izvorâtă din devotament față de Coroană și din dragoste față de Țară.

În ziua de 13 august Dl. M. Manoilescu, Ministrul Afacerilor Străine, mi-a făcut în mod formal și autorizat propunerea să accept de a fi singurul delegat al României pentru tratativele cu Ungaria, arătându-mi că această calitate implică și

intrarea mea în Guvern. Am răspuns prompt că în principiu nu pot refuza de a-mi servi Regele şi Ţara – chiar cu riscuri grave personale – însă îl rog să raporteze imediat Majestăţii Voastre, că nici un rol activ nu pot accepta nici în Guvern, nici pentru tratative, dacă nu se dă soluţia de ansamblu problemelor externe şi interne.

În 13 august seara, împreună cu Dl. Silviu Dragomir, am arătat D-lui Prim-Ministru toată gravitatea situaţiei mai ales în Ardeal şi am arătat că declinăm de la noi orice rol fie la Guvern fie la tratative dacă nu se soluţionează în prealabil situaţia internă.

La 14 august am declarat atât D-lui Preşedinte al Consiliului cât şi D-lui Ministru al Afacerilor Străine că orice situaţie personală mi s-ar propune, chiar cea de Preşedinte de Consiliu, sunt nevoit şi hotărât în mod irevocabil să o refuz ca inoperantă şi nefolositoare, că însă dacă se dă în timp util, deci înainte de încercarea tratativelor cu Ungaria, o soluţie potrivită şi fericită situaţiei interne, în toată complexitatea ei, sunt gata a-mi servi Ţara în orice condiţii, fără a mă gândi la vreo situaţie pentru mine personal. Am stăruit că acest al meu punct de vedere să fie adus la cunoştinţa Majestăţii Voastre, în audienţa ce urma să o aibă Dl. M. Manoilescu.

Tot în 14 august am avut ocaziune să văd şi să examinez TEXTUL SCHIMBULUI DE NOTE DINTRE ROMÂNIA şi Ungaria şi să constat:

1. Că tratativele ar urma să înceapă joi la Turnu Severin.

2. Că Ungaria pare a se gândi, fără a preciza suficient, la fixarea unei frontiere inacceptabile pentru România, iar schimbul de populaţie neobligator ar urma să fie un simplu simulacru, executat pentru români sub ocupaţia ungurească.

În după-amiaza zilei de ieri, la ora 16, Dl. M. Manoilescu mi-a comunicat la telefon că s-a fixat plecarea mea pe azi 23 la Turnu Severin, că tratativele încep vineri 16 august şi că aceste hotărâri au fost comunicate deja oficial Ungariei, că soluţia internă ar fi fost acceptată principial de Majestatea Sa şi că urmează să o discut cu Dl. Prim-Ministru între orele 17-18. La orele 17 Dl. Ministru m-a condus la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, unde Dl. Prim-Ministru mi-a arătat că soluţia adoptată este intrarea mea în Guvern, împreună cu Dl. Silviu Dragomir la Departamentul Minorităţilor şi a D-lui Iuliu Haţieganu, ca Ministru de Stat fără Portofoliu.

Prin această desfăşurare a evenimentelor am fost pus fără vină în faţa unui fapt împlinit şi a unei tragice dileme: sau de a accepta o soluţiune cu totul inoperantă, nefolositoare şi chiar dăunătoare Coroanei şi Ţării, cu tot sacrificiul persoanei mele, sau de a refuza cu riscul unor grave inconveniente pentru Ţară, ce ar decurge din neputinţa înlocuirii mele în ultima clipă, ori, prin înlocuirea mea cu o persoană totalmente nefamiliarizată cu problemele vitale şi existenţiale ce se pun în discuţie de la început. Dl. Prim-Ministru părea a nu şti că începerea tratativelor era fixată pe 19 crt.

Am arătat imediat D-lui Prim-Ministru totala nepotrivire a soluţiei adoptate cu cele discutate înainte de masă şi cu atitudinea luată de mine în mod consecvent, am arătat că după părerea mea nu se va găsi nici un fruntaş ardelean, care să accepte rolul ce pare a li se desemna. Am arătat că personal refuz să accept intrarea mea în Guvern, că însă constrans de împrejurări fatale de care sunt străin, sunt dispus şi gata a aduce un *ultim sacrificiu Regelui şi Ţării*, – în chestia tratativelor – cu toate riscurile ce le comportă acest gest pentru mine, din partea opiniei publice din Ardeal. Accept provizoriu calitatea de ministru plenipotenţiar, mă duc la şedinţa de deschidere a negocierilor cu Ungaria în calitate de delegat al României, iau în primire documentul şi anexele cuprinzând punctul de vedere şi revendicările Ungariei, *ad referendum*, amân expunerea tezei româneşti şi deci

continuarea negocierilor pe ziua de luni 19 august, mă înapoiez imediat la București pentru a raporta Majestății Voastre și cu acestea socotesc *terminată în mod definitiv* misiunea mea, urmând ca Guvernul să se îngrijească de pe acum de desemnarea și inițierea unui delegat care să-mi ia locul.

SIRE,

M-am simțit îndemnat să arăt cele de mai sus Majestății Voastre pentru a o informa exact asupra vederilor mele precum și a hotărârilor luate de mine.

Însuflețit de devotament nefățărit față de Majestatea Voastră și Augusta Sa Dinastie, devotament ce l-am avut întotdeauna, pe care îl am și-l voi păstra neștirbit, orice mi-ar rezerva viitorul, cred că este de datoria mea să închei cu o rugăminte dintre cele mai stăruitoare către Majestatea Voastră:

Vă implor, Sire, să reexaminați imediat întreaga situație și fără ezitare și, mai ales, fără întârziere, să adoptați și să realizați soluția salvatoare pentru Țara a cărei soartă este indisolubil legată de destinele Majestății Voastre. Păstrez o licărire de speranță că încă nu este totul prea târziu și acțiunea de mântuire mai are perspective de izbândă.

Sunt, Sire, al Majestății Voastre prea plecat și prea supus servitor,

VALERIU POP

15 august 1940

CĂRȚILE NOASTRE – LA DISPOZIȚIA D-VOASTRĂ

Editurile SAECULUM I.O. și VESTALA (*Str. Ciucea Nr. 5, Bl. L 19, Ap. 216, Cod 74696, București – 72*), oferă spre vânzare cititorilor interesați cărțile publicate sub egida lor cu o reducere de 10% din prețul de vânzare, în cazul în care le achiziționează direct de la depozitul editurilor (*str. Iacob Negruzzi, nr. 7*), cu plata în numerar sau le comandă în scris (cu plata ramburs).

Beneficiază de acest avantaj (inclusiv de gratuitatea expedierii prin poștă) oricine cumpără sau comandă cărți în valoare de minimum 60000 lei (se ia în calcul c/v titlurilor disponibile în acel moment).

Relații suplimentare la telefonul 01/3452827, seara sau dimineața până la orele 8^{30}; telefon depozit: 01/2228597, între orele 8^{30}–16^{00}.

Comanda promptă vă garantează reținerea titlurilor dorite!

A se vedea lista titlurilor disponibile și în curs de apariție pe coperțile 2 și 3.

CUPRINSUL

Cuvânt înainte 5

Introducere 7

1. JURNALUL UNUI MINISTRU LIBERAL 11

1932 (28.2.1932–3.7.1932) 11

1933–1934 (15.11.1933–30.12.1934) 45

1935 (1.1.1935–17.3.1935) 86

2. ABDICAREA REGELUI CAROL AL II–LEA 99

3. CORESPONDENȚĂ CU ION ȘI MIHAI ANTONESCU (Anexele 1–10) 145

4. ADDENDA – DIN CULISELE VIEȚII POLITICE 166

Anexa 1. Scrisoarea din 15 aug. 1940 către regele Carol al II–lea 236

grupul drago print
fed print sa

TITLURI DISPONIBILE

- *Pr. Vasile Sorescu*, **Religia ortodoxă, călăuză pentru credincioși**, 192 p. + 8 reproduceri color hors text, **19900 lei**;
- *Eugen Lozovan*, **Dacia sacra**, 256 p., **29500 lei**;
- *Mareșal Ion Antonescu*, **Românii. Originea, trecutul, sacrificiile și drepturile lor**, 144 p., **14900 lei**;
- *Alexandru Macedonski*, **Nopțile. Poeme. Rondeluri**, 192 p., **14900 lei**;
- *Florin Marcu*, **Dicționar uzual de neologisme**, 432p., **34500 lei**;
- *Mihai Gheorghe Andrieș*, **Ultimul oraș al Atlantidei**, 320p., **24500 lei**;
- *Tudor Vianu*, **Dicționar de maxime comentat**, 320p., la 2 culori, **24500 lei**;
- *James Churchward*, **Mu – continentul dispărut**, 288p., **24500 lei**;
- *James Churchward*, **Copiii continentului Mu**, 208 p., **19900 lei**;
- *Elena Niculiță–Voronca*, **Datinile și credințele poporului român**, vol. I+II, 448+496 p., **99500 lei**;
- **Dicționar de cuvinte, expresii, citate celebre**, 384p., **29500 lei**;
- *Titus Bărbulescu*, **Arta poetică eminesciană**, 208 p., **14500 lei**;
- **Procesul mareșalului Antonescu**, ediție îngrijită de Marcel Ciucă, vol. I–II, **49500 lei**, vol. III, **29500 lei**;
- **Parabolele și învățăturile Domnului nostru Iisus Christos**, text + ilustrații la patru culori, 160 p., **19900 lei**;
- *Alexandra Hamdan*, **Ionescu înainte de Ionesco**, 208 p., **19000 lei**;
- *Apostol Stan*, **Revoluția de la 1848. Boieri și țărani**, 304 p., **29500 lei**;
- *Mircea Vulcănescu*, **Războiul pentru întregirea neamului**, 160 p., **9000 lei**;
- *Winston Churchill*, **Al doilea război mondial**, I+II, 480+448 p., **59500 lei**;
- *Wilfried Loth*, **Împărțirea lumii. O istorie a războiului rece 1941–1955**, 320 p., **19900 lei**;
- *Nicolae Baciu*, **Agonia României. Dosarele secrete acuză**, 384p., **19900 lei**;
- *Horia Matei*, **Cucerirea Westului sălbatic**, 224p., **14900 lei**;
- *Somadeva*, **Oceanul poveștilor**, 288 p., **19900 lei**;
- *Doina Băghină, Nicolae Constantinescu*, **Literatura română, Cl. V–VIII. Analize**, 224 p., **14900 lei**;
- *Maria Grazia Siliato*, **Misterul sfântului giulgiu din Torino**, **19900 lei**;
- *C. Dumitrescu. R. Perciun*, **Diabetul zaharat**, 192 p., **14900 lei**;
- *Paul Liekens*, **Efectul de piramidă**, 176 p., **12900 lei**;
- *Max Toth. Greg Nielsen*, **Energia secretă a piramidei**, 208p., **17900 lei**.

AMINTIRI POLITICE

1936 - 1945

Amintirile politice ale lui Valeriu Pop sunt un izvor de mare valoare pentru istoria României din prima jumătate a secolului nostru. Participant activ la viaţa politică a ţării, aflat în relaţii cu personalităţile române de primă mărime, începând cu regele Carol al II-lea, Valeriu Pop a realizat, a văzut şi a auzit multe. Într-un lung şir de probleme şi aspecte ale istoriei noastre politice, mărturia lui este capitală (ajunge să menţionăm textul despre abdicarea regelui Carol al II-lea). De subliniat că, până la ora actuală, multe din informaţiile lui Valeriu Pop sunt unice (de exemplu, declaraţia lui Ion Antonescu din 1943, că, în caz de pierdere a războiului, "este ferm decis să se retranşeze cu 2-3 divizii în munţii Vrancei şi să moară până la ultimul om, realizând gloriosul sfârşit al lui Decebal").

Florin Constantiniu

COLECŢIA
DOCUMENTE
REVELATORII